MAGYAR NYELVJÁRÁSOK XLV

MAGYAR NYELVJÁRÁSOK

XLV

SZERKESZTI

HOFFMANN ISTVÁN
KIS TAMÁS
NYIRKOS ISTVÁN
TÓTH VALÉRIA

DEBRECEN, 2007

A DEBRECENI EGYETEM
MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TANSZÉKÉNEK
ÉVKÖNYVE

© *Hoffmann István, Kis Tamás, Nyirkos István, Tóth Valéria,* 2007

A kötet tanulmányait lektorálta:

Hoffmann István
Kis Tamás
Nyirkos István
Tóth Valéria

Internet: http://mnytud.arts.klte.hu/mnyj/45

ISSN 0541-9298 (Nyomtatott)
ISSN 1588-7162 (Online)

Felelős kiadó: Laczkó Tibor dékán
Technikai szerkesztő: Kenyhercz Róbert
Készült a Vider Plusz Bt. nyomdájában

„MAGYAR NYELVJÁRÁSOK”
A DEBRECENI EGYETEM
MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TANSZÉKÉNEK
ÉVKÖNYVE

XLV, 5–26

DEBRECEN
2007.

A szó problémája I.

1. Úgy vélem, hogy a 20. század analitikus (a kisebb-nagyobb nyelvi elemek hierarchiáját feltételező) nyelvészeti hagyományának lényegi kérdése, hogy elemzési alapkategóriáit meghatározza. Különösen érvényes ez a nyelvtudomány legáltalánosabban használt hivatkozási egységére, a szó fogalmára. Azt a nyelvészetben széles körben elfogadott vélekedést is figyelembe véve, miszerint „a szó a legtermészetesebb, mindenki számára legkönnyebben megközelíthető nyelvi egység” (MARTINKÓ 2001: 20), igen meglepő, hogy az e fogalom definiálására irányuló nyelvészeti kísérletek mindezidáig még nem jártak sikerrel.

Mostani írásomban a 20. századi magyar szakirodalom meghatározó szóértelmezéseinek elméleti-módszertani nézőpontú kritikai elemzésével ezen ellentmondás hátterének feltárására teszek kísérletet. A klasszikus szókoncepciók problémáinak ilyen tárgyalásmódja azért lehet különösen termékeny, mert az így felismert ellentmondások tudatosítása egyúttal kijelölheti az irányt egy immár egységes elméleti-metodológiai hátterű szófelfogás kialakításához is.

2. Bár a 20. század első meghatározó iskolája, a magyar nyelvtudományban mindmáig jelen lévő újgrammatizmus is alapvetőnek tartja a nyelv kisebb-nagyobb egységeinek hierarchikus rendbe való szerveződését, e koncepcióban — az iskola csekély deszkriptív jellegű elméleti érdeklődéséből adódóan — az etimológiák és nyelvtörténeti okfejtések általános kiindulási egységeként használt szó fogalmi tisztázásának igénye nem igazán vetődik fel (ehhez vö. például az újgrammatikus nyelvészet egyik jellegzetes szintézisének szótörténeti fejezetét, BENKŐ–BERRÁR 1967).

A kvázi adottnak tekintett szó szemantikai karakterének megragadása ugyanakkor — az etimológiák jelentéstörténeti hátterének kidolgozása és az analógiaelv elméleti megalapozása miatt — viszonylag gyakori témája a századforduló klasszikus újgrammatikus munkáinak (ehhez lásd például GOMBOCZ ZOLTÁN életművének e tekintetben jelentősebb darabjait; 1898, 1902–3/1997, 1911/1938, 1921a/1938, 1921b/1938, 1922/1997).

Figyelembe véve az újgrammatikus iskola pauli és wundti meghatározottságát érthető, hogy az e munkákban körvonalazódó szó úgy tűnik fel, mint a mondat jelentéstani tagolásával nyerhető olyan egység, amelynek — szemben a viszonyteremtő szószerkezettel — képzetkeltő jellege van (vö. például GOMBOCZ

1922/1997: 101–2, 1929–35/1949: 4–6; ettől némileg eltérő, a saussure-i relációelvű szemantika hatásait mutató megközelítésben is, 1926/1997: 134–59, 1934: 3–7). Lényegileg e hagyomány követője HORGER ANTAL (1914: 125–50) és PAIS DEZSŐ is (1951).

Mindazonáltal ezt a klasszikus újgrammatikus elképzelést kissé megingatja, hogy a történeti jelentéstani kérdéseket érintő írások az e felfogás középpontjában álló képzet és viszony mibenlétének kifejtésére nem igazán törekszenek. A szerzők érveléseiben ugyanis ezek a szemantikai karakterek jórészt mint eleve adott fogalmak tűnnek fel (ehhez lásd különösen GOMBOCZ 1898: 97, 340, 1902–3/1997: 31–6, 1921a/1938: 59–60). Ennek következtében olyan magyarázatokat, amelyek a két jelentéstani tulajdonság lényegi különbségeit megvilágítanák, e munkákban nem találunk.

3. Nyilván ebből a bizonytalanságból adódik, hogy a szó jelentéskarakterének a magyar nyelvtudományban jellegzetesen GOMBOCZ nevéhez kötött újgrammatikus elképzelését a strukturalizmus hatásait már többé-kevésbé felmutató írások igen különbözően ítélik meg.

3.1. PAPP ISTVÁN tanulmányában (1942) kritikát fogalmaz meg az újgrammatikus elgondolással szemben. A szerző megítélése szerint ugyanis vannak olyan szóként számon tartott nyelvi elemek, amelyek nem(csak) képzetkeltő jellegűek. Ennek kapcsán számos példát sorol, így említi többek között a szerinte viszonyjelentéssel bíró kötőszavakat (182) vagy az igeszók — érvelése alapján — képzetet és viszonyt egyaránt teremtő képességét (189–91, 272–6). Mindezekből adódóan úgy véli, hogy a képzet és viszony szemantikai karakterek (szóhasználatával: jelentésfunkciók) mentén a szavak nem különíthetők el egyértelműen egyéb nyelvi egységektől (276; hasonló megállapítást tesz még GOMBOCZ szemantikájáról szólva KÁROLY, illetve más vonatkozásban JUHÁSZ is; vö. egyrészt 1991: 338, másfelől 1980: 105–6).

E munkájában PAPP ily módon olyan szófogalomhoz jut, amelyben — ahogy egy későbbi tanulmányában maga is írja — „funkció szempontjából minden válaszfal leomlott szó és szószerkezet (szintagma) közt” (1953: 360). Az elkülönítéshez ezért jelentéstani tulajdonságok figyelembevétele helyett alaktani (PAPP terminusával: formai) szempontokat javasol, megítélése szerint ugyanis a szónak e tekintetben jól felismerhető jellegzetessége, hogy — szemben az analitikus szintagmával — szintetikus szerkesztésű (361).

PAPP ISTVÁNnak az ún. sűrítő és szételemző formák kettősségére alapozó eljárása azonban a képzet és viszony fogalmak előbb említett bizonytalanságához hasonló, ám ez esetben circulus vitiosushoz vezető problémát vet fel. Ahhoz ugyanis, hogy e kritériumot a szóstátus meghatározása kapcsán alkalmazzuk, világosan el kell különítenünk a szintetikus formákat az analitikus szerkesztésűektől, amit viszont — a kérdés morfológiai meghatározottságából adódóan — csakis a szóalak (szilárd) fogalmára való hivatkozás alapján tehetnénk meg.

3.2. BALÁZS JÁNOS tanulmányának (1966) összegzésében — eltérően PAPP előbbi írásaitól — helyeslően nyilatkozik az újgrammatikus elképzelésről (98), mivel megítélése szerint az saját, strukturális alapú elgondolását igazolja.

A lexikalizálódásnak és szintagmatizálódásnak a szóstátus meghatározása szempontjából döntő elkülönítését BALÁZS e munkájában egy szemantikai érvre alapozza. Úgy véli, hogy ellentétben a szószerkezettel, melynek elemei a jelöltre tagonként is utalhatnak *(sárga virág),* a szó értékű összetétel komponensei csakis együttesen vonatkoztathatók referensükre *(sárgarépa)* (97). A lexémák és szintagmák e különbségében pedig épp az újgrammatikus elképzelés alapjául szolgáló szemantikai tulajdonságoknak, azaz a szó képzetkeltő és a szószerkezet viszonyteremtő jellegének megnyilvánulását látja (98).

BALÁZS JÁNOS érvelése azonban nem teljesen megnyugtató. Vannak ugyanis olyan szóként számon tartott nyelvi elemek (például *vörösbor*), amelyekről e szemantikai elképzelést alapul véve elmondható, hogy tagjaikat együtt és külön egyaránt vonatkoztathatjuk a jelöltre. Ily módon a szó problémájának kérdésére a megelőző újgrammatikus hagyománnyal bizonyos tekintetben összhangba hozható BALÁZS-féle elképzelés sem nyújthat kielégítő megoldást.

4. SAUSSURE alapművének a magyar nyelvtudományba való fokozatos beépülésével természetszerűleg jelennek meg a kétszintű, a langue–parole dichotómia mentén osztott szóértelmezések.

Ennek implicit (még történeti nyelvészeti gyökerekkel is bíró) megnyilvánulása például PAPP ISTVÁN már elemzett írásában (1953) a minden viszonyító eszköztől megfosztott „szótári" szók és a szintaktikai relációkra utaló alaki kitevőkkel ellátott „grammatikai" szavak kettősségének szerepeltetése (359–61).

A nyelv és beszéd saussure-i szétválasztása határozottabban, de még mindig nem túl expliciten jelenik meg régebbi standard nyelvtanainknak a szó fogalmát is érintő fejezeteiben (vö. SZÉPE 1961, TEMESI 1961a, 1961b, valamint VELCSOVNÉ 1968b). A dichotómia eléggé egyértelmű megnyilvánulása látszik viszont MARTINKÓ (2001) és DEME (1978) könyvének vonatkozó részeiben, BERRÁR tanulmányában (1975), valamint újabb grammatikánk bevezetőjében (LENGYEL 2000a). (A szó fogalmának ilyen felfogását lásd még többek között JUHÁSZ 1980: 103–4, M. KORCHMÁROS 1999–2000: 16, 18, D. MÁTAI 2007: 10–1, 13, 15–7).

E megközelítések ugyanakkor nyilván csak abban az esetben lehetnek eredményesek, ha mind a langue szintjén, mind a parole-ban kielégítő magyarázatát adják a szónak megfeleltethető egység mibenlétének.

4.1. A standard nyelvtanok meghatározásait ilyen szempontból nézve azonban azt látjuk, hogy e szóértelmezések nem túl meggyőzőek.

SZÉPE és LENGYEL a szónak többnyire csak általános, szerintük sem mindig érvényesülő tulajdonságait említik (vö. egyfelől 1961: 123, másrészt 2000a: 26–

7; ez utóbbi munka definíciókísérleteiről hasonló véleménnyel van még például MOLNÁR is; 2004). TEMESI a szóstátust illetően a formai önállóságra hivatkozik (1961a: 143), aminek kapcsán viszont később — így például az igekötők minősítésekor — maga is ellentmondásosan jár el (vö. 1961b: 198, 263–5; LENGYEL írásainak hasonló problémáiról lásd FEJES 2005: 46–7). VELCSOVNÉ kijelentése, mely szerint „[a] szó a nyelvnek és a beszédnek az a legkisebb egysége, amelynek meghatározott hangalakja, nyelvtani formája és meghatározott jelentése van" (1968b: 11), nem kizáró értelmű, hiszen az általa itt sorolt kritériumok akár az e nyelvkoncepcióban ugyancsak használatos morféma fogalmára (vö. 1968a: 87) is igazak lehetnek (ehhez lásd még PETE hasonló kritikai észrevételét, 2004: 187).

Ezeknek a szómeghatározásoknak a problémáit egyértelműen jelzi az a jórészt egyoldalú határozatlanság is, ami standard nyelvtanainkban az összetett szavak és szintagmák elkülönítése kapcsán tapasztalható (ehhez lásd még FEJES 2005: 76). Noha e munkákban általában nem okoz nehézséget eldönteni, hogy egy adott hangsor összetételnek vagy szószerkezetnek minősül-e, ennek elméleti megokolása az esetek nagy részében mégis meglehetősen ingatag (vö. például B. LŐRINCZY 1961: 451, SZÉPE 1961: 127–8, RÁCZ 1968: 257, KESZLER 2000b: 349–50, LENGYEL 2000a: 29).

Nyelvtanaink eljárásának ez az ellentmondása ugyanakkor nem pusztán a grammatikák szómeghatározásainak elméleti bizonytalanságaira utal, hanem ezzel összefüggésben egy (a strukturális írásokat nagyrészt jellemző) módszertani problémára is rámutat. Az a tény ugyanis, hogy az összetett szavak és a szintagmák gyakorlati elkülönítésére vonatkozó döntések e munkákban rendre megegyeznek az írásnorma tagolási elvei mentén hozható ítéletekkel, a szóhatárok kijelölésének latens helyesírás-elvűségéről tanúskodik.

Figyelembe véve, hogy a 20. századi nyelvtudomány legáltalánosabban használt elemzési egysége a szó, ez a probléma korántsem mellékes. Az, hogy milyen eljárással minősítünk egy hangsort egy vagy több szónak, közvetve ugyan, de mégis alapjaiban határozza meg a nyelvi jelenségek leírásának szinte valamennyi területét.

Az összetett szavak és szintagmák rejtett helyesíráselvű elkülönítése érhető tetten például abban, hogy a standard nyelvtanok (és egyéb strukturális munkák) szófajtani rendszerezéseiben különírt formákat csak a tulajdonnevek kapcsán látunk (vö. TEMESI 1961b, VELCSOVNÉ 1968b, KESZLER 2000a), az összetételeket tárgyaló részek példaanyagában pedig tagoltan lejegyzett alakokat egyáltalán nem is találunk (lásd B. LŐRINCZY 1961, VELCSOVNÉ 1968a, LENGYEL 2000b). Ugyancsak a konvencionális írás latens hatásának eredménye az az ellentmondásos, de mégis általánosan elfogadott szintaktikai elemzési eljárás is, mi szerint a *Huszonegy éves* mondatban van mennyiségjelző (vö. RÁCZ–SZEMERE 1970: 47), az ezzel teljesen analóg szerkezetű *Húszéves* megnyilatkozásban — lejegyzésének szintetikus formájából adódóan — viszont nincs (lásd LENGYEL 2000c: 396).

Tekintettel arra, hogy napjaink nyelvészetének módszertanában már a konvencionális írás e fel nem ismert, ám meghatározó jelenléte sem szerencsés, különösen meglepő, hogy a szóhatárok kijelölése kapcsán a helyesírás elvszerű alkalmazását több nemrég publikált tanulmány mellett (vö. például M. KORCHMÁROS 1999–2000: 16, D. MÁTAI 2007: 17) leghatározottabban éppen legújabb strukturális grammatikánkban látjuk. (A jelenség igen hasonló értékelését ez utóbbi munka vonatkozásában lásd még MOLNÁR 2004.)

E nyelvtan összetett szavakkal foglalkozó fejezetében LENGYEL KLÁRA úgy véli, hogy azokban az esetekben, amikor az összetételeket és a szintagmákat szemantikai alapon nem tudjuk elhatárolni egymástól, „csupán a helyesírás szabja meg, hogy a szerkezetet egyetlen szónak vagy szintagmának tekintsük-e; vö. *nejlonzacskó, papírzacskó, műanyag zacskó, autóverseny* és *kötélhúzó verseny, be-benéz* és *ide-oda néz*" (2000b: 322, vö. még 323; lásd ugyanakkor a generatív nyelvészet ettől következetesen eltérő eljárását, KÁROLY 1969: 282–5, KIEFER 1999: 188, KENESEI 2000b: 76–7, 82–3, 86, 2006: 80–1, 85, KÁLMÁN–NÁDASDY 2001: 423–4, FEJES 2005: 14–8, KÁLMÁN–TRÓN 2005: 74).

4.2. BERRÁR JOLÁN szókoncepciójában (1975) a saussure-i szembeállító pár alkalmazásának tipikus, a strukturális írásokban manapság is általános formáját látjuk.

A szerző langue szintű szótári szókkal és a parole-ban megjelenő szóelőfordulásokkal számol, de felveszi még tipológiájába az absztraktság tekintetében ezek között álló ún. szóalakot is (36–7; e felfogás legújabb, több tekintetben is kifogásolható megjelenését lásd például D. MÁTAI 2007: 16–7).

Mivel a szóalak ilyen értelmezése a dichotomikus megközelítés logikájába kevéssé illeszkedik, e koncepció módszertani szempontból nem egészen koherens. Az ezzel kapcsolatos problémát jelzi többek között a szerzőnek a szótári szóhoz fűzött ellentmondásos magyarázata is. BERRÁR egyfelől — a saussure-i elképzeléssel összhangban — úgy véli, hogy e kategória „elvont absztrakció, a grammatikai formájától, szintaktikai szerepétől megfosztott szó" (1975: 37), másrészt viszont — a langue-szó és a szóalak relációjának láttatása érdekében — azt állítja, hogy a szótári szó egyúttal „ugyanazon tő különböző szóalakjainak együttese, gyűjtőfogalma" is (37).

A szóalak mibenlétének efféle bizonytalanságából adódhat, hogy azok az újabb strukturális írások, amelyek még használják ezt a kategóriát, a fogalmat már következetesebben értelmezik. Ezekben a munkákban a szóalakot vagy variáns szóként, vagy a langue-szók *(lexémák)* és parole-szavak *(szóelőfordulások)* lehetséges, illetve konkrét morfémaszerkezeteként tartják számon (ehhez lásd többek között LENGYEL 2000a: 27; a szóalak generatív nyelvészeti alkalmazásához vö. KENESEI 2006: 86–7).

Mivel BERRÁR írása és az erre alapozó későbbi munkák (vö. például JUHÁSZ 1980: 103–4, LENGYEL 2000a: 26–7) a szót mint eleve adott fogalmat osztják

több szintre a nyelv–beszéd dichotómia mentén, a szavak mibenlétét ténylegesen nem magyarázzák meg. Ezt figyelembe véve érthető, hogy a BERRÁR szóosztályozására (1982) alapozó szófajtanokban a rendszerezési problémák mellett a szóstátus megítélésének bizonytalanságaira egyértelműen utaló „állexéma" kategóriája is feltűnik (vö. például RÁCZ 1985: 264, KESZLER 1995: 299; az álszavak csoportjának más indíttatású, korai generatív nyelvészeti megjelenését lásd még KÁROLY 1970: 15, 20–1, 1980: 125–30).

4.3. A szó efféle felfogásának hagyományával szemben MARTINKÓ ANDRÁS (2001) és DEME LÁSZLÓ (1978) koncepciójában a nyelv–beszéd dichotómiának más, a jelenlegi nyelvészeti gondolkodást kevésbé meghatározó, ám az eredeti saussure-i elvekhez bizonyos tekintetben közelebb álló megnyilvánulását látjuk.

MARTINKÓ úgy véli, hogy a beszédben minimálisan szintaktikai egységekkel kell számolnunk, ezért a szót olyan langue-jelenségnek tartja, amely aktuálisan mondat szintű elemként valósul meg. Ily módon koncepciójában az invariáns lexéma parole-beli megfelelője csakis a tőle *szintakszémá*-nak nevezett kategória lehet, amely „szó-lényegéből veszítve, részben ahhoz nyerve egy nagyobb nyelvi egység részeként, mondatrészként szerepel" (2001: 23). A szintakszéma kettős, egyfelől szó-, másrészt mondatszintű értelmezése miatt MARTINKÓ arra a következtetésre jut, hogy a szó olyan egység, amely „mozog" a langue és a parole között (23).

Noha KIEFER FERENC a könyvhöz írt előszavában e koncepció mellett érvel (2001: 6–7), a szó ilyen értelmezése módszertani szempontból korántsem kifogástalan. A szintakszéma efféle felemás felfogásából eredő probléma kitűnik például MARTINKÓnak az előbbiekhez fűzött kissé ellentmondásos magyarázatából is. A szintakszéma jellegzetességeit figyelembe véve a szerző ugyanis úgy véli, hogy a beszédben csak mondat van (2001: 23), ami viszont — sajátos módon — fogalomjeleket használ, „vesz át a langue területéről, majd újból visszaadja" azokat (24).

Ezzel lényegében analóg, de a parole szint szóértelmezése tekintetében már következetesebb DEME koncepciója (1978: 116–29). A szerző azért nem ütközik oly nyilvánvaló módon az előbbi problémába, mert a szavak kétféle létformáját MARTINKÓval szemben úgy értelmezi, hogy a langue szintjén felfogott szó *(lexéma)* a beszédben megjelenő mondatrészek *(glosszémák)* megszerkesztéséhez „alapul vagy legalábbis eszközül szolgál" (112). (A DEME-féle fogalompár ettől eltérő, nem megfelelő értelmezését lásd M. KORCHMÁROS 1999–2000: 16; a két szókategória korai generatív nyelvészeti alkalmazásához vö. KÁROLY 1970: 17–8, 20–2.)

Könyvében MARTINKÓ, ha kissé ellentmondásosan is, de vázolja a szó e két igen különböző létmódját, az így körvonalazott egységek fogalmi tisztázására azonban már nem törekszik. E tekintetben alaposabban jár el DEME, aki a két szinten értelmezett szófogalomnak a definícióját is igyekszik megadni (vö. főként 1978: 122, 127).

DEME meghatározása azonban nem kielégítő. Noha koncepciójában a langue szintjén értelmezett lexémaszónak alapvető jegyeként tűnik fel a fogalomjelölés (122), e szemantikai tulajdonság mibenléte írásában — ahogy ezt saját érvelésének bizonytalanságai is tükrözik (vö. például 126) — mégis kifejtetlen marad. (Ennek problémáját veti fel tanulmányában JUHÁSZ is, jóllehet szófelfogását végül mégis ezzel analóg érvek alapján dolgozza ki — sikertelenül; 1980: 102–3, 105–7. A szóértelmezések e típusának kritikájához vö. még KIEFER 1993: 171, 2000b: 519, ELEKFI 2001: 227.)

Figyelembe véve a fogalomjelölés mibenlétének tisztázatlanságát nem meglepő, hogy a DEME által sorolt kritériumok nem teszik lehetővé a morfológiailag jelöletlen összetételek és az ugyanilyen alakú szószerkezetek elkülönítését, vagyis a szerző érvelése alapján — ahogy maga is írja — „az alanyos és a jelzős előtagú alakulatokról gyakran nehéz eldönteni a magyarban, hogy kompozítumok-e vagy szintagmák" (1978: 122, vö. még 121).

DEME felfogásának bizonytalanságait mutatja az is, hogy a szerző végül saját szómeghatározásának ellentmondva jár el. Bár könyvében a mondatszókat, a szervetlen beszédelemeket, valamint a kötött formáknak tekinthető névelőket, névutókat és kötőszavakat nem tartja fogalomjelölőnek, ezeket — a szó formai önállóságát és fogalomra való utalását hangsúlyozó definíciója ellenére — mégis a lexémaosztályok között tünteti fel (124–6).

5. A saussure-i elvekre alapozó értelmezések azzal, hogy a szót a langue–parole dichotómia mentén két szintre osztják, de a szavak e megjelenési formáinak már nem adják egyértelmű meghatározásait, a szó mibenlétének kérdését ténylegesen nem válaszolják meg. Nem véletlen, hogy a strukturális iskola után feltűnő formalista, egzakt leírásra törekvő generatív nyelvészeti munkák nem elégszenek meg az eddigi szómeghatározásokkal, hanem — immár saját alapelveik mentén haladva — maguk is kísérletet tesznek a fogalom megragadására.

5.1. A chomskyánus kompetencia–performancia kettősség árnyalt jelenlétét látjuk KIEFER FERENCnek a szó mibenlétével foglalkozó írásaiban. E munkákban a szerző arra hivatkozva, hogy a szó nem határozható meg egyetlen, minden lényeges jegyet magában foglaló definícióval (1993: 171, 1997: 197), több szófogalommal számol (1993, 1997, 1999: 188–9, 262–88; vö. még 2000b, 2003: 185–6). (A kategória definiálási nehézségeit illető, ezzel rokon érvelést lásd még KENESEI 2000b: 76.)

A LYONS munkájára (1968) alapozó koncepcióban az ún. grammatikai szó olyan formális egységként tűnik fel, amelynek sajátos kontrasztív és kombinálhatósági funkciója van. Ennek invariáns része a nem kompozicionális jelentésűnek tartott lexéma, performanciája pedig az e felfogásban nem automatikus hangtani szabályokként kezelt jelenségek hatókörébe eső legnagyobb egység, az ún. fonológiai szó (vö. KIEFER 1993: 172–4, 176–7, 1999: 189).

Tekintettel arra, hogy a klasszikus generatív nyelvtan mondatgrammatikája idővel — főként az agglutináció szintaxiselvű leírásának kudarcából adódóan — alaktani panellel is bővült, érthető, hogy KIEFER írásaiban a grammatikai szó fogalmát célszerűnek tartja szintaktikai és morfológiai szavakra tagolni (vö. 1993: 174).

Az ily módon négyszintűvé vált szómodelljében a szerző alaktani értelemben vett szóknak azokat a formákat tekinti, amelyek megítélése szerint morfológiai műveletek (inflexiós toldalékolás, képzés, összetétel) révén jöttek létre (175–6, 1999: 188), szintaktikai szavaknak pedig azokat az egységeket tartja, amelyekről úgy véli, hogy belső szerkezetüket mondattani szabályok nem változtathatják meg (1993: 174–5, 1999: 189; a szó mibenlétének ehhez hasonló felfogásához vö. még például SZÉPE 1999, a koncepció nem egészen értő továbbgondolását lásd FEJES 2002).

A mélyszerkezethez kötődő lexikai, szintaktikai és morfológiai szavak efféle felfogása a mondattani modul szűkítésével és a szótár bővítésével olyan alaktani panelt előfeltételez, amely a lexikon műveleti részeként az ún. kompozicionális szemantikai szerkezetek létrehozására szolgál (vö. egyfelől KIEFER 1993: 176, másrészt 1999: 188).

Mivel a generatív nyelvészet a lexikai, szintaktikai és morfológiai szavak (valamint általában minden elemzési egység) efféle elméletfüggőségét (vö. 1993: 173, 176, 178, 2003: 185) az adott megközelítés természetes velejárójának tartja, módszertani szempontból a nyelvi leírástól csupán a választott elemzési kereten belüli következetes fogalomhasználatot várja el (ehhez lásd többek között KENESEI megjegyzéseit; 2004b: 441).

Ez a metodológiai attitűd azonban az e felfogásban nyelvtudásként értelmezett nyelv (vö. például KENESEI 2000b: 75–6, 2001: 216, 2004b: 441–2, 2006: 81–3, 87) megragadásához nem lehet megfelelő. A beszélők kompetenciája ugyanis nyilván egy meghatározott módon, nem pedig alelméletekhez igazodva működik. Így az, hogy a generatív munkák elemzési egységei — esetünkben: a lexikai, szintaktikai és morfológiai szókategóriák — mennyire lehetnek adekvátak a nyelv(tudás) modellezésére nézve, alapvetően attól függ, hogy a hozzájuk köthető grammatikai komponensek valóban ilyen formában részei-e a kompetencia kognitív folyamatainak, a nekik tulajdonított funkciók pedig ténylegesen a mentális nyelvi működést tükrözik-e.

Mindazonáltal a nyelvi leírásokban használt fogalmak elméletfüggőségének generatív nyelvészeti megítéléséből sejthető, hogy ezekben a munkákban ez utóbbi kérdés fel sem vetődik. KIEFER szómodelljének hitelességét ilyen szempontból nézve mindenképpen elgondolkodtató, hogy miközben a nyelvelmélet moduljainak értelmezése alirányonként változik, a grammatika ilyen jellegű módosításai rendre a kognitív nyelvi folyamatok megfigyelése nélkül, kizárólag a formalizálhatóság, illetve a leírás optimalizálása és minimalizálása érdekében

történnek. (A generatív módszertan efféle problémáinak eredőiről és az ebből adódó ellentmondásokról más vonatkozásban lásd SZILÁGYI N. 2004: 113–25.)

A grammatikai panelek önkényes kijelölésének megnyilvánulása például a szó fogalmáról alkotott generatív nyelvészeti vélekedést leginkább meghatározó morfológiai komponens mechanikus, emiatt pedig a leírásban több elvi lehetőséget is megengedő felfogása (ehhez vö. főként KIEFER 1999: 187–8, 2000a; e módszer egyéb megnyilvánulásait lásd még például KÁROLY 1966: 97, 99–100, illetve FEJES 2005: 7). (A probléma más megközelítésű, ám kevéssé értő kritikájához és a KIEFER-féle szókategóriákkal szemben erre alapozva felhozott, nem adekvát érvekhez vö. egyfelől PETE 2008: 76, másrészt M. KORCHMÁROS 1999–2000: 15–6 és D. MÁTAI 2007: 14.)

Jórészt e módszertani sajátosságból adódik az ún. analitikus szerkesztésű igék rendszerbeli megítélésével kapcsolatos bizonytalanság is. Bár KIEFER kezdetben ezeket alaktani műveletek eredményeinek tartja (1993: 175, 1999: 188–9), újabban erről — a morfológiai szó elméletfüggő voltára hivatkozva (vö. 2003: 185) — már másképp vélekedik. Gondolatmenete szerint ugyanis ha „az *írni fog* alakzatot morfológiai szónak tekintjük, akkor az *írni akar, írni szokott* (*írni kell, írni szabad* stb.) alakzatokat is annak kell tekintenünk, ez viszont a szintaxis rovására túlságosan kitágítaná a morfológia szerepét" (185).

Mivel a szerző az analitikus igeformák nem morfológiai jellegét a grammatikai panelek funkcióinak optimális eloszlására alapozó érve mellett ezek megszakíthatóságával, illetve továbbképzésük és lexikalizálódásuk lehetetlenségével indokolja, az igekötős igék minősítésekor újabb problémába ütközik. Ez utóbbi alakzatok ugyanis e három tulajdonság tekintetében nem egységesek: a deriválhatóság és lexikalizálódás szempontjából eltérnek az analitikus igeformáktól, a megszakíthatóság vonatkozásában viszont nem (2003: 186). Bár KIEFER e három sajátosságra alapozva az igekötős igék kettős természetét elismeri, ezeket — kissé következetlen módon — mégis egyértelműen mint morfológiai szavakat tartja számon (i. h.). (Erről a kérdésről lásd még D. MÁTAInak a problémát kevésbé érzékelő ismertetését; 2007: 12–3.)

Ugyancsak a nyelvtani panelek önelvű koncepcióját mutatja KIEFER szóértelmezésében az összetett szavak és szószerkezetek elkülönítésének (az igekötős igék előbbi besorolási problémájával is összefüggő) bizonytalansága. A szómodell logikája alapján a szintagmák sem mondattani, sem alaktani tekintetben nem minősülnek szavaknak, az összetételek viszont szintaktikai értelemben szók, morfológiai szóstátusuk pedig definíciószerűen adva van (ehhez lásd 1999: 188–9, 262, 2000b: 519–21, 565; az összetett szavak alaktani szóértéke kapcsán vö. még FEJES nem egészen helytálló kritikai észrevételét, 2002: 4). Az összetételeket és szintagmákat elkülönítő elv azonban — főként a szintaktikai és morfológiai panelek funkcióinak mechanikus kijelölése miatt — a gyakorlatban mégsem érvényesül.

Jól mutatják az ezzel kapcsolatos problémát többek között a *levelet ír, újraválaszt* elemek, melyek e felfogásban „kétarcúak: az alaktanban is számot kell adni róluk, meg a mondattanban is. Ezért sem tartozhatnak a tipikus összetételek közé, köztes helyet foglalnak el a szintagmák és az összetételek között" (KIEFER 1999: 271; az efféle alakok későbbi, némileg már következetesebb megítéléséhez lásd 2000b: 521, 532–3, 2003: 197, vö. még 1999: 290, valamint FEJES 2005: 47–8, 77–8).

Az összetett szavak rendszerezési bizonytalanságát jelzi az is, hogy a kompozítumok azonos elő- vagy utótagú összetételek mellérendelése esetén az egyező tagok mentén — elvi mondattani szóértékük ellenére — elliptálhatók. KIEFER e formákról ezért kezdetben úgy véli, hogy ezek „csak bizonyos mértékig szintaktikai szavak" (1993: 177), később azonban már egyértelműen az összetett szók mondattani szóstátusa mellett foglal állást. A szintaktikai szavak definíciója és a mondattani egységnek tekintett összetételek közti ellentmondást pedig a szerző úgy igyekszik kiküszöbölni, hogy rendszerébe beiktatja a fonológiai szóhoz kötött elemelhagyás elvét (mindehhez lásd 1997, 1999: 262, 282–8, 2000b: 519–20, 562–5, 567, vö. még KENESEI 2000b: 87). KIEFER e javaslata azonban nem tekinthető a probléma tényleges megoldásának. Bár FEJES munkájában ennek kapcsán úgy bírálja a szerző elképzelését, hogy saját, az összetételt szintaktikai műveletként értelmező elgondolása (vö. 2002) az ittenihez hasonlóan önkényes, KIEFER eljárásának módszertanát illetően mégis jól látja: „Érdemes felfigyelni arra, hogy a fonológiai ellipszis bevezetésére csupán azért van szükség, hogy magyarázatot találjunk arra, miként nyúlhat bele a szintaxis az összetett szó belsejébe. Magyarázatot azonban nem találunk, csak annak a meghatározását, hogy ez milyen körülmények között történhet meg" (2–3, FEJES egyéb, az összetételek elliptálhatóságát érintő, nem mindenben támogatható észrevételeihez vö. még 4–5, 2005: 42–6).

A mondattani és morfológiai panelek mechanikus kijelölésének efféle módszertani problémájával sok tekintetben analóg, a négyosztatú szóelmélet koherenciáját gyengítő jelenség az is, hogy a felszíni megvalósulásként számon tartott fonológiai szó a mélyszerkezeti szófogalmakkal nem mutat párhuzamot (vö. KIEFER 1993: 175, 1999: 189). Ez nyilvánvalóan a lexikai, szintaktikai és morfológiai szavak értelmezésétől függetlenül kijelölt, igen szűk hatókörű hangtani kritériumok alkalmazásának eredménye. Nem véletlen, hogy KIEFER a fonológiai szó meghatározásához kezdetben használt jelenségek körét (lásd 1993: 173–4) később némileg kibővíti (vö. 1999: 189), majd pedig a kategóriát többféleképpen definiálhatónak minősíti (2000b: 520), jóllehet az alapproblémát ezzel nem oldja meg. (Egyébiránt azok a generatív szómeghatározási kísérletek sem jártak sikerrel, amelyek a szó általános fogalmát nagy hatókörű fonológiai jelenségekre alapozó szempontok segítségével igyekeztek megragadni. Erről lásd többek között KENESEI 2000b: 77, KIEFER 2000b: 521, KÁLMÁN–NÁDASDY 2001: 422–5, FEJES 2002: 3, 2005: 18–25, KÁLMÁN–TRÓN 2005: 75.)

A fonológiai szó értelmezésével kapcsolatos nehézséget jelzi a *várnék, hídja, férfinak, szüretkor* stb. nem illeszkedő alakok rendszerbeli megítélésének módja is. Ezeket a morfológiai és szintaktikai értelemben egyaránt szavaknak minősülő elemeket ugyanis a KIEFER-féle szókoncepció szigorú logikája alapján — generatív nyelvészektől is önkényesnek ítélt eljárással (vö. például KENESEI 2000b: 77, 86) — két fonológiai egységnek kellene tekintenünk. (A probléma megoldására tett — kissé önelvű — módosítási javaslatot lásd KENESEI 2000b: 86.)

Nemcsak a leírás efféle mechanikusságára mutat rá, de egyúttal a fonológiai szó kategóriájának alkalmazhatóságát is megkérdőjelezi az a tény, hogy a minden más tekintetben szónak minősülő elemek egy jelentős részének vonatkozásában e szófogalom kritériumai egyáltalán nem is értelmezhetők. Noha KIEFER ezt a problémát kezdetben nem ismeri fel (vö. 1993: 175), később erre egy példa kapcsán már maga utal: „A *lámpa* morfológiai, szintaktikai és lexikai szó; a fonológiai szó fogalma nem alkalmazható rá, mivel nem tartozik a fonológiai szót definiáló szabályok hatókörébe" (1999: 189).

Az egyes szófogalmak között ugyanakkor nemcsak a fonológiai szó révén tapasztalható diszharmónia. A négy kategória kritériumait egy adott hangsor szóstátusának megállapítására egyenként alkalmazva ugyanis gyakran eltérő eredményeket kapunk (ehhez lásd például KIEFER 1999: 188–9, KENESEI 2000b: 78–9, 83, 94). Mindez azt mutatja, hogy az itt megjelenő kategóriák egyszerűen valamiféle lexikális, mondattani, alaktani és hangtani értelemben vett elemzési egységekként foghatók fel, amelyek a szó általános fogalmához lényegileg csak annyiban kötődnek, hogy azzal homofón elnevezésük van.

Mivel KIEFER írásaiban ezt kellőképpen nem tudatosítja, gondolatmenete kissé ellentmondásossá válik. Miközben a több szófogalom bevezetésével járó előnyöket (1993: 171, 178) és az így megjelenő kategóriák elméletfüggőségét hangsúlyozza (173, 176, 178, 2003: 185), az egyes szókritériumok kialakítása során mégis valamiféle általános szófogalomhoz kíván igazodni (1993: 172, 176). Miután e törekvése az egyes szókategóriák között tapasztalható diszharmónia miatt mégsem mondható sikeresnek, a négy szófogalom összhangja érdekében szóstátusfokozatok bevezetését ajánlja (174–5), amelyek hierarchiájának élén a minden kritériumnak eleget tevő „ideális" szó univerzális kategóriája áll (177–8).

A szó e kétféle, markánsan eltérő felfogásának fel nem ismert ötvözéséről tanúskodik KIEFER egyik újabb írása is (2003). Miközben a szerző az alaktan tárgyának kijelölése során a négyosztatú elmélet szűkebb, morfológiai szinten értelmezett szókategóriáját használja (185–6), az összetételek bemutatásakor — noha a szó meghatározása kapcsán végül a szintaktikai szavak osztályának megfelelő értelmezéshez jut — latensen mégis egy általános szófogalomra hivatkozik. Ezt tükrözi többek között a szó definícióját előkészítő érvelése is, miszerint az összetétel műveletének leírásához elengedhetetlen „a szó fogalmának tisztázása, e nélkül ugyanis nem tudhatjuk, hogy mit jelent az 'egyetlen szóvá illesztés' fogalma" (198; ennek még rejtettebb jelenlétét lásd 185, 1999: 262).

A szófogalom szűkebb (egy-egy grammatikai szintre korlátozódó), illetőleg általános (az egyes nyelvtani modulokon átívelő) felfogásának kissé zavaró együttélését mutatják azok a KIEFER koncepcióját bíráló kijelentések is, amelyek — a két értelmezést ugyancsak keverve — úgy vélik, hogy a szó meghatározásában a többféle vizsgálati szempont nemhogy egységesebb szófogalmat nem eredményez, de jelentősen elbizonytalanítja a szóról alkotott eddigi általános képünket is (vö. M. KORCHMÁROS 1999–2000: 16, D. MÁTAI 2007: 14; hasonló félreértésről tanúskodnak FEJESnek az e modell lexikai szókategóriája kapcsán tett kritikai észrevételei is, 2002: 3–4).

5.2. A korai (még strukturális jegyeket is felmutató) chomskyánus ihletettségű munkákban KÁROLY SÁNDOR (1970: 16), majd az újabb generatív nyelvészeti írásokban KENESEI ISTVÁN (2000b, 2004b, 2006; vö. még 2000a, 2001, 2004a) a szó fogalmát a KIEFER-féle koncepciótól eltérően, a bloomfieldi disztribúciós elvek nyomán haladva igyekeznek megragadni (ehhez vö. még PETE 2008: 79).

Ennek megfelelően KÁROLY és KENESEI szódefiníciójuk megfogalmazásakor a nyelvi elemek megnyilatkozásokbeli előfordulásának jellegén alapuló ún. szabad és kötött formák kettőséből indulnak ki. E közelítésmód objektivitását azonban némileg elbizonytalanítja az az egyébként KENESEItől is említett tény, miszerint az osztályozás ilyen szempontja „nem egyértelmű kritérium, hanem egyfajta konvencióra támaszkodik” (2000b: 79; vö. még 80, 89–90; az eljárás kritikájáról lásd még PETE 2008: 77, 79). (Az ebből származó problémát mutatja D. MÁTAI eljárása is, aki annak érdekében, hogy a szabad és kötött előfordulás szempontjából szerinte bizonytalanul megítélhető elemek státusát egyértelműsítse, tipikus és alkalmi megnyilatkozásokat különít el — nem egészen következetesen; 2007: 14–5, 20.)

KÁROLY és KENESEI — a disztribúciós módszer efféle enyhe bizonytalansága ellenére — a bloomfieldi meghatározást követve szavaknak mindenekelőtt a minimális szabad formákat tekinti (vö. egyfelől 1970: 16, másrészt 2000b: 79, 2006: 82).

Noha egy a disztribúciós nyelvészet eredeti intencióinak megfelelő, tisztán formai kritériumokat érvényesítő felfogásban, amelyre való igényét KENESEI írásában külön is megfogalmazza (2000b: 76–7, vö. még 94), szónak csak a legkisebb önálló előfordulású alakokat kellene tekinteni, érvelése során mindkét szerző ennek némileg ellentmondva jár el, amikor a szóstátusú elemek körét a minimális szabad formák csoportjánál tágabban értelmezi. (Ilyen felfogásban jelenik meg a szó többek között még M. KORCHMÁROS és D. MÁTAI módszertani szempontból kissé bizonytalan koncepciójában is; vö. egyrészt 1999–2000: 18, másfelől 2007: 14–5, 20.)

KÁROLY arra a nem egészen helytálló fonetikai érvre alapozva, hogy a kötött előfordulásúnak számító névelők, névutók, igekötők és kötőszavak — hasonlóan az önálló szókhoz, de eltérően a toldalékoktól — a beszédben külön ejtési egysé-

get alkotnak, ezeket az elemeket is egyfajta szavakként, ún. segédszókként tartja számon (vö. 1970: 14–5, 1980: 125–30).

E kategória ellentmondásos jellegét azonban jól mutatja, hogy a szerző az idetartozó egységeket olyan hangsoroknak véli, amelyek szemantikai önállósága — a fonetikai függetlenség ellenére — korlátozott. KÁROLY a segédszók efféle kettős természetét maga is elismeri, így ezeket a formákat sajátos módon „álszavaknak" tekinti (1970: 20).

Hasonló szófogalmakhoz jut KENESEI, amikor munkáiban a beszélők kompetenciájára hivatkozva (2000b: 80, 2006: 82–3) a szavak körét az ún. szómeghatározási eljárás mentén kitágítja. Ily módon a minimális szabad formák mellett szavaknak tekinti az olyan kötött hangsorokat is, amelyeket a legkisebb önálló alakok választhatnak el más független egységektől (2000b: 79, 2006: 82). (Ehhez hasonló egyébként KÁLMÁN és TRÓN koncepciója is, akik a szó meghatározására a morfológiai környezetre alapozó disztribúciós elv mentén tesznek kísérletet. Az alaktani kategóriákra építő javaslatukat azonban némileg megingatja, hogy a nyelvészetben a morféma mibenléte — a szó fogalmához hasonlóan — ma sem tisztázott; 2005: 75–6.)

KENESEI annak érdekében, hogy az önálló szók és a szómeghatározási eljárással kielemzett szavak között megmutatkozó különbséget érzékeltesse, a szabad előfordulású alakokat *független szók*-nak, a KÁROLY-féle segédszavak csoportjának többé-kevésbé megfeleltethető kötött formákat pedig *függőszók*-nak nevezi (2000b: 79–81, 2006: 82–3). (Ez utóbbi kategória némileg más értelmű strukturális előzményéhez vö. ÁGOSTON 1974.)

Miután a szó mibenlétének efféle disztribúciós megközelítése a minimális szabad formáktól szerkesztettség tekintetében eltérő komplex szóalakulatokat nem ragadhatja meg, KÁROLYnak és KENESEInek az összetételek értelmezéséről külön kell számot adnia.

Noha munkáiban KÁROLY számos értékes megállapítást tesz a kompozíció révén létrejött szókomplexumokról (1966, 1969, 1970: 83–4, 132–3, 1980), az összetett szavak csoportját mégsem tudja más elemtípusoktól egyértelműen elhatárolni.

Az ezzel kapcsolatos nehézségek KÁROLY igen sajátos lexémaértelmezéséből adódnak. A szerző elképzelése szerint ugyanis szótári egységek nemcsak az egyszerű, összetett vagy képzett szavak lehetnek, de a több szóból álló jelzős, tárgyas, határozós kapcsolatok is, ha azok mondatszerkesztéskor összetartozó elemekként funkcionálnak, de nincsenek állandó szintaktikai pozíciókhoz kötve (1966: 91, vö. még 1969: 284, 1970: 83). A lexémák ilyen felfogása esetén viszont KÁROLYnak ahhoz, hogy az összetételek mibenlétét egzakt módon meghatározza, nemcsak a többtagú szótári elemek és a lexikai egységet nem alkotó mondattani alakulatok különbségeit kell kijelölnie, de számot kell adnia a lexémák csoportján belül a kompozítumok és a szintagmák eltéréseinek dimenzióiról is.

A szerző a szerkesztett szótári egységeknek a szabad szókapcsolatoktól való elkülönítésére mindenekelőtt egy mondattani kritérium érvényesítésével tesz kísérletet. Erre alapozva úgy véli, hogy a többtagú lexikológiai elemek — szemben a laza szószerkezetekkel — szintaktikailag kizárólag a főtag mentén bővíthetők, tehát például „az *asztalláb* lexéma nem kaphat olyan jelzőt, amely az asztalra, hanem csak olyat, amely a lábra, illetőleg a lexéma alárendelt tagjával megszorított asztallábra vonatkozik" (KÁROLY 1970: 83; lásd még 1966: 94, 1969: 283–4).

Mindazonáltal KÁROLY maga mutat rá e kitétel alkalmazhatóságának korlátaira. Mivel az *-i* képzős melléknevek általában nem bővíthetők, az első tagjukban ilyen elemet tartalmazó szerkezetek nagy része a komplex szintaktikai módosítás kritériumának attól függetlenül tesz eleget, hogy lexikológiai egységként vagy szabad kapcsolatként funkcionál (vö. 1966: 94, lásd még 1969: 283–4).

A szerző ezért arra alapozva, hogy a többtagú szótári elemek együttes bővíthetőségi tulajdonságának hátterében a lexémák ún. sűrítő fajtajelölő sajátossága áll (1969: 284), a továbbiakban e szemantikai szempont figyelembevételével igyekszik elkülöníteni a szerkesztett szótári egységeket a szabad szókapcsolatoktól. E szerint a többelemű lexéma jelentése — eltérően a neki megfeleltethető laza szószerkezet szemantikai jegyeitől — nem egyszerűen a tagok jelentéseinek összegéből adódik, hanem ezen felül még valamiféle fajtajelölő információt is magába foglal (vö. 1966: 94, 1969: 274, 282–4, 1970: 132–3).

A későbbi generatív szóelméletek lexémaértelmezésének ún. kompozicionalitás elve (vö. KIEFER 1993: 176–7, 1999: 189, KENESEI 2000b: 78, 2004b: 443–4, 2006: 82) felé mutató jelentéstani szempont mentén azonban KÁROLYnak nem sikerül a szótári egységeket a szabad szókapcsolatoktól egyértelműen elhatárolnia.

Az elvvel kapcsolatos általános bizonytalanságot tükrözi, hogy e szemantikai kritérium ellenére a szerző olyan szerkesztett formákat (például a *látogatási bizonyítvány* vagy a *favágó* elemeket) is lexémáknak minősít, amelyeknek szerinte nem(csak) sűrítő jellegű jelentések tulajdoníthatók (vö. egyrészt 1966: 94, másfelől 1969: 284, 293–4). Ily módon az sem meglepő, hogy KÁROLY különböző írásaiban e jelentéstani tulajdonságra alapozva számos szerkesztett alakot (így többek között az *erdei ösvény* formát) a lexémastátus tekintetében eltérően ítél meg (lásd először 1966: 94, majd 1969: 283).

Miután a szerző nem talál más formális kritériumot a lexikológiai egységek és a szabad szókapcsolatok elhatárolására, a szótári elemek egyik alcsoportjaként felfogott összetett szavaknak a lexikai szószerkezetektől való elkülönítésére már nem is vállalkozik (ehhez vö. főként 1966: 95, lásd még például 1969: 282, 294).

Az összetételek meghatározása tekintetében eredményesebb KENESEI, aki KÁROLYnak a lexémastátus megállapítására használt mondattani és szemantikai kritériumaihoz hasonló szempontok alapján tesz kísérletet a kompozítumoknak a szintaktikai szószerkezetektől való elkülönítésére.

KENESEI meghatározása szerint összetett szó „az a szabad forma, amely két, általában (de nem kizárólagosan) szabad formaként is előforduló morféma lexikális egysége, amelynek tagjait nem lehet módosítani, és még kötött morfémák sem választhatják el egymástól” (2000b: 82).

A szerző definíciójából és az ezt előkészítő érvelésből egyaránt az következik, hogy a szóösszetételek a szintagmáktól nemcsak a komplex bővíthetőség és a megszakíthatatlanság tekintetében, de ezzel összefüggésben — a nem kompozicionális jelentésű lexikális egység kitétel révén — szemantikai szempontból is különböznek (2000b: 81–3, vö. még 2006: 82). Mindezt szem előtt tartva azonban kevéssé érthető KENESEI azon kijelentése, miszerint ha „inflexiós toldalék (jel, rag) kerül az összetétel tagjai közé, még ha a jelentés nem változik is meg, az összetétel felbomlik, azaz tovább már nem számít egy szónak” (2000b: 82; mindehhez vö. még PETE 2008: 83, illetve FEJES 2002: 2).

Tekintettel arra, hogy a kompozítumok ilyen felfogása sajátosan ötvözi a KIEFER-féle szómodell (1993, 1999) egymással nem harmonizáló lexikai, morfológiai és szintaktikai kategóriáit, nem meglepő, hogy KENESEI munkáiban többek között az igekötős igék státusának megítélése kapcsán (a négyosztatú szókoncepció problémáihoz hasonló) nehézségekbe ütközik.

A szerző a megszakíthatatlansági kitételre hivatkozva leszögezi, hogy ezen igealakok nem tekinthetők kompozítumoknak (2000b: 83), lexémafelfogása (vö. 2006: 82, lásd még 2000b: 78, 2004b: 443–4) következtében viszont arra a megállapításra jut, hogy a nem kompozicionális jelentésűnek tartott igekötős igéknek — szemantikai egységességük miatt — mégis valamiféle összetett szerkezet tulajdonítható (2000b: 83). (A probléma más nézőpontú felvetését lásd PETE 2008: 82–3.)

Miután KENESEI elismeri, hogy szóelméletében az igekötő „azon formák közé tartozik, amelyekre az eltérő szempontok eltérő eredményeket adnak” (2000b: 83), az ilyen elemmel bíró igealakok kettős természetét a KIEFER koncepciójából vett szókategóriák segítségével igyekszik megragadni (83). E módszertani tekintetben kifogásolható eljárással azonban az igekötős igék értelmezésének alapproblémáját nyilvánvalóan nem oldja meg. (A szerzőnek a KIEFER-féle szóelméletre való egyéb — az érvelést ezúttal csupán megerősítő, nem pedig meghatározó — hivatkozásait lásd még 79, 85–6, 88, 93.)

Mivel az összetett szókban tagként kötött formák is előfordulhatnak, KENESEInek ahhoz, hogy a kompozítumokat elkülöníthesse a toldalékolt egyszerű szavaktól, számot kell adnia az összetételi tagok és az affixumok közti meghatározó eltérésekről is (vö. 2000b: 84).

A szerző a két elemcsoport elhatárolását az ún. mellérendelés-próba alkalmazásával tartja megoldhatónak. E szerint míg az ugyanolyan elő- vagy utótaggal rendelkező összetett szók mellérendelésekor az egyező elemek egyike elhagyható, azonos toldalékolású szavak esetében ez az ellipszis nem lehetséges (2000b:

84, 2006: 83). Ily módon az a kötött morféma tekinthető összetételi tagként funkcionáló ún. félszónak, amely a mellérendelési próbának mindkét irányból eleget tesz (2000b: 85–6, 2006: 84; vö. még KIEFER 2000a: 24, 2003: 198). (Az ellipszispróba részben támogatható kritikáját lásd PETE 2008: 78–9, a terminust illető nem adekvát bíráló észrevételhez és a szerző válaszához vö. PETE 2004: 191, illetve KENESEI 2004b: 443.)

KENESEI e fogalom bevezetésével egy olyan négyosztatú elemtipológiához jut, amelyben a független és a függőszók csoportjain túl a szavaknak nem minősülő félszók és toldalékok kapnak helyet (lásd 2000b: 90–1, 2006: 85–6; az e modell terminológiáját illető — nem támogatható — kritikai észrevételhez vö. PETE 2008: 75). Ezen osztályozást a szerző egy olyan kétágú hierarchikus rendszerezésnek gondolja, amely „megmutatja, hogyan épülnek egymásra az egyes elemek megkülönböztetését szolgáló eljárások. Ha ugyanis valamely forma szabad, akkor magától értetődik, hogy mind a szómeghatározási, mind a mellérendelési próbát kiállja, továbbá, ha valami szó, akkor a mellérendelési próbán is átmegy" (2000b: 91, lásd még 90, 2006: 85–6).

A generatív leírások tipikus bináris sémáival teljes összhangot mutató kétosztatú modell szigorúan hierarchikus jellege azonban — a szerző szándékai ellenére — a gyakorlatban nem mindig érvényesül. Jól mutatja ezt többek között a *nem* tagadóelem rendszerbeli megítélésének bizonytalansága is.

Miután e forma önálló megnyilatkozásokban előfordulhat, az osztályozás logikája alapján egyértelműen független szónak minősül (vö. 2000b: 83, 88–9). KENESEI ugyanakkor — e formális elv helyett a nyelvi kompetenciára hivatkozva — említést tesz arról, hogy megítélése szerint ez a hangsor bizonyos előfordulásaiban (például a *nem budapesti lakosok* szerkezetben) önálló szintaktikai tagadószó helyett inkább valamilyen alaktani (szóalkotási) funkciójú elemnek látszik (83, 89). Ez utóbbi esetben viszont egy valóban binárisan hierarchikus rendszerezésben e morfológiai szerepű kötött elemek legfeljebb a mellérendelés-próbát teljesíthetnék.

Ezt szem előtt tartva azonban KENESEI osztályozása két szempontból sem tekinthető egyértelmű oppozíciókat felmutató szintezett modellnek. Egyrészt a rendszerezésnek a szabad formák kielemzésére szolgáló, első helyen rangsorolt eljárása — tisztán formális jellegéből adódóan — a *nem* esetleges szóalkotási szerepű (kötött) előfordulásait — funkcióra és nyelvi kompetenciára való tekintet nélkül — ugyanúgy szabad formáknak mutatja, mint ezen elem mondattani tagadást megvalósító változatait. Másfelől viszont az osztályozás eljárásaival nem dönthető el, hogy a morfológiai szerepet ellátó *nem* kötött hangsort félszónak vagy képző funkciójú prefixumnak kell-e tekintenünk, mivel ezen elem vonatkozásában — megfelelő koordinációs párként szolgáló előtag híján — a mellérendelés-próba nem végezhető el (2000b: 83, vö. még 89).

Ugyancsak a modell kétosztatú szinteződését érintő probléma a mondatszók és az indulatszavak rendszerbeli elhelyezésének kérdése is. Mivel ezek az elemek önálló megnyilatkozások, szabad formáknak tekinthetők (KENESEI 2000b: 90, 2006: 85). Mindazonáltal az osztályozás szigorú bináris és hierarchikus jellegének érvényesülése esetén e független hangsoroknak eleget kellene tenniük az elemzési eljárás során használt valamennyi kritériumnak. A mondatszókat és az indulatszavakat azonban — ahogy KENESEI is írja — „mellérendelni sem lehet, sőt a szó-meghatározási próbát sem állják ki, ugyanis nem lehet őket más szavakkal együtt elhelyezni a mondatban" (2000b: 90, lásd még 2006: 85).

A szerző annak érdekében, hogy a rendszerezés efféle ellentmondását feloldja, újabb kitétellel egészíti ki az önálló előfordulású szavak meghatározását. E módosítás szerint a szabad formák csak akkor minősülnek független szónak, ha egyúttal más szavakkal való megjelenésük is lehetséges, ellenkező esetben ezeket az elemeket csupán ún. tagolatlan közléseknek kell tekintenünk (2000b: 91, 2006: 85).

KENESEI a független szavak efféle felfogásából adódóan azonban egy másik, ugyancsak az osztályozás struktúráját érintő problémába ütközik. Azzal ugyanis, hogy a mondatszavakat és az indulatszókat tagolatlan közlésekként értelmezi, ezen elemtípusokat — módszertani szempontból kifogásolható módon — teljesen kizárja a lexikon önálló tételeit és morfológiai elemeit megjeleníteni szándékozó rendszerezéséből, jóllehet e hangsorokat egyébiránt a szótár részeként, mint „esetleges lexikalizálódott közléseket" értelmezi (vö. 2000b: 95, 2001: 216, 2006: 89).

A probléma jelentőségét mutatja, hogy KENESEI lexikonleírásából nem csupán a mondatszók és az indulatszavak csoportja szorul ki. A tipológiában nem kapnak helyet az ikerszavak rímelő tagjai sem, e hangsorok ugyanis a rendszerezés logikája alapján nyilvánvalóan nem szavak, de félszónak sem minősülnek, ugyanakkor — abból adódóan, hogy a szerző ezen elemektől a morfémastátust is megvonja — nem tekinthetők toldalékoknak sem (vö. 2000b: 84, 2004b: 442–5; lásd még KIEFER 2000b: 525). (Az ikerített tagok itteni felfogásával kapcsolatos részben támogatható kritikai észrevételeket és a szerző nem igazán megnyugtató válaszát lásd PETE 2004: 190, 2008: 80, illetve KENESEI 2004b: 442–3.)

Mindebből egyenesen következik, hogy a lexikon efféle leírásában ezen ikerített elemek — noha a nyelvben ténylegesen létező hangsorok — egyáltalán nem értelmezhetők. Nem véletlen, hogy a generatív nyelvtanok az ikerítést mint szóalkotási módot sem morfológiai, sem fonológiai szempontból nem tudják megragadni (ehhez vö. egyrészt KIEFER 1999: 264, 2000b: 525, másfelől KÁLMÁN–NÁDASDY 2001: 425).

Mindazonáltal a KENESEI-féle szótárkoncepció ilyen problémái nem pusztán az osztályozás egyszerű rendszertani bizonytalanságaiból adódnak, de nyilvánvalóan következnek a szóelméletet általában meghatározó generatív nyelvészet

elméleti és metodológiai hátterének sajátos diszharmóniájából is. Ezt szem előtt tartva nem meglepő, hogy a célkitűzéseket és az alkalmazott módszereket tekintve KENESEI elemtipológiája a KIEFER-féle szómodell (1993, 1997, 1999: 188–9, 262–88; vö. még 2000b, 2003: 185–6) már elemzett metodológiai problémáihoz igen hasonló jellegzetességeket mutat.

Bár KENESEI lexikonleírását — a kompetenciaként értelmezett nyelv fogalmából adódóan — a mentális szótár modelljének szánja (lásd 2000b: 92, 2004b: 442, vö. még 2000b: 75–6, 79–81, 93, 2006: 81–5, 87), a koncepció kidolgozásakor a kognitív nyelvi folyamatok tanulmányozásának metodológiai eljárásaitól mégis eltekint. Módszereit a más indíttatású (csupán a hangsorformák elemeinek és disztribúciós viszonyainak analizálására törekvő) bloomfieldi deszkriptív nyelvészetből veszi, az így nyert lexikonstruktúra mentális nyelvi realitására pedig alapvetően nincs tekintettel. Ebből adódóan a szerző érvelése során elsősorban a disztribúciós elveket érvényesíti, ily módon a beszélők nyelvtudásáról csak néhány általános, illetve hipotetikus kijelentéssel szolgál (ehhez lásd főként 2000b: 83, 92, 2004b: 442).

A mentális szótár leírásának célkitűzése és az ehhez használt formális, leírási minimalizmusra törekvő módszertani eljárások összhangjának hiányát jelzi többek között KENESEI azon eljárása is, ahogy szótármodelljében az ún. passzív töveket elhelyezi.

E tőtípus elemei között vannak olyanok, amelyek a mellérendelési próbának eleget téve a félszók csoportjába sorolhatók, nagy részük azonban az osztályozás egyetlen kritériumának sem felel meg. Így ez utóbbiakat a formális rendszerezés logikája szerint — ahogy a szerző is írja — „prefixumoknak kellene minősítenünk” (2000b: 92, lásd még 2006: 87). Mivel ezt a beszélők nyelvtudásának nyilvánvalóan ellentmondó eljárást KENESEI maga is önkényesnek ítéli (vö. 2000b: 92, 2006: 87), a félszónak nem tekinthető passzív tövek besorolásának problémájára más — a formális módszertani keretbe beilleszthető — megoldást keres.

Miután azonban a félszók és a passzív tövek kategóriája a mellérendelés-próbának eleget tevő tőelemek esetén egybeesik, a szerző nem talál olyan disztinktív oppozíciót, amelynek mentén az összetételi tagként nem értelmezhető töveket rendszerezésébe következetesen, azaz a hierarchiában a félszók és az affixumok csoportja között elhelyezkedő osztályként építhetné be (vö. 2000b: 92, 2006: 87).

Ily módon KENESEInek a lexikon egységeit leírni szándékozó tipológiájából a nem koordinálható passzív tövek teljesen kiszorulnak. Ezért a szerző e formákat — módszertanilag kifogásolható módon — mint a bináris és hierarchikus struktúrát mutató szótári osztályokon kívül eső lexikális elemeket értelmezi.

Az így felfogott tövek rendszerbeli státusának kijelölése során KENESEI — eltekintve a tényleges kognitív folyamatok megfigyelésétől — a generatív nyelvészetben szokásos metodológiának megfelelően pusztán feltételezi, hogy a mentális szótár felépítése egyfajta minimalista elvet követ. Ily módon úgy véli, hogy

mivel a félszóként nem elemezhető passzív töveket produktív képzők is követhetik, e formák valószínűleg szóalkotási műveletek révén jöhetnek létre, azaz nem komplex elemekként vannak elraktározva a lexikonban. E hipotézisből adódóan pedig a szerző ahhoz a teoretikus feltevéshez jut, hogy a magyarban domináns szó alapú morfológia mellett lehetnek olyan alaktani műveletek is, amelyek az önálló szóként nem értelmezhető tőelemeken mennek végbe (lásd 2000b: 92, 2006: 87–8, vö. még 2004b: 443).

E metodológiailag nem egészen megalapozott magyarázatból KENESEI végül elemtipológiájára nézve azt a sajátos (hipotetikus jellege miatt nem túl meggyőző) következtetést vonja le, hogy binárisan szinteződő lexikonmodelljébe az összetételi tagként nem értelmezhető passzív tövek éppen azért nem illeszthetők be, mert e formák egy másik típusú morfológiába tartoznak, amelynek egyes kategóriái „átfedésben lehetnek a szó alapú hierarchia csoportjaival" (2000b: 92, vö. még 2006: 88). (A tövek terminológiájával kapcsolatos — nem igazán jogos — bírálatot és a szerző erre adott válaszát lásd PETE 2004: 191, 2008: 80–1, valamint KENESEI 2004b: 443.)

(Folytatjuk.)

FEHÉR KRISZTINA

Irodalom

ÁGOSTON MIHÁLY (1974): A magyar függőszók kategóriája. In: *Jelentéstan és stilisztika. A magyar nyelvészek II. nemzetközi kongresszusának előadásai.* Nyelvtudományi Értekezések 83. sz. Szerk. IMRE SAMU–SZATHMÁRI ISTVÁN–SZŰTS LÁSZLÓ. Bp. 45–50.

BALÁZS JÁNOS (1966): Szintagmatizálódás és lexikalizálódás. (A lexikológia és a lexikográfia elméleti kérdéseihez). In: *Szótártani tanulmányok.* Szerk. ORSZÁGH LÁSZLÓ. Bp. 79–98.

BENKŐ LORÁND–BERRÁR JOLÁN (1967): Szótörténet. In: *A magyar nyelv története.* Szerk. BÁRCZI GÉZA–BENKŐ LORÁND–BERRÁR JOLÁN. Bp. 193–388.

BERRÁR JOLÁN (1975): Morfológiai szerkezetek — szintaktikai szerkezetek. *Magyar Nyelv 71:* 35–40.

BERRÁR JOLÁN (1982): Próbák és problémák a mai magyar nyelv tankönyv új kiadásához — a szófajok. In: *Dolgozatok a magyar leíró nyelvtan köréből.* Nyelvtudományi Dolgozatok 33. sz. Szerk. NAGY FERENC. Bp. 7–32.

B. LŐRINCZY ÉVA (1961): A szóösszetétel. In: *A mai magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan I.* Szerk. TOMPA JÓZSEF. Bp. 421–71.

DEME LÁSZLÓ (1978): *A beszéd és a nyelv.* Bp.

D. MÁTAI MÁRIA (2007): *A magyar szófajtörténet általános kérdései.* Nyelvtudományi Értekezések 157. sz. Bp.

ELEKFI LÁSZLÓ (2001): Íráshiba vagy másképp gondolkodás? (Jelzők és összetételi előtagok határesetei). In: *Újabb tanulmányok a strukturális magyar nyelvtan és a*

nyelvtörténet köréből. Kiefer Ferenc tiszteletére barátai és tanítványai. Szerk. BAKRÓ-NAGY MARIANNE–BÁNRÉTI IMRE–É. KISS KATALIN. Bp. 223–31.
FEJES LÁSZLÓ (2002): *A szóösszetétel helye a nyelvi szintek között.* URL: http://nytud.hu/~fejes/pdf/szeged020104.pdf
FEJES LÁSZLÓ (2005): *Összetett szavak finnugor nyelvekben.* Doktori értekezés. Bp.
GOMBOCZ ZOLTÁN (1898): A jelenkori nyelvészet alapelvei. *Magyar Nyelvőr 27:* 6–13, 53–61, 97–103, 193–201, 339–43, 433–8, 481–6.
GOMBOCZ ZOLTÁN (1902–3/1997): Nyelvtörténet és lélektan. Wundt néplélektanának ismertetése. In: *Gombocz Zoltán: Jelentéstan és nyelvtörténet. Válogatott tanulmányok.* Szerk. KICSI SÁNDOR ANDRÁS. Bp. 9–72.
GOMBOCZ ZOLTÁN (1911/1938): Képzettársulás és jelentésváltozás. (Adalék a nyelv lélektanához). In: *Gombocz Zoltán összegyüjtött művei. Első kötet.* Szerk. ZSIRAI MIKLÓS. Bp. 23–33.
GOMBOCZ ZOLTÁN (1921a/1938): Nyelvtörténet, lélektan, társadalmi lélektan. In: *Gombocz Zoltán összegyüjtött művei. Első kötet.* Szerk. ZSIRAI MIKLÓS. Bp. 53–63.
GOMBOCZ ZOLTÁN (1921b/1938): Változás és törvény a nyelvtudományban. In: *Gombocz Zoltán összegyüjtött művei. Első kötet.* Szerk. ZSIRAI MIKLÓS. Bp. 64–73.
GOMBOCZ ZOLTÁN (1922/1997): Nyelvtörténeti módszertan. In: *Gombocz Zoltán: Jelentéstan és nyelvtörténet. Válogatott tanulmányok.* Szerk. KICSI SÁNDOR ANDRÁS. Bp. 73–128.
GOMBOCZ ZOLTÁN (1926/1997): Jelentéstan. In: *Gombocz Zoltán: Jelentéstan és nyelvtörténet. Válogatott tanulmányok.* Szerk. KICSI SÁNDOR ANDRÁS. Bp. 129–94.
GOMBOCZ ZOLTÁN (1929–35/1949): *Történeti magyar nyelvtan. V. rész. Syntaxis.* Bp.
GOMBOCZ ZOLTÁN (1934): Funkcionális nyelvszemlélet. *Magyar Nyelv 30:* 1–7.
HORGER ANTAL (1914): *A nyelvtudomány alapelvei (Bevezetés a nyelvtudományba).* Bp.
JUHÁSZ JÓZSEF (1980): Vázlatok a szó portréjához. In: *Tanulmányok a mai magyar nyelv szókészlettana és jelentéstana köréből.* Szerk. RÁCZ ENDRE–SZATHMÁRI ISTVÁN. Bp. 99–120.
KÁLMÁN LÁSZLÓ–NÁDASDY ÁDÁM (2001): A hangsúly. In: *Strukturális magyar nyelvtan 2. Fonológia.* Szerk. KIEFER FERENC. Bp. 393–467.
KÁLMÁN LÁSZLÓ–TRÓN VIKTOR (2005): *Bevezetés a nyelvtudományba.* Bp.
KÁROLY SÁNDOR (1966): A lexikológiai egységek fejezete a generatív grammatikában. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok 4:* 91–104.
KÁROLY SÁNDOR (1969): A szóösszetételek és velük kapcsolatos lexikológiai egységek. A főnévi összetételek. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok 6:* 271–328.
KÁROLY SÁNDOR (1970): *Általános és magyar jelentéstan.* Bp.
KÁROLY SÁNDOR (1980): Szavak, szerkezetek morfológiai tagoltságának változásai és a jelentés. (Szintetikus és analitikus irányú változások a magyar nyelvben). In: *Tanulmányok a mai magyar nyelv szókészlettana és jelentéstana köréből.* Szerk. RÁCZ ENDRE–SZATHMÁRI ISTVÁN. Bp. 121–56.
KÁROLY SÁNDOR (1991): Gombocz Zoltán rendszerelmélete a jelentéstanban és a szintaxisban — ahogy ma látjuk. In: *Tanulmányok a magyar nyelvtudomány történetének témaköréből.* Szerk. KISS JENŐ–SZŰTS LÁSZLÓ. Bp. 333–9.

KENESEI ISTVÁN (2000a): A morfémától a szóig. In: *Helyzetkép a magyar nyelvtudományról. (A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete fennállásának 50. évfordulója alkalmából rendezett tudományos ülésen elhangzott előadások válogatott és átdolgozott tanulmányai).* Szerk. KIEFER FERENC–GÓSY MÁRIA. Bp. 75–87.

KENESEI ISTVÁN (2000b): Szavak, szófajok, toldalékok. In: *Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia.* Szerk. KIEFER FERENC. Bp. 75–136.

KENESEI ISTVÁN (2001): A szótól a szófajig. In: *Újabb tanulmányok a strukturális magyar nyelvtan és a nyelvtörténet köréből. Kiefer Ferenc tiszteletére barátai és tanítványai.* Szerk. BAKRÓ-NAGY MARIANNE–BÁNRÉTI IMRE–É. KISS KATALIN. Bp. 215–22.

KENESEI ISTVÁN (2004a): Kategóriák a szó alatt és fölött. In: *A láthatatlan megismerés.* Szerk. GERVAIN JUDIT–PLÉH CSABA. Bp. 65–80.

KENESEI ISTVÁN (2004b): Szavak, morfémák, toldalékok. *Magyar Nyelvőr 128:* 441–5.

KENESEI ISTVÁN (2006): Szófajok. In: *Magyar nyelv.* Főszerk. KIEFER FERENC. Bp. 80–109.

KESZLER BORBÁLA (1995): A mai magyar nyelv szófaji rendszerezésének problémái. *Magyar Nyelvőr 119:* 293–308.

KESZLER BORBÁLA (2000a): A mai magyar nyelv szófaji rendszere. In: *Magyar grammatika.* Szerk. KESZLER BORBÁLA. Bp. 67–76.

KESZLER BORBÁLA (2000b): Szintagmatan. In: *Magyar grammatika.* Szerk. KESZLER BORBÁLA. Bp. 347–66.

KIEFER FERENC (1993): A szó. In: *Hajdú Péter 70 éves.* Szerk. SZ. BAKRÓ-NAGY MARIANNE–SZÍJ ENIKŐ. Bp. 171–8.

KIEFER FERENC (1997): Vajon az összetett szó szintaktikai szempontból is szónak számít-e? In: *Szavak — nevek — szótárak. Írások Kiss Lajos 75. születésnapjára.* Szerk. KISS GÁBOR–ZAICZ GÁBOR. Bp. 197–203.

KIEFER FERENC (1999): Alaktan. In: É. KISS KATALIN–KIEFER FERENC–SIPTÁR PÉTER: *Új magyar nyelvtan.* Bp. 185–290.

KIEFER FERENC (2000a): A morfológia. In: *Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia.* Szerk. KIEFER FERENC. Bp. 23–73.

KIEFER FERENC (2000b): A szóösszetétel. In: *Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia.* Szerk. KIEFER FERENC. Bp. 519–67.

KIEFER FERENC (2001): Előszó. In: *A szó jelentése.* Szerk. MARTINKÓ ANDRÁS. Szeged. 5–17.

KIEFER FERENC (2003): Alaktan. In: *A magyar nyelv kézikönyve.* Szerk. KIEFER FERENC. Bp. 185–204.

LENGYEL KLÁRA (2000a): A nyelvi egységek szinteződése. In: *Magyar grammatika.* Szerk. KESZLER BORBÁLA. Bp. 24–33.

LENGYEL KLÁRA (2000b): A szóösszetétel. In: *Magyar grammatika.* Szerk. KESZLER BORBÁLA. Bp. 321–36.

LENGYEL KLÁRA (2000c): Az állítmány. In: *Magyar grammatika.* Szerk. KESZLER BORBÁLA. Bp. 394–404.

LYONS, JOHN (1968): *Introduction to Theoretical Linguistics.* Cambridge.
MARTINKÓ ANDRÁS (2001): *A szó jelentése.* Szeged.
M. KORCHMÁROS VALÉRIA (1999–2000): A morfológia oktatásának aktuális problémái. *Néprajz és Nyelvtudomány 40:* 15–9.
MOLNÁR CECÍLIA (2004): Szenvedő szerkezet. *Szabad Változók.*
URL: http://www.szv. hu/kritika/szenvedo-szerkezet
PAIS DEZSŐ (1951): Kérdések és szempontok a szóösszetételek vizsgálatához. *Magyar Nyelv 47:* 135–54.
PAPP ISTVÁN (1942): Mi a szó funkciója? *Magyar Nyelv 38:* 178–91, 272–6.
PAPP ISTVÁN (1953): A szó nyelvtani jellege. *Magyar Nyelv 49:* 359–70.
PETE ISTVÁN (2004): A morféma újradefiniálásának szükségessége. *Magyar Nyelvőr 128:* 187–95.
PETE ISTVÁN (2008): Ismét a morféma újradefiniálásának szükségességéről. *Magyar Nyelvőr 132:* 74–85.
RÁCZ ENDRE (1968): A szószerkezetek. In: BENCÉDY JÓZSEF–FÁBIÁN PÁL–RÁCZ ENDRE–VELCSOV MÁRTONNÉ: *A mai magyar nyelv.* Bp. 257–69.
RÁCZ ENDRE (1985): A grammatika szerepe az anyanyelvi nevelésben. *Magyar Nyelv 81:* 257–66.
RÁCZ ENDRE–SZEMERE GYULA (1970): *Mondattani elemzések.* Bp.
SZÉPE GYÖRGY (1961): A szó és a szókészlet általános kérdései. In: *A mai magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan I.* Szerk. TOMPA JÓZSEF. Bp. 123–42.
SZÉPE GYÖRGY (1999): A magyar morfematikus elemek sorrendjéről. *Magyar Nyelvjárások 37:* 419–24.
SZILÁGYI N. SÁNDOR (2004): *Elmélet és módszer a nyelvészetben — különös tekintettel a fonológiára.* Erdélyi Tudományos Füzetek 245. sz. Kolozsvár.
TEMESI MIHÁLY (1961a): A szójelentés. In: *A mai magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan I.* Szerk. TOMPA JÓZSEF. Bp. 143–92.
TEMESI MIHÁLY (1961b): A szófajok. In: *A mai magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan I.* Szerk. TOMPA JÓZSEF. Bp. 193–269, 281–94.
VELCSOV MÁRTONNÉ (1968a): Alaktan. In: BENCÉDY JÓZSEF–FÁBIÁN PÁL–RÁCZ ENDRE–VELCSOV MÁRTONNÉ: *A mai magyar nyelv.* Bp. 87–204.
VELCSOV MÁRTONNÉ (1968b): A szófajok. In: BENCÉDY JÓZSEF–FÁBIÁN PÁL–RÁCZ ENDRE–VELCSOV MÁRTONNÉ: *A mai magyar nyelv.* Bp. 9–83.

„MAGYAR NYELVJÁRÁSOK”
A DEBRECENI EGYETEM
MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TANSZÉKÉNEK
ÉVKÖNYVE

XLV, 27–37

DEBRECEN
2007.

A tájszavak szóföldrajzi kérdésköréhez

1. CSŰRY BÁLINT mondogatta (VÉGH JÓZSEF így emlékezett), hogy nyelvjárásaink szókészletéről csak annyit tudunk, amennyit följegyeztek, s közzétettek belőle. Illetőleg csak azt tudjuk, hogy amit följegyeztek, amit közzétettek, az megvolt vagy megvan azon a településen, vidéken, ahol följegyezték. Azt már nem tudjuk, hogy megvan-e a közölt szóanyag másutt vagy sem. Az érdeklődés középpontjában az irodalmi nyelv (illetőleg a standard, a köznyelv) és a nyelvjárások közötti különbségek, jelesül a táji többletek, azaz a standardból hiányzó s csak nyelvjárási szinten élő szavak, a tájszavak álltak, s csak ritkán jutott figyelem arra, hogy akár szomszédos nyelvjárások között is vannak vagy lehetnek különbségek a tájszavak tekintetében is. A fölismerés, a tapasztalat pedig nálunk is régi: BENKŐ JÓZSEF 1778-as latin nyelvű munkájában írta, hogy „nemcsak a székelységben, hanem más vármegyékben is találhatók olyan szavak, amelyeket a szomszédos falu alig ért meg” (idézi SZŰCS 1936: 13). A nyelvi standardizálódás előrehaladtával egyre jobban kiderült, mely szavak területi kötöttségűek, s melyek általános használatúak. Az 1838-ban megjelent „Magyar tájszótár” előszavában DÖBRENTEI GÁBOR joggal írta: „e’ gyüjteményből ’s folytatásából tetszendik majd ki, mellyik valósággal c s a k tájszó, mert még most némelly annak vétetik ez vagy amaz’ vidéken, holott másutt is és több helyen megvan, vagy épen közös. Igy jőnek köztudomásra a’ szóejtés’ különféleségei is” (VIII). DÖBRENTEI gondolt a jövőre, a további anyaggyűjtésekre és feldolgozásokra is: „ebből látni fogják [ti. a Magyar Tudós Társaság szógyűjtő munkatársai], mik nem küldettek még be, ’s miket kelljen még pótolniok, vagy min igazítaniok” (IV). A szóföldrajzi különbségek az idő folyamán, a köznyelv terjedésével csökkentek ugyan, de bőven van még eltérés. Ékes bizonyítékai ennek a regionális és a tájszótárak. Az általános tájszótárak (Tsz., MTsz., ÚMTsz.) általában, ha ugyanis forrásaik megadják, közlik a szavak származási, előfordulási helyét. Van továbbá egy olyan regionális szótárunk, amely a székelyföldi nyelvatlaszos gyűjtés lexikális anyagát tartalmazza (a „Székely nyelvföldrajzi szótár”), s amelyben jelölve van az adatok lelőhelye (a kutatópontok számával, de ezt csak visszalapozással azonosíthatjuk, lásd GÁLFFY–MÁRTON 1987: 28–34). A „Koppány menti tájszótár”-ban jelölve van, mely szavak adatolhatók csak Nagykónyiból, melyek Értényből és melyek Koppányszántóból (lásd 3. pont). A nyelvjárástani iroda-

lom számon tart olyan eseteket is, amikor egy-egy tájszó ismerete (az adatok szerint igen nagy valószínűséggel) egyetlen településre korlátozódik (ilyen például a *bókamiskakukac, hintófödél, kónic, tok* 'a kukorica borítólevele'; vö. IMRE 1975: 229). A tájszavak elterjedtségének vizsgálata, határvonalaiknak a megállapítása a helyi tájszótárak megjelenésével kaphatott volna nagyobb lökést. Hogy erre nem került sor, elsősorban azzal magyarázható, hogy fontosabb feladat volt a tájszavak gyűjtése, mint már közzétett szótárak anyagának ilyen szempontú egybevetése, elemzése. Persze azzal is, hogy a nyelvészeti közvélekedés szerint a szavaknak a terjedését (egyszersmind tehát elterjedtségét is) nyelven kívüli tényezők irányítják, szabják meg, ezért strukturális szempontból kevésbé fontos kérdéskörről van szó.

2. Ismeretes, hogy a tájszótárírók egy része élt és él a szógyűjtésben a direkt kérdezés lehetőségével is. Azaz: más tájszótárak, tájszólisták címszavainak a kikérdezésével azt kereste és keresi, hogy a másutt meglévő szavak közül melyeket ismerték vagy ismerik az általa vizsgált településen is. Saját tapasztalatok alapján osztom a német NIEBAUM véleményét, aki szerint az idő előrehaladtával (a nyelvjárási beszélők egyre általánosabbá váló kettősnyelvűsödésével) növekszik a más tájszótárak bevonásával való tájszógyűjtés szerepe (1979: 354). Mert az az út nem járható, hogy azt kérjük adatközlőinktől, hogy „mondjon olyan szavakat, amik máshol nincsenek. Hát honnan tudná szerencsétlen, hogy mi nincs máshol?" (N. MARKÓ 2002: 215). Amikor a mihályi tájszótár anyagát intenzíven gyűjtöttem (1970 és 1976 között), magam a szamosháti, az ormánysági, a szegedi, a szlavóniai szótár és a felsőőri tájszótár nem köznyelvi szavaira rákérdeztem, s a szótárakban jelöltem, mi van meg Mihályiban, s mi nincs (1979: 6). A mihályi tájszótár megjelenése után is folyt ez a munka, mert engem is érdekeltek a nyelvjárások közötti lexikális különbségek. Ameddig szüleim, legfontosabb adatközlőim éltek, minden — közben megjelent — tájszótárral közösen elvégeztük ezt a munkát. S azt gondoltam, majd ha sok időm lesz (az ember fiatalon még sok szempontból naiv), sort kerítek az ezekkel az adatokkal való tüzetes foglalkozásra is. Most azért állítottam össze ezekből egy rövid részletet, hogy egyrészt érzékeltessem, nagyobb a különbség, a tagoltság a tájszavak területén, mint gondolnánk, másrészt hogy jelezzem ezzel is, hogy a modern számítógépes technika alkalmazásával az ilyen, egyelőre csak szótári bejegyzések formájában s szótárak lapjain olvasható kisebb-nagyobb, speciális célzatú tájszógyűjtemények is a kutatás szerves részeivé válhatnak, segítve tudományos kérdések megválaszolását.

3. SZABÓ GÉZA a „Kiskanizsai szótár" alapján adott ízelítőt abból, hogy a szótár anyaga „jellegzetes délnyugat-dunántúli régiót képvisel" (1983: 345), merthogy számos nyugat-dunántúli tájszót nem találunk benne. Továbbment a vizsgálatban ÖRDÖG FERENC, aki beszámolt egy speciális nyelvjárási összevető

szókészleti vizsgálat eredményéről. Ő a „Koppány menti tájszótár" tájszavait vetette egybe „a Nagykónyival közvetlenül szomszédos, de vele a közöttük fekvő több ezer hold erdő miatt soha semmiféle kapcsolatot nem tartó Gyulaj" tájszavaival (ÖRDÖG 2002: 226), mégpedig gyulaji kéziratos tájszójegyzéke és gyulaji anyanyelvjárási ismeretei alapján. Megállapította, hogy a „Koppány menti tájszótár" egymással szoros kapcsolatban levő három falujának tájszavai lényegében megegyeznek, bár különbség van közöttük, hiszen 36 tájszó csak Nagykónyiban, 12 csak Koppányszántón, 8 pedig csak Értényben van meg. Megállapította azt is, hogy az említett tájszótárban közölt mintegy 4000 tájszóból Gyulajon 534-et nem ismernek, illetőleg ennyit nem hallott ő szülőfalujában. Minthogy pedig 366 olyan gyulaji tájszóról tud, amelyeket a „Koppány menti tájszótár" nem tartalmaz, a különbség 534 + 366, azaz 900 lexikai egység. Hogy ez a nagyjából 20%-os eltérés sok vagy kevés, akkor tudnánk megmondani, ha hasonló vizsgálatok eredményei rendelkezésünkre állnának. Így azonban csak azt mondhatom: bizony, elég soknak tűnik.

4. Lássuk, mely felsőőri, nyúli és kiskanizsai tájszavak ismeretlenek Mihályiban, s mely mihályi tájszavakat nem ismernek Nyúl községben (mindegyik település a nyugati nyelvjárási régióba tartozik)!

A Mihályiban — az 1973–1975-ös fölmérés szerint — ismeretlen felsőőri tájszavak (a „Felsőőri tájszótár" címszavait közlöm): *aba, ádám spájtlija, ágenda, ágendáskönyv, ágendázás, ágendázik, aggasztja magát, ájnfart, ájnfartos, alájukvaló, állókepe, alszeg, aprószentekel, arrának; bábacék, bacskó, badari, bagósüveg, bákó, baktol, balogol, balogul, bángli, barackó, báránycsécs, barázdaféreg, barázdol, barázdolás, batri, béder, bederzél, beepernyézik, behallgat, behordoz* 'bevetett földet megboronál', *behordozás* 'bevetett föld megboronálása', *békateknő, bekertel, bekukorál, beleseggel, bemákoz, bércen, beslájfol, betoníroz, bezaboláz, biksz, bincker, binckerezik, binckerezés, bincsel, bóg, bogárgomba, bóghorog, boglyál, bógszeg, bógszeglyuk, bógtartó, bógtáska, bógtoll, boncu, borfa, borfás szekér, borságánica, borsóhéj, borsókapa, borsókopasztás, botiga, botigál, börcök, búbosalma, bubus, buclimácsik, bukfencel, burdos, burgondicsira, burgondicsirázás, burgondiültetés, burimácsik, burukkol, bünkü; cáfli, cájzelli, cék, celesek, cenzároskodik, cicil, cingelli, cingellimácsik, cinginudli, cize, colfa, cótli, cugpánt; csabbod, csámmog, csámmogat, csarabó, csatlólánc, csécses, csecsfog, csécshelyes, csemmeg, csemmeget, csibbed, csíhuhú, csingól, csirkázik, csordáskörte, csótánfa, csótánlánc, csöndör, csuszamlik, csúsztató, csutkirájsz; dalárdás, danaj, darálómasina, derze, derzél, dézsen, disznósajtár, disznótök, dobos* 'kisbíró', *dobzó, dödörög* 'didereg', *döröngöz, duccs, duccsol, dumuckol, dunna, dunnaciha, durcol, dühöszik; ebiborz, ekeló, elcsemmeget, elgyöttöl, elkertel, epernye, epernyézik, errének, eseg, esztrájg; farfelli, faszkó, faszol, fedéltartófa, féder, fejáll, fejkeszkenő, fej-*

ruha, fejszekarika, fejtettkő, fejtetű, feketeepernye, feketeepernyézik, fékkarika, fektető, féláll, felbélel, felbiztogat, felcsingól, felduccsol, félékeny, felelő 'a menyasszony násznagya', *félforcsogás, félforcsogós, felpékel, felrakódik, felszeg, fergettyű, fincol, fiskárus, fizeték, flekkelli, focli, foclideszka, fóder, folyós, forcsogás, forcsogós, forgácskarafon, földpince, földverem, föveny, fövés, fráj, frassol, frassolódik, fresszel, fukszi, fűkasza, fűrészfa, fűrészfás szekér, fűrészmester, fürösztővályú, fűruha, füvente; gabonakasza, gábic, ganajárok, ganajdomb, ganajlékút, ganajlik, ganajvilla, gánicás, gárgya, gatyapálinka, gerebel, gerébicel, gereblyéledék, gice, gincgönc* 'katicabogár', *gránic, groschen, gugli, guglizik, gúzslánc; gyöpi, gyöttöl, gyüre, gyűrűfa; hájas, hájaskodik, hájbelli, hajdina, hajdinaboncu, hajdinagánica, hajdinakupac, hajdinavargánya, hájlipunc, hájzli, hámist, hán, harsogat, hársokfa, hársokfatea, hásszi, hatak, hatakos, hátához, hátrának, hátrend, hazakeres, hazának, házfedél, háznumera, hazul, hé, hébablak, hébajtó, hébfolyós, hébkulcs, hekszt, herreg, hetetszaka, hézli, hícur, hídlás, hídol, hiksza, hitli, hódellump, hódvas, homp, hoppicálgat, hotté, hózi, hujcsa, hujcsál, hussz, húzómuzsika, húzómuzsikál, húzómuzsikás, hűslel; igazfenyő, inlett, intereszál, írókő, ízetlen* 'kedvetlen, nyűgös'; *jéglánc; kácsi, kágyola, kakasszeg, kakukkszar kakukkszaros, kalaposszeg, kámelli, kámpol, kanherélő, káposztagyalu, kecskeríkató, kékvirág, kerékszög, keresztesfenyő, keresztkepe, kertnyitás, keszkendő, kevercsél, kéztülső, kiarat, kifrassol, kikámpol, kikirít, kikli, kilajdul, kipemetel, kipohál, királyjegyző, kirúgja magát, kisdolmány, kisimfel, kiskalankó, kislájfol, kiszt, kizaboláz, klad, klump, kopri, kornabék, koromtisztító, kotrisz, ködöl, körmöz, közszíj, krankkassza, krumplidobó, krumpligánica, krumplireszt, kukicsál, kukorál, kútcsináló, kútér, kúteres, kútgárgya, kúthorog, kutyafing, kvint; lábánszáraz, labli, lafanc, lafancol, láfcigli, lajhádzik, lámforog, larberlevél, leányifenyő, leányimadár, lékások, lekukorál, léletezik, lelocskiz, locskiz, lófing, lokker, lőding, lufikó, lust, lustos, luszthház; madárcseresznye, madzagház, magahánt, magburgondi, magyarhám, magyari, májpám, mákhéj, mákhüvely, máláf, máncelli, máncellimácsik, mánci, mantli, marigla, masánszker, megacél, megbagzik, megboszorkányoz, megcsalánoz, megderzél, megdumuckol, megevesül, meghág, meghatakosul, meghordoz, meghupol, megissza magát, megkaréjol, megkaszál, megkiált, megkörmöz, meglevelez, megmégelődik, megmérgít, megmérkel, megmonyaz, megnádol, megnyakaztat, megpájszol, megpékel, megpenézesül, megpenészül, megséredik, megspannol, megszomil, megszövet, megtaplósul, megtojóz, megugorja* 'meghág', *melléke, mendikáns, menyétasszony, mereszkedik, merrének, mezőpásztor, mezsgyefű, mezsgyés, mocsolya, mohafű, molkeráj, monyamácsik, monyaz, motollál, mögye; nádol, nádolás, nagykalankó, nagyöreganya, nagyöregapa, nálli, negédes, nekisikosul, noszol; nyámádi, nyángat, nyefereg, nyerstégla, nyí, nyírfasöprű, nyiszorog, nyoszolyóasszony, nyoszolyóleány, nyulica, nyüsztreng; odának,*

odasengel, ókuláta, oldi, oltványfűrész, onkli, órja, oromoz; östöbü, összeboglyál, öszecsibbed, összefő 'félig száraz takarmány befülled', *összeherkél, összekevercsél, összekukorál, összepöcsörödik, összestráfol; páclé, padmaly, padolás, pajtafia, palázol, palázolás, palázoló, páncselli, páncsellis, páncsellizik, pancsór, pantalan, papmonya, pékel, pétli, pfennig, picci, picsaragasztó, pittül, pizse, plúcer, plúceros, plúcstojás, poca, poci, pof, pohál, pontyos, postaút, pöcsödött, pősting, pré, prekelli, premzel, préskedik, pricsti, pricstiskedik, prigli, prokli, prucshózli, puklis, pukszendli, pusson, puttingájsz, pücsmöget, pükkenőség, pünkü; raccol, raccolás, rakoncás szekér, rántottkása, rasponya, rédli, rekkelli, ren, rentni, térgyalu, rigácsos, rikál, ródás, rozsvargánya, röpdöz, rúgógereblye; sárdik, sarmadli, sébelli, seft, seftel, segédbíró, seggel, sengel, sénklis, serel, sikárkefe, síkoslapu, sild, simli, slájer, slájfer, slájferlánc, slájferos, slájfol, slóprukk, sman, smangánica, snájder, sómik, spájtli, spengler, spicbub, srájtli, srót, srótol, stangli, strabancol, stráfol, strájdol, strájdolás, strájdolódik, strájdolódás, sugódozik, supetli, surc, suszterpipi, svígefőder, svígemujder; szájmuzsikál, szaka, szakahányó villa, szakahúzás, szakakosár, szakaszín, szákelli, szaletli, szalmanyűvő, szánka, szapukád, szapulókád, szedernye, szedernyézik, szénalóhere, szénamurva, szénáshéb, szénatömés, szétcankózik, szomil, szótleráj; tanti, tarlólóhere, tarlórépa, tehénszéna, tekelli, tekerincs, teleképű, tócska, tojóz, toppelli, toszli, tölmer, törőszik, tragacsol, tréfészli, trézser, trinkgeld, tritli, tritlihorog, tritlitoll, trógerhorog, trógerlánc, tüskésborz; tyúkfi, tyúkgrádics, tyúkmonyas; udvarsöprű, útkotrás, útkotró; vadorzó, vagabund, vajkörte, varacskosbéka, váslal, vastagborsó, vaszora, vénsült, veredik, vérhupa, vérhupák, vérnígli, videkhákli; zsámoly* 'szekérrész', *zsurmol.*

A Mihályiban — az 1995-ös fölmérés szerint — ismeretlen kiskanizsai tájszavak (MARKÓ IMRE LEHEL „Kiskanizsai szótár"-a vonatkozó címszavainak a közlésével): *ágfog, agyoncsápol, áj, akkorában van, akkorán, aranyálló, árokcicás, áspol, áspoló, azótától; bábikó, bakhátol, balus, banyaborsó, banyaposz, bannyos, bárányzik, bebeg, becsirkéz, bedák, bedákos, beeget, beflatáz, befürgetel, begyező, behókáz, beiszosodik, békahátú borsó, békakanál, bekum, belafitol, belegyőjtöz, beleseggel, beletökösül, benek, berregő hónapok, bestupliz, beszélgelődik, beszurkoz, bibafa, bigyerdik, bigyerget, bikás hagyma, bikaugrózás, bikecs, biktet, billing, binckézés, bindzsókos, bodonos, bodzamuzsika, bonfű, bongyoskendő, borsóina, borza, borzít, bosnyáknyakú, botolog, bozsorog, bögyek, bögyekes, böllenkdik, bőrfa, brukla, bucska, bugya, bulcikál, bundicska, bünösít; censzli, cigányzabla; csádé, csádés, csás, csavarinka, csávás, cseberhágó, csekmet, csepőte, csepőtés, csikom, csirkéz, csoba, csógál, csomolos, csór* 'ívben lendít vmivel', *csótányborsó, csömbölös, csömpörög, csöndörödik, csörönke, csösze, csötölő, csucska, csucsulás, csuhi, csummogat, csúnyaseb, csuproz, csurka, csúszra megy, csutri, csürbogár; dencel, dideri, dobróc, dorozmás,*

döci, dödös, duccol; ebacskó, egyenesleg, eggyü, egyigáslag, ejsze, elcerkad, elguzslédik, elkorhasodik, elkutyálja magát, elláláz, elletyikel, elmatiszgódik, elnyújtároz, elpenyhed, elrastint, engela-bengela; facér 'hitvány', *fajseb, farzsúp, fasinyáz, fecsketökű, félfelől, felhompol, felkajszul, felkurgyáz, felnek, feltenyészedik, fial* (főnév!), *fickál, fincsókás, fitakos, forracs, foszték, föccsös, fökény; gátor, gávíz, gereblice, gerincel, ginyol, göbe, gödröl, guga, gunga, gungáz, guzsoros, gúzsosprés; gyömöz; haladozik, hancsék, háskó, hatakéroz, héllás, hidegágy, hidegház, hinyározás, hók, hókázás, há-sarok, hubolla, hudica, hupogós, hupogtat; ijeszték, ispindáció, istenátkozta tüske, iszás, ivogat; játszódik, jegykés, jegypénz, jegypogácsa; kacabájkó, káforka, kágyilló, kakasozás, kamukiroz, kanos, kantárcsillag, kárászfűrész, karikós, karótömés, kásapénz, kaszásbogár, kaszterva, katakönyöke, katalinka, katicabogárka, kecskegazda, kecskézés, kenfer, kenferes, kengyeles, kenyérhányó lapát, kenyérmellék, kenyérzsuzsmalék, kerembózsál, kereső dik, kerrog, késnivaló, készülgelődik, kétnyílós, kezetlen, kiáj, kiavat, kicsapzik, kicsiszál, kicsógál, kicsószt, kicsuproz, kiesz, kiforracsoz, kigugol, kigöcög, kigyőjzöt, kihálás, kihebbent, kikupál, kikurgyáz, kimakog, kintat, kinyúlad, kipemetel, kirusztol, kishúsvét, kizúz, kobakhébér, kóbolygó szeg, kocon, koconyos, kohol, kóté, kótyer, kotyka, köcöllő, kömpöllő, körbec, körmözőre köt, körülad* 'hírül ad vmit', *körülközben, krampápoló, kránicgyerek, krumpliájás, kukma, kukoricakopazó, kulacsvalagú, kum, kummasz, kupál, kusztora, kútkronc; laffanc, lafol, lapány, laspadt, látszódik, leaggik, lecsószt, lénia* 'erdei nyiladék', *lepasszol* 'leszegényedik', *leplávisol, lesilpít, lespedt, lesupál, letyikel, lifländer, lityáz, lityázás, lohál, lómenta; macóka, mangáz, maradatlan, mátós, megborzít, megcsuklat, megélni való, megfájásul, megfásul* 'hulla megmerevedik', *megfőn, megginyol, meggyőjtőz, meggyőjtőztet, meghordoz, megmonyasol, megnyúlad, megsórosul, megtarjagosul, megturat, megtüneményez, megúszik* 'megsűrűsödve nyúlóssá válik', *megzsengésül, mókolódik, muma, mumafejes, muszikol, muszol, muszoló bot; nekirosszul, nekisikosul, nekiválik; nyakcsir, nyámándi, nyiladék* 'út alakú irtás az erdőben', *nyirkovec, nyitókulcs, nyúladékos, nyulas kenyér; odafickant, odamaszít, odának, ójlik, olcsul; öszeáklál, összebigyeredik, összecsömpörödik, összeföcsöl, összeguborodik, összelohál, összeprántyásodik, összetönköl, összeuszulgat, összütt; pacikozik, pajtafia, palánmag, pálipuska, patkányfutó, patya, pellik, helyhedék, petyőkés, pilka, pipes, pipics, pister, pizsöle, plávis, plőtye, polos, pozovics, prántya, prántyás, prontosodik, pumiz, pusli, puter, puzsér; rakmálódik, rastanik, rekk, retyeg, rezula, rifinc-rafanc, rigya, rihonya, rikonyál, rikonyálás, ringica, rizzent, rózsaszőlő, rődökgyerök, rődökmarha, rödös, röppincs, rüdecskes; sárgódik, sárgyík, sasa, sattyog, seggcsuporító, sórós, srébliskocsi, supog, sutyori; szalcstangli, szarfacsari, szentségvirág, szijókés, szömörköl, szúnyogtátintás, szücs kü, szűzkáposzta; táblakályha, tácsi, taligaút,*

téglacicás, tejrázó, tekerencs, tekeres, terbentes, tippanos, tippanosság, titula, tóka, tosszancs, tökös víz, tönköl, törőfa, törökátka hete, tüskeböködő, tüskefa; ugrancs, útgeréb; vadér, vakjancsi, vállazó, vasgátor, vénel, vénszéna, venyics, vertyog, vertyogós, veter, vezsnyek, vihadar, visonyál; zanás, zatfarász, zatfarázás, zuzorka, zuzorkás; zsekeg, zsekegős, szekken, zsengés, zsibos, zsomakos, zsömekes, zsuga!, zsuzsmalék.

A Mihályiban — az 1995-ös felmérés szerint — ismeretlen nyúli tájszavak (az ÁBRAHÁM IMRE „Nyúl község nyelvkincse" című munkájában közölt tájszótár címszavait közlöm): *abajog, addsze, ahajt, alájavesz, allaplajbász, ántibogár, ántivilág; babnisztányér, bahog, balidó, balsarkú, baszkurancia, bederel, bekákóz, bekres, belealszik, bélebűzhödt, bengózás, beré, bikabot, bodobács, bokákol, bosztohó, bozsa, böcöllérez, bödöleg, böng ,börc; csesszeg, csibedöglesztő, csíggő-lóggó, csiharol, csiperet, csiripiszli, csormolya, csosza, csuramurál, csuriz; dede, difényes, docska, donátusiszilva, döspörög, dőzs, dukszol; egyikszer, elázulkodik, elcsatringol, elhöttyent, elmereszkedik, elpikked, elvásul; fakadék, felkompol, finta, firibel, formít; gacsizó, gelebőce, gelegó, gütyügomb; gyitár, gyüszmékel; habiniksz, halljáz, haltat, holdas marha, hotol, hőrész, hötörög, höttyent; indi, inhóber, istenegere; jövendőrevaló; kácsi, karistol, katrabont, kattancs, kecskecs, kéménycuci, kermelget, kesszeg, kevercel, kicsattog, kicsetlik, kidöcöl, kijárál, kilöcsél, kirgli nyúl, kistola, kóblész, kóblészol, kopál, kopcihér, kótog, kölyökgóré, kölyökkazal, köpjel, kukrol, kuku, kurdász, kurrancs; ladáz, laptika, lehorol, lentet, lenyaklik, löccsint, lukodli; mácsonyaböködő, madéráz, maricskál, megolcsul, megszaktol, megzupol, meheg, mendika; nagyrakodik, nünüget; nyorrog; összeresved; pandal, preszling, pusztuljka; ráretyetézik, reberució, rédli, rekcumoz, renejzli, reznek, rezsmel, rittyó, rohadalom, ruharézi; sedre, sénináni, sipárog, sonyvaszt; szájdugó, szegyhely, szejkli, szekvesztrom, szerhéj, szétdöcöl; takarodószekér, tehetunya, teszegelődik, torkoscsütörtök, töszlökös; vakabella, vicce-vacca.*

A Nyúl községben — egy 1983-as fölmérés alapján — ismeretlen mihályi tájszavak (a fölmérést ÁBRAHÁM IMRE végezte el „A rábaközi Mihályi hang- és alaktana" című munkámban közölt származékszavak alapján: i. m. 185–200; a vizsgálat elvégzéséért és a szólista elküldéséért itt is köszönetet mondok): *agybakul, ájjër, ajtószárfa, ánsztrigátt, ápërtë, áprëhëndál, áskërál, aszott, átkozulódik, ázlog; babirkál, ballakcsál, bándigál, bándogál, baszkulódik, baszkurál, bëngul, bille, blaméroz, bököcsül, börzül, böszméskëdik, bugyoga, bugyorog, bukogat; csapogat, cseríny, csëszket, cseverísz, csiklandík, csipákul, csobolló, csombólík, csórëszul, csórigál, csóringul, csórísz, csoszaj, csoszkat, csurdigál; danaszúgat, danaszul, dohodik, duzma, dühöszt, dülöngérëz; ëlëgántos, encstör, esőlík, észér, ësztërgya, észtet; faggatulózik, fagyikál, fájdogál, fájísz, fájísz, fajmalík, fejbekül, fejtëgetülőzik, fërgettyü, fódigál, fordigál, föntörög, furtonfurt,*

fűtelík; gajdorász; gëgyërëg, gërëndëj, gyurint, gyüddögél, gyürekës, gyűttelík; halgatulózik, hándál, hándigál, hángëdli, hattalia, hedergél, hí, hintelík, hopiccál, huppancs, huszkul; irocskál, iszlingül, iszos; javúdoz; kábolog, kalinkó, kammogat, kanyarikos, kanygyëllós, kapadoz, karimzsál, katyólla, katyólláskodik, keledëz, kérdëzgetülődik, kerecül, kerekutyózik, kevestül, kírëcskül, kírëncsül, kolëdál, konya, kopácsul, kopláció, kórigál, kórisz, kórisz, kotonyász, kotyvërál, könnyidül, köpeszt, körömzsél, kötöcül, kötöcül, krakëdli, krucsó, kupori, kutykorog, küllebbítt, kvint; linia, lóbitál, locskul, lohál, lopint, lóstul; maszadík, mejkléroz, melled, mélleszt, merevedëz, mericskül, metelík, mírëcskül, mondogatulódik, monyász, mosadík, muladoz, mulatéroz, murok; nevedgérëz, nízëgetülődik, noszint; nyuládoz, nyuzgál; okozulódik, otkolon, otkolonyoz; öbledík; pagét, panaszkulódik, pángli, pantikálódik, parasztikus, paslant, paszadík, példázgotulódik, pellëget, permeteg, piszkotál, pofitos, porozinkó, pörnyeszt; rágotulódik, rakidzsgál, rejtëgetülőzik, rëndëszkülődik, rëngedëz, rëzërva, rëzërvista, rocska, rokonizál, rugódoz; sáppotag, senejdenej, sérhakli, sérifikál, sérikál, slájjër, smájklíroz, sőkfa, srót, strimfli, süttülülü; szalados, szándigál, szapőr, szardigál, szelëget, szólaszt, szoplat, szüttyög; takarcsul, táncéroz, tardigál, tárigál, tarkëdli, tekeríkës, telleszt, topicskul, toppint, tuládoz, türet, tütyme; uríkos, uszogat; válodoz, vardigál, vicsorint, viggyanyik, vonyisztrál; zajdítt, zajdul, zuhál, zuszkod, zutyál; zsákli-fótli, zsendül, zsibavirág, zsubrák.

5. Összesítés. Négy a nyugati nyelvjárási régióba tartozó település tájszavait hasonlítottam össze szülőfalum szókészletéből kiindulva, ahhoz viszonyítva a másik hármat. A Mihályiban ismeretlen táji lexémák: felsőőriek 656 (647 valódi, 9 jelentésbeli), kiskanizsaiak 463 (455 valódi, 8 jelentésbeli), nyúliak 153 (valódi tájszavak). A Nyúlban ismeretlen mihályi tájszavak száma 224. Az adatok a várt eredményt hozták abban az értelemben, hogy minél nagyobb a kulturális, gazdasági, nyelv(használat)i különbség a vizsgált települések között, annál nagyobb különbségek vannak a tájszókészletben is. Felsőőr nemsokára egy évszázada egy német nyelvű ország települése, azonban nyelvsziget helyzeténél fogva korábban is nagy német nyelvi hatás alatt élt: tele van német jövevényszavakkal, amelyeknek nagy része ismeretlen a nyugat-dunántúli, egyébként korábban nem kevés német eredetű tájszót ismerő magyar nyelvjárásokban. A tájszavakbeli nagy különbség fő oka ez. Kiskanizsa ugyan messzebb van Mihályitól, mint Felsőőr, de Kiskanizsa magyar környezetű és magyarországi település, természetes tehát, hogy a szókészleti különbség kisebb. Nyúl és Mihályi között mindössze ötven kilométernyi távolság van, mindkét település kisalföldi, s bár közvetlen kapcsolat nincs közöttük, azonos kulturális és természeti környezetbe tartoznak: ezért jóval kisebb a lexikai különbség a két falu nyelvjárása között. S még egy adatsor: az Ormánysági, a Szlavóniai, a Szamosháti és a Felsőőri tájszótár *a* és *b* betűs tájszavai közül nem ismertek Mihályiban az 1975 és 1980

közötti években (a szótárak említett sorrendjében) ennyit: 70, 34, 32, 27 (KISS J. 1981: 18).

Minthogy különböző okokból nem feleltethetők meg egymással statisztikai értelemben a szóban forgó (táj)szótárak, illetőleg mivel az *a* és *b* betűs szavak az alapsokaságnak, tudniillik a teljes szótári lexémaállománynak csupán tört részét teszik ki, csupán tájékoztató jellegűek lehetnek a számadatok. Beszédesebbekké akkor válhatnak vagy válnak, ha hasonló felmérések (oda és vissza) más nyelvjárásokból is rendelkezésünkre állnak. Számítógépes támogatással előbb-utóbb lehetővé válik az efféle egybevetések könnyű és gyors elvégzése.

6. Kitekintés. A nyelvjárások osztályozásának szilárd alapját a fontosabb nyelvi-nyelvrendszertani táji sajátosságok adják (például a fonématöbblet vagy -hiány). A szókészlet azért nem játszik szerepet e tekintetben, mert nem olyan strukturált részlege a nyelvnek, mint a többi részleg, ezért kevésbé volna alkalmas osztályozási alapnak (MDial. 73). DEME LÁSZLÓ írta: „A szavak, a nyelv magános vándorai, oly változatos történetűek, terjedésüknek annyi minden lehet oka és szabályozója, hogy aligha találni két olyan szót, melynek határai akárcsak a fél ország területén egybeesnének" (1953: 15). Ezért az újabb, már a nagyatlasz anyagán alapuló magyar nyelvjárási osztályozások (IMRE 1971, JUHÁSZ 2001) is a jelentősebb magyar regionális fonológiai, fonetikai és morfológiai sajátosságok alapján születtek. IMRE SAMU megjegyzi ugyan, hogy „elméletileg feltétlenül az volna az ideális eljárás, ha a vizsgálat a nyelvnek minden síkjára kiterjedne, s (…) részletesen vizsgálná a mondattani és a szókincsbeli vonatkozásokat is. Gyakorlatilag azonban ez az út alig járható. (…) A szókincsre vonatkozó ismereteink — szóföldrajzi szempontból — a szókincs méreteihez viszonyítva egyébként is eléggé hézagosak. A magyar nyelvatlasz a paraszti szókincsnek csak számszerűen kis hányadát mutatja be, s még ezeknek egy része is szóföldrajzi szempontból közömbös, nincsenek lexikai variánsai. Regionális tájszótáraink száma kevés. Az egyéb jellegű általános szógyűjtések pedig annyira esetlegesek, hogy még a legóvatosabb szóföldrajzi következtetések levonására sem mindig alkalmasak." (1971: 35) IMRE SAMU megírja azonban azt is: „A fentebb vázolt nagyobb nyelvjárási egységekben már a szókincsben is mutatkoznak jól elkülöníthető eltérések, legalábbis olyan értelemben, hogy az illető szó csak nyugaton vagy északon stb. él, és bár nem ismeretes feltétlenül az általam a nyugati vagy északi stb. nyelvjárások közé sorolt valamennyi nyelvjárástípusban, esetleg azokon némileg túl is terjed, de az illető szó »nyugati«, »északi«, »keleti«, »erdélyi«, esetleg »déli« jellege határozottan kitapintható. Sőt nemegyszer ezeken a nagyobb egységeken belül a pontosabb földrajzi rögzítés (…) is lehetséges." (i. m. 375) A nagyatlasz adatainak vizsgálata alapján arra a további következtetésre is jutott, hogy a szókészlet szempontjából — történelmi okokból — „a legönállóbb egységnek a nyugati (dunántúli) nyelvjárások mutatkoznak" (i. h.).

IMRE SAMU könyvének megírása óta immár negyven év telt el, s közben több tájszótárral is gazdagodott a magyar dialektológia. Nemsokára teljes lesz az „Új magyar tájszótár", megjelent több regionális atlasz, és szaporodott a kisebb tájszógyűjtések száma is. Megkezdődött a nagyatlasz követéses vizsgálata. Azaz a magyar regionális szókészletről ma a korábbinál nagyobb korpusz áll rendelkezésre, következésképpen a szóföldrajzi vizsgálatok lehetőségei is megnövekedtek. A nyelvföldrajzi vizsgálatokban egyre nagyobb szerephez jutnak a dialektometriai vizsgálatok (különösen a német és a francia dialektológiában). Éppen erre való hivatkozással vélik például német kutatók, hogy a DEMÉtől és IMRE SAMUtól is joggal megfogalmazott aggályok ellenére érdemes elvégezni a próbát, tudniillik statisztikai szemléletű vizsgálatokkal tisztázni, lehetséges-e mégis lexikális alapon is elkülöníteni egymástól területeket. Mint KELLE írja, az bizonyos, hogy éles, egyértelmű képet nem kapunk, ennek ellenére a vizsgálatot érdemes elvégezni, mert a nagy korpuszok vizsgálatával statisztikailag kimutathatók, ha vannak, az általános szóföldrajzi különbségnyalábok. A „Rheinisches Wörterbuch" alapján azt állapította meg, hogy a Rajna-vidéken vannak határképző izoglosszanyalábok a szókészletben is (2001: 41), illetőleg hogy ezek ugyan részlegesen, de határozott vonásokban megegyeznek a hang- és alaktani tagolódással (i. m. 50). Következtetése szerint a nyelvjárási területi tagolódásáról szólva nem intézhető el kézlegyintéssel a szókészlet, a szóföldrajz. S mivel dialektometriai módszerekkel jól vizsgálható, nagyobb figyelmet érdemel (i. m. 52).

Tudvalévő, hogy a német nyelvjárások között lexikai tekintetben is jóval nagyobb különbségek vannak, mint a magyarban. Miként az is, hogy a német szóföldrajzi kutatások sokkal előbbre járnak, mint a magyar vizsgálatok (KRETSCHMER nevezetes szótára, a „Wortgeographie der hochdeutschen Umgangssprache" 1918-ban jelent meg). Ha azonban a magyar nyelvjárások összegyűjtött és hozzáférhetővé tett, a korábbinál tekintélyesebb szóföldrajzi anyagára, a számítógépes dialektológia kínálta, korábban nem sejtett adatrögzítési és feldolgozási lehetőségekre, nemkülönben a nyelvjárásmérés módszereinek kívánatos alkalmazására gondolok, akkor csak azt mondhatom, hogy érdemes erre az útra lépni nekünk is. Hogy milyen eredménnyel zárulnak a kutatások, megjósolni nem lehet. Azt azonban igen, hogy a társadalomföldrajzra is figyelő szóföldrajzi vizsgálatoknak elsősorban nem is a nyelvjárások osztályozását esetleg pontosabbá tevő hatása lesz a legfontosabb, hanem az, amivel a „belső" és „külső" nyelvi változások kutatását segítik majd a maguk szóföldrajzi és művelődéstörténeti tanulságaival (a társtudományok, például a néprajz érdekeltségét csupán megemlítem).

KISS JENŐ

Irodalom

ÁBRAHÁM IMRE (1991): *Nyúl község nyelvkincse (Pannonhalmi-dombság).* A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 195. sz. Bp.

DEME LÁSZLÓ (1953): *A magyar nyelvjárások néhány kérdése.* Nyelvtudományi Értekezések 3. sz.

IMRE SAMU (1975): A magyar nyelvjárások atlaszának ellenőrző gyűjtései. In: *A magyar nyelvjárások atlaszának elméleti-módszertani kérdései.* Szerk. DEME LÁSZLÓ–IMRE SAMU. Bp. 205–30.

GÁLFFY MÓZES–MÁRTON GYULA (1987): *Székely nyelvföldrajzi szótár.* Bp.

IMRE SAMU (1971): *A mai magyar nyelvjárások rendszere.* Bp.

IMRE SAMU (1973): *Felsőőri tájszótár.* Bp.

JUHÁSZ DEZSŐ (2001): A magyar nyelvjárások területi egységei. In: *Magyar dialektológia.* Szerk. KISS JENŐ. Bp. 263–316.

KELLE, BERNHARD (2001): Zur Typologie der Dialekte in der deutschsprachigen Schweiz: Ein dialektometrischer Versuch. *Dialectologia et Geolinguistica 9:* 9–34.

KISS JENŐ (1979): *Mihályi tájszótár (Rábaköz).* Nyelvtudományi Értekezések 103. sz. Bp.

KISS JENŐ (1981): Nyelvjárási szókincs, tájszói részleg: egybevető vizsgálatok. In: KISS JENŐ: *Nyelvjárási tanulmányok.* A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 159. Bp. 16–22.

MARKÓ IMRE LEHEL (1981): *Kiskanizsai szótár.* Bp.

N. MARKÓ JULIANNA (2002): Tapasztalatok a BDTF-es hallgatók terepgyakorlatairól. In: *IV. Dialektológiai szimpozion.* Szerk. GUTTMANN MIKLÓS–MOLNÁR ZOLTÁN–SZABÓ GÉZA. Szombathely. 214–8.

MDial. = *Magyar dialektológia.* Szerk. KISS JENŐ. Bp., 2001.

MTsz. = SZINNYEI JÓZSEF: *Magyar tájszótár I–II.* Bp., 1893–1901.

NIEBAUM, HERMANN (1979): Deutsche Dialektwörterbücher. *Deutsche Sprache 7:* 345–73.

ÖRDÖG FERENC (2002): A Koppány menti tájszótár regionalitása. In: *IV. Dialektológiai szimpozion.* Szerk. GUTTMANN MIKLÓS–MOLNÁR ZOLTÁN–SZABÓ GÉZA. Szombathely. 226–8.

SZABÓ GÉZA (1983): Tájszótárak és nyelvjárási régió. (A Kiskanizsai Szótár anyag kapcsán). *Magyar Nyelv 79:* 340–6.

[SZ. BOZÓKI MARGIT]–SZABÓ JÓZSEF (2000): *Koppány menti tájszótár.* Szekszárd.

SZŰCS JÓZSEF (1936): *A népnyelvi kutatás története.* Bp.

Tsz. = *Magyar Tájszótár.* Szerk. [?VÖRÖSMARTY MIHÁLY–DÖBRENTEI GÁBOR]. Buda, 1838.

ÚMTsz. = *Új magyar tájszótár I–.* Főszerk. B. LŐRINCZY ÉVA. Bp., 1979–.

„MAGYAR NYELVJÁRÁSOK”
A DEBRECENI EGYETEM
MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TANSZÉKÉNEK
ÉVKÖNYVE

XLV, 39–49

DEBRECEN
2007.

A gyümölcsfajtanevek történeti vizsgálata

1. Téma

Készülő doktori disszertációm témája: a Magyarországon honos gyümölcsök és fajtáik neveinek szótári formában való feldolgozása és a nevek különböző szempontú elemző vizsgálata. Eddigi dolgozataimban is foglalkoztam növénynevekkel: a hangutánzó, onomatopoetikus eredetű, indítékú növénynevekkel, majd LENCSÉS GYÖRGY 16. századi orvosi könyvének a növényneveivel.

A doktori dolgozat témáját — témavezetőm, Kiss Jenő tanár úr segítségével — a gyümölcsök megnevezéseinek vizsgálatára szűkítettük. Ezeket tervezem a legkorábbi előfordulásaiktól a mai pomológiai nomenklatúra kialakulásáig végigkövetni. A munkának több célja és haszna is lehet. Egyrészt e szókészletnek a történeti és etimológiai szótárak által kevésbé feldolgozott részének a leírására vállalkozom. E szócsoportról ugyanis (kivéve a szőlő- és az egzotikus gyümölcsneveket) összefoglaló nyelvészeti munka még nem született, csak szófejtések (pl. MELICH 1917). Dolgozatomban végigkövetném a gyümölcsnevek kialakulásának, gyarapodásának, gazdagodásának a folyamatát. Érdekes kérdés lehet, hogy a gyümölcsneveknek milyen változatai vannak időben és térben (esetleg megfigyelhető-e különbség a névadásban fajtánként); illetve kimutathatók, leírhatók-e névtípusaik, milyen névminták analógiájára jönnek létre újabb nevek. E speciális szócsoport — több szempontú egységes elemzése révén — alkalmas lehet a (mereven ugyan nem szembeállítható) természetes/népi és mesterséges/hivatalos névadás közötti különbségek és egyezések, valamint a közöttük lévő kapcsolatok, összefüggések vizsgálatára. A korai időszakban a népi és a mesterséges nevek elhatárolása nehezebb, de kezdetben valószínűleg a természetes névadás volt a jellemzőbb (bár már nagyon korán megjelentek az első tükörfordítások is, lásd pl. SzikszF.). Később, főleg a 19. századtól inkább mesterséges nevek jöttek létre, és ezek jutottak és jutnak el a gyümölcstermesztőkhöz vagy a kiskertekbe. Természetesen népi nevek is bekerülhettek a hivatalos terminológiába, ahogy a mesterséges vagy idegen nevek is népszerűvé válhatnak, folkorizálódhatnak.

Kik és milyen szempontból foglalkoztak hasonló jellegű szócsoport jellemzésével? VÖRÖS ÉVA déligyümölcsök magyar neveit (1996), RÁCZ JÁNOS szőlőneveket (1997), GREGOR FERENC népi gombaneveket (1973) vizsgált. Állatnevekről készült munkák is érdekesek lehetnek számomra módszertani szempontból,

ilyenek pl. KISS JENŐnek a magyar és az egzotikus madarak magyar neveiről készült munkái (1984, 1985).

2. A szócsoport meghatározása, a vizsgálat időhatárai

Vizsgálatom tárgya a Magyarországon honos gyümölcsfajok és fajták nevei. Mit jelent ez? A *gyümölcs* szó jelentésén 'növényeknek ált. nyersen fogyasztott termését' értem (ÉKsz.[2]).

A faj és a fajta meghatározását a növénytan oldaláról kell megközelítenem. A növényrendszertan klasszikus alapegysége a faj (species) (pl. *alma*), de léteznek faj feletti és faj alatti (fajon belüli) kategóriák is. A termesztett növények vagy kultúrnövények (így a gyümölcsök többsége) esetében a faj alatti legfontosabb alapegység a fajta (cultivar) (pl. *Beregi sóvári, Nemes sóvári*). A faj és a fajta között is léteznek különböző kategóriák, mint pl. a fajtakör és a fajtacsoport (pl. a sóvári almák csoportja). Tehát ezek a fogalmak (fajta, fajtakör, fajtacsoport) a mesterségesen, nemesítői tevékenységgel létrehozott növényekre vonatkoznak, a vadon termőkre nem (PRISZTER 1986: 13).

A fajtanevek — előreláthatólag — nem fognak mind bekerülni a feldolgozandó nevek közé, megfontolandó ugyanis, hogy a nyelvújítási nevek azon részét, melyek nem kerültek be a használatba, csak egyszer-kétszer szerepeltek egy-egy munkában, elvessem; ahogy a mai pomológiákban előforduló, csak szakemberek által ismert (gyakran idegen és nehezen kiejthető szavakat vagy számokat tartalmazó) neveket is. Ennek eldöntése későbbi (és bizonyára sok fejtörést okozó) feladat, egyelőre minden adatot felveszek. A szőlőfajták neveit sem vizsgálom, mert azok változatosságuk, számuk miatt meghaladnák a dolgozat kereteit, illetve mert a szőlő rendkívüli népszerűsége, sokféle felhasználása miatt a gyümölcsök között és a pomológiákban is kitüntetett helyet foglal el, külön szakkönyvek tárgyalják.

Meggondolandó, hogy a fajok megnevezéseit (pl. *alma, körte, szilva*) kizárjam-e a vizsgálatból: egyrészt mivel ezeket történeti és etimológiai szótáraink is részletesen dokumentálják és tárgyalják, másrészt mivel ezek a szavak különböznek a fajtanevektől szemantikai tartalmukat, szerkezetüket, etimológiájukat tekintve is. A fajták nevei szinte a szemünk előtt alakultak ki (ez a források alapján jól követhető, illetve párhuzamba állítható az egyes gyümölcsfajták történetével, Magyarországra kerülésüktől vagy kitenyésztésüktől vagy őshonosságuktól függően), a fajnevek többsége ezzel szemben jóval régebbi. Viszont vizsgálatuk mellett szól, hogy a gyűjtés időbeli határai így jelentősen kitágulnának, hiszen a legkorábbi nyelvemlékektől, szórványemlékektől kezdve említve vannak, főképpen fanevekben és helynevekben. A helynévtörténészek számára is fontos lehet növény- és gyümölcsneveknek a helynevekben való előfordulásának a dokumentálása, hasonló témájú tanulmányt írt pl. GALLASY MAGDOLNA (1989); VÖRÖS OTTÓ (1989), PÉNTEK JÁNOS (1997), ZÁNTÓ EDINA (1998, 2001). HOFFMANN ISTVÁN is azt írja, hogy „a földrajzi köznevek, a növénynevek, a

népnevek, a régi személyneveink stb. megfelelő szintű feldolgozottsága igen nagy mértékben segítheti a helynév-etimológus munkáját" (2003: 158).

Az anyag körülhatárolásának másik szempontja pedig a gyümölcs magyarországi honossága. Az általam vizsgált szavak denotátumai tehát olyan termesztett és vadon élő gyümölcsök, amelyek hazánkban teremnek. Ezek a következők: alma, áfonya, berkenye, birs, cseresznye, csipke, dinnye, dió, egres, eper, eperfa, füge, galagonya, gesztenye, kajszibarack, kökény, körte, málna, mandula, meggy, mogyoró, naspolya, őszibarack, ribizli, som, sulyom, szeder, szederfa, szilva.

Vizsgálatom időbeli határai a fajták nevei esetében — az eddig átnézett anyag alapján — a következőképpen alakulnak: a legkorábbi, valószínűleg már fajtanévi említés 1258-ből való (*Saarkwrtuel,* OklSz.), a 14. századtól kezdődően elvétve találunk adatokat, jelentősebb mennyiségű anyag viszont csak a 16. század végétől (1590, SzikszF.) mutatható ki. (A fajnevek többsége esetében természetesen nagyobb számban találhatók korábbi adatok is.) Ha a nem köznévi előfordulásokat, tehát a helynevekben található, feltehetőleg gyümölcsfajtát jelölő szavakat is bevonom a vizsgálatba, valamivel több és régebbi adathoz juthatok: így a legkorábbi 1145: *aprokwrthwel* (OklSz.), 1296?: *Weresalma* (OklSz.). A vizsgálat felső időhatárát a mai pomológiák és az élőnyelvi gyűjtés képezik.

3. A gyümölcsfajtanevek közszói vagy tulajdonnévi jellege

A köznév a MG. szerint „több egyforma dolog közös neve, mindig általánosítás eredménye", míg a tulajdonnév „valakinek vagy valaminek a saját, külön neve", „célja, szerepe az identifikáció" (127). Dionüsziosz Thraxra megy vissza ugyanis az a megállapítás, hogy a tulajdonnév egyetlen létezőt jelöl. NYIRKOS ISTVÁN szerint „a köznevek esetében az absztrahálás jut nagyobb szerephez, a tulajdonnevek funkcionálása során viszont a konkretizálás kényszere irányítja a kódoló-dekódoló tevékenységet" (1989: 294). J. SOLTÉSZ KATALIN írja, hogy „nincs két olyan egymással szembenálló, egymás ellentéteként felfogott nyelvi kategória, amelyek között ne lehetne átmeneti területeket kimutatni", így „nincs éles határ a tulajdonnév és köznév között sem" (1959: 461).

Ezen a határterületen helyezkednek el a tulajdonnévnek tartott márkanevek is, hiszen: „Ami a tulajdonnevek megkülönböztető, identifikáló szerepét és önkényes jellegét illeti, ezek a kritériumok az árunevekre tökéletesen ráillenek. (…) Nem alkalmazhatjuk azonban az árunevekre a tulajdonnévnek azt a jellemvonását, hogy egyedi létezőt jelöl." (J. SOLTÉSZ 1959: 466). Ezen a határterületen állhatnak szerintem — a márkanevekhez hasonlóan — a gyümölcsfajtanevek is, mivel egyértelműen identifikálnak, hiszen például a sok (a hozzá nem értők számára végképp) hasonló almafajtát a név segítségével megkülönböztetik egymástól; viszont összefoglaló jellegű nevek (bár a tulajdonnév egyedítő funkciójának megítélése amúgy is problematikus kérdésnek tekinthető).

A szakirodalomban is találtam utalásokat a fajtanevek hovatartozására. HAJDÚ MIHÁLY azt írja, hogy a növény- és állatrendszertanban a fajták latin megne-

vezései a tudományszak kutatói számára tulajdonneveknek számítanak (és a többi ember számára miért nem?), viszont magyar megfelelőik már nem (ezek vajon miért nem?) (2003: 54), továbbá, hogy a „latin meghatározásaikat egyértelműen elfogadta a nyelvészet (helyesírás) tulajdonneveknek, magyar megfelelőik azonban még nem tekinthetők annak" (i. m. 149). PRISZTER SZANISZLÓ a márkanevekhez hasonlítja a cultivarok neveit — legalábbis létrejöttüket, önkényes voltukat és helyesírásukat tekintve —, mivel az jellemző rájuk, hogy „általában egy-, két-, néha háromszavas ún. fantázianevek (ritkábban betűszavak), olykor számjegyekkel is ellátva" (1986: 189). A modern kori fajtanevek létrejöttében valóban nagyobb szerepet játszik az önkényesség (de nem kizárólagosan), és a név gyakran nincs közvetlen kapcsolatban a denotátum tulajdonságaival, de a névrendszerbe — úgy-ahogy, illetve olykor, úgy tűnik, új névtípus megteremtésével — beleillik. Viszont a 19. századnál korábbi nevekre ez nem igaz, ezekre ugyanis általában erősebb motiváció és nagyobb vagy legalábbis más jellegű információtartalom jellemző. A gyümölcsfajtanevek egy része tehát „fantázianév" (kérdéses persze az is, hogy mit tekintünk fantázianévnek?), de csak az újabb koriak és a mesterséges keletkezésűek. Ezek talán tényleg közeli rokonnak tekinthetők a márkanevekkel, például abban is, hogy a cél a gyümölcs, az áru minél előnyösebb értékesítése, és ebben a megfelelő név is segíthet (vö. ehhez LACZKÓ–MÁRTONFI 2004: 221: a márkanevek létrejöttét „az tette szükségessé, hogy a gyártók megkülönböztessék egymástól a hasonló termékeket. A márkanév legfontosabb funkciója a termék identifikálása, valamint a fogyasztó tájékoztatása és befolyásolása"). A tulajdonnév emlékeztető és stilisztikai funkciója is megjelenik ezeknél a fajtaneveknél (pl. *Entz-féle rozmarin*).

PRISZTER a fajtanevekről megállapítja, hogy írásmódjuk mindig nagy kezdőbetűs (i. m. 190), az itt szereplő példái: *Késői Pándy* (meggy), *Korai besztercei* (szilva) (bár ezek nem tipikus fantázianevek, ellenben pl. a *Remény, Napsugár* típusú őszibaracknevekkel). Mindehhez hozzáteszi, hogy a magyar fajtanevek kisebb része nem fantázianév, hanem a fajnevekre hasonlít, ezért a fajnevekre jellemző helyesírási szabályok vonatkoznak rájuk (i. h.), tehát kisbetűsek. Mindenesetre a modern pomológiai szakkönyvek a gyümölcsfajták elnevezéseit (a magyart is, lásd HAJDÚ, i. h.) nagy kezdőbetűvel írják annak ellenére, hogy sem a grammatikakönyvek nem sorolják ezeket az elnevezéseket a tulajdonnevek közé, sem a helyesírási szabályzat nem említi a nagy kezdőbetűvel írandó szavak között.

Mind a márkanevek, mind a fajtanevek körében gyakori a jelentéstapadás, vagy HOFFMANN ISTVÁN helyenevekre kidolgozott rendszere szerint az ellipszis jelensége azokban a nevekben, amelyekben a második névrész fajtajelölő szó: pl. *Batul alma > Batul/batul, Jonathán alma > Jonathán, Szercsika alma > Szercsika/szercsika, Pónyik alma > Pónyik/pónyik, Sóvári alma > Sóvári/sóvári.* Az ilyenféle neveknél bizonyos esetekben nehéz megállapítani, hogy az *alma, körte* stb. része-e a névnek, illetve mindkét változatra előfordulnak adatok.

A tulajdonnév állhat több szóból, ezek akár különböző szófajúak is lehetnek, de együttesen maga a név a főnévi kategóriába sorolható, és ennek megfelelően toldalékható. Mindez igaz a gyümölcsfajtanevekre is: pl. *Eleve érf alma* (PP.) vagy *Apro piros alma* (SzikszF.), sőt *Tót-piros* (Lipp.), *Gyógyi csíkos* (BERECZKI 1882: 308).

A fajtanevek szerkezeti jellegével összefüggésben meg kell jegyezni, hogy sok gyümölcsfajtanév tartalmaz tulajdonnevet, azon belül is helynevet (a régebbiek és az újabbak egyaránt, pl. *Besztercei szilva, Sóvári alma,* sőt *Beregi sóvári*) vagy személynevet (ezt inkább az újabb koriak, a 19. századtól, pl. *Orbai alma,* a régebbiek esetleg szent nevét az érési időre utalva pl. *Szentiváni alma*).

4. Az anyaggyűjtés szempontjai, források

Különböző korú és műfajú művek tartalmaznak gyümölcsneveket, forrásaim két legfontosabb csoportja: 1. nyelvészeti, 2. növénytani, ezen belül pomológiai (gyümölcstani) művek. (De például népdalban, szépirodalmi műben is találtam már számomra érdekes nevet, ahogy például régi orvosi munkákban és szakácskönyvekben is bőséggel előfordulnak ilyenek.)

4.1. Nyelvészeti források. Nyelvészeti forrásaim is többfélék: egyrészt történetiek, másrészt nyelvjárásiak. Az anyaggyűjtés fontos fázisa a nyelvészeti, azon belül a történeti anyag feldolgozása. Időbeli sorrendben eddig a következő szójegyzékek (BesztSzj., SchlSzj., SzikszF., Murm.), szótártöredékek és szótárak (BrassSzt., Cal., MA., PP., PPB.), illetve történeti szótárak (Gl., OklSz., NySz., SzT.) anyagát néztem át. E művek alapján valamennyire képet kaptam a legrégebbről adatolható gyümölcsfajtanevekről, a jellegzetes névadási módokról. A nyelvjárásokban használatos fajtaneveket regionális és általános tájszótárakból, illetve — kis részben — élőnyelvi gyűjtés alapján a későbbiekben szándékozom összeállítani.

4.2. Pomológiai források. A gyümölcstani anyag természetesen jóval gazdagabb nevekben, mint a nyelvészeti. Az első rendszeres gyümölcstani mű LIPPAY JÁNOS nevéhez fűződik, aki 1664-ben írta „Posoni kert" című munkáját, melynek 1667-es harmadik része a „Gyümölcskert" címet viseli. Úttörő jellegű munka, számos új, itt először előforduló elnevezést tartalmaz, az előző forrásokhoz képest jelentős számú fajtanevet is. (A LIPPAY-mű után hasonló jelentőségű, terjedelmű, rendszerességű, kifejezetten pomológiai összefoglalás csak két évszázad múlva, már Linné rendszere szerint készült.) LIPPAY „Gyümölcsöskert"-jének a feldolgozása azzal a tanulsággal járt, hogy egyrészt ebben sok név visszaköszönt már például SZIKSZAItól vagy SZENCZI MOLNÁR ALBERTtől is; másrészt viszont a 20. századi pomológiai munkákba is jó pár név, ha némelyik kicsit megváltozott formában is, átöröklődött. A 19. század több szempontból jelentős változásokat hozott a gyümölcstani nomenklatúrában: egyrészt pomológiai, másrész nyelvi tekintetben. Linné hatására lassacskán kialakultak, elterjedtek a tudomá-

nyos megnevezések formái, ez természetesen a magyar nevezéktanra is nagy hatással volt. A 19. században Nyugat-Európában rengeteg új gyümölcsfajtát kísérleteztek ki, terjesztettek el, ezek közül sok Magyarországra is eljutott (és ezek mind névre vártak). Mindezekkel összefüggésben nagy lendületet kapott, főleg Német- és Franciaországban, a gyümölcstani szakmunkák írása, sorra születtek a pomológiák, és ezek a magyar szakírókra is nagy hatást gyakoroltak. A nyelv változása szempontjából is fontos korszak a tárgyalt időszak. A 19. század két legjelentősebb rendszeres pomológiájának anyaga ENTZ FERENCtől a „Kertészeti füzetek" (1854–1859) és BERECZKI MÁTÉ több ezer nevet tartalmazó „Gyümölcsészeti vázlatok" című 4 kötetes műve (1877–1887), mely mű nagyon gazdag névanyagának egy jó része ugyan nem maradt fenn, viszont jó pár általa létrehozott név máig használatos. Ezt a munkát a 20. századi szakemberek sokáig, kis túlzással mindmáig alapműnek tekintik, tekintették. A 20. század első felének legjelentősebb gyümölcstani összefoglalása ANGYAL DEZSŐ „Kertészeti munkái" közül a IV. kötet, a „Gyümölcsismeret" (1926). ANGYAL BERECZKI művét vette alapul, azt szelektálta, illetve egészítette ki az új fajták neveivel. A legutóbbi időszak pomológiai összefoglalásai közül kiindulási alapnak TOMCSÁNYI PÁL 1979-ben megjelent „Gyümölcsfajtáink" című munkáját vettem. Ezt kiegészítettem később megjelent, egy-egy gyümölcsfajról vagy rokon fajokról írt művekkel (pl. SURÁNYI 2006), így a 20. század végén és a napjainkban használt fajtanevekről sikerült képet kapnom. E művek némelyike tartalmazza a mai hivatalos nevek régi szinonimáit is, ez a történeti anyag feldolgozásakor néhány esetben megkönnyítette számomra a név és denotátuma, illetve a nevek egymásnak való megfeleltetését. Még számos további forrás vár feldolgozásra: olyan 16–18. századi füvészkönyvek, botanikai munkák, amelyekben gyümölcsfajtanevek is találhatók (Beythe I. és A., Melius stb.), és 18. század végi, 19. századi kisebb pomológiai tárgyú tanulmányok, gyümölcsfajegyzékek stb.

4.3. A fentiek mellett haszonnal forgattam RAPAICS RAYMUND „Magyar gyümölcs" (1940), SURÁNYI DEZSŐ „Kerti növények regénye" (1985) és „Régi magyar ellenálló gyümölcsfajták" (1988) című a gyümölcsök és gyümölcsfajták történetével foglalkozó művelődéstörténeti munkáit, illetve néprajzi forrásokat (Magyar Néprajz II. 2001). Ezek sokat segíthetnek a gyümölcs és a név azonosításában, a szinonimák közötti eligazodásban, vagy akár a névadás motivációjának, funkcionális-szemantikai hátterének a kiderítésében.

5. A feldolgozás módja, eddigi eredmények

Az eddig gyűjtött anyag mennyisége a feldolgozáshoz kialakított adatbázis rekordszámában meghatározva a következő: alma 820, birs 51, cseresznye 102, dió 55, egres 61, eper 102, gesztenye 36, kajszibarack 69, körte 646, málna és szeder 69, mandula 46, meggy 109, mogyoró 70, őszibarack 147, ribizli 56, szilva 378, egyéb gyümölcs 292, mindez összesen 3109. Ez a szám természetesen

nem 3109 különböző nevet takar, sok esetben ugyanaz a név (vagy annak a változata) szerepel különböző forrásokból. Adatbázisom a következő információkat tartalmazza: forrás, betűhív alak, címszó, névrészek, szinonimák, idegen nyelvű megfelelők, az elnevezés motivációja, az adat forráshelye, a gyümölcs származása, érési idő, a gyümölcs legfontosabb jellemzői, irodalom.

Az adatok feldolgozáshoz, elemzéséhez, szócikkekbe való rendezéséhez egy az anyag „adottságaihoz" jól illeszkedő leírási módot, osztályozási keretet kell választanom. A hasonló jellegű szócsoportok elemzői általában a névadási motiváció felderítésére és az elnevezés etimológiájára, illetve az etimológiai jelentés feltárására összpontosítanak, ám eléggé eklektikusak az osztályozási szempontok, ami a szócsoportok összehasonlítását is megnehezíti. Az a strukturális alapú, többszintű elemzési modell azonban, amelyet HOFFMANN ISTVÁN a helynevek rendszerének a leírásához alakított ki (1993/2007), és többen nemcsak helynevekre, hanem más névfajtákra (pl. személynevekre, intézménynevekre) is sikerrel alkalmaztak, úgy tűnik kezelhetővé teszi ezt a többszempontúságot, ezért úgy döntöttem, hogy a gyümölcsfajták neveinek elemzésére is megkísérlem felhasználni. A fentiekben bemutattam, hogy ezek az elnevezések miben hasonlítanak a tulajdonnevekre, így ezek a közös vonások is megerősítettek abban, hogy e modellt alkalmazzam. E leírási keretet bizonyos pontokon várhatóan a névcsoport jellegzetességei szerint kell majd módosítani.

6. A szócikkek felépítése

A szócikkek felépítésében a történeti-etimológiai szótárak elveit követem. Egy szócikkbe olyan nevek kerülnek, melyek között teljes morfológiai egyezés mutatkozik, azaz nincs egyetlen morfémányi eltérés sem (erre látható példa a *Török Bálint* alma és szinonimái szócikkeiben). A szinonimák közötti eligazodást belső utalásokkal oldom meg. Felmerült annak a lehetősége is, hogy jelentések szerint rendezzem az anyagot, tehát hogy minden név, melynek ugyanaz a denotátuma, ugyanabba a szócikkbe kerüljön. Ilyen szócikkszerkesztési módra több példa is van hasonló szócsoportok esetében. Azért nem ezt a módszert választottam mégsem, mivel egy-egy névnek akár 5–10 vagy még több szinonimája is lehet, így a szócikkek terjedelme túl nagy lenne, és a szótár áttekinthetetlenné, nehezen kezelhetővé válna. A címszavak elrendezésekor részben növényrendszertani szempontot is figyelembe kívánok venni (külön szerepelnének az almák, körték, szilvák stb. fajtáinak nevei), de a fajokon belül a betűrendet követem.

6.1. A címszó. Régi vagy nyelvjárási gyümölcsnevek esetében a megfelelő mai köznyelvi alakot próbálom megadni: pl. *Funtos alma* (Lipp.): *Fontos alma.* Vannak ún. központi szócikkeim, ezek címszava a gyümölcsfajta mai hivatalos neve, ha van ilyen: pl. *Török Bálint.* E szócikkek végén közlöm a gyümölcsfajta egyéb neveit, azaz a központi címszó szinonimáit. A többi névnél már csak a

központi címszóra utalok, az összes szinonimára nem. Az azonos alakú, különböző jelentésű neveket közös szócikkben mutatom be, számmal elkülönítve, a jelentés megadásával. A címszó után áll a jelentése. A jelentés megadásakor elsősorban a Tomcsányi-féle pomológiára hagyatkozom (1979): a gyümölcs legfontosabb jellemzőit (szín, íz, méret, érési idő) adom meg. Ha az adott gyümölcs ebben nem szerepel, akkor más forrást használok fel.

6.2. Az adatközlő rész. Itt találhatók sorban az adat keletkezési éve, az adat betűhív formája és a forráshely. A tájnyelvi adatok gondolatjel után következnek, ezek esetében évszámot nem írok. Ha a címszó szövegkörnyezete fontos (itt található a latin elnevezése vagy szinonimája), ezt is közlöm álló betűkkel: pl. *vad alma* vel *saualu alma* (SchlSzj.).

6.3. Az etimológiai rész első egysége a szó keletkezéstörténeti meghatározása. Ezt követik a név használatával kapcsolatos információk (hivatalos, nyelvjárási stb.), majd a gyümölcsfajta származásáról, történetéről szóló néhány tudnivaló. Ha a források közölnek valamit a név magyarázatáról, ezt is idézem. Ha a név tükörfordítás vagy jövevényszó, megadom az idegen nyelvi megfelelő(i)t is.

6.4. Szinonimák. A szócikket a gyümölcsfajtára vonatkozó egyéb nevek zárják. Az ezekre vonatkozó ismeretek megtalálhatók lesznek a szótárban a megfelelő címszónál.

7. Szócikkek

Az alábbiakban mintaként egy almafajta megnevezéseinek szócikkeit mutatom be.

Török Bálint 'sárga-piros héjú, kellemes savanykás ízű, téli almafajta' 1856: *Török Bálint* (Entz V, 40), 1979: *Török Bálint* (Tomcsányi 82).

Szintagmatikus szerkesztéssel keletkezett. A név jelzője német minta alapján (vö. *Türkischer Weinling*), a *Bálint* pedig népetimológia útján jöhetett létre: *Weinling* > *Báling* > *Bálint* (EtSz. I, 257) (lásd *Báling alma*). A 20. századi pomológiák ezt az elnevezést használják az almafajta jelölésére. Régi fajta, sok szinonimával, Magyarországon talán a török kor óta ismert (BERECZKI 1877: I, 435). A fajta eredete bizonytalan: a neve alapján Rapaics német eredetűnek gondolja (1940: 197), SURÁNYI szerint német *Türkischer Weinling* neve kelet-mediterrán eredetre utal (1988: 5). A fajtanév idegen nyelvi megfelelői: régi német neve, illetve magyarországi német neve is *Türkischer Weinling* (BERECZKI 1877: I, 435); német pomológiákban CORDUSnál *Weinsürchen,* Bauhinnál *Weinling* (RAPAICS 1940: 197), a mai német pomológiákban *Roter Stettiner* vagy *Türkischer Weinling* (TOMCSÁNYI 1979: 82).

Szinonim nevei: **Borízű alma, Báling alma, Bálint alma, Bálint piros, Török alma, Török Bálint alma.**

Borízű alma 'sárga-piros héjú, kellemes savanykás ízű, téli almafajta' 1590: Pomum vinaceum: *Bor iző alma* (SzikszF. 33/451), 1594: *Bor Jzo almat* 'sa-

vanykás nyári alma' (SzT. I, 1014), 1604: Pomum vinaceum: *Borizó alma* (MA), 1708: Pomum vinaceum: *Bor-ízű alma* (PP. 5), 1732: *borizü* (…) *almafa* (SzT. i. h.), 1761/1808: *Borizü Almafánál* (i. h.), 1817: *borízu termo almafák* (i. h.), 1819: *bor izü almafa* (i. h.) — *bürüzü-alma* (MTsz.); *borĕzü ālma* (SzamSz.); *borizű alma, borízű alma*, *borizű óma, borizűâma* (ÚMTsz.).

Szintagmatikus szerkesztéssel keletkezett: a név előtagja RAPAICS szerint tükörfordítással jött létre, SZIKSZAI fordította a német *Weinling* alapján (1940: 197). E név különböző borízű gyümölcsöket (alma, körte) jelöl a németben (EtSz. I, 257). LIPPAY szerint is a gyümölcs „édes bor izű" (1667: III, 144). Utótagja az *alma* fajtajelölő névrész. Ez az elnevezés a legkorábbi az almafajta jelölésére, SURÁNYI szerint azonos LIPPAY *Báling almá*-jával és ENTZ *Török Bálint* nevű almájával (1988: 5). Nyelvjárásokban is használatos, bár feltehetőleg különböző, elsősorban ízükben hasonló almafajták neveként.

L. **Török Bálint.**

Báling alma 'sárga-piros héjú, kellemes savanykás ízű, téli almafajta' 1667: *Báling-alma* (Lipp.).

Szintagmatikus szerkesztéssel keletkezett. A LIPPAYnál megjelenő *Báling* a német *Weinling* átvétele (RAPAICS 1940: 197). A német *weinling* 'in einigen gegenden ein name verschiedener früchte von einem weinsäuerlichem geschmacke, als der weinäpfel, weinbirnen' (EtSz. I. 257). LIPPAY szerint két fajtája van: „Két féle: Eggyik nagyob, kinek fele ſzép piros, fele sárga, édes bor izű: újig-is ſzépén el-áll. A máſodik aprób, sárga, es cſak néhutt vŏrŏs, ſavanyú: ez is igen ſokáig el-tart; de mind à kettŏ ſem igen leves" (Lipp. 1667: III. 144). SURÁNYI szerint azonos a *Borízű almá*-val (1988: 5).

L. **Török Bálint.**

Bálint alma 'sárga-piros héjú, kellemes savanykás ízű, téli almafajta' *bálint-ālma* (SzamSz.), *bálintalma* (ÚMTsz.).

Szerkezeti változással keletkezett: mivel csak tájnyelvi adatai vannak, ezért nehezen dönthető el, hogy népetimológiával *(< Báling alma),* vagy redukcióval *(< Török Bálint alma).*

L. **Török Bálint.**

Bálint piros 'sárga-piros héjú, kellemes savanykás ízű, téli almafajta' *bálint-piross* (Szamsz.).

Valószínűleg szintagmatikus szerkesztéssel létrejött népnyelvi elnevezés. Gyümölcs színére utaló szavak a gyümölcsnevekben betölthetik a második névrész szerepét (vö. pl. *Asztraháni piros, Gyógyi csíkos*).

L. **Török Bálint.**

Török alma 'sárga-piros héjú, kellemes savanykás ízű, téli almafajta' *török ālma* (SzamSz.).

Szerkezeti változással, redukcióval keletkezhetett, előzménye a *Török Bálint alma* elnevezés lehetett. Csak népnyelvi adatát ismerem.

L. **Török Bálint.**

Török Bálint alma ’sárga-piros héjú, kellemes savanykás ízű, téli almafajta’ 1877: *Török-Bálint alma* (Bereczki I, 435).

Kiegészüléssel jött létre, a korábbi *Török Bálint* elnevezés BERECZKInél kiegészült a gyümölcsfaj megjelölésével.

L. **Török Bálint.**

PELCZÉDER KATALIN

Irodalom

Angyal Dezső kertészeti munkái. IV. kötet. Gyümölcsismeret (Pomologia). Összeválogatta és sajtó alá rendezte MAHÁCS MÁTYÁS. Bp., 1926.

BERECZKI MÁTÉ (1877–1887), *Gyümölcsészeti vázlatok I–IV.* Arad.

BesztSzj. = Besztercei Szójegyzék. 1395 körül. Kiadva: FINÁLY HENRIK, *A besztercei szószedet. Latin-magyar nyelvemlék a XV. századból.* Bp., 1892.

BrassSzt. lásd Gl.

Cal. = Ambrosii Calepini Dictionarivm decem lingvavum. Lvdvni, 1585. Kiadva: *Calepinus latin–magyar szótára 1585-ből.* Sajtó alá rendezte MELICH JÁNOS. Bp., 1912.

Éksz.[2] = *Magyar értelmező kéziszótár.* Szerk. PUSZTAI FERENC. Bp., 2003.

ENTZ FERENC (1854–1859), *Kertészeti füzetek.* Pest.

GALLASY MAGDOLNA (1989), Növénynévi alapú régi településneveink. *MNyTK.* 183: 83–93.

Gl. = *Régi magyar glosszárium. Szótárak, szójegyzékek és glosszák egyesített szótára.* Szerk. BERRÁR JOLÁN–KÁROLY SÁNDOR. Bp., 1984.

GREGOR FERENC (1973), *Magyar népi gombanevek.* Bp.

HAJDÚ MIHÁLY (2003), *Általános és magyar névtan.* Bp.

HOFFMANN ISTVÁN (1993/2007), *Helynevek nyelvi elemzése.* Debrecen, 1993. 2. kiadás. Bp., 2007.

HOFFMANN ISTVÁN (2003), *Magyar helynévkutatás 1958–2002.* Debrecen.

KISS JENŐ (1984), *Magyar madárnevek. Az európai madarak elnevezései.* Bp.

KISS JENŐ (1985), *A pingvintől a kolibriig: Egzotikus madarak magyar nevei.* NytudÉrt. 120. sz. Bp.

LACZKÓ KRISZTINA–MÁRTONFI ATTILA (2004), *Helyesírás.* Bp.

Lipp. = LIPPAY JÁNOS, *Posoni kert I–III.* Nagyszombat, Bécs, 1664–1667. Fakszimile kiadás. Bp., 1966.

MA. = SZENCZI MOLNÁR ALBERT, *Dictionarivm Latinovngaricvm. Dictionarivm Vngarico–Latinvm.* Nürnberg, 1604.

Magyar néprajz I–VIII. Főszerk. PALÁDI-KOVÁCS ATTILA. Bp., 1988–2002.

MELICH JÁNOS (1917), Kálmán körte. *MNy.* 13: 241–2.

MG. = *Magyar grammatika.* Szerk. KESZLER BORBÁLA. Bp., 2000.

MTsz. = SZINNYEI JÓZSEF, *Magyar tájszótár I–II.* Bp., 1893–1901. Reprint: Nap Kiadó. Bp., 2003.
Murm. = Lexicon Joannis Murmellii… Krakkó, 1533. Kiadva: *A Murmelius-féle latin–magyar szójegyzék 1533-ból.* Közzétette, bevezetéssel és magyarázatokkal ellátta SZAMOTA ISTVÁN. Bp., 1896.
NYIRKOS ISTVÁN (1989), A tulajdonnevek hírértékéről. *MNyTK.* 183: 290–4.
NySz. = SZARVAS GÁBOR–SIMONYI ZSIGMOND, *Magyar nyelvtörténeti szótár I–III.* Bp., 1890–1893.
OklSz. = SZAMOTA ISTVÁN–ZOLNAI GYULA, *Magyar Oklevél-szótár.* Bp., 1902–1906.
PÉNTEK JÁNOS (1997), A növénynevek és a földrajzi nevek viszonyáról. *MNyTK.* 209: 427–30.
PP. = PÁPAI PÁRIZ FERENC, *Dictionarium manuale Latino–Ungaricum et Ungarico–Latinum. Dictionarium Latino–Hungaricum. Dictionarium Hngarico–Latinum.* Lőcse, 1708. Tyrnaviae, 1762.
PPB. lásd Gl.
PRISZTER SZANISZLÓ (1984), *Növényneveink. Magyar–latin szójegyzék.* Bp.
RÁCZ JÁNOS (1997), *Kétszáz magyar szőlőnév.* MNyTK. 208. sz. Bp.
RAPAICS RAYMUND (1940), *Magyar gyümölcs.* Bp.
SchlSzj. = Schlägli Szójegyzék 1405 körül. Kiadva: SZAMOTA ISTVÁN, *A schlägli magyar szójegyzék. A XV. század első negyedéből.* Bp., 1894.
J. SOLTÉSZ KATALIN (1959), Tulajdonnév és köznév határterülete. *MNy.* 55: 461–70.
J. SOLTÉSZ KATALIN (1979), *A tulajdonnév funkciója és jelentése.* Bp.
SURÁNYI DEZSŐ (1985), *Kerti növények regénye.* Bp.
SURÁNYI DEZSŐ (1988), *Régi magyar ellenálló gyümölcsfajták.* Bp.
Szilva. Szerk. SURÁNYI DEZSŐ. Bp., 2006.
SzikszF. = Szikszai Fabricius Balázs 1590. Nomenclatura seu dictionarium latino-ungaricum. Kiadva: MELICH JÁNOS, *Szikszai Fabricius Balázs Latin–magyar szójegyzéke 1590-ből.* Bp., 1906.
SzT. = *Erdélyi magyar szótörténeti tár I–.* Szerk. SZABÓ T. ATTILA és munkatársai. Bukarest–Bp.–Kolozsvár, 1975–.
SzamSz. = CSŰRY BÁLINT, *Szamosháti szótár I–II.* Bp., 1935–1936. Reprint: 2004.
TOMCSÁNYI PÁL (1979), *Gyümölcsfajtáink. Gyakorlati pomológia.* Bp.
ÚMTsz. = *Új magyar tájszótár I–.* Főszerk. B. LŐRINCZY ÉVA. Bp., 1979–.
VÖRÖS ÉVA (1998), *Egzotikus gyümölcsök magyar neveinek történeti-etimológiai szótára.* Debrecen.
VÖRÖS OTTÓ (1989), Növénynevek Vas megye földrajzi neveiben. *MNyTK.* 183: 207–11.
ZÁNTÓ EDINA (1998), Két fejezet a növénynévi helynevek vizsgálatából. *NÉ.* 20: 104–21.
ZÁNTÓ EDINA (2001), A növénynévi helynevek szókincstani, jelentéstani kérdéseiről. *NÉ.* 23: 7–22.

„MAGYAR NYELVJÁRÁSOK”
A DEBRECENI EGYETEM
MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TANSZÉKÉNEK
ÉVKÖNYVE

XLV, 51–61

DEBRECEN
2007.

Hangváltozás, adaptáció, analógia

1. HOFFMANN ISTVÁN „A Tihanyi alapítólevél mint nyelvtörténeti forrás” című dolgozatában a *Balaton* név hangalakjának kialakulása kapcsán a hagyományosan föltett szabályos hangváltozás[1] mellett a hangtani adaptáció lehetőségét is figyelembe véve úgy fogalmaz, hogy „egy **Blatьnъ*-féle vagy ehhez hasonló szláv hangsorból már az á t v é t e l k o r kialakulhatott egy a magyar nyelv fonotaktikai szabályaihoz alkalmazkodó *balatin* vagy akár *balaton* forma” (2007: 127, kiemelés tőlem, K. R.). Véleményem szerint a szó eleji mássalhangzó-kapcsolatok feloldásának adaptációs elképzelése — mint arra dolgozatomban igyekszem rámutatni — lényegét érintően eltér a feloldásra vonatkozó eddigi elképzelésektől, s ebből adódóan a belőle levonható következtetések is alaposan különböznek attól, amit a hangtörténet eddig a szókezdő mássalhangzó-torlódásokkal és azok feloldásával kapcsolatban hangsúlyozott. Ahhoz azonban, hogy a kétféle magyarázat közti különbség nyilvánvalóvá váljon, szükséges néhány szót szólni a változás megindulásának okairól, illetve lefolyásának jellegéről.

2. A szakirodalomban meglehetős egyetértés uralkodik a szó eleji mássalhangzó-kapcsolatokat illetően: a magyar nyelv ősi hangszerkezeti viszonyai következtében nem kedveli a szókezdő mássalhangzó-torlódásokat, s ebből adódóan egész története során megfigyelhető az a tendencia, ami megszünteti, de legalábbis jelentős mértékben csökkenti a nyelvbe torlódásos formában bekerülő lexémák számát (vö. BÁRCZI 1958b: 137).

Az alapnyelvre kikövetkeztetett hangszerkezeti típusokból valóban pontosan kitűnik, hogy a magyar nyelv finnugor örökségként olyan hangszerkezeti rendszerrel kezdte meg önálló életét, amelyben szókezdő helyzetben nem fordult elő egymás mellett két mássalhangzó (vö. pl. BAKRÓ-NAGY 1998: 235). Ez a hangszerkezeti jellegzetesség az ősmagyar kor vándorlásai során sem változott meg,

[1] A dolgozatban a *szabályos hangváltozás* terminust teljes egészében a BÁRCZI-féle *hangfejlődési tendencia* értelmében használom (vö. 1958b: 8). Ahol mégis konkrétan hangfejlődésről beszélek, ott szándékosan kapcsolódok BÁRCZI GÉZA szóhasználatához, hogy ezzel is hangsúlyozzam munkásságának a magyar hangtörténetírásban máig meglévő befolyását, illetve kiemeljem az írásomban bemutatott adaptációs elképzelés ettől eltérő voltát. Természetesen elismerem, hogy a *hangfejlődési tendencia* elnevezés ma már téves asszociációkat kelthet az olvasóban, s túlhaladott fogalom (vö. KISS J. 2003: 50–1).

azokban a — zömében törökségi — nyelvekben ugyanis, amelyekkel a magyarság vándorlásai során huzamosabb nyelvi kontaktusba került, nem volt példa szókezdő mássalhangzó-torlódásra, azaz a honfoglalásig nem érte a magyar nyelvet olyan jelentős külső hatás, amely a magával hozott alapnyelvi mintában változást okozott volna. Így a szókezdetre jellemző erős fonotaktikai egyneműség miatt érthető, hogy a korai ómagyar kor időszakában a megváltozott nyelvi környezet következtében nyelvünkbe kerülő torlódást tartalmazó szókezdetek új, s ezért értelemszerűen szokatlan fonológiai szerkezeteknek számítottak. A nyelvtörténeti irodalom ezzel a szokatlansággal magyarázza azt, hogy a magyar nyelv a mássalhangzó-kapcsolattal kezdődő jövevényszavak átvételekor az esetek többségében megszüntette a torlódásokat, ezáltal illesztve be az egyes elemeket saját hangszerkezeti rendszerébe.[2]

BÁRCZI GÉZA a kölcsönszavak hangtani beilleszkedésével kapcsolatban úgy fogalmaz, hogy „a jövevényszavak az átvevő nyelvben rendesen azzal a (…) hangalakkal kezdik életüket, amelyet az átadó nyelvből hoztak magukkal. Kivételt alkotnak azok az esetek, amikor egy jövevényszóban olyan hang vagy hangcsoport fordul elő, mely az átvevő nyelvben vagy egyáltalán nincs meg, vagy abban a helyzetben (pl. szó kezdetén) hiányzik, amelyet a jövevényszóban elfoglal” (1958a: 46). Ez utóbbi esetekben hanghelyettesítés, adaptáció történik.

Ha tehát BÁRCZI különbségtételéből kiindulva a változás tipológiai besorolása során a szókezdő mássalhangzó-torlódásokhoz kapcsolódó nyelvi változás okát vesszük alapul, azt tudniillik, hogy az első átvételek idején a magyarban még nem fordult elő szó kezdetén több mássalhangzó, illetve megvizsgáljuk, hogy a nyelv hogyan reagált az idegen szótagmintára, akkor a mássalhangzó-kapcsolatok feloldása a BÁRCZI GÉZA által felállított elméleti keretben nem is lehet más, mint hangtani adaptáció. Így igazat adhatunk HOFFMANN ISTVÁNnak abban, hogy a TA. *balatin* szórványának esetében talán valóban nem szükséges véletlen hiányt föltenni azzal kapcsolatosan, hogy a névnek miért nem adatolható a magyarban **blatin* formája: azért, mert vélhetően nem is volt ilyen, hiszen a nyelv nem akarta átvenni a számára idegen szókezdetet tartalmazó szót, így saját fonotaxisának rendszere szerint adaptálta azt *Balaton* formában. Mindezeket végiggondolva különösnek tűnik, hogy a magyar hangtörténeti irodalomban — amelyet éppen BÁRCZI munkássága határozott meg leginkább — korábban miért nem hangsúlyozták a feloldási tendencia hanghelyettesítéshez hasonlatos voltát, mikor pedig ez olyannyira kínálkozó gondolat, s kimondva-kimondatlanul miért hangfejlődési tendenciaként képzelték el a lefolyását. S mivel — nézetem szerint — hanghelyettesítés és szabályos hangváltozás között lényeges különbségek vannak, egyáltalán nem mindegy, már csak az adott változástípus jellegzetességeiből levonható következtetések miatt sem, hogy egy változást miként írunk le.

[2] Ennek a hangszerkezeti integrációnak fonológiai környezettől függően négy jól ismert fajtáját különíti el a szakirodalom (vö. BÁRCZI 1958b: 138–40).

Jelen írásnak nem célja ugyan, hogy részleteiben bemutassa a két hangtörténeti változás közötti különbségeket, a dolgozat gondolatmenetének továbbvitele érdekében azonban két dolgot mindenképpen érdemes kiemelnünk. A hangfejlődési tendenciák — már a kifejezés is utal erre — eleve csak a fő csapásvonalát írják le bizonyos hangtani változásoknak, amely ingadozáson és regresszión át adott esetben akár 100%-os eredményre is vezethet. A hanghelyettesítés viszont hangtani szükségszerűségéből adódóan — minthogy egy fonológiai hiány áll a hátterében[3] — amíg aktív, azaz amíg meg nem gyökerezik a nyelvben a helyettesített hang, mindig végbemegy, vagyis újgrammatikus értelemben is hangtörvény. A két változás lényegesen eltér továbbá a lefolyásának ütemében is. Míg a szabályos hangváltozások legfontosabb jellemzője a fokozatosság, azaz a változás során rendszerint egyszerre csak egy képzési mozzanat, egy képzési jegy módosul (E. ABAFFY 2003: 109–10), addig a hanghelyettesítések ugrásszerűen, átmeneti fokok nélkül zajlanak le. Mindezeket szem előtt tartva érdemes lehet mérlegelni, hogy egy nyelvi jelenséget milyen keretek között próbálunk meg leírni, mert ha az eredmények — lévén filológiai tények — adott esetben nem is különböznek egymástól, az okok és magyarázatok feltárása terén számos fontos eltérés mutatható ki. Azt ugyanis könnyen beláthatjuk, hogy hangtörténeti szempontból óriási különbség van aközött, hogy a *Balaton* név hangszerkezetének kifejlődését egy az etimon szerkezetéhez hasonló torlódásos forma szabályos hangváltozás útján történő átalakulásaként vagy pedig közvetlen átvételkor lezajló adaptációként képzeljük-e el.

3. Az elméleti fejtegetések közepette azonban nem szabad szemet hunynunk afelett sem, hogy a nyelvi adatok a változás egy másfajta realizációját is tükröztetik, mint amit a *Balaton* név hangalaki fejlődésének kapcsán láthatunk, és hangtani helyettesítésként magyarázhatunk. A szókezdő mássalhangzó-torlódások vizsgálatakor ugyanis számos olyan lexémával találkozunk, amelyekben a torlódás ideig-óráig adatolhatóan fenmmaradt, s csak később oldódott fel. Ennek alapján — mivel tudjuk, hogy a hanghelyettesítéses esetek kivételével a jövevényszavak az átvevő nyelvben rendesen azzal a hangalakkal kezdik életüket, amelyet az átadó nyelvből hoztak magukkal, s csak később, hangfejlődési tendencia révén alakulnak fokozatosan át az átvevő nyelv rendszerének megfelelő formába — úgy tűnik, hogy a mássalhangzó-torlódások körüli jelenségek mégiscsak úgy működnek, mint a szabályos hangváltozások, s nem mint a hangtani helyettesítések. HOFFMANN ISTVÁN munkájának idézett részéhez fűzött lábjegyzetében ugyan azt írja, hogy az adaptáció lehetőségét nem kérdőjelezik meg azok a példák sem, amelyek azt mutatják, hogy a szó eleji mássalhangzó-kapcsolatok akár hosz-

[3] A labializáció megindulásának azonban például nem az volt a kiváltó oka, hogy a magyarban nem volt *a* és *ö,* ezeknek a fonémáknak a kialakulása bizonyos szempontból csak rendszerbeli eredménye volt a hangváltozásnak.

szabb ideig is megmaradhatnak az átvett szavakban, mielőtt feloldódnak, ám ha következetesen ragaszkodni akarunk az eddig elmondottakhoz, továbbra sem szabad összemosnunk a szabályos hangváltozást és az adaptációt, ugyanis — eltérő hátterű és lefolyású folyamatok révén — egy jelenség kapcsán szükségszerűen vagy az egyik következik be, vagy a másik.

Ha ugyanis a szó eleji mássalhangzó-kapcsolatok megszűnésének esetében valóban hangváltozási tendenciáról van szó, mint arra a torlódásos fokon történő feloldást alátámasztó példák utalhatnak, akkor azt kell mondanunk, hogy a látszólag közvetlen átvételkor feloldódó torlódások, mint a *Balaton* is — noha ez adatokkal nem igazolható —, valamiféle torlódásos fokon keresztül kellett, hogy illeszkedjenek a magyar hangrendszerbe. Egy szabályos hangváltozás terepét előkészítő átvétel másképpen nem is történhetett. S így a helyettesítést mutató átvételek kapcsán sem beszélhetünk közvetlen adaptációról, mert ha elfogadjuk, hogy a feloldási tendencia csakugyan hangváltozás, akkor nem lehet egyszerre adaptáció is. A *Balaton* esetében így előbb szükségszerűen kellett lennie egy etimologikus torlódásos foknak, s csak aztán következhetett be a feloldás. Sőt, KESZLER BORBÁLA, a tárgyalt hangváltozás monográfusa eleve kizárja az adaptáció lehetőségét, s BÁRCZI hasonló gondolatára hivatkozva (vö. 1958b: 139) egyenesen úgy fogalmaz, hogy azokban a szavakban, amelyekben a mássalhangzó-torlódás feloldása megtörtént, nem egyszerre ment végbe a folyamat, hanem sokszor évszázadok teltek el, mielőtt a feloldás bekövetkezett volna (1969: 5). Ha ezt elfogadjuk, akkor a mássalhangzó-kapcsolatok megszűnése továbbra is kényelmesen magyarázható BÁRCZInak a hangfejlődési tendenciákról alkotott modelljével.

A feloldást hangtani adaptációként magyarázva ugyanis az olyan szavakban, mint a legkorábbi időkben *brat* formában adatolható *barát,* látszólag megmagyarázhatatlanul, éppen megfordítva történik a változás, mint az az elmélet szerint elvárható lenne: előbb eredeti formájában átkerül egy szerkezet — több generációs *brat* fok (vö. BENKŐ 1980: 67) —, s csak aztán következik be a helyettesítés: *barát.* Ez a nyelvi elemek hangtani beillesztésének logikája szerint ellentmondásnak tűnik. Miért nem marad meg a torlódásos alak, ha egyszer már abban a formában is megtörténhetett az átvétele, és az átvétel pillanatában nem volt szükség helyettesítésre? Ahhoz tehát, hogy az adaptáció lehetőségét ne kelljen teljesen kizárnunk a szókezdő mássalhangzó-kapcsolatok feloldásának magyarázatakor, el kell döntenünk: vagy azt mondjuk, hogy minden átmeneti torlódást mutató korai adat csakis szláv elem lehet, s így az ómagyar fonotaxis leírásának szempontjából érdektelen, s majd csak az első torlódást hangtani adaptáció útján feloldó lexéma lesz magyar, vagy pedig mindenképpen értelmeznünk kell azokat az adatokat, amelyek egymás után való illesztése egy-egy lexéma esetében a torlódásos fokon át történő szabályos hangváltozást sugallja.

4. Ha a feloldás feltételezett okát — tudniillik azt, hogy a magyar hangszerkezettől idegen volt a szó eleji torlódás — végig szem előtt tartjuk, akkor fonológiai szempontból azt kell mondanunk, hogy a változásnak az a fajta elképzelése sem problémamentes, ahogyan a szó eleji mássalhangzó-kapcsolatok megszűnését mint hangfejlődési tendenciát képzeljük el, azaz nyelvünk a torlódásokat átmenetileg megőrizte, majd szabályosan feloldotta, integrálta a magyar hangrendszerbe. Az ugyanis az ismertetett nyelvtörténeti okok miatt könnyen belátható, hogy a magyar nyelv rendszere akkor volt úgymond a leginkább „torlódásmentes", s így hangszerkezeti szempontból vélhetően a legellenállóbb a szó eleji mássalhangzó-kapcsolatokkal szemben, amikor a magyarság a Kárpát-medencébe érkezett, s ez a jellege nyelvünknek az idegen hatások következtében aztán időről időre csökkent. Egészen odáig, hogy a 19. század elején átvett *kredenc* 'szekrény' jelentésű német jövevényszó (vö. TESz.) hangalakja máig nem alakult **keredenc*-cé, **kerdenc*-cé, hiszen az átvételekor már nem volt a magyarban olyan hangszerkezeti ok, ami ezt a változást indukálta volna.[4] És mivel a mássalhangzó-torlódások feloldásának okául éppen egyfajta hangszerkezeti konzervativizmust tesz meg egységesen minden szerző, hogyan lehet az, hogy már azokból a korai időkből is nagy számban adatolhatóak torlódásos alakok, amikor erre fonotaktikai okok miatt még nem számítanánk?[5] Az Árpád-kori társadalmi és etnikai viszonyokról kialakult ismeretek alapján elképzelhetetlennek tartom, hogy az oklevélírók jelentősebb számban rögzítettek volna pusztán szláv vagy német ajkakon élő közszavakat és tulajdonneveket. A szövegemlékek esetében pedig még lehetetlenebbnek tűnik a torlódásos lexémák kizárólag idegen elemként való magyarázata. Megválaszolatlan kérdés marad továbbá az is, hogy miért csak akkor oldódik fel sok torlódás, amikor fonotaktikai okok miatt már nem várnánk, de legalábbis nem jósolnánk?

Ez nem pusztán logikai szempontból ellentmondás: mai ismereteink alapján a nyelvi érintkezés következtében beinduló változások iránya ugyanis éppen fordított. Az ma már széles körben elfogadott nézet, hogy bármiféle nyelvi kölcsönzésnek alapvető feltétele a kétnyelvűség valamilyen foka (vö. BAKRÓ-NAGY 1999: 285, KONTRA 1981: 6). Két nyelv érintkezésének kezdetén valóban — nyelvi-rendszertani és azon kívül álló tényezők (pl. artikuláció, percepció stb.) együtteséből adódóan — a kölcsönzések eredményeképpen átvett elemeknek valamely összetevőjét vagy szerkezetét lényegében nem fogadja be az átvevő nyelv, hanem saját elemmel vagy szerkezettel helyettesíti, azaz adaptálja, mint ahogyan azt BÁRCZI is megállapította. Hosszan tartó nyelvi kontaktus következ-

[4] Mivel a nyelv változásának iránya kevéssé kiszámítható, természetesen elképzelhető, hogy a jövőben ismét felerősödik a feloldásra irányuló tendencia, s akkor majd megváltozik a *kredenc* hangszerkezeti felépítése. Ilyen esetekben azonban a legóvatosabb jóslat is kockázatos.

[5] A torlódást tartalmazó korai adatok arányát illetően vö. KESZLER 1969: 8–51., KENYHERCZ 2005: 8–19.

tében azonban a kétnyelvűség kiteljesedhet, aminek következményeképpen már nem szükséges a helyettesítés, s az nem is valósul meg feltétlenül. S ha rendszerbeli összefüggések, fonológiai, morfológiai vagy egyéb okok nem zárják ki, kétnyelvű közösségekben már megtörténhet az idegen fonémák átvétele, más terminussal adoptálása is[6] (vö. BAKRÓ-NAGY 1999: 284–5, SULÁN 1963: 258–9). S ez — a folyamat lényegéből adódóan — nem történhet meg fordítva.

Mint ahogyan a *c* fonematizálódása során is egy hasonló változás ment végbe a nyelvi rendszerben. Az ómagyar kor legelején ez a fonéma még nem volt a magyar mássalhangzórendszer része. Erre utal legalábbis az a tény, hogy a korai kölcsönzések esetében a nyelv hangszerkezeti pozíciótól függően — szókezdő helyzetben *cs,* szóvégen *t* fonémával — helyettesítette, azaz adaptálta az átadó nyelv *c*-jét. A szláv *нѣмьсь*-ből így lett a magyarban *német,* a *серъ*-ből pedig *cser.* Miután azonban — belső fejlődéstől is támogatva — jövevényszavak útján a fonémaállományban kitöltődött a zöngétlen alveoláris affrikáta helye, majd az újabb jövevényszavakkal a hang egyre jobban elterjedt, a nyelvtörténeti adatok tanúsága szerint újabb jövevényszó átvételekor már nem történt meg a hanghelyettesítés, a tényleges adaptáció, mert az átvett lexéma már eredeti hangalakjában — *c* fonémával — tudta elkezdeni életét a nyelvben (vö. BÁRCZI 1958b: 111–2).

5. A *c* és a szókezdő mássalhangzó-kapcsolatok adoptálása közti hasonlóságok ellenére továbbra sincs megmagyarázva, hogy mire utalnak egy adaptációs keretben a torlódásos fokon át történő feloldások.[7] A *c* hang esetében ugyanis nincs példa arra, hogy egy *c*-t tartalmazó szót előbb *c*-vel vette volna át a magyar, s azt csak később változtatta volna *cs*-vé vagy *t*-vé. Minthogy esetében mindenki által elfogadottan hanghelyettesítésről van szó, erre a szakirodalomban nem is gondolt senki. Egy helynévi példán szemléltetve a kérdés tehát a következő: miként következhetett be az, hogy a Bars vármegyei *Baratka* település névalakja egy 1156/347-es és egy 1209-es datálású oklevélben egyaránt az etimologikus *br-* mássalhangzós szókezdetet mutatja, s majd csak egy kései, 1347-es oklevélben jelenik meg először *Barathka* formában (KMHsz. *Baratka*)? A különös változás mögött elképzelésem szerint az állhat, hogy a *Bratka* névforma elején található mássalhangzó-kapcsolat 14. század közepi feloldásának nem köz-

[6] A fonéma átvétele valószínűsíthetően nem konkrét átvételt jelent, hanem csupán azt, hogy az adott fonéma külső nyelvi behatás következtében, de a magyar nyelv belső tényezőinek működése révén alakul ki (vö. ROT 1968: 46). Ez a körülmény azonban, azt hiszem, dolgozatom szempontjából nem döntő. Továbbá azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az adaptációnak nem egyenes következménye az adoptáció. (Vö. pl. a szláv nazális magánhangzók adaptációját a magyarban.)

[7] Természetesen a két változás nem tekinthető teljes mértékben analógnak, hiszen az egyik esetben egy fonéma, a másikban pedig egy hangszerkezeti forma megjelenéséről van szó. Minthogy azonban a két változás háttere nagyrészt azonos, mégis indokolt az egymás mellé állításuk. A hangtani helyettesítés kapcsán egyébként BÁRCZI is együtt beszél hangokról és hangcsoportokról (vö. 1958a: 46).

vetlenül volt okozója a magyar fonotaktikai rendszer konzervatívnak mondott jellege, aminek következtében esetleg képtelenség lett volna torlódásos formában átvenni az érintett lexémákat. Okait mindenképpen a magyar hangszerkezethez kapcsolódóan, de nem fonológiai szinten kell keresnünk.

A mássalhangzó-torlódásokat kísérő nyelvi változás adaptációs modelljét továbbra is fenntartva azt mondhatjuk a *Baratka* névről, hogy mivel már a 12. századból vannak torlódásos alakjai, s csak ilyenek vannak, a környéken élő, a kétnyelvűségnek vélhetően magasabb fokán álló beszélőközösség már eleve adoptálni tudta az etimologikus hangszerkezeti formát. S ha már egy beszélőközösség nyelvváltozatának fonotaxisában adoptálva van egy szerkezeti modell, akkor szükségtelen pusztán valamiféle fonotaktikai kényszer miatt azt később mégis feloldania. Hiszen itt, azt gondolom, nem arról van szó, hogy a nyelv eleve feloldásra ítélte volna a *Bratká*-t és a többi hasonló alakot, mint azt a jelenség hangváltozásként való értelmezése sugallja. Ezen szavak alakulásában a torlódásos fokok — ezt a nyelvi tények és a józan ész is megengedi — nem csak átmenetiségre predesztinált, mellékes, hanem teljes jogú magyar alakzatok voltak (vö. KENYHERCZ 2005: 10–1), csak éppen számos esetben — de nem kivétel nélkül — egy újabb nyelvi változás „áldozatai lettek". Szemléletesebben: nem csak egy nyelvbotlásos időszakról van szó, amikor még ízlelgetik, hogyan kéne magyarul mondani azt, hogy *brat,* vagy azt, hogy *Bratka.* Ezt a nyelvbotlásos szakaszt kétnyelvű környezetben — amely a torlódásos lexémák átvételéhez elengedhetetlen — általában egyébként is hang- és szerkezetkölcsönzések követik, mint ahogy azt az interferenciajelenségek kapcsán többen meg is jegyzik (vö. KONTRA 1981: 9, LANSTYÁK 2000: 192, SULÁN 1963: 264). Ha pedig nem elég erős az idegen nyelvi hatás, adott esetben az ingadozásos szakasz sem következik be.

Így inkább az valószínűsíthető, hogy egy másik, az adoptációhoz képest másodlagos változás volt az, aminek a következtében a *Bratka* névalakból *Baratka* alakult, s nem szabályos hangváltozás. A felmerülő kérdésekre tehát azt válaszolhatjuk, hogy azoknak a lexémáknak az esetében, amelyekben a torlódás ideiglenesen megmaradt, s majd csak később oldódott fel, az etimon hangalakja feloldás nélkül lett átvéve, azaz adoptálódott, majd aztán összetett (de csak áttételesen fonotaktikai okok) miatt másodlagosan helyettesítődött, azaz adaptálódott. Az ellentmondások elkerülésének érdekében szükséges tehát a változás két szintje között különbséget tennünk azoknak a neveknek az esetében, amelyekben a torlódásos fok megléte után történt a feloldódás.

6. Az általam jobb híján másodlagos adaptációnak nevezett tendencia — nyelvi változásról lévén szó — végtelenül összetett okokból következik. Legfőképp mégis az ősi szótagminták,[8] illetve az elsődlegesen adaptált alakok hangszerkezeti hatásával, analógiaként való működésével kell számolnunk. BÁRCZI

[8] Ezeket KASSAI ILONA találóan iránytűnek nevezi a nyelvi kölcsönzésekben (1999: 117).

GÉZA szerint a nyelv fejlődésében a hangváltozási tendenciákkal szinte egyenlő fontosságú tényező az analógia, melynek különösen az egyes fonológiai változatok terjedésében van nagy szerepe (1958b: 11). S természetesen nemcsak a terjedésében, hanem adott esetben bizonyos kölcsönzési mechanizmusok (vö. KONTRA 1981: 33) kialakításában is számolhatunk analógiás hatásokkal, amikor például akkor is adaptálódik átvételkor egy szóalak, amikor már fonotaktikai szempontból adott területen akár eredeti formájában is átkerülhetett volna a magyarba.

Az analógia hatásának erőssége összefüggésben lehet az idegen nyelvi hatás változásának irányaival. Azokon a területeken, ahol a szlávság nem asszimilálódott a honfoglalást követő évtizedekben, évszázadokban, kevésbé, míg más, tisztán magyar területeken erősebben hathatott. Az analógia hatásának, azaz tulajdonképpen a másodlagos adaptációnak mint nyelvi változásnak a feltárásához elengedhetetlen a jelenség pontos filológiai feldolgozása. KESZLER BORBÁLA négy évtizede kiadott monográfiája óta nem jelent meg összefoglaló munka a feloldások történetével kapcsolatosan. A filológiai háttér hiánya miatt befejezésként az analógiának ezért csupán egyetlen összetevőjével szeretnék néhány gondolat erejéig foglalkozni.

7. Azzal együtt, hogy elképzelésem szerint a torlódásos szókezdet mint fonotaktikai alakzat az első adoptálódott, azaz több mássalhangzóval kezdődő szavunkkal együtt ténylegesen megjelent a magyar nyelv fonológiai rendszerében, nem állítom, hogy ne lenne igaza a hangtörténeti irodalomnak, amikor azt sugallja, hogy az egy mássalhangzóval kezdődő szavak magyarosak, míg a kettővel vagy hárommal kezdődőek nem magyarosak, s a nyelv az előbbieket jobban kedveli, ezért — ha csak teheti — a torlódásokat feloldja. Mert az, hogy valami lehetségessé válik a nyelvben, még nem jelenti azt, hogy rögtön át is alakítja annak egész karakterét. Az viszont tény, hogy időben előrehaladva fokozatosan gyengült az a tendencia, ami a jövevényszavak útján magyarba kerülő szó eleji mássalhangzó-kapcsolatokat megszüntette.[9] A szó eleji torlódásos szótagminták fonotaktikailag ténylegesen produktívvá egyébként is majd csak valamikor a 16. században válnak, amikor — igaz, hogy hangutánzó, de — már belső keletkezésű szavakban (vö. 1527: *Ptrewſſzkeleonek,* TESz.) is megjelennek.

Azt hiszem, az elmondottak éppen, hogy megerősítik azt az elképzelést, miszerint az analógiás hatást valóban táplálta a magyar nyelv ősi hangszerkezeti jellege, sőt, a nyelvhasználóknak az erről való ismerete, ítélete is, amely szerint a torlódást megszüntető forma magyarosabb. Nyelvtörténeti korokra vonatkozó-

[9] A tendencia erejének változásával kapcsolatban a szakirodalomban különböző véleményekkel találkozhatunk (vö. BÁRCZI 1958b: 139–40, NYIRKOS 1993: 74, 1997: 116, TÖRKENCZY 1994: 293–4). Egyes nyelvjárásokban azonban még újabb jövevényszavak esetében is megfigyelhető a köznyelvitől eltérő formát eredményező feloldási tendencia, vö. például *drót ~ dërót, dirót; krumpli ~ kolompri, kurompi; krajcár ~ karicár* (ÚMTsz.); *traktor ~ tàràktor* (KÁLMÁN 1956: 128) stb.

an természetesen merészség lenne bármiféle metanyelvi, metafonotaktikai kompetenciát, tudást magyarázó tényezőként föltenni, ám véleményem szerint részben éppen ennek a tudásnak bukkanhatunk a nyomaira, ha a torlódásokkal valamilyen módon kapcsolatba hozható lexémák alakulását próbáljuk értelmezni. Legyen szó bár közvetlenül átvételkor vagy torlódásos fokon keresztül történő feloldásról.

Annak a szemléltetésére, hogy az analógián túl vagy annak a keretein belül egy analógiából táplálkozó metanyelvi kompetencia is közrejátszhatott a mássalhangzó-kapcsolatok körüli változás alakításában, végezetül elég, ha csak egy pillantást vetünk az újabb kori névváltozások és névváltoztatások jellegére. Függetlenül attól, hogy hivatali vagy spontán változtatásról volt szó, föltűnő, hogy a szókezdő mássalhangzó-torlódásoknak az egyes nyelvekben való különböző megítélése mennyire jellegzetes terepe volt a szlávosítási, illetve magyarosítási eljárásoknak.[10] Így csináltak a magyar hatóságok a nyitrai *Bruszno*-ból 1886-ban *Boroszn*ó-t — noha a név korábbi magyar életében is végig mássalhangzó-torlódással kezdődött — (vö. Gy. 4: 361, MEZŐ 1999: 68), a szlovákok pedig a puszta személynévből magyar névadással keletkezett *Garany*-t 1948-ban szintén hatósági úton tudatosan szlovákosították *Hraň*-ra (FNESz. *Garany*). Esetenként a spontán változtatásokat is támogathatta etimologikus előzmény, mint ezt a barsi *Szelepcsény* 18. századtól élő *Slepčany* formájú szlovák változata kapcsán láthatjuk (vö. Gy. 1: 475, FNESz. *Szelepcsény*). Máskor pedig egy másik név közvetlen analógiás hatása játszhatott szerepet az efféle módosításokban: az etimologikusan torlódást nem tartalmazó bácskai *Palona* szerb-horvát *Plavna* változata úgy keletkezett, hogy a magyar helységnevet hozzáigazították a szerbiai *Plavna* helynévhez (vö. FNESz. *Palona*).

Az újkori példák jellegzetességei alapján nincs okunk tehát azt feltételezni, hogy a némely területeken kiterjedtnek is sejthető kétnyelvűség következtében az Árpád-korban ne gondolkodtak volna hasonlóan az efféle feltűnő hangszerkezeti különbségeket illetően. Számos egyéb októl támogatva vagy tiltva ez a tény is közrejátszhatott a mássalhangzó-torlódások magyarban történő feloldásában akkor is, amikor már torlódásos formában adoptált lexémában oldódott fel a szókezdő mássalhangzó-kapcsolat.

8. Amikor tehát — visszatérve dolgozatom egy korábbi példájára — azt olvassuk a szakirodalomban, hogy az elsődleges *Bratka* alakból a szó eleji mássalhangzó-torlódás feloldásával jött létre a *Baratka* névforma, a megállapítást cáfolni nem szükséges, viszont érdemes megfontolni, hogy — ha már a *Balaton* név esetében megengedhetőnek tűnik a hangtani adaptáció —, a szókezdő mássalhangzó-torlódás feloldására irányuló tendenciát ebben az esetben se a meny-

[10] A hivatalos névadással összefüggésben ezt a jelenséget MEZŐ ANDRÁS hangzásbeli átalakításnak nevezi (1982: 92–4).

nyiségi és minőségi változások mintájára elképzelt szabályos hangváltozásként, hanem másodlagos analógiás-adaptációs jelenségként értékeljük.

KENYHERCZ RÓBERT

Irodalom

E. ABAFFY ERZSÉBET (2003), Az ómagyar kor. Hangtörténet. In: *Magyar nyelvtörténet.* Szerk. KISS JENŐ–PUSZTAI FERENC. Bp. 106–28.

BAKRÓ-NAGY MARIANNE (1998), Hangváltozás — artikuláció — percepció. In: *Szófonetikai vizsgálatok.* Szerk. GÓSY MÁRIA. Bp. 231–40.

BAKRÓ-NAGY MARIANNE (1999), Fonémakölcsönzés és jelöltségelmélet. *Magyar Nyelv 95:* 282–9.

BÁRCZI GÉZA (1958a), *A magyar szókincs eredete.* Második, bővített kiadás. Bp.

BÁRCZI GÉZA (1958b), *Magyar hangtörténet.* Második, bővített kiadás. Bp.

BENKŐ LORÁND (1980), *Az Árpád-kor magyar nyelvű szövegemlékei.* Bp.

FNESz. = KISS LAJOS: *Földrajzi nevek etimológiai szótára I–II.* Bp. 1988

Gy. = GYÖRFFY GYÖRGY: A*z Árpád-kori Magyarország történeti földrajza.* I. (1963), II–III. (1987), IV. (1998). Bp.

HOFFMANN ISTVÁN (2007), *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás. A régi magyar helynevek vizsgálatának alapkérdései.* Debrecen. Kézirat.

KÁLMÁN BÉLA (1956), Adalékok a magyar mássalhangzók újabb történetéhez. *Magyar Nyelvjárások 3:* 123–30.

KASSAI ILONA (1999), Nyelvek és kultúrák érintkezésének tükröződése a magyar szótag szerkezetében. In: *Nyelvek és kultúrák érintkezése a Kárpát-medencében.* Szerk. BORBÉLY ANNA. Bp. 113–9.

KENYHERCZ RÓBERT (2005), *Szótagvizsgálatok ómagyar kori lexémákon. A szókezdő mássalhangzó-torlódás a korai ómagyar korban.* Debrecen. Kézirat.

KESZLER BORBÁLA (1969), *A szókezdő mássalhangzó-torlódások feloldása korai jövevényszavainkban.* Nyelvtudományi Értekezések 63. sz. Bp.

KISS JENŐ (2003), Általános kérdések. A nyelvi változás. In: *Magyar nyelvtörténet.* Szerk. KISS JENŐ–PUSZTAI FERENC. Bp. 23–68.

KMHsz. = *Korai magyar helynévszótár 1. Abaúj–Csongrád vármegye.* Szerk. HOFFMANN ISTVÁN. Debrecen, 2005.

KONTRA MIKLÓS (1981), *A nyelvek közötti kölcsönzés néhány kérdéséről, különös tekintettel „elangolosodó" orvosi nyelvünkre.* Nyelvtudományi Értekezések 109. sz. Bp.

LANSTYÁK ISTVÁN (2000), *A magyar nyelv Szlovákiában.* Budapest–Pozsony.

MEZŐ ANDRÁS (1982), *A magyar hivatalos helységnévadás.* Bp.

MEZŐ ANDRÁS (1999), *Adatok a magyar hivatalos helységnévadáshoz.* Nyíregyháza.

NYIRKOS ISTVÁN (1993), *Az inetimologikus magánhangzók a magyarban.* Debrecen.

NYIRKOS ISTVÁN (1997), A szóeleji mássalhangzó-torlódások feloldásának módjairól. *Folia Uralica Debreceniensia 4:* 113–56.

ROT, A. M. (1968), A magyar nyelv keleti szláv jövevényszavai fonológiai meghonosodásának kérdései. *Magyar Nyelv 64:* 38–47.
SULÁN BÉLA (1963), A kétnyelvűség néhány kérdéséhez. A magyar–szláv szókincsbeli kölcsönhatások tanulságai alapján. *Magyar Nyelv 59:* 253–65.
TESz. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára.* Főszerk. BENKŐ LORÁND. I–III. Bp., 1967–76. IV. Mutató. Bp., 1984.
TÖRKENCZY MIKLÓS (1994), A szótag. In: *Strukturális magyar nyelvtan. 2. Fonológia.* Szerk. KIEFER FERENC. Bp. 273–392.
ÚMTsz. = *Új magyar tájszótár I–.* Főszerk. B. LŐRINCZY ÉVA. Bp. 1979–

„MAGYAR NYELVJÁRÁSOK”
A DEBRECENI EGYETEM
MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TANSZÉKÉNEK
ÉVKÖNYVE

XLV, 63–71

DEBRECEN
2007.

Egy személynév köznevesülése: a *Maca* és konnotációja

A tulajdonnevek köznevesülése jelentésváltozás, egy már korábban is meglévő, tulajdonnévi jelentés megváltozása. Ez a kezdetben ideiglenes, szituációhoz, kontextushoz kötött jelentésszerkezet-változás néha rögzül, állandósul és a név jelentésétől elválaszthatatlanná válik. Ez a változási folyamat legjobban akkor jellemezhető, ha elfogadjuk a J. SOLTÉSZ által megrajzolt jelentésszerkezet-modellt (1979: 23–32), és a tulajdonnév jelentését összetettnek és egyéntől is függőnek, szubjektívnak képzeljük el. Emiatt egy-egy tulajdonnév (és az ebből létrejövő közszó) jelentése is akár a nyelvhasználó előismereteitől, vagy akár attól függően is változhat, hogy az adott nyelvi elem milyen kontextusban és szituációban jelenik meg.

A következőkben egy női becézőnév elemzésével mutatom be, mely vizsgálati szempontokat tartom a legfontosabbnak a keresztnév jelentésváltozásának elemzésekor. Három szempontot emeltem ki: 1. a *Maca* keresztnév jelentésszerkezetének vizsgálatát, 2. a jelentésváltozás folyamatának bemutatását, az azt befolyásoló tényezők és a nyelvhasználat szintjeinek kiemelését, és 3. a kialakuló közszavak morfológiai-szemantikai vizsgálatát.

A *Maca* a konnotációelemzés szempontjából tagadhatatlanul „könnyű préda”: rengeteg szubjektív jelentéselem kapcsolódik hozzá, épp ezért jó alanya egy ilyen típusú vizsgálatnak. Más, ritkább vagy akár általánosabb használatú névnek talán nem lenne ennyire könnyű elkészíteni az elemzését, és a választás kifejezetten azért esett a *Macá*-ra, mert minden előbb felvetett megközelítési irányból jellemezhető, ezért elemzése más nevek számára is modellként szolgálhat.

Az elemzés során utalok egy kérdőívekkel végzett vizsgálat néhány részeredményére. Ebben egyrészt névpreferenciájukról, másrészt keresztnevek közszói alakjainak jelentéséről, hozzájuk fűzött konnotációjukról kérdeztem a résztvevőket. A kérdőívek részletes értékelésére később kerül sor.

1. A *Maca* név jelentésszerkezetének vizsgálata

A jelentésszerkezet vizsgálatakor J. SOLTÉSZ KATALIN tulajdonnévi jelentésszerkezettel kapcsolatos elméletéből indulok ki (1979: 24).

Maca nevünk — hasonlóan a többi tulajdonnévhez — mint hangsor önkényes. Természetesen annak, hogy a *Mária, Margit, Magdolna* vagy *Mariann* számos

becézője közül miért pont ezt választja a nyelvhasználó, számos motivációja lehet (szubjektív benyomások, tetszés, emlékek stb.). Mivel Magyarországon erőteljes társadalmi (és törvényi) feltételek kötik a névadást, névlistákból lehet (valójában önkényesen motiváltan) választani. Ez a névváltozat csak becézőnévként használható, és általában az informális nyelvhasználatban jelenik meg.

Minden tulajdonnév hordoz információt, még ha sok esetben (ahogy a *Maca* esetében is) gyakran mást nem is árul el viselőjéről, mint a nemét. Ez a becézőnév sem ad más információt a névviselőről (pl. a nemzetiségéről, családi állapotáról, iskolai végzettségéről, életkoráról), mint hogy nőről van szó. Valójában még a névviselő nemzetiségét sem tudjuk meg, hiszen a magyar nyelven kívül a szláv nyelvekben is gyakori ez a forma. A már említett kérdőíves felmérés néhány válaszadója megkísérelt életkort megadni e névhez (voltak, akik 40–45 évesnek, mások fiatalnak, tizenévesnek gondolták a tipikus névviselőt), mivel azonban ez a jelentéselem nem volt egységes, nem tekinthető a névvel kapcsolatos információk döntően fontos részének.

A denotáción a névnek a vele jelölt dologra való vonatkozását, vele való kapcsolatát értjük. A *Maca* mint tulajdonnév denotációja egyedi, mivel denotátuma, a jelölt dolog is egyedi, tovább nem általánosítható.

A *Maca* tulajdonnév etimológiai jelentéséről elmondható, hogy a jelnevek közé tartozik, amelyeknek kevés leíró és információs értéke van.

A név konnotatív jelentése a név asszociatív képessége, képzetfelidéző ereje. Mivel ez általában (de vizsgált nevünk esetében különösen) fontos eleme és egyben indukálója a jelentésváltozás megindulásának, érdemes a következő pontban részletesebben is megvizsgálni.

2. A jelentésváltozás lefolyása

J. SOLTÉSZ szerint a név konnotációja a név képzetfelidéző ereje, vagyis az a tulajdonsága, hogy asszociációkat, emlékeket, véleményt fűzünk hozzá, s ez természetesen esetenként és személyenként igen változó lehet. Az egyes névhez fűzött asszociációk állandósulhatnak, azaz a konnotatív jelentések közül egy uralkodóvá válhat és lexikalizálódhat (1979: 30). Egy-egy keresztnévhez természetesen minden ember esetében több emlék, benyomás, vélemény is kapcsolódhat, és ezek előtérbe kerülése általában nem ugyanolyan közszói jelentésű alakot eredményez. A vizsgált névhez csaknem 100 eltérő életkorú, iskolázottságú, származású anyanyelvi válaszadó reflexiói alapján leggyakrabban a következő konnotációk köthetők: ’könnyűvérű’, ’nagymellű nőcske’, ’bolondos’, ’szexi’, ’vihogó kamaszlány’, ’kihívó’, ’üresfejű’, ’csinos’, ’mindentudó’, ’kövérkés’, ’szeleburdi’, ’komolytalan’, ’merész’, ’kihívó öltözködésű, de nem csinos nő’, ’erősen kifestett nő’, ’szabadszájú’, ’kikapós, magát kellető lány’, ’butácska’, ’közönséges’, ’plázacica’, ’emberek macája’, ’vöröslámpás ház lakója’. Egyedül talán csak a ’nőies’, a ’csinos’, illetve a ’magas, vékony’ kifejezés tekinthető po-

zitívnak, az összes előbb felsorolt negatív, megbélyegző jelentésű. Még akkor is így van ez, ha figyelembe vesszük az ítéletek hátterében lévő esetleges konkrét hatásokat (melyek az ismerős névviselők tulajdonságai miatt jöttek létre), továbbra is a negatív konnotációjú jelentések száma a meghatározó. Jól mutatja ez a jelenség, hogy a negatív konnotációk egyértelműen meghatározzák a közszói jelentést, negatív elemet kapcsolnak a névhez.

2.1. A befolyásoló tényezők

a) A konnotációt nagymértékben meghatározza a név hangzásából fakadó névhangulat. A neveket nagyon gyakran pusztán a hangzásuk alapján (jelentésüktől függetlenül) tartjuk szépnek, vonzónak, gyakorlatilag úgy, hogy sem etimológiai jelentés, sem konnotáció nem kapcsolódik hozzá. A szavak, de főleg a nevek hangulatának megítélése azonban igen szubjektív. HAJDÚ MIHÁLY a *Maca* nevet a *Magdolna, Margit* vagy a *Mária -ca* képzős becézőjeként említi (1974: 83). Kiemeli, hogy ezt a képzőt főleg női nevek esetében használják, és határozottan kedveskedő jellege van. Főként emiatt a hangulat miatt jegyezték fel ritkábban, s ahol megtalálható (pl. végrendeletekben), általában kislányok megnevezésére szolgált. Ez a 18–19. században tapasztalható határozottan pozitív névhangulat azonban mára nemhogy eltűnni, hanem (ahogy a korábban említett példák is mutatják) kifejezetten ellenkezőjére fordulni látszik.

b) A nevek (főleg a keresztnevek) megítélését sokszor társadalmi, névhasználati szempontok is befolyásolják. HAJDÚ MIHÁLY írja: „Attól függően, hogy mikor és kik körében válik egy név gyakorivá, jellemző lesz egy csoportra; kialakulnak a sajátos, egyes vallásokra, vidékekre, társadalmi rétegekre utaló nevek. Elsősorban a keresztnevekkel kapcsolatban figyelhető ez meg." (2003: 115) Vannak például tipikusan székelynek, reformátusnak, cigánynak tartott nevek, amelyeket e csoportok tagjai viselnek (vagy nem is olyan gyakoriak körükben, de mások rájuk jellemzőnek, tipikusnak gondolják).

A *Macá*-val kapcsolatban sokakban az egyszerűség, sőt tanulatlanság, közönségesség ötlik fel. Sokan írták válaszadóim közül, hogy fiatal, falusi nők vagy középkorú asszonyok nevének képzelik, ezért gyakran kifejezetten nem is becézőnévként, hanem gúnyosan, megbélyegző névváltozatként használják pl. a *Mária* nevűek gúnyneveként vagy degradáló, gúnyos említőneveként.

c) A tulajdonnevek felismerése és használata szempontjából igen lényeges a névkompetencia figyelembevétele. A nevekkel kapcsolatos előzetes tudás, előismeret ugyanis a nyelvhasználó névkompetenciájából fakad, aki tudja, hogy a tulajdonnév egyes típusaira mi jellemző, milyen szintaktikai és szemantikai környezetben jelennek meg általában, és ezért arra is rájön, hogy ha azt aktuálisan nem tulajdonnévként, hanem például csoportjelölőként, azaz típusnévként használták.

A *Macá*-val kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy a megkérdezettek közül sokan egyértelműen csak közszóként, általában valamilyen jelzővel ellátva

ismerték a nevet. Többen is megkérdezték, hogy miért írtam a már említett kérdőívben nagy kezdőbetűvel. Ez azt mutatja, hogy a konnotatív jelentéselem erőteljes hatása miatt a keresztnévi azonosíthatósága lassan kezd eltűnni, a névhasználói kompetencia köréből kiesni látszik a név.

d) A közszóvá válást megközelíthetjük a szituáció és szövegkörnyezet módosító hatása felől is.

Azt hiszem, e szempontból vitathatatlan, hogy pl. a *bögyös maca* kifejezés elterjedéséért (ezáltal az egyéb *macá*-val alakult kifejezések térnyeréséért és egyben a *Maca* keresztnévként való visszaszorulásáért) a sokak által ismert, népszerű „Hamis a baba" című alkotás is nagyban felelős. Ebben a filmben egy *Maca* nevű, nagy mellű nő szerepel, de a név itt még határozottan tulajdonnévi használatú. E név szerepeltetése egyrészt azt bizonyítja, hogy a *Macá*-nak már a film készítésekor is megvolt a ma is meglévő konnotációja (azaz nem véletlenül ez a keresztnév szerepel a filmben), ugyanakkor viszont használata erősítette is a konnotációt és a 'lány, nő' közszói jelentést.

Ugyancsak a kontextus erőteljes jelentésmódosító szerepével számolhatunk a *púdermaca* kifejezéssel kapcsolatban. Az összetételi előtag már megelőlegezi a negatív konnotációt, de a teljes kép (jelen esetben egy dal nyújtotta) szövegkörnyezetből bontakozik ki: „*Púdermaca* szép lélek / Lecsorog a festéked / Öntelt mosoly arcodon / Hidegen hagysz, kishúgom" (http://www.zeneszoveg.hu).

e) A beszélőközösségnek a nyelvi elemnek a közszói vagy tulajdonnévi rendszerbe helyezéséhez gyakran vannak formális segítségei is. Vizsgált nevünk esetében a képzők segítenek egyértelműen közszóként értelmezni ezt az elemet: pl. *elmacázik, macás*. Néhány adat több képzőt is tartalmaz (pl. *macázás, macáskodik, elmacázgat*), de ezek már deverbális nomennek és verbumnak tekintendők, hiszen alapszavuk ige, és nem keresztnév.

f) A köznevesülés megindulásában igen fontos az analógia, a minták szerepe. A névkompetencia képessége alapján ugyanis a nyelvhasználó az elsajátított minták segítségével maga is képes elkülöníteni, sőt kialakítani ilyen használati köröket és új elemeket, s ezek a régebbi tulajdonnévi eredetű közszavak szemantikai és szerkezeti csoportjainak mintájára jönnek létre. Gyakrabban jelentkezik ugyanis ez a folyamat abban az esetben, ha hasonló szerkezetű vagy jelentésű alakok már modellként szolgálnak a nyelvi közösség számára. Az analógia szerepét a jelentésváltozásban többen hangsúlyozták már, például a *Katalin* név becézett alakjainak áttekintése kapcsán VITÁNYI BORBÁLA is kiemelte (1993). A *Macá*-val kapcsolatban a következő csoportokat lehet elkülöníteni: 'nagy mellű nő' *(csöcsös panka, csöcsös marcsa, csöcsös maca, csöcsös janka, csöcsös manci, cicis böske, dudásica, cicijuci, bögyös maca),* 'kövér nő vagy férfi' *(tank aranka, bözsi, döme, dora, galamb gertrúd, hájas maca, hurkagéza, szalámigyurka, tehén helén, faros-ilona, ducijuci, ducó-jucó, tonnalujza, lólujza, mázsamanci, hájas-muki, husi-nusi),* 'szerető' *(kata, kati, pali, janika, böske, dorka,*

maca, cicamaca, rodamári), ’valamilyen nő’ (*beképzelt maca* ’nagyszájú, pletykás nő’, *pocakmaca* ’terhes nő’, *szolármaca* ’üresfejű nő’, *szupermaca* ’szép, csinos nő’).

2.2. A köznevesülés vizsgálata a nyelvhasználat szintjei szempontjából

2.2.1. *Maca* a szlengben

Az alábbiakban megvizsgálom azokat a feltételeket, amelyeket BETHANY K. DUMAS és JONATHAN LIGHTER a szlengkifejezésekkel kapcsolatban említett (2002: 287–9). A szerzők négy tényezőt soroltak fel mint a szlengkifejezések ismérveit.

a) „Jelenléte szembetűnően csökkenti — legalábbis pillanatnyilag — a formális vagy komoly beszéd vagy írásmű méltóságteljességét.” (i. m. 287) Úgy gondolom, ez teljesen igaz a *Macá*-ra. Köznyelvi szövegben (főleg annak írott változatában) igencsak meglepő lenne a használata, nem is beszélve például a hivatalos stílusrétegről. De irodalmi szövegekben — erős hatáskeltő eszközként — megjelenhet.

b) „Használata arra utal, hogy használója vagy a megjelölt tartalmat ismeri, vagy az emberek azon alacsonyabb társadalmi helyzetű vagy kisebb felelősséggel bíró osztályát, akik e kifejezés sajátos ismerői és használói.” (i. h.) A kifejezés alacsonyabb társadalmi presztízsű rétegekhez kötésére utal, hogy gyakran lenézőek, pejoratívak is ezek az alakok, ahogy például a következő idézetben: „Hirtelen nem is értettem, mit is keresek én ezek között az üresfejű *szolármacák* között” (Nők Lapja 1999/14: 8), vagy a *pornómaca* kifejezés esetében.

c) „A mindennapos társalgásban magasabb társadalmi helyzetű vagy nagyobb felelősséget viselő személyek között tabukifejezésnek számít.” (i. m. 288) A börtönszlengből jegyezték fel a *maca* ’prostituált’ jelentését — ez a társadalmi és nyelvhasználati réteg pedig aligha szolgál normaként az átlagos beszélő számára.

d) „A jól ismert konvencionális szinonima helyett használják, elsősorban azért, hogy (a) megvédjék a használót a konvencionális kifejezés használata által okozott kényelmetlen érzéstől, vagy hogy (b) megvédjék a használót a további részletezés kényelmetlenségétől vagy fáradalmaitól.” (i. h.) Úgy gondolom, a *maca* ’valamilyen tulajdonságú nő’ jelentései erre a használatra nagyon jó példák. A *maca* ’lány, nő’, *szupermaca* ’csinos nő’, illetve a *macáskodik* ’kihívóan viselkedik’, *macás* ’szép (nő)’, *macázás* ’nőzés’ kifejezések mindegyikének megvan az a tömörítő jellege, ami (nyilván az alapszó jelentésbesugárzása miatt) szükségtelenné teszi a további magyarázatot. Ugyanakkor a *bögyös maca, csöcsös maca* kifejezések némileg eufemizálják is a jelentést.

Mivel mind a négy kritériumnak megfelel a *maca,* nemcsak köznevesült keresztnévnek tarthatjuk, hanem joggal említjük szlengkifejezésként is.

2.2.2. *Maca* a sajtónyelvben

A tulajdonnevek közszói használata igencsak alkalmas a figyelemfelkeltésre. Ez a jelenség a sajtónyelvben is gyakori, és mivel igen kifejező elemek, meglepőek, nagy a hírértékük.

A köznevesült keresztnevek sajtónyelvi használata jól megfontolt választás eredménye: mivel alkalmazóik is ismerik az alakok másodlagos, többletjelentését, szándékosan élnek ezzel a hatáskeltő eszközzel. Ugyanakkor általában nem ismerik ezek „hatásmechanizmusát", és a név jelentésszerkezetének megváltozását sem feltétlenül tudatosítják, de stilisztikai hatáskiváltó erejével egyértelműen tisztában vannak.

A *Macá*-val kapcsolatban az alábbi médiabeli közszói alakokat találhatjuk: *maca* 'divatos nő', *bögyös maca* 'nagy mellű nő', *pornómaca* 'pornószínésznő', *szolármaca* 'üresfejű nő'. Különösen érdekes, hogy egy blogban egy borfajtát „tüzes, mediterrán *maca*"-ként emlegettek. Kétszeres metaforikus használatnak lehetünk ez esetben tanúi: egyrészt a *Maca* → *maca* változásnak, másrészt a *maca* közszói jelentésköre kiszélesedésének, elvontabb használatának.

Talán nem véletlen, hogy a *szolármaca* kivételével mindegyik szó az internetről származik: ennek a médiumnak a nyelvhasználata (főleg a blogoké) sokkal jobban közelít a beszélt nyelvhez, mint a leírt szavakra még mindig jobban figyelő, a médianormát egyelőre erősebben őrző nyomtatott sajtóé.

2.2.3. A nyelvjárások

Meglepő módon a *maca* közszói alakjai a nyelvjárásokból csak nagyon szórványosan kerültek elő. A TESz. említi 1901-es adatát 'csikó' jelentéssel. A másik három nyelvjárási említése más konnotációkörrel hozható kapcsolatba: *maca* 'szerető', *cicamaca* 'ua.', *cziczemacza* 'női szerető'. A nyelvjárási adatok szórványossága arra utal, hogy a név közszói használata elsősorban a szlengre és a kevésbé formális köznyelvre korlátozódik.

3. A kialakuló közszavak szemantikai és morfológiai csoportjai

Egyik korábbi írásomban (TAKÁCS 2006) már utaltam arra, hogy a *Mária* név becézett alakjai közül a *Macá*-nak van a legtöbb közszói származéka, de jelentéstani szempontból nem tekinthető változatosnak. A TESz.-ben szereplő 'csikó' kivételével ugyanis mindegyik a *maca* 'lány, nő' jelentéséből származtatható.

E név esetében a morfológiai szerkezet vizsgálata összeforr a szemantikai elemzéssel, az egyes szerkezeti típusoknak ugyanis meghatározott jelentésköröket tulajdoníthatunk. Az önálló előfordulások jelentése 'nő, lány, szerető', a jelzős alakoké 'a jelzőben/előtagban kifejezett tulajdonságú nő, lány', a képzős alakoké 'az alapszóban kifejezett tulajdonságú, ahhoz köthető'.

Jelentéstani szempontból azonban a *Maca* részben kivételnek is tekinthető, hiszen jelentései (az előbb említett 'csikó' kivételével) mind az emberre vonat-

koznak. Ez nagyon ritka a közszóvá vált keresztnevek között, más esetekben differenciáltabb közszói jelentésszerkezettel találkozhatunk.

Morfológiai szempontból a *Maca* és közszói alakjai mint cseppben a tenger mutatják a köznevesült keresztnevek legjellemzőbb szerkezeti típusait. Ezek aránya (396 keresztnév kb. 2220 köznevesült származékának vizsgálata alapján) a következő: önálló előfordulás 30%, összetételek előtagjaként 31%, ezek utótagjaként (vagy jelzővel) 29%, névszóként és igeként képzővel 5–5%. A *Maca* esetében az átlagtól való eltérést mutatja, hogy nem vált előtagként összetétel tagjává (legalábbis eddig nem találtam rá példát).

HEGEDŰS ATTILA szerint a tulajdonnév → közszó váltást az a típus jellemzi leginkább, amelyben a tulajdonnév anélkül lesz közszóvá, hogy bármilyen alaki változás történne rajta (vagy legfeljebb a magyar kiejtésnek megfelelő helyesírási változást tükröztetjük) (2000: 176). Ez a szerkezeti típus a *macá*-ra is jellemző. Első közszói feljegyzése 1647-ből származik, jelentése 'szerető' (TESz.). (Ennek az adatnak a közszói származása azonban nem biztos, RÁCZ ENDRE ugyanis kétségbe vonta a 'szerető' jelentésű *maca* keresztnévi eredetét; vö. 1986.)

A már említett, nagy korpuszon végzett vizsgálat azt mutatja, hogy az adatok túlnyomó többsége (kétharmada) összetételben (vagy jelzővel) vált köznévvé. Ez az arány jellemző vizsgált nevünkre is. Az adatok legnagyobb része valamilyen jelzővel áll, s ez esetben is megfigyelhető a köznevesült keresztneveknek az a sajátossága, hogy a keresztnévi eredetű alak valójában csak a jelentés szűkítésére, a tulajdonság nemhez kötésére szolgál.

B. LŐRINCZY ÉVA az „Új magyar tájszótár" szerkesztése közben az ott tárgyalt anyag alapján adott hangot annak a sejtésének, hogy a köznevesült keresztnevek jellemző szerkezeti típusa a szóösszetétel, s ezek a kifejezések elsősorban valamilyen testi-lelki fogyatékosságot gúnyolnak ki (1991). A *Macá*-val alakult összetételekre is jellemző ez a pejoratív, megbélyegző vagy gunyoros használat, pl. *beképzelt maca* 'nagyszájú, pletykás nő', *bögyös maca* 'nagy mellű nő', *cicamaca* 'szerető', *csöcsös maca* 'nagy mellű nő', *hájas maca* 'kövér nő', *pocakmaca* 'terhes nő', *szolármaca* 'üresfejű nő', *szupermaca* 'szép, csinos nő'.

A képzett alakok az egész vizsgált anyag 10%-át teszik ki. A *Maca* képzett alakjainak jelentései mind az alapjelentésből ('lány, nő') magyarázhatók: *macás* 'szép, csinos', *macázás* 'nőzés'. Néhány esetben több képző is kapcsolódik a tőhöz, de a második már a köznévi származékhoz járul, pl. *macáskodik* 'kihívóan viselkedik'.

4. Összegzés

Típusnévvé vált-e vajon a *maca*? Úgy gondolom, hogy említésekor ugyanolyan jelentéselemek aktivizálódnak, mint a *Salamon* 'bölcs', a *Tamás* 'hitetlen', a *Sámson* 'erős ember', a *Fritz* 'német ember' kifejezések esetében. Az, hogy a tulajdonságjelölő szók a nevekkel jelzős szerkezeteket is alkothatnak,

amelyek típusjelölő kifejezésként, azaz köznévi értelemben is használhatók, jellemző vizsgált nevünkre is, pl. a *bögyös, csöcsös, beképzelt, hájas maca* esetében. Épp ezek a jelzős alakok sejtetik a jelzett szó típusnévi, általánosabb érvényű használatát.

Ha a változásokat igyekszünk értékelni, el kell döntenünk, hogy jelentésváltásról vagy jelentésváltozásról van-e szó ebben az esetben. (Természetesen minden jelentésváltás egyben jelentésváltozás is, különbségük a változás mértékében van.) A közszóvá válást elsősorban jelentésváltozásnak tarthatjuk, s ez csak az esetek kis részében jelentésváltás is egyben.

A jelentésváltás során a tulajdonnév elveszíti tulajdonnévi jelentését és használatát, és ettől kezdve csak közszói értelemben szerepel. Jelentésváltás, végleges közszóvá alakulás történt a például a *Lökös ~ Lőkös* keresztnév esetében. A *megy, mint a lökös/lőkös* kifejezésben például a *Lőrinc* személynév rövidült, képzős alakjának egyik alakváltozata rejlik (OklSz., CsnSz.). Származékai közül a *lökös, fél-lőkös* és *türöm-lőkös* nyelvjárásokban 'féleszű, hóbortos, eszelős ember'-t jelent (SZENDREY 1936: 254).

Jelentésváltozáskor a tulajdonnév jelentésszerkezetének megváltozása miatt (de továbbra is tulajdonnévi funkcióban maradva) a névkincs perifériális részére kerül. Ez a változás kezdetben (ahogy pl. a *Muki, Riska, Arisztid, Béla* esetében is történt) csak a nevek tulajdonnévként való visszaszorulását eredményezi. Ahogy azonban a keresztnevek kiszorulnak a tulajdonnévi használatból, elveszítik azonosíthatóságukat is, azaz bekövetkezik a jelentésváltás.

Hiszem, hogy ezen az úton van a *Maca* is. Jelenleg még inkább csak változásként értékelhető a jelentésszerkezetének átalakulása, de mivel egyesek már azt sem tudják, hogy ez tulajdonnév — azt pedig még ennél is kevesebben, hogy melyik név becézése —, elképzelhető, hogy rövidesen kiszorul a tulajdonnevek köréből.

TAKÁCS JUDIT

Irodalom

CsnSz. = KÁZMÉR MIKLÓS: *Régi magyar családnevek szótára. XIV–XVII. század.* Bp., 1993.

DUMAS, BETHANY K.–LIGHTER, JONATHAN (2002): Nyelvészeknek való-e a szleng szó? In: *A szlengkutatás 111 éve.* Szerk. VÁRNAI JUDIT SZILVIA–KIS TAMÁS. Debrecen. 277–91.

HAJDÚ MIHÁLY (1974), *Magyar becézőnevek (1770–1970).* Bp.

HAJDÚ MIHÁLY (2003), *Általános és magyar névtan.* Bp.

HEGEDŰS ATTILA (2000), A tulajdonnév → közszó váltásról. *Magyar Nyelvjárások 38:* 175–8.

B. LŐRINCZY ÉVA (1991), Jancsi és Juliska. In: *Emlékkönyv Benkő Loránd 70. születésnapjára.* Szerk. HAJDÚ MIHÁLY–KISS JENŐ. Bp. 423–6.
OklSz. = SZAMOTA ISTVÁN–ZOLNAI GYULA: *Magyar oklevél-szótár. Pótlék a Magyar Nyelvtörténeti Szótárhoz.* Bp., 1902–1906.
RÁCZ ENDRE (1986), A csép, a maca meg a TESz. *Névtani Értesítő 11:* 14–8.
J. SOLTÉSZ KATALIN (1979), *A tulajdonnév funkciója és jelentése.* Bp.
SZENDREY ZSIGMOND (1936), Személynevek mint köznevek. *Magyar Nyelv 32:* 248–59.
TAKÁCS JUDIT (2006), *Máriavirág*-tól *pocakmacá*-ig. *Mária* keresztnevünk konnotatív jelentéssíkjának elemzése. *Magyar Nyelvjárások 44:* 131–6.
TESz. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára.* Főszerk. BENKŐ LORÁND. *I–III.* Bp., 1967–1976. *IV. Mutató.* Bp., 1984.
VITÁNYI BORBÁLA (1993), Névtanos szemmel a közszavak egy csoportjáról. *Névtani Értesítő 15:* 315–7.

„MAGYAR NYELVJÁRÁSOK”
A DEBRECENI EGYETEM
MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TANSZÉKÉNEK
ÉVKÖNYVE

XLV, 73–96

DEBRECEN
2007.

Háromtagú személynévkapcsolatok a 18. századi Körösladányban

1. A magyar történeti személynevek kutatói közül valószínűleg mindannyian megtapasztalták már, hogy írott forrásainkban a hivatalosan együtt használt két személynévfajta (a család- és keresztnevek) mellett (időszakonként különböző mértékben) fel-felbukkannak egyéb névtartozékok is. Leginkább valamiféle ragadványnevek vagy ragadványnévszerűen viselkedő nyelvi elemek.

Arra, hogy miért nem volt elegendő a család- és keresztnév együttese egy-egy település vagy régió lakosainak az írásbeli említésére, többféle magyarázat is kínálkozik.

A hivatalos iratokban az egyes lakosokat egyértelműen, félreérthetetlenül kellett jelölni, azonosítani, egyedíteni, másoktól megkülönböztetni. A családnevek és a használatos keresztnevek korlátozott száma, illetőleg az ezekkel alkotott kombinációk szűkös volta e kívánalom teljesülését nem tette lehetővé. A falu viszonylag magas lélekszáma pedig az újonnan betelepülők általános ismertségét gátolta. Mindezekből a tényekből elsősorban az következett, hogy a helyi magyar nyelvű leírásokban (a református egyházat tekintve például) sok esetben a kereszt- és családneveken kívül mind a szülőknek, keresztszülőknek, mind a házasulandóknak és az elhalálozottaknak az általuk vagy a család által elfogadott, úgynevezett értelmi jellegű, megkülönböztető funkciójú ragadványnevét (-neveit) és egyéb kiegészítő megnevezéseit is feltüntették. Gúny-, csúf- és bóknevek nemigen kerültek be sem az egyházi anyakönyvekbe, sem egyéb községi dokumentumokba. (Az összegyűlt névanyag alapján valószínűsíthető, hogy a település mikroközösségeinek tagjai a hétköznapi életben a 20. század végéhez hasonlóan e harmadik névfajtát önmagában vagy a két hivatalos elem valamelyik tagjával, esetleg mindkettővel, vagy a becézőnévvel együtt használták említésre.) A ragadványnevek (és névrészeik) funkcióiknak megfelelően ezáltal utalni tudtak a névviselő társadalmi helyzetére, foglakozására, etnikumára, valamely családhoz tartozására, lakhelyére, családján belül a viszonyított korára stb. Mindemellett pusztán megszokásból is emlegethették őt valamely ragadványnevével (is), esetleg hol az egyikkel, hol a másikkal; hol annak teljesebb, hol rövidebb alakját kapcsolva a másik két személynévfajtához.

De miért is került a címben jelzett helység 18. századi személynévhasználata az érdeklődésem körébe? Ennek magyarázata szintén tartalmaz általánosabb és konkrétabb érveket.

Általánosan ismert nézet a magyar névtudományban, hogy a jelenkori tulajdonneveink vizsgálata hozzásegít bennünket a történeti névanyagunk mind teljesebb megismeréséhez, és fordítva: a múltban keletkezett és használt neveink kutatásával közelebb kerülünk a maiak mind tökéletesebb megértéséhez. Igaz ez a címben jelzett személynévkapcsolatok esetében is. Egy magyar település (így pl. Körösladány) mai személyneveit, kitüntetetten a ragadványneveit vizsgálva az adatok között jócskán találhatók olyanok, amelyekről, azok tagjainak funkcióiról, lexikális hovatartozásáról, keletkezési módjairól stb. sem az adatközlők, sem a gyűjtő nem tudnak bizonyosat mondani. Sok ún. örökölt családi és nagycsaládi ragadványnév (vö. B. GERGELY 1977: 20) esetében amiatt, mivel a keletkezésük több évtizeddel, sőt évszázaddal korábbra tehető, így a megfejtésükhöz történeti forrásokra van szükség. Ilyen értelemben a településről legrégebben fennmaradt, személyneveket őrző források adatainak az elemzése (reményeim szerint) nagyban segíti majd a jelen és a közelmúlt neveinek a megismerését. Ugyanakkor bizonyos korábbi korok ragadványneveinek a feltárása önmagában is bővíti a történeti magyar személynevekről meglévő általános ismereteinket. E többszörös motiváció játszott szerepet abban, hogy célul tűzzem ki: Körösladány hozzáférhető történeti forrásaiból összegyűjtöm, és nyelvi szempontokból megvizsgálom a bennük előforduló három- vagy többtagú személynévkapcsolatokat, különös tekintettel a bennük rejtőzködő ragadványnevekre, a család- és ragadványnevek (gyakoribb) kombinációira. A 18. századi névkapcsolatok áttekintése mintegy alapot teremt a következő századok körösladányi személynévadásának és -használatának, valamint magának a névrendszereinek az alaposabb megértéséhez.

2. E dolgozatba a lehetséges források közül elsősorban a körösladányi Református Egyház 18. századi — születési (s), házassági (e), halotti (h) és egyéb bejegyzéseket tartalmazó (v) — anyakönyvének az adatai kerültek be. (Ennek eredeti címe: „A Körös Nadányi Reformáta Ekklé'sia MATRICVLARIS KŎNYVE mellyben azok, a' kik az 1759dik esztendŏtŏl fogva Szűlettettek, Házasúltak, és megholtak, és más egyéb Ekklesiára tartozó dólgok fel-jegyeztettek. I. kötet.) Sajnos a korábbi egyházi dokumentumok elvesztek, így a 18. század elején újratelepült községnek csupán az 1759–1800 közötti időszakra vonatkozó (több oldalon hiányos, töredékes) anyaga nyújt némi fogódzót témánk feltárásához s bizonyos következtetések levonásához. Az anyakönyvek természetesen nem tükrözik vissza megközelítően teljes mértékben sem az adott időszak hivatalos és népi névhasználatát, de a maguk következetlenségei ellenére is mégis sokféle bizonyítékot tartalmaznak. A katolikus anyakönyvekben nincsenek 18. századi többtagú személynévkapcsolatok.

Másrészt adatokhoz juttattak még a Békés Megyei Levéltár körösladányi vonatkozású gyűjteményei közül a következők (rövidítésük zárójelben): Körös-Ladány. II. Protocollum. Testamentum-könyv. Jegyzőkönyv. 1764–1840. V. 322. A. b. 2. (L2); Determinationes. 1793–4. Körösladány nagyközség peres jegyzőkönyvei. V. 322. A. a. 3–9. (L5). A Magyar Országos Levéltárból pedig A Harruckern család iratai. P. 418. 4. csomó. Fasc. J. 1–90 (L4).

A forrásokból kigyűjtött háromtagú személynévkapcsolatok állománya az elemzés végére illesztett adattárban található a ragadványnevek betűrendjében. Egy-egy önállónak tekintett adat csak egyszer szerepel, az első előfordulásával. Annak évszáma után a betűhív, eredeti helyesírású alak következik, majd a forrás rövidítése. Két teljesen egyező felépítésű névkapcsolat csak akkor kapott helyet az adattárban (és így az elemzésben is), ha már az egyik névviselője meghalt, és a következő években ugyanazt a formát használták más személy említésére. Egyazon személynek a különböző szerkezetű és lexikális felépítésű névkapcsolata viszont külön-külön szerepel a betűrendi helyén.

3. Forrásaink arról tanúskodnak, hogy a falu család- és keresztnévhasználata mellett a ragadványnévi is meglehetősen kiterjedt körű lehetett. A század elejétől folyamatosan szaporodó lakosság lélekszáma annak végéig megközelítette a 2500 főt (a református anyakönyv 1807-es adata szerint 2532 református vallású élt a faluban). Az ő említésükkor 469 adatban (leginkább a hivatalos családnév + keresztnév kombinációja mellett) rögzített a bejegyző valamiféle megkülönböztető nyelvi elemet. Ez utóbbiak némelyikének a szófajiságát teljes bizonyossággal eldönteni szinte lehetetlen. Minősítésükben némi segítséget jelent a mai népi névhasználat ismerete. A foglalkozásnévi előzményűek például a 20. század második felében vagy ragadványnévként álltak a családnév mellett, vagy mintegy átmeneti helyzetben a köznév és a tulajdonnév között. Átmenetiségüket a használatuk módja is igazolja, hiszen ugyanazt az embert egyaránt említik *Szabó postás*-ként és *Postás Szabó*-ként. Ugyanúgy a generációs különbséget jelző *Öreg* napjainkban is jelentkezik ragadványnévként. Az effélékre tekintettel a vizsgált korszak hasonló elemeit számításba veszem az elemzésemben. Szintén a mai állapotokhoz igazodva tekintettel voltam az ugyanazon személynek egymással etimológiai összefüggésben lévő ragadványnév-változataira. Tehát például a *Kis Szabó* > *K. Szabó* ~ *Ká Szabó*-féle névalakulatok mindegyikének az első tagjára. Egyébként az anyakönyv-vezetési gyakorlat igen hasonlatos a DÖMÖTÖR SÁNDOR (vö. 1977: 248–9) által a szintén Békés megyei Dobozon tapasztaltakhoz, vagyis a betűjellé rövidült formák már akkor is általánosabb használatúak voltak (legalábbis a hivatalos dokumentumokban). Az összes közül a legelső, a három személynévfajtát együttesen őrző adat az anyakönyv vegyes (történeti) feljegyzéseiben szerepel visszautalva az 1753. évre, s ez a *K. Tóth István.* 1759-től azután folyamatosan megtalálhatók a teljes vagy rövidített formájukban kiírt ragadványnevek, ragadványnévszerű formák. Használatuk gyakori-

sága nő, bár (valószínűleg) elsősorban a mindenkori prédikátor, illetőleg a bejegyző szemléletétől függött, hogy csak a hivatalos nevükön szerepeltette-e az egyes személyeket, vagy az általánosan elterjedt, megkülönböztető szerepű ragadványnevükkel együtt. Sőt megesik, hogy ugyanannak a személynek ugyanabban az évben hol a kéttagú, hol a háromtagú névegésze szerepel. Például: 1795: *Potsalyi Szabó Sára* (s) ~ 1795: *Potsalyi Sára* (s) (a példa második adatában mellesleg az eredeti ragadványnév áll családnévi helyzetben); 1788: *Török Mihály* (s) ~ 1794: *G. Török Mihály* (s) ~ 1897: *ör Török Mihály* (s); 1788: *Szathmári István* (s) ~ 1791: *E. Szathmári István* (s) stb.

A személynévkapcsolatokban szereplő ragadványnevek szerepét, továbbörökítését illetően egyébként többnyire hasonlókat tapasztalhatunk, mint más vidékek írott forrásaiban: „Ez a harmadik tulajdonnévi elem az anyakönyvekben nem helyettesíti a vezetéknevet, hanem legtöbbször kiegészíti, egyéníti azt, (…) e nevek többnyire öröklődtek, kiterjedtek az egész családra. Valóban a mindennapi életben említőnévként is használhatták, viselőjük nem haragudott érte, (…) szórendjük, használati formájuk is igen változatos.” (FÜLÖP 1990: 56)

4. A személynévkapcsolatok tagjainak szórendje. A 469 háromtagú személynévkapcsolatot tartalmazó adat 78 eltérő családnév mellett összesen 128 különféle ragadványnevet őriz.

4.1. Ez utóbbiak többsége eredeti, teljes alakjában (is) szerepel. Így (zárójelben az adott ragadványnevet őrző névkapcsolatok száma): a *Bak* (3), *Balog* (1), *Baptista* (1), *Berta* (1), *Botzonádi* (8), *Botos* (1), *Bo'sódi* (1), *Czigány* (3), *Csaplár* (1), *Csikós* (1), *Csizmadia* (1), *Csorba* (1), *Esküdt* (4), *Farkas* (1), *Fási* (1), *Fekete* (1), *Főbíró* (4), *Furtai* (2), *Gergely* (3), *Gonda* (1), *Gulyás* (2), *Gyepesi* (1), *György* (2), *Halasi* (1), *Hevesi* (2), *Hídvégesi ~ Hídvégi* (4), *Ifjú* (24), *Ifjú Bo'sódi* (1), *Ifjú Botos* (1), *Ifjú Molnár* (1), *Ifjú Nemes* (1), *Ifjú Tarnók* (1), *János* (1), *Jó'si* (1), *Juhász* (7), *Karátson* (1), *Katona* (2), *Kátza* (1), *Kéri* (1), *Kevi* (2), *Kintses* (1), *Kis* (7), *Kondás* (3), *Kotsis* (3), *Kováts* (2), *Kölesdi* (1), *Lántzi* (1), *Lovas* (1), *Máté* (1), *Molnár* (1), *Nagy* (4), *Néhai Botzonádi* (1), *Néhai Hevesi* (1), *Néhai Kis* (1), *Néhai Piros* (1), *Nótárius* (3), *Nyíri* (1), *Oláh* (1), *Ombodi* (1), *Öreg* (52), *Öreg Csikós* (1), *Öreg Csökmei* (1), *Öreg Kis* (1), *Öreg Sánta* (1), *Pál* (8), *Pap* (3), *Pesztránszki* (1), *Péter* (1), *Piros* (1), *Potsalyi* (1), *Prédikátor* (4), *Püspöki* (1), *Sámuel* (2), *Sánta* (2), *Siket* (1), *Szabados* (2), *Szabó* (2), *Szekeres* (1), *Szikszai* (1), *Szilvási* (1), *Szőke* (1), *Szűts* (2), *Szűts Mester* (1), *Tartsai* (1), *Tégla Mester* (1), *Török* (4), *Törvénybíró* (2), *Újmagyar* (5).

A kezdőbetűre (illetőleg szóban valószínűleg a mássalhangzónak egy magánhangzóval együtt ejtett, szótagnyinak számító hangkapcsolatra) rövidült alakok jóval gyakoribbak: *B.* 15; *Cs.* 15; *E.* 6; *F.* 7; *F. I.* 1; *G.* 8; *Gy.* 10; *H.* 8; *I.* 50; *I. B.* 1; *I. Cs.* 3; *I. G.* 1; *J.* 13; *K.* 19; *K. Cs.* 1; *M.* 8; *N.* 11; *Ny.* 1; *O.* 1; *Ö.* 4; *P.* 9; *S.* 7; *Sz.* 6; *T.* 9; *U.* 1; *V.* 2; *Z.* 2.

Az utóbbi 22, egyetlen betűre rövidült, egy-egy funkciót őrző névrészből redukálódott ragadványnevek jelentősebb megterheltsége annak a következménye, hogy mindegyik betűnek (kivéve a *V.*-t és a *Z.*-t) többféle lexikális előzménye is lehetett. A *K.*-nak például *Karátson, Katona, Kátza, Kéri, Kevi, Kintses, Kis, Kondás, Kotsis, Kováts, Kölesdi.*

4.2. Az anyakönyvben található személynév-kombinációknak a felépítése nem egyforma, bennük a ragadványnevek többféle helyzetben előfordulhatnak. Állhatnak az első helyen, a családneveket megelőzve: **rn + csn + kn** sorrendben. Az előfordulás gyakoriságát (373) tapasztalva valószínűsíthetjük, hogy (a jelenlegihez hasonlóan) a 18. században is ez lehetett a legtipikusabb sorrend, az adatok 79,5%-a ilyen volt. A következő példák mutatják ezt a kapcsolódást: 1777: *Cs. Török István* (v); 1780: *Bak Szabó András* (v); 1781: *H. Szabó István, Nagy Mészár István, N. Pap Mihály* (v); 1784: *B. Nagy János, Pap Nagy Mihály* (h); 1785: „*B. Nagy Mihály* Edgy Házfiságra eskettetvén ezen hivatalban vólt edgy esztendeig" (v); 1786: *Botzonádi Nagy János* (h); 1789: „*Bo'sodi Nagy Susánna* paráznaságáért poenitealt itt a' Parochialis Háznál" (v); 1793: „*Nagy Kováts Maria Iffjú Lántzi Istvánnal* való paráznaságáért (…) penitentziát tartott" (v); 1796: „*Kis Balog Sára* (…) poeniteált" (v); 1797: „*Fási Nagy András* Leánya Nagy Sára (…) Társának vallotta Bak Pétert" (v); 1799: „Pünkőst előtt *Lovas Pap István* Leánya Rebeka penitentziát tartott Sós Mihállyal való paráznaságáért, ki feleségül el is vette" (v) stb.

E csoportban az első helyen álló ragadványnevek többnyire a feleséghez, az anyához (nőelődhöz, majd a következő generációk tagjainál a családhoz) tartozásra, kisebb részük a származási helyre és a névviselő tulajdonságára, foglalkozására utaló funkciójúak voltak.

4.3. Elsősorban az apához, a férfielődhöz való tartozást jelző ragadványnevek egy része közvetlenül a családnév után és a keresztnév elé került: **csn + rn + kn.** Egy-egy férfinevet független helyzetben olvasva az efféle alakulatok úgy tűnnek, mintha kettős keresztnevet viselnének a megnevezett személyek, csak a nők és a családok többi tagjának a névkapcsolataiban világlik ki egyértelműen, hogy az apa (vagy az apai ág valamely más ősének a) keresztnevét viszik tovább. Számuk (47) és gyakoriságuk jelentősen elmarad az előző típusétól (10%): 1787: *Tóth Pál Mihály, Szathmári S. Mihály* (e); 1788: *Nagy S. Mihály* (e); 1789: „Kata Ilona (…) Vallott vólt *Nagy Pál Istvánra,* de az azt tagadta" (v); *Tót Pál Ilona* (s); 1785: *Tót P. Mihály* (s); 1790: *Nagy S. István* (e); 1794: *Bak György András, Nagy Gergely János, Török János István* (h); 1795: *Bak Gergely Istvánné* (h); 1799: „*Nagy Sam. Susánna* penitentziát tartott (…) társának vallotta Kardos Mihályt, de az tagadta erősen", *Szathmári György István* (v); 1800: *Kováts Pál János* özvegye *Nagy Gergely Mária* (…) társának vallotta Bernáth Istvánt" (v) stb.

4.4. A névkombinációban elfoglalt helyét tekintve harmadik lehetőségként a keresztnevet követő helyzetben (vagyis a hivatalos személynévkapcsolat után)

jóval ritkábban utaltak valamiféle megkülönböztető, egyedítő nyelvi eszközzel az illető személyre: **csn + kn + rn.** Bennük leginkább a névviselők foglalkozására vagy etnikumára történik utalás. Ezek a ragadványnevek egyéniek, nem az elődöktől örökölték őket (19). Arányuk 4%: 1777: *Darótzi Ferentz czigány, Dina István ujj magyar* (s); 1781: *Darótzi János Ujj Magyar* (s); 1795: *Ujlaki András Mólnár* (s); 1799: *Balog János Juhász* (h); 1800: *Búzás János Katona* (s) stb. Kivételesen felvettem a névkapcsolatok közé egy olyan adatot is, amelyben csak két tagból áll a névegyüttes: **csn + rn:** 1776: *Hamza czigány* (s).

4.5. A három személynévfajta kombinációja esetén még mindig előfordultak azonosnevűségek, ezért (a hivatalos használatban) újabb elemmel toldották meg azokat. Vagy kétrészes ragadványnevet alkottak, vagy két különbözőt építettek be a névkapcsolat elejére: **rn + rn + csn + kn.** Az ilyen névszerkezetek azonban összességükben az előző csoportéhoz hasonlóan csekély számban (26) és arányban mutatkoznak meg (5,5%). Például 1784: *F. I. Tót István* (h), *I. Cs. Nagy András* (s); 1791: *K. Cs. Szabó István, Öreg S. Tóth Mihályné* (h); 1795: *Öreg Sánta Tót Mihály* (h); 1799: *Iffju Bo'sodi Nagy Mihály* (e); 1800: *Öreg Csökmei Nagy István* (e) stb.

4.6. A kétrészes ragadványnév vagy a két önálló ragadványnév a névkapcsolat elejére és belsejébe egyaránt beépülhetett: **rn + csn + rn + kn;** e névstruktúrák azonban összességükben nem számottevő mennyiségben (4) és arányban jelentkeznek (1%). Például 1789: *I. Nagy G. János* (e); 1794: *G. Kováts Pál János* (h) stb.

5. A család- és ragadványnevek megterheltségének összefüggései

5.1. Mivel a ragadványnevek egyik altípusának (az ún. megkülönböztető neveknek) a keletkezése és (mind a szóbeli, mind az írásbeli használatban való) elterjedése jórészt az egyes települések család- és keresztnévállománya elemeinek a korlátozott számára, ezek kombinációinak gyakori egybeesésére vezethető vissza, tanulságos lehet megvizsgálnunk a legmegterheltebb családneveknek a hozzájuk társuló ragadványnevekkel és a háromtagú névkapcsolatokkal való számszerű összefüggéseit, illetőleg viszonyát. A családnév-előfordulások és a velük társuló ragadványnevek (és többnyire a névviselők) számának csökkenő rendjében a következő összefüggések mutatkoznak.

	Családnév	A velük társult ragadványnevek száma	Háromtagú névkapcsolatok száma
1.	*Nagy*	38	74
2.	*Tót*	30	52
3.	*Szabó*	26	35
4.	*Szathmári*	17	33
5.	*Pap*	17	21

6.	*Török*	16	25
7.	*Bak*	12	23
8.	*Kováts*	12	18
9.	*Kis*	10	13
10.	*Nánási*	9	10
11.	*Marton*	7	8
12.	*Bögre*	6	10
13.	*Mészár*	6	8
14.	*Vakarts*	5	9
15.	*Sánta*	4	11
16.	*Molnár*	4	6
17.	*Boga ~ Buga*	4	5
18.	*Bíró*	4	4
19.	*Csóka*	4	4
20.	*Lántzi*	4	4
21.	*Földi*	3	5
22.	*Balog*	3	4
23.	*Berta*	3	3
24.	*Botos*	3	3
25.	*Búzás*	3	3
26.	*Juhász*	3	3
27.	*Néveri*	3	3
28.	*Szekeres*	3	3
Összesen			400

A 78 családnévből tehát 28 fordul elő 3 vagy több ragadványnévvel hármtagú névkapcsolatban, a többi 50-hez mindössze egy vagy két efféle személynév társult. Az előbbiek 400 névkombinációban szerepelnek (85%). Különösen feltűnő az első három helyen álló családnév esetében a névkapcsolatokban jelentkező ragadványnevek kiugróan magas száma. Ezek jelzik egyértelműen az azonos családnevet viselő családok és személyek megkülönböztetésének a szükségességét és a módját is.

5.2. Hasonló összefüggések tárulnak elénk az egyes ragadványnevek elterjedtségét illetően is. Szembeötlő, hogy a családon belüli életkort jelző *Öreg* és *I. ~ Ifjú* melléknévi előzményű ragadványnevek milyen sokféle családnévvel, illetve névkapcsolatban szolgálták az azonosítást. Ezeken kívül (amint már utaltam rá) elsősorban a különböző hangsorú, de azonos hanggal (betűvel) kezdődő lexémáknak az azonos betűszóvá rövidített formái váltak igen gyakoriakká, s emiatt szerepeltek meglehetősen sok családnév mellett.

	Ragadványnév	A társuló családnevek száma	Háromtagú névkapcsolatok száma
1.	*Öreg*	30	56
2.	*I.*	27	47
3.	*Ifjú*	18	25
4.	*K.*	13	19
5.	*J.*	8	13
6.	*N.*	9	11
7.	*B.*	8	15
8.	*Cs.*	7	15
9.	*G.*	6	8
10.	*Juhász*	6	7
11.	*T.*	6	9
12.	*H.*	5	8
13.	*M.*	5	8
14.	*P.*	5	9
15.	*Sz.*	5	6
16.	*Esküdt*	4	4
17.	*F.*	4	7
18.	*Főbíró*	4	4
19.	*Kis*	4	7
20.	*Ö.*	3	4
21.	*Prédikátor*	4	4
22.	*E.*	3	6
23.	*Gy.*	3	10
24.	*Kotsis*	3	3
25.	*Kondás*	3	3
26.	*Nótárius*	3	3
27.	*Pál*	3	8
28.	*Pap*	3	3
29.	*S.*	3	7
30.	*Török*	3	4
31.	*Újmagyar*	3	5
Összesen			338

A 128 ragadványnév közül tehát 31 jelentkezett 3 vagy több családnév mellett 338 névkapcsolatban (72,%), a többi 97 csak egy-kettőhöz kapcsolódott. Jellemző azonban, hogy az utóbbiak csoportjában is találhatók olyanok, amelyek kevesebb családnévhez társultak ugyan, de 3-nál több személy viselte őket a vizsgált időszakban. Ilyenek a *Botzonádi* (8), *Hídvégi* (4), *Nagy* (4).

5.3. Még ezeknél is beszédesebbek azonban a csak egyféle családnévvel kombinálódó ragadványnevek. A 42 egyszeri felbukkanású ragadványnév 19 eltérő családnév mellett jelentkezik. E ragadványnévi csoport elemei: *Balog, Baptista, Berta, Bo'sodi, Botos, Csaplár, Csikós, Csizmadia, Csorba, Farkas, Fási, Gonda, Gyepesi, Halasi, Hentz[idai], János, Jó'si, Karátson, Kátza, Kéri, Kintses, Kölesdi, Lántzi, Lovas, Máté, Mólnár, Nyíri, Ok[ányi], Oláh, Ombodi, Pesztránszki, Péter, Potsalyi, Püspöki, Siket, Szekeres, Szikszai, Szilvási, Szőke, Szűts Mester, Tartsai, Tégla Mester*.

Az ezekkel formált névkapcsolatok nagy valószínűséggel arról tájékoztatják az utókor kutatóit, hogy a csoport névviselői újabb betelepülők lehettek, és a ragadványnevük valószínűleg nem öröklött, hanem közvetlenül a névviselő valamely sajátosságára utal. Az egyetlen családnévvel előforduló ragadványnevek között szembeötlők a származási helyre (*Kőlesdi* Pálfi István, *Tartsai* Budai István stb.); a foglalkozásra (Ujlaki András *Mólnár,* Csik Mihály *Szűts Mester* stb.); az etnikumhoz tartozásra az (*Oláh* Tenkés Mihály); a feleséghez, anyához tartozásra (de akár más településről magával hozott név is lehet) (*Pesztránszki* Szűts Gergely stb.) utaló alakok. Saját családnévre vonatkozik a *Farkas* Lupuj Demeter.

Az egyféle családnévvel kombinálódó ragadványnevek nyelvi előzményeit tekintve közöttük kitűnik az *-i* képzős (valószínűleg leginkább származási helyre utaló) helynéviek magas száma (15) és aránya: *Gyepesi, Kölesdi, Ok[ányi], Tartsai, Halasi, Szilvási, Szikszai, Hentz[idai], Potsalyi, Püspöki, Bo'sodi, Fási, Kéri, Nyíri, Omb[odi]*. Foglalkozást jelentő köznévi (esetleg némelyek családnévi) előzményűek (8): *Csaplár, Csikós, Csizmadia, Lovas, Mólnár, Szekeres, Szűts Mester, Tégla Mester*. A források alapján egyelőre eldönthetetlen, hogy rokonhoz tartozásra utaló családnevek vannak-e jelen némely ragadványnévben (12), vagy a névviselő valamely tulajdonságára utaló közszó. Az első feltevés valószínűbbnek látszik: *Balog, Berta, Botos, Csorba, Gonda, Karátson, Kintses, Lántzi, Máté, Pesztránszki, Siket, Szőke*.

A férfielőd keresztneve e szerepben egy-egy családnévvel elvétve mutatkozik (3): Török *János* István, *Jó'si* Török János, Tót *Péter* Mihály. Egy-egy ragadványnév előzménye népnév (vagy családnév): *Oláh;* vallást jelentő köznév: *Baptista;* idegen eredetű családnév magyar közszói megfelelője: *Farkas;* ismeretlen: *Kátza.*

Az egyetlen névkapcsolatban jelentkező ragadványnevek a névviselő személyről többféle tájékoztatást adhatnak. Egy részük új betelepülőkre vonatkozott, más részük pedig szintén csak egyetlen személyre vagy csak egyetlen családra. Többségük azonban olyan családnevekkel kapcsolódott, amelyek más, egyéb ragadványnevekkel is előfordultak, tehát a sok azonos családnevet viselők megkülönböztetésére szolgáltak.

5.4. Hasonlóan tájékoztatnak a korszak településviszonyairól a pusztán egy-egy (háromtagú) névkapcsolatban fennmaradt családnevek (38): *Bagdi, Baksa,*

Bátorkeszi, Botzonádi, Budai, Csegei, Csekő, Cserepes, Csik, Csikós, Domján, Fekete, Hevesi, Jónás, Jó'si, Kádár, Karassiay, Kassai, Lupuj, Makki, Makra, Málik, Pálfi, Peretz, Pete, Simon, Sőrés, Szilvási, Szűts, Tatai, Tenkés, Turzó, Ujlaki, Vántus, Varga, Varró, Vizes, Zajetz.

Az ezekkel alkotott névkapcsolatokban a megkülönböztető nyelvi eszközök elsősorban két kategóriából kerülnek ki. Foglalkozást, tisztséget, társadalmi helyzetet jelentő köznevek voltak az előzmények 14 névegészben: *Főbíró, Juhász, Kondás, Mólnár, Nótárius* (3), *Prédikátor* (3), *Szabados, Szűts Mester, Szűts* (2). (E nevek viselőinek a többsége szintén a korszakban telepedhetett meg a faluban.)

Az egyes családokon belül a generációk megkülönböztetésére szolgáltak a korjelző melléknévi előzmények (13): az *Ifjú* (5, kezdőbetűre rövidítve is) és az *Öreg* (8). Családnévi előzmény, illetőleg annak kezdőbetűre rövidült változata ritkán jelenik meg e csoportban: *J., K., N., Pesztránszki.* Elvétve származási helyre utaló *-i* képzős helynév (2) és népnév (1) a ragadványnév előzménye: *Kölesdi, Tartsai; Oláh.*

Egy különleges névszerkezeti jelenségről is e csoport bemutatásakor kell szólnom. Előfordult ugyanis, hogy az iratok lejegyzői (vagy maguk a névviselők?) nem tudták megkülönböztetni a hivatalos családnevet és a ragadványnevet, ennek következtében egyszer egyik tagot, máskor a másikat tekintették családnévnek. Tehát ez esetben a névviselő saját családneve mutatkozik ragadványnévként, és fordítva. Az egyik *Nagy* családnevű család tagjainak *Botzonádi* volt a ragadványneve, de előfordul az is, hogy az iratban megcserélődik a minősítés: *Botzonádi N. Pál.* Ismét máshol *B. Nagy Pál* formájú. Az egyik *Szabó* család tagjait a *Sőrés* ragadványnévvel különböztették meg, ám a fordított értelmezésre is akad példa: *Sőrés Sz. István.* Hasonlóan az egyik, *Jó'si* ragadványnevű *Török* családban: hol *Török Jó'si János,* hol *Jó'si Török János* alakú a névkombináció. (A nem csak egyetlen háromtagú névkapcsolatban fennmaradt családnevekkel is megtörtént hasonló. Az egyik *Tót* családban az egyik férfi hol *Berta Tót János,* hol *Berta T. János,* hol pedig *B. Tót János* névkapcsolattal szerepel. Egy másik *Nagy* családban pedig a *Pap Nagy Mihály* és *Pap N. Mihály* váltakozik.)

Ide tartozónak vélem a *Farkas Lupuj Demeter* névkapcsolatot is.

6. A 18. századi köröslad á nyi r a g a d v á n y n é v a d á s m o t i v á c i ó i r ó l , így azok funkcionális-szemantikai típusairól (vö. HOFFMANN 1993: 43–54) meglehetősen keveset árulnak el az anyakönyvek és egyéb források. Ennek következtében teljes körű bemutatásuk lehetetlen, ezért ettől el kell tekintenem. Találhatunk azonban bennük közvetett bizonyítékokat az indítékok valószínűsítésére.

6.1. Közvetlenül a választott korszakunk végén a férjek és a feleségek neveinek efféle példáit látjuk: 1795: *Szathmári János, Kapás Kata* (s); 1797: *iffj.*

Szathmári János, Kapás Kata (s); 1799: *Szathmári Gy. János, Kapás Kata* (s; mai leszármazottaik a *Kapás Szathmáriak*); 1788: *Török Mihály, Kabai Katalin* (s); 1794: *G. Török Mihály, Kabai Katalin* (s); 1897: *ör Török Mihály, Kabai Katalin* (s; ma: *Kabai Török*); 1789: *I. Pap Mihály, Csatári Er'sébeth* (s; ma: *Csatári Pap*); 1789: *Marton Mihály, Vas Ilona* (s; ma: *Vas Marton*); 1795: *Tót János, Nagy Rebeka; Tót Péter, Nagy Sára* (s; ma: *Nagy Tót*); 1788: *Szathmári István, Erdélyi Katalin* (s); 1791: *E. Szathmári István, Erdélyi Katalin* (s); 1789: *K. Nagy András, Kéri Sára* (s) [1802: *Kéri Nagy András, Kéri Sára,* (s)]; 1789: *Török István, Kéri Kata* (s) [1802: *Kéri Török István, Kéri Katalin* (s)]; 1797: *B. Sánta Mihály, Buga Mária* (s); 1798: *B. Tóth János, Bak Sára* (s); 1787: *V. Tót Mihály, Vántus Mária* (s); 1788: *H. Marton András, Hevesi Kata* (s); 1789: *K. Tóth Mihály, Kováts Judith* (s); 1792: *K. Marton András, Karátson Ersébeth* (s); 1793: *Sz. Tót István, Szekeres Kata* (s); 1795: *N. Szabó János, Nagy Ilona* (s); 1797: *K. Tóth Mihály, Kováts Judit* (s); 1800: *N. Kováts Pál János, Nagy Gergely Mária* (v) stb.

Feltehetőleg nem járunk messze az igazságtól, amikor az előző példákból arra következtetünk, hogy a rn + csn + kn összetételű névkombinációk igen magas százalékában a feleség, illetőleg az anya, a női elől családneve rejtőzködik teljes vagy betűjellé rövidült alakjában (163; 35%). Azok funkciója eredetileg a feleséghez, anyához tartozás jelzése volt. E szerep a következő generációk tagjaira metonimikusan átvitt ragadványnevekben módosult, megváltozott; az ő említésükkor az ilyen nevű őshöz, végül az adott családhoz tartozás jelzése vált általánossá. Az utóbbi esetben rövidebb-hosszabb ideig öröklődtek e nevek, némelyek teljes alakjukban, mások (redukcióval) kezdőbetűre rövidült formájukban, ismét mások így is, úgy is. Az utóbbit igazolják: 1792: *Fekete Pap Ferentz* (s) ~ 1794: *F. Pap Ferentz* (s); 1796: *L. Pap István* (s) ~ 1799: *Lovas Pap István* (v).

Családnévvé azért nem váltak, mivel sem a használt alak nem volt egységes, sem a leszármazott családtagok körében nem volt egyöntetű, azaz egyesek névkapcsolataiban nem használták. Ilyenek még: 1780: *Bak Szabó András* (s); 1784: *Máté Nagy István* (s), *Pap Nagy Mihály* (h); 1791: *Berta Tót János* (s); 1792: *Gonda Tót István* (s); 1796: *Hevesi Marton András* (h); 1798: *Török Bögre János* (e); 1799: *Lántzi Nagy Mihály* (e) stb.

Lexikális oldalról tehát az jellemzi e csoport ragadványneveit, hogy az első névviselők a feleségek, anyák családnevét kapták a fent említett szerepben, a következő generációk tagjai viszont az ő ragadványnevüket metonimikusan. A funkcionális változás mellett sok esetben bekövetkezett az alaki változás is, a kezdőbetűre való rövidülés. A kétféle alak gyakran hosszú ideig egymás mellett élt, egymás változataként.

Az utóbb elmondottaknak megfelelően e típus ragadványnévegyedeire jellemző, hogy családnévként is éltek, élnek a településen. A 18. századi források-

ban mindkét névfajtához tartozó elemek: a *Bak, Balog, Berta, B(otzonádi), Botos, Cs(ikós), E(rdélyi), Fekete, H(evesi), J(ó'si), J(uhász), Karátson, Kátza, Kéri, Kintses, K(is), Kováts, Lánci, Lovas, Máté, M(olnár), N(agy), Pap, Pesztránszki, Piros, Sánta, Szabó, Szekeres, Szőke, Török.*

Közülük azonban a háromtagú névkapcsolatokban a 18. században családnévként nincs jelen a *Karátson, Kátza, Kéri, Kintses, Lovas, Pesztránszki, Piros* és a *Szőke.*

Egyébként pedig az a tendencia látszik megvalósulni, hogy a családnévként sokféle és nagyszámú háromtagú névkapcsolatban jelentkező elemeknek közel a fele egyáltalán nem fordul elő ragadványnévként *(Bögre, Marton, Mészár, Nánási, Szathmári, Tót, Vakarts)*. Más részük pedig — a családnévi előforduláshoz képest — csak ritkán (*Bak, Kis, Kováts, Pap, Sánta, Szabó, Török;* és leginkább érvényes ez a *Nagy* családnévre: a 74 háromtagú névkapcsolatban lévő családnévre mindössze négy ragadványnévi jut).

A típus egyedei ragadványnévként (a kezdőbetűk rendjében) a háromtagú névkapcsolatban a következő megoszlást mutatják (zárójelben a névkombinációk száma/a családnevek száma) a követő családnevekkel kapcsolódva (ez utóbbiak szám szerinti adataival).

B (15/8): Kis 1, Molnár 1, Nagy 6, Nánási 1, Sánta 1, Szabó 2, Szathmári 2, Tót 1; *Bak* (3/1): Szabó 3; *Balog* (1/1): Kis 1; *Berta* (1/1): Tót 1; *Botos* (1/1): Szabó 1.

Cs (14/7): Kis 2, Kováts 2, Nagy 2, Pap 2, Szabó 1, Tót 2, Török 3.

E (5/2): Molnár 1, Szathmári 4.

F (7/4): Lántzi 1, Pap 2, Tót 3, Vakarts 1; *Fekete* (1/1): Pap 1.

G (7/5): Bak 1, Bögre 1, Szathmári 1, Tót 2, Török 2; *Gonda* (1/1): Tót 1.

Gy (3/1): Szathmári 3.

H (8/5): Marton 1, Pap 1, Szabó 3, Tót 2, Török 1.

J (10/8): Bak 2, Csatári 1, Fekete 1, Nagy 2, Nánási 1, Pap 1, Szabó 1, Török 1; *Jó'si* (1/1): Török 1.

K (18/12): Bak 1, Balog 1, Berta 1, Marton 2, Mészár 1, Molnár 3, Nagy 2, Nánási 1, Szabó 1, Tót 3, Török 1, Varga 1; *Karátson* (1/1): Marton 1; *Kátza* (1/1): Nagy 1; *Kéri* (1/1): Nagy 1; *Kintses* (1/1): Szabó 1; *Kováts* (2/2): Juhász 1, Szabó 1.

L (2/2): Nagy 1, Pap 1; *Lántzi* (1/1): Nagy 1; *Lovas* (1/1): Pap 1.

M (6/4): Bak 2, Erdélyi 2, Nánási 1, Pap 1; *Máté* (1/1): Nagy 1.

N (9/7): Jónás 1, Kis 1, Kováts 1, Mészár 1, Nagy 1, Pap 1, Szabó 2, Szathmári 1.

Ny (1/1): Tót 1.

O (1/1): Nagy 1; *Ombodi* (1/1): Nagy 1.

P (3/2): Nagy 2, Szabó 1; *Pap* (3/3): Juhász 1, Nagy 1, Szabó 1; *Pesztránszki* (1/1): Szűts 1; *Piros* (1/1): Nagy 1.

S (3/3): Nagy 1, Szabó 1, Szathmári 1; *Sánta* (2/1): Tót 2.

Sz (5/5): Kis 1, Pap 1, Sőrés 1, Szabó 2, Tót 1; *Szabó* (1/1): Kováts 1; *Szekeres* (1/1): Kováts 1; *Szőke* (1/1): Pap 1.

T (8/5): Bögre 1, Nánási 2, Szathmári 1, Tót 3, Vakarts 1; *Török* (4/3): Bögre 2, Jó'si 1, Szathmári 1.

U (1/1): Nagy 1.

V (2/2): Pap 1, Tót 1.

Z (2/2): Csóka 1, Nagy 1.

6.2. A háromtagú névkapcsolatok másik csoportjában bizonyos ragadványnevek a rokoni viszonyok közül az apához, az apai ág valamely más őséhez, a férfielődhöz való tartozást jelezték, annak keresztnevét metonimikusan a közvetlen leszármazottaikra vitték át. (Mint említettem, az efféle ragadványneveket őrző névkapcsolatok szórendje sajátos: csn + rn + kn szerkezetű.) E típusra is jellemző, hogy egyes tagjai többnyire kezdőbetűre rövidültek (redukcióval), majd a továbbiakban e ragadványnevek hagyományozódtak (metonimikusan) a következő generációk tagjaira, így örökölhették őket. Az utóbbi esetben azonban már a funkciójuk is megváltozott, a családhoz tartozásra utaltak. Az elmondottak miatt igen nehéz eldönteni, hogy a névkapcsolatokban jelentkező ragadványnevek közvetlenül keresztnévi vagy másodlagosan ragadványnévi előzményűek-e. E csoport teljes és a rövidült alakjai is gyakran hosszú ideig egymás mellett éltek egymás változataként: 1792: *Tót Péter Mihály* (s) ~ 1793: *Tót P. Mihály* (s) stb.

Számuk (47) és gyakoriságuk jelentősen elmarad az előző típusétól (10%). Az ide tartozó ragadványnevek háromtagú névkapcsolatban a következő megoszlást mutatják az egyes családnevek és keresztnevek között.

G (1/1): Nagy 1; *Gergely* (3/2): Bak 1, Nagy 2.

Gy (7/3): Bak 3, Nagy 1, Szathmári 3; *György* (2/2): Bak 1, Szathmári 1.

J (4/2): Bak 3, Berta 1; *János* (1/1): Török 1.

K (1/1): Szekeres 1.

M (2/2): Erdélyi 1, Marton 1.

P (6/4): Kováts 1, Nagy 3, Tót 1, Török 1; *Pál* (8/3): Kováts 1, Nagy 4, Tót 3; *Péter* (1/1): Tót 1.

S (4/2): Nagy 2, Szathmári 2; *Sámuel* (2/2): Nagy 1, Szathmári 1.

A típuson belül elkülönítve említem meg azt az öt névkapcsolatot, amelyek esetében a névviselőnek, illetőleg az apjának a családnevét tekintették (a bejegyzők vagy maguk a névviselők) ragadványnévnek, a ragadványnevét pedig családnévnek. Ilyen a *Cs.* (< Csikós, 1/1): Török 1; *N.* (< Nagy, 2/2): Botzonádi 1, Pap 1; *Sz.* (< Szabó, 1/1): Sőrés 1; *T.* (< Tót, 1/1): Berta 1.

6.3. Az egyes családokon belül (azonos keresztnevek esetén) az életkorra utalás igen jelentős funkció lehetett a 18. században is. Minden

esetben pusztán az egyén (és házastársa) megkülönböztető eleme volt, értelemszerűen nem öröklődött, a szórendet tekintve mindig a névkapcsolat élén állt. Egyrészes ragadványnévként 128 háromtagú névkapcsolatban (27%) jelentkezik. Névalkotó előzményként (többnyire) két melléknévvel utaltak e funkcióra. Az *ifjú* (72) fokozott megterhelése az *öreg*-gel (56) szemben elsősorban a születési anyakönyvek bejegyzői pontosságra törekvésének a következménye. Mindkét elemről elmondhatjuk, hogy bármiféle névkapcsolatban, bármelyik (akár ritka, akár gyakori) családnév előtt előfordultak. Az előbbit jóval sűrűbben rögzítették kezdőbetűs formájában, mint az utóbbit. Bár valószínűsíthetjük, hogy a szóbeli kommunikációban a rövid *I.*-t nem, hanem csak a teljes *Ifjú* alakot használták kizárólagosan.

A jelenség igazolására csupán néhány példát említek: 1785: *If. Békési Mihály* (s); 1783: *I. Nagy András* (s); 1784: *I. Pap Mihály* (s); 1788: *Ör. Nagy András* (s); 1784: *Ör. Nánási János* (h); 1790: *Öreg Oláh András* (h) stb.

Megjegyzem, hogy más régiókhoz hasonlóan az életkor jelzésére a *kis* és a *nagy* melléknevekből alkotott ragadványnevet is használhatták Körösladányban, azonban a források jellege miatt eldönthetetlen, hogy mely névkapcsolatokban utalnak e nevek életkorra, melyekben a névviselő külső tulajdonságára, és melyekben családnévi előzményűek. Épp ezért a *Kis* és a *Nagy* ragadványneveket csak egy helyen, a külső tulajdonságra utalók csoportjában veszem számításba.

Az életkorra való utalás mint névrészfunkció több névegészben társult egyéb funkciókkal, vagyis az *Ifjú* és az *Öreg* gyakran szerepel kétrészes ragadványnevek első tagjaként. (E típusról lásd később.)

6.4. Némiképp jelentősebb (9,5%) lehetett a foglakozás, tisztség, társadalmi helyzet jelzése a ragadványnevekben (45), egyrészt a ritka, másrészt a kitüntetett szerepű foglalkozásoké, tisztségeké. Hozzá kell tennem, hogy az ide számított nevek közvetlen előzményeit szintén nem könnyű meghatározni, mivel több olyan foglalkozásnév található az adatok között, amelyek már családnévként is éltek a faluban. Így a teljes bizonyosságú szétválogatásuk lehetetlen. A bizonytalanság miatt akár mindkét csoportban is szerepelhetnének. A többségük azonban (amelyek családnévként nem szoktak előfordulni, amelyek a névkapcsolat végén állnak, és amelyek egyedi családnevek mellett jelentkeznek) egyértelműen idesorolható. A foglalkozások gyakoriságáról, fontosságáról beszédesen tájékoztatnak mind a sokféle névkapcsolatban, mind az egyedi családnevek mellett álló ragadványnevek: *Csaplár* (1/1): Pap 1; *Csikós* (1/1): Török 1; *Csizmadia* (1/1): Kováts 1; *Gulyás* (2/2): Kováts 1, Szabó 1; *Juhász* (7/6): Bak 2, Balog 1, Csatári 1, Kis 1, Nánási 1, Simon 1; *Katona* (2/2): Búzás 1, Szilágyi 1; *Kondás* (3/3): Bíró 1, Botos 1, Csikós 1; *Kotsis* (3/3): Buga 1, Molnár 1, Tót 1; *Molnár* (1/1): Ujlaki 1; *Nótárius* (3/3): Kádár 1, Karassiay 1, Kassai 1; *Prédikátor* (4/4): Bátorkeszi 1, Tsegei 1, Kis 1,

Tatai 1; *Szabó* (1/1): Kováts 1; *Szűts* (2/2): Málik 1, Zajetz 1; *Szűts Mester* (1/1): Csik 1; *Tégla Mester* (1/1): Juhász 1; *Esküdt* (5/4): Csóka 1, Földi 1, Nagy 1, Néveri 2; *Főbíró* (4/4): Boga 1, Cserepes 1, Csóka 1, Szathmári 1; *Szabados* (2/2): Baksa 1, Tót 1; *Törvénybíró* (1/1): Szathmári 1.

Egyébként az itt számításba vett ragadványnevekre is igaz, amit az előbbi típusok tagjairól elmondtam: egyes elemeiben valóban közvetlenül foglalkozásra utaló funkció jut érvényre, mert valóban foglalkozásnév az előzmény, másokban viszont (amelyek metonimikusan már a megelőző generáció tagjainál ragadványnévvé váltak) a családhoz tartozás érzékeltetése.

6.5. A faluban családnévként elő nem forduló s az egyes névkombinációkban is ritkán, többnyire csak egy-egy családnév előtt felbukkanó (*-i* képzős helynévi származékú) alakokról feltételezhetjük, hogy a nevek viselői a 18. század első felében települtek Körösladányba, s az ő származási helyükre, illetőleg a lakóházuk körüli falurészre utaltak velük a névadók. Az efféle ragadványnevet tartalmazó névkapcsolatok száma és aránya valamelyest elmarad az előző csoportétól: 31 (7%): *Botzonádi* (8/1): Nagy 8; *Fási* (1/1): Nagy 1; *Furtai* (2/1): Tót 2; *Gyepesi* (1/1): Szathmári 1; *Halasi* (1/1): Bíró 1; *Hentzidai* (1/1): Szabó 1; *Hevesi* (2/2): Marton 1, Pap 1; *Kevi* (2/1): Szabó 2; *Kölesdi* (1/1): Pálfi 1; *Nyíri* (1/1): Nagy 1; *Okányi* (1/1): Néveri 1; *Potsalyi* (1/1): Szabó 1; *Püspöki* (1/1): Szabó 1; *Szikszai* (1/1): Kováts 1; *Szilvási* (1/1): Bíró 1; *Tartsai* (1/1): Budai 1.

A lakóhely, a falurész neve rejtőzik a ragadványnévben: *Bo'sodi* (1/1): Nagy 1; *Hídvégi ~ Hídvégesi* (4/1): Szabó 4.

6.6. A feltárt adatokban a névviselők tulajdonságaira utalás (13) többnyire a melléknévi előzményekre visszamenő *Kis* és a *Nagy* oppozícióival történt, de együttesen csak az adatoknak mintegy 3%-ában. Rajtuk kívül még két *(csorba, siket),* így összesen négy melléknévi előzmény játszott szerepet a csoport ragadványneveinek a megalkotásában: *Csorba* (1/1): Tót 1; *Kis* (7/4): Balog 2, Mészár 2, Tót 2, Török 1; *Nagy* (4/2): Kováts 2, Mészár 2; *Siket* (1/1): Szabó 1.

6.7. Az etnikumhoz, valláshoz tartozás mint motívum összesen 10 névben bukkan fel (2%): *Czigány* (3/2): Darótzi 2, Hamza 1; *Oláh* (1/1): Tenkés 1; *Újmagyar* (5/3): Darótzi 2, Dina 1, Hamza 2; *Baptista* (1/1): Pap 1.

Itt említem meg az egyetlen ún. névvonatkozásos ragadványnevet őrző névkapcsolatot. Az idegen eredetű *Lupuj* családnév közszói előzményének a jelentése indukálhatta a *Farkas* ragadványnevet.

6.8. Az eddigiekben áttekintett háromtagú személynév-kombinációk mellett fel-felbukkannak négytagúaknak tűnő kapcsolatok is. Ezekben a névviselő még egy (újabb) jellemző vonására utaltak, hogy az azonosítást, egyedítést, megkü-

lönböztetést még tökéletesebben megvalósítsák. Másképp mondva kétrészes (két funkciót őrző) ragadványneveket használtak bennük.

Természetesen ezek egyre nehézkesebbek, egyre hivatalosabb ízűek. 30 ilyen névkapcsolat került elő a 18. századból (6,5%). Leggyakrabban az életkorra utaló funkciójú *Ifjú, Öreg* és a *Néhai* társult egy már korábbi egyrészes ragadványnévhez: *Ifjú B* (2/2): Nagy 1, Nánási 1; *Ifjú Bo'sodi* (1/1): Nagy 1; *Ifjú Botos* (1/1): Szabó 1; *I(fjú) Cs* (3/1): Nagy 3; *I(fjú) G* (1/1): Nagy 1; *Ifjú M* (2/2): Erdélyi 1, Szathmári 1; *Ifjú Mólnár* (1/1): Bak 1; *Ifjú Nemes* (1/1): Gombos 1; *Ifjú Tarnók* (1/1): Tót 1; *Néhai Botzonádi* (1/1): Nagy 1; *Néhai Hevesi* (1/1): Marton 1; *Néhai Kis* (1/1): Mészár 1; *Néhai Piros* (1/1): Nagy 1; *Öreg Cs* (2/2): Nagy 1, Török 1; *Öreg Csikós* (1/1): Török 1; *Öreg Csökmei* (1/1): Nagy 1; *Öreg K* (1/1): Tót 1; *Öreg Kis* (1/1): Tót 1; *Öreg S* (1/1): Tót 1; *Öreg Sánta* (1/1): Tót 1; *F. I.* (1/1): Tót 1; *G. Pál* (1/1): Kováts 1; *K. Cs.* (1/1): Szabó 1; *N. Pál* (1/1): Kováts 1; *Tőrv. Bíró Kis* (1/1): Tót 1.

A megkülönböztető elem rövidítésének feloldhatatlansága miatt egy névkapcsolatot (1786: *Nov Török István,* e) egyik csoportban sem szerepeltettem.

7. A település 18. századi ragadványneveinek a lexikális-morfológiai felépítéséről (vö. HOFFMANN 1993: 55–66), azok típusairól szólva a források hiányosságai miatt hasonló bizonytalansági tényezőkkel kell számolnunk, mint az előző szempontok esetében. Ennek ellenére világosan kibontakozik, hogy a vizsgált időszakban ragadványnevekké, illetőleg azok részeivé döntően főnevek, közülük is elsősorban tulajdonnevek váltak. A személynevek közül a feleségek, az anyák családnevei és az apák keresztnevei, majd pedig metonimikus névátvitellel, öröklődővé válva ezek a ragadványnevek (teljes és betűjellé, hangkapcsolattá rövidült formájukban). A személynévi előzményűek az összesnek megközelítően mintegy 60%-át teszik ki. A névviselők származási és lakóhelyére utaló (*-i* képzős) helynévi előzményű ragadványneveket tartalmazó névkapcsolatok viszont csupán 6,6%-ot képviselnek. A köznevek kategóriájából a foglalkozás- és a népnevekkel alakult ragadványneveket őrzők csoportja együttesen sem képvisel magas arányt, alig haladják meg a 10%-ot.

A főneveken kívül csupán egyetlen szófajnak az elemei játszottak szerepet a forrásokban található ragadványnevek alkotásában: a melléknevek. A megkülönböztető szerepre felhasznált melléknevek csoportja igen szűk körű, mindössze hat elemből áll *(csorba; kis, nagy; ifjú, öreg; siket),* a ragadványneveknek azonban mintegy az ötödében jelen vannak.

A megvizsgált névanyag keletkezési módjairól a különféle korlátozó tényezők miatt röviden csak azt jegyzem meg, hogy közülük hatékonyságukkal kiemelkednek a jelentésbeli névalkotások (elsősorban a metonímia) és a szerkezeti változások (a redukció).

8. A körösladányi református egyház 18. századi anyakönyveiben és a levéltárak kéziratainak található személynévkapcsolatok összességében arról tanús-

kodnak, hogy a ragadványnevek használata már abban a korban is elterjedt lehetett. Más magyar településekhez hasonlóan ennek egyik fő oka nyilvánvalóan az, hogy a falunak mind a család-, mind a keresztnevei igen megterheltek voltak. De a közösség tagjai az egyénítést, az azonosítást, a megkülönböztetést (a ma élő szokáshoz hasonlóan) egyébként is igen gyakran nem ezekkel érték el, nem ezekkel biztosították maguk között, hanem a változatos ragadványnevekkel, illetőleg ezeknek és a másik két személynévfajta valamelyikének (vagy mindkettőnek) a kombinációjával. Annyira, hogy azokat szép számmal alkalmazták a lakosok egyedítésére, megkülönböztetésére a hivatalos iratokban is. Jó részük már akkor is apai ágon öröklődött, s azóta is generációk sora viselte, illetőleg viseli őket. A vizsgált korszakban a fő funkcióik az apához, a feleséghez, az anyához tartozás, ritkábban a foglalkozás, a származási hely kifejezése volt, de az öröklődőek már akkor ugyanazt a szerepet töltötték be, mint a családnevek, vagyis az adott családhoz tartozást jelezték. Alakilag ezek az értelmi megkülönböztető szerepű elemek az idők során redukálódtak, kezdőbetűjükre rövidülve széles körben ismertek s valószínűleg a mindennapi (népi) érintkezésben is használatosak voltak. Némelyek napjainkban is élnek.

Adattár

Az alábbiakban a 18. századból származó körösladányi háromtagú személynévkapcsolatok a ragadványnevek betűrendjében sorakoznak. Az első előfordulás évszámát a betűhív névalak, majd a forrásjelzés követi.

B. 1786: *B. Kis György* (s); 1784: *B. Molnár Miklós* (L2); 1790: *B. Nagy István* (e); 1784: *B. Nagy János* (h); 1785: *B. Nagy Mihály* (v); 1786: *B. Nagy Pál* (s); 1785: *B. Nagy Sámuel* (e); 1790: *B. Nánási István* (h); 1797: *B. Sánta Mihály* (s); 1785: *B. Szabó Andrásné* (s); 1795: *B. Szabó Mihály* (h); 1785: *B. Szathmári István* (s); 1798: *B. Tót János* (h); 1794: *Samuel B. Nagy* (e); 1797: *Stephano B. Szathmári* (e)

Bak 1780: *Bak Szabó András* (s); 1785: *Bak Szabó Andrásné* (s); 1795: *Bak Szabó Mihály* (h)

Balog 1770: *Balog Kis Anna* (L2)

Baptista 1792: *Pap Ilona Baptista* (s)

Berta 1788: *Berta Tót János* (e)

Botos 1782: *Botos Szabó István* (L2)

Botzonádi 1797: *Bo. Nagy Sámuel* (s); 1773: *Botzonádi Nagy István* (s); 1794: *Botz. Nagy Sámuel* (h); 1773: *Botzonádi Nagy János* (s); 1799: *Botzonádi Nagy Jánosné* (h); 1785: *Botzonádi Nagy Pál* (s); 1799: *Botzonádi Nagy Rebeka* (h); 1793: *Botzonádi Nagy Sándor* (e)

Bozsódi 1789: *Bo'sodi Nagy Susánna* (v)

Cigány 1769: *Czigány Darótzi Győrgy* (s); 1777: *Darótzi Ferentz czigány* (s); 1776: *Hamza czigány* (s)

Cs. 1799: *Cs. Kis István* (L2); 1784: *Cs. Kis Istvánné* (s); 1786: *Cs. Kováts István* (h); 1781: *Cs. Nagy István* (s); 1788: *Cs. Nagy Mihály* (e); 1794: *Cs. Pap János* (s); 1795: *Cs. Pap Mihály* (h); 1778: *Cs. Szabó István* (s); 1794: *Cs. Tót István* (h); 1788: *Cs. Tót Mihály* (h); 1777: *Cs. Török István* (s); 1788: *Cs. Török Istvánné* (h); 1794: *Cs. Török János* (h); 1799: *Stephano Cs. Kováts* (e); 1786: *Török Cs. György* (h)

Csaplár 1793: *Csaplár Pap János* (s)

Csikós 1797: *Csikós Török István* (e)

Csizmadia 1792: *Csizmadia Kováts István* (e)

Csorba 1787: *Csorba Tót Istvánné* (h)

E. 1787: *E. Molnár János* (s); 1786: *E. Néveri Ferentz* (s); 1791: *E. Szathmári István* (s); 1784: *E. Szathmári Mihály* (s); 1784: *E. Szatmári Mihályné* (s); 1795: *Steph. E. Szathmári* (e)

Esküdt 1790: *Eskütt Födi János* (v); 1799: *Eskütt Nagy István* (e); 1785: *Eskütt Néveri Ferentz* (s); 1786: *Eskütt Csóka András* (L2)

F. 1794: *F. Lántzi Mihály* (h); 1794: *F. Pap Ferentz* (s); 1790: *F. Pap János* (s); 1791: *F. Tót András* (s); 1786: *F. Tót János* (h); 1777: *F. Tót Mihály* (L2); 1785: *F. Vakarts István* (s)

F. I. 1784: *F. I. Tót István* (h)

Farkas 1792: *Farkas Lupuj Demeter* (L2)

Fási 1797: *Fási Nagy András* (v)

Fekete 1792: *Fekete Pap Ferentz* (s)

Főbíró 1786: *Fő Biró Boga János* (L2); 1797: *Fő Biró Csóka Mihály* (e); 1790: *Fö Biró Szatmáry István* (v); 1770: *Főbíró Cserepes Mihály* (L2)

Furtai 1797: *Furtai Tót Kata* (h); 1772: *Furtai Tót Mihály* (s)

G. 1791: *G. Bak Mihály* (s); 1789: *G. Bögre János* (s); 1792: *G. Szatmári Mihálly* (L2); 1788: *G. Tót István* (L2); 1786: *G. Tót Mihály* (s); 1790: *G. Török István* (h); 1794: *G. Török Mihály* (s); 1794: *Nagy G. János* (s)

G. Pál 1794: *G. Kováts Pál János* (h)

Gergely 1795: *Bak Gergely Istvánné* (h); 1794: *Nagy Gergely János* (h); 1800: *Nagy Gergely Mária* (v)

Gonda 1792: *Gonda Tót István* (s)

Gulyás 1792: *Gulyás Kováts János* (s); 1777: *Szabó Gáspár gulyás* (s)

Gy. 1787: *Bak Gy. András* (h); 1793: *Bak Gy. István* (s); 1788: *Bak Gy. János* (s); 1800: *Gy. Szathmári István* (s); 1789: *Gy. Szathmári Mihály* (h); 1794: *Michaele Gy. Szathmári* (e); 1792: *Nagy Gy. János* (s); 1787: *Szathmári Gy. István* (s); 1799: *Szathmári Gy. János* (s); 1792: *Szathmári Gy. Mihály* (s)

Gyepesi 1793: *Gyep. Szathmári ?* (s)

György 1794: *Bak György András* (h); 1799: *Szathmári György István* (v)

H. 1788: *H. Marton András* (s); 1783: *H. Pap János* (L2); 1781: *H. Szabó István* (s); 1796: *H. Szabó János* (h); 1787: *H. Tót János* (s); 1790: *H. Török István* (e); 1793: *Joanne H. Tót* (e); 1795: *Steph. H. Szabó* (e)

Halasi 1760: *Halasi Bíró János* (v)

Hentz. 1797: *Stephano Hentz. Szabó* (e)

Hevesi 1796: *Hevesi Marton András* (h); 1786: *Hevesi Pap Sára* (s)

Hidv. 1792: *Hidv. Szabó István* (h)

Hidvégesi 1793: *Hidvégesi Szabó István* (h)

Hídvégi 1793: *Hid. Szabó János* (s); 1779: *Hídvégi Szabó István* (s)

I. 1781: *I. Bak István* (s); 1784: *I. Bak Mihály* (s); 1796: *I. Botos István* (s); 1785: *I. Bögre András* (h); 1792: *I. Bögre István* (e); 1780: *I. Bögre Mihály* (s); 1784: *I. Buga János* (s); 1787: *I. Buga Jánosné* (s); 1800: *I. Búzás István* (s); 1789: *I. Csatári Mihály* (s); 1784: *I. Csóka András* (s); 1799: *I. Dina István* (s); 1790: *I. Földi János* (e); 1790: *I. Földi Mihály* (e); 1791: *I. Hevesi Mihály* (h); 1799: *I. Kardos András* (s); 1793: *I. Kardos Gergely* (s); 1781: *I. Kis István* (s); 1783: *I. Kis Istvánné* (s); 1782: *I. Lántzi Mihály* (s); 1791: *I. Makra István* (h); 1786: *I. Marti Mihály* (h); 1781: *I. Marton István* (s); 1783: *I. Nagy András* (s); 1781: *I. Nagy István* (s); 1794: *I. Nagy János* (h); 1795: *I. Nagy Mihály* (h); 1792: *I. Nánási András* (h); 1784: *I. Oláh András* (s); 1783: *I. Pap Ferentz* (s); 1784: *I. Pap Mihály* (s); 1793: *I. Sánta István* (s); 1782: *I. Sánta Mihály* (s); 1784: *I. Sánta Mihályné* (s); 1786: *I. Szathmári István* (s); 1782: *I. Szathmári Mihály* (s); 1794: *I. Szekeres István* (s); 1780: *I. Tót István* (s); 1783: *I. Tót Istvánné* (s); 1784: *I. Tót János* (s); 1783: *I. Tót Mihály* (s); 1783: *I. Tót Péter* (s); 1790: *I. Török István* (s); 1784: *I. Török János* (s); 1776: *I. Török Mihály* (s); 1787: *I. Vakarts István* (s); 1784: *I. Vakarts Istvánné* (s); 1792: *I. Vakarts János* (s); 1785: *I. Vántus András* (h)

I. B. 1792: *I. B. Nagy Mihály* (e)

I. Cs. 1784: *I. Cs. Nagy András* (s); 1789: *I. Cs. Nagy István* (s); 1789: *I. Cs. Nagy Mihály* (s)

I. G. 1789: *I. Nagy G. János* (e)

Ifjú 1785: *If. Békési Mihály* (s); 1783: *if. Mészár Mihály* (s); 1800: *Iff. Bögre János* (s); 1800: *Iffj Nagy Mihály* (s); 1797: *iffj Szathmári János* (s); 1794: *iffj*

Török István (s); 1796: *iffj. Szathmári István* (s); 1796: *iffj. Vakarts Mihály* (s); 1799: *Iffjú Bíró Gergely* (e); 1799: *Iffjú Búzás János* (s); 1799: *Iffju Domján János* (s); 1793: *Iffjú Kis István* (s); 1793: *Iffjú Lántzi István* (v); 1799: *Iffjú Makki István* (v); 1799: *Iffjú Sánta István* (s); 1784: *Iffju Sánta Istvánné* (s); 1793: *iffjú Sánta Mihály* (s); 1794: *Iffju Szekeres István* (s); 1785: *Iffjú Vakarts István* (s); 1796: *ifj Bögre András* (s); 1795: *ifj Buga János* (s); 1793: *ifj. Kardos Gergely* (s); 1792: *ifjú Bak István* (s); 1791: *ifjú Török János* (s)

Ifjú B. 1798: *Iff. B. Nánási István* (h)

Ifju Bo'sodi 1799: *Iffju Bo'sodi Nagy Mihály* (e)

ifjú Botos 1794: *ifjú Botos Szabó István* (v)

Ifjú M. 1793: *iffjú M. Erdélyi György* (s); 1793: *Ifjú Szathmári M. István* (e)

Ifju Molnár 1798: *Iffju Mólnár Bak Mihály* (e)

Ifjú Nemes 1797: *Iffjú Nemes Gombos János* (e)

Ifjú Tarnók 1800: *Iffju Tarnók Tót István* (e)

J. 1790: *Bak J. István* (s); 1784: *Bak J. Istvánné* (s); 1791: *Bak J. János* (h); 1791: *Berta J. János* (h); 1782: *J. Bak János* (s); 1787: *J. Bak Jánosné* (s); 1788: *J. Fekete István* (e); 1788: *J. Nánási Mihály* (e); 1783: *J. Pap Jánosné* (s); 1785: *J. Szabó Mihály* (s); 1785: *J. Török Ferentz* (s); 1793: *Stephano J. Nagy* (e); 1783: *J. Nagy Péterné* (s)

János 1794: *Török János István* (h)

Józsi 1796: *Jó'si Török János* (s)

Juhász 1777: *Balog János juhász* (s); 1778: *Csatári Mihály juhász* (s); 1791: *Juh. Nánási Mihály* (s); 1786: *Juhász Bak István* (s); 1791: *Juhász Bak János* (s); 1794: *Juhász Kis János* (s); 1790: *Juhász Simon János* (e)

K. 1789: *K. Bak István* (s); 1796: *K. Balog János* (h); 1785: *K. Berta János* (L2); 1792: *K. Marton András* (s); 1799: *K. Marton István* (h); 1786: *K. Mészár István* (h); 1783: *K. Mólnár István* (s); 1792: *K. Mólnár Kata* (s); 1798: *K. Mólnár Mihály* (s); 1789: *K. Nagy András* (s); 1783: *K. Nánási János* (s); 1786: *K. Szabó János* (h); 1791: *K. Tót András* (h); 1753: *K. Tót István* (v); 1768: *K. Tót Mihály* (v); 1800: *K. Török István* (s); 1784: *K. Varga Bálint* (h); 1786: *Szekeres K. István* (h); 1797: *K. Nagy Sára* (s)

K. Cs. 1791: *K. Cs. Szabó István* (h)

Karátson 1794: *Karátson Marton András* (h)

Katona 1800: *Búzás János Katona* (s); 1796: *Katona Szilágyi János* (e)

Kátza 1798: *Kátza Nagy János* (e)

Kéri 1794: *Kéri Nagy András* (h)

Kevi 1787: *Kev. Szabó Lászlóné* (h); 1800: *Kevi Szabó János* (e)

Kintses 1794: *Kintses Szabó János* (s)

Kis 1800: *Kis Tót András* (e); 1795: *Kis Balog János* (e); 1796: *Kis Balog Sára* (v); 1784: *Kis Mészár István* (s); 1800: *Kis Miszár István* (e); 1792: *Kis Tót Mihály* (h); 1788: *Kis Török István* (L2)

Kotsis 1780: *Buga György kotsis* (s); 1789: *Kotsis Molnár Sára* (s); 1798: *Kotsis Tót András* (e)

Kondás 1776: *Biró István kondás* (s); 1776: *Csikós Győrgy kondás* (s); 1799: *Kondás Botos István* (s)

Kováts 1794: *Kováts Juhász János* (h); 1785: *Kováts Szabó László* (h)

Kölesdi 1780: *Kőlesdi Pálfi István* (s)

L. 1785: *L. Nagy Mihály* (s); 1779: *L. Pap István* (s)

Lántzi 1799: *Lántzi Nagy Mihály* (e)

Lovas 1799: *Lovas Pap István* (v)

M. 1781: *Erdélyi M. János* (s); 1784: *M. Bak György* (h); 1784: *M. Bak Győrgyné* (s); 1792: *M. Erdélyi György* (e); 1792: *M. Erdélyi János* (e); 1783: *M. Nánási János* (s); 1791: *M. Pap Ferentz* (h); 1787: *Marton M. András* (h)

Máté 1784: *Máté Nagy István* (s)

Molnár 1795: *Ujlaki András Mólnár* (s)

N. 1800: *Botzonádi N. Pál* (h); 1795: *N. Jónás János* (s); 1799: *N. Kis Ferentz* (s); 1770: *N. Kováts István* (L2); 1785: *N. Mészár István* (h); 1795: *N. Nagy János* (h); 1781: *N. Pap Mihály* (s); 1795: *N. Szabó János* (s); 1787: *N. Szabó Sándor* (e); 1787: *N. Szathmári* (s); 1785: *Pap N. Mihály* (h)

N. Pál 1795: *N. Kováts Pál János* (h)

Nagy 1766: *Nagy Kováts István* (v); 1793: *Nagy Kováts Mária* (v); 1781: *Nagy Mészár István* (s); 1790: *Stephano Nagy Mészár* (e)

Néhai Botzonádi 1791: *Néhai Botzonádi Nagy János* (e)

Néhai Hevesi 1798: *Néhai Hevesi Marton András* (e)

Néhai Kis 1797: *Néhai Kis Míszár István* (e)

Néhai Piros 1800: *Néhai Piros Nagy István* (e)

Nótárius 1778: *Kassai Mihály not.* (s); 1795: *Not. Karassiay Mihály* (s); 1768: *Nótárius Kádár István* (s)

Nov 1786: *Nov Török István* (e)

Ny. 1800: *Ny. Tót János* (s)

Nyíri 1797: *Nyiri Nagy István* (e)

O. 1783: *O. Nagy István* (s)

Ok. 1783: *Ok. Néveri Ferencné* (s)

Oláh 1785: *Oláh Tenkés Mihály* (h)

Ombodi 1783: *Omb. Nagy Istvánné* (s)

Ö. 1785: *ő Nagy Andrásné* (s); 1789: *Ő. Sánta Mihály* (s); 1784: *ő. Sánta Mihályné* (s); 1787: *Ő. Szathmári Mihály* (s)

Öreg 1797: *ör Török Mihály* (s); 1785: *Ör. Bagdi István* (h); 1786: *Ör. Békési Mihályné* (s); 1788: *Ör. Botos János* (h); 1800: *Ör. Bögre János* (s); 1785: *Ör. Filep István* (h); 1788: *Ör. Filep Istvánné* (h); 1799: *Ör. Földi István* (h); 1799: *Ör. Földi János* (L2); 1784: *Őr. Kováts Ferentz* (h); 1785: *Ör. Kováts István* (h); 1788: *Ör. Nagy András* (s); 1788: *Ör. Nagy István* (h); 1784: *Ör. Nánási János* (h); 1784: *Ör. Pap Mihály* (h); 1787: *Ör. Peretz Mihályné* (h); 1795: *ör. Szathmári György* (s); 1797: *Ör. Szathmári Sámuel* (h); 1780: *Ör. Szilágyi György* (L2); 1785: *Ör. Szilvási Jánosné* (h); 1786: *Ör. Tót István* (L2); 1788: *Ör. Tót János* (h); 1788: *Ör. Tót Pálné* (h); 1771: *Ör. Török István* (L2); 1782: *őr. Turzó Jánosné* (s); 1790: *Ör. Vakarts András* (h); 1781: *Ör. Varró Istvánné* (s); 1785: *Ör. Vizes Ferentzné* (h); 1790: *Öreg Bak György* (h); 1789: *Öreg Bak István* (L2); 1785: *Öreg Bak Mihályné* (h); 1789: *Öreg Békési Mihály* (h); 1790: *Öreg Csekő György* (h); 1797: *Öreg Kis András* (h); 1799: *Öreg Kis István* (e); 1785: *Öreg Kováts Istvánné* (h); 1794: *Öreg Lántzi Péter* (h); 1787: *Öreg Marti Mihály* (h); 1788: *Öreg Nagy László* (h); 1787: *Öreg Nagy Sámuel* (h); 1790: *Öreg Oláh András* (h); 1792: *Öreg Pete András* (h); 1790: *Őreg Sánta István* (s); 1784: *őreg Sánta Istvánné* (s); 1799: *Öreg Szabó Mihályné* (h); 1799: *Öreg Szathmári István* (e); 1799: *Öreg Tót János* (h); 1791: *Öreg Török István* (e); 1790: *Öreg Vakarts István* (e); 1792: *Öreg Gombos Mihály* (h); 1796: *Öreg Nagy István* (e); 1785: *Öreg Tót Péter* (h)

Öreg Cs. 1788: *Ör. Cs. Török István* (L2); 1789: *Öreg Cs. Nagy István* (L2)

Öreg Csikós 1792: *Öreg Csikós Török István* (e)

Öreg Csökmei 1800: *Öreg Csökmei Nagy István* (e)

Öreg K. 1798: *Öreg K. Tót Mihály* (h)

Öreg Kis 1798: *ör. Kis Tót Mihály* (L2)

Öreg S. 1791: *Öreg S. Tót Mihályné* (h)

Öreg Sánta 1795: *Öreg Sánta Tót Mihály* (h)

P. 1800: *Kováts P. János* (s); 1792: *Nagy P. Er'sébeth* (s); 1796: *Nagy P. István* (s); 1793: *Nagy P. Sára* (s); 1787: *P. Nagy István* (s); 1793: *P. Szabó Sára* (s); 1890: *Steph P. Nagy* (e); 1796: *Török P. Ferentz* (e); 1785: *Tót P. Mihály* (s)

Pál 1800: *Kováts Pál János* (v); 1797: *Nagy Pál Ilona* (s); 1789: *Nagy Pál István* (v); 1790: *Nagy Pál Mihály* (h); 1792: *Nagy Pál Sára* (s); 1789: *Tót Pál Ilona* (s); 1787: *Tót Pál Mihály* (s); 1788: *Tót Pál Sára* (s)

Pap 1779: *Pap Juhász János* (L2); 1784: *Pap Nagy Mihály* (h); 1771: *Pap Szabó György* (L2)

Pesztránszki 1791: *Pesztránszki Szűts Gergely* (e)

Péter 1792: *Tót Péter Mihály* (s)

Piros 1792: *Piros Nagy István* (s)

Potsalyi 1795: *Potsalyi Szabó Sára* (s)

Prédikátor 1784: *Préd. Bátorkeszi József* (s); 1774: *Pr. Csegei István* (s); 1769: *Pred. Tatai István* (s); 1776: *Pred.Kis Imre* (s)

Püspöki 1797: *Püspöki Szabó Mihály* (e)

S. 1791: *Nagy S. István* (s); 1788: *Nagy S. Mihály* (s); 1792: *S. Nagy István* (s); 1800: *S. Szabó István* (h); 1791: *S. Szathmári Mihály* (h); 1787: *Szathmári S. Mihály* (s); 1790: *Szatmári S. Mihály* (e)

Sámuel 1799: *Nagy Sam. Susánna* (v); 1793: *Szathmári Sám. Mihály* (s)

Sánta 1791: *Sánta Tót János* (L4); 1761: *Sánta Tót Mihály* (v)

Siket 1784: *Siket Szabó István* (s)

Sz. 1800: *Sőrés Sz. István* (h); 1787: *Sz. Kis György* (h); 1791: *Sz. Pap István* (s); 1783: *Sz. Szabó István* (s); 1797: *Sz. Szabó János* (s); 1788: *Sz. Tót István* (s)

Szabados 1782: *Szabados Baksa János* (s); 1795: *Szabados Tót István* (e)

Szabó 1785: *Kováts László szabó* (s); 1779: *Szabó Kováts Ersébet* (L2)

Szekeres 1780: *Szekeres Kováts István* (s)

Szikszai 1756: *Szikszai Kovács János* (v)

Szilvási 1793: *Szilvási Bíró János* (h)

Szőke 1785: *Szőke Pap István* (s)

Szűcsmester 1783: *Csik Mihály Szűts Mester* (s)

Szűts 1790: *Szűts Málik Mihály* (e); 1796: *Szűts Zajetz András* (e)

T. 1796: *Berta T. János* (s); 1794: *Michaele T. Szathmári* (e); 1786: *T. Bögre András* (h); 1794: *T. Nánási István* (s); 1785: *T. Nánási Péter* (s); 1786: *T. Tót András* (h); 1784: *T. Tót István* (h); 1794: *T. Tót Mihály* (s); 1786: *T. Vakarts István* (h)

Tarcsai 1779: *Tartsai Budai István* (s)

Téglamester 1797: *Tégla Mester Juhász János* (e)

Török 1798: *Michaele Török Szathmári* (e); 1787: *Török Bögre Andrásné* (h); 1798: *Török Bögre János* (e); 1789: *Török Jó'si János* (s)

Törvénybiró 1786: *Törv. Biró Szathmáry István* (L2)

Törvénybíró Kis 1782: *Tőrv. Bíró Kis Tót Mihály* (L2)

U. 1793: *U. Nagy Sára* (s)

Újmagyar 1781: *Darótzi János ujj magyar* (s); 1781: *Darótzi Mihály ujj magyar* (s); 1777: *Dina István ujj magyar* (s); 1776: *Hamza István ujj magyra* (s); 1793: *Hamza Rozália ujj magyar* (s)

V. 1791: *V. Pap János* (s); 1780: *V. Tót Mihály* (s)

Z. 1785: *Z. Csóka Andrásné* (s); 1785: *Z. Nagy Istvánné* (s)

BÍRÓ FERENC

Irodalom

DÖMÖTÖR SÁNDOR (1977): Doboz községi ragadványnevek betűjelei a XVIII–XIX. századból. *Magyar Nyelv 73:* 246–50.

FÜLÖP LÁSZLÓ (1990): *A Somogy megyei Vízmente személynevei.* Magyar Névtani Dolgozatok 86. sz. Bp.

B. GERGELY PIROSKA (1977): *A kalotaszegi magyar ragadványnevek rendszere.* Bukarest.

HOFFMANN ISTVÁN (1993): *Helynevek nyelvi elemzése.* Debrecen.

„MAGYAR NYELVJÁRÁSOK”
A DEBRECENI EGYETEM
MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TANSZÉKÉNEK
ÉVKÖNYVE

XLV, 97–110

DEBRECEN
2007.

Máramarosi és Munkács környéki helységnév-magyarázatok

1. Máramarosi ruszin helységnevek

Pesty Frigyes 1864. évi helynévgyűjtő mozgalmában tevékenyen vette ki részét Máramaros megye is. A szolgabírák szívügye volt, hogy minden egyes helységből legyenek adatok. Csaknem 100%-os gyűjtést végeztek.

Pesty 6. kérdőpontja így hangzott: „Mit lehet tudni köztudomásból, hagyományból, irott vagy nyomatott emlékekből a név eredetéről, értelméről, mindegyik nyelvü helynévre nézve?” Volt olyan helység is, amelyik nem tudta, de nagyobbrészt válaszoltak a kérdésre — sokszor meglepően helyesen. KISS LAJOS „Földrajzi nevek etimológiai szótára” című művében és a „Huszt környéki helységnevek” című tanulmányában (1991) közöl adatokat megyénkről. Az alábbiakban 27 kárpátaljai ruszin lakosságú helység nevének megfejtésére vállalkozom, amelyek egyik műben sem szerepeltek (a helységneveket az 1864-es elnevezéseknek megfelelően hozom). Az idézetek Pesty Frigyes — egyelőre kéziratos — helynévgyűjteményéből valók. Zárójelben közlöm a leíró nevét is.

Alsóbisztra „…nevét az ott találtató Bisztra (:sebes:) pataktól vette” (nincs aláírás). Teljesen igaz. Egyébként Máramarosban elég gyakori, hogy egy-egy folyóvízből helységnév válik. Első előfordulása 1668: *Bisztra* (BÉLAY 1943: 127). 1882-ben kapta meg az *Alsó-* előtagot, mivel a Bisztra alsó folyásánál fekszik (közelében folyik a Bisztra a Nagy-ágba). 1930-ban: *Bystrý Nižni* (HELLER 1985: 74). Mai neve: *Нижній Бистрий.* A régi, illetve a csehszlovák és ukrán elnevezés között csak aprócska különbség van: az elsődleges nőnemű adat jelzett szava a *вода* vagy a *ріка,* a (20. századi) másodlagosé pedig a hímnemű *potok ~ потоκ.*

Alsókalinfalva „…ezen község orosz nyelven Kalini (:Калини:) nevét veszi bizonyos orosz nyelven nevezendő (:Kálnika:) veres gyümölcsöt termő fától” (Hadzsega István, kerületi jegyző). Nagyjából ezt írja a már Romániához tartozó Felsőkalinfalva (Călineşti) jegyzője, Jurka György is: „Az elnevezés eredetét veszi »Calina« nevű gyűmőlcstől, — mely románul ekként nevezetik, ’s a mely veres szinű apró vad gyűmőlcs — Magyarul vad berkenye”. Alsókalinfalva neve a 16. század közepén bukkan fel: 1553: de *Kalynffalwa* (személynévben), 1569:

Kalinfalwa (HELLER 1985: 62). Felsőkalinfalva 1387-ben még *Vrdugkalofalwa,* 1404-ben *Kalinfalva* alakban szerepel (HELLER 1985: 31). Mindkét helységnév személynévre megy vissza (az igaz, hogy ennek alapja a többjelentésű, románba is átadott szláv *kalina* növénynév). Az ukrán *Калини* (Alsókalinfalva) 'Kalináék', a román *Călineşti* (Felsőkalinfalva) 'Călina emberei, faluja' magyar mintát követ, és másodlagosan 1901-ben az *Alsó-,* illetve *Felsőkálinfalva* nevet állapították meg (MEZŐ 1999: 23, 109), nem tudni, hogy milyen alapon.

Bereznik „Bereznik magyarra átt változtattva annyit jelent mint nyírfás" (nincs aláírás). Jó megoldás, 1668-tól a szlovákos *Breznik* forma adatolható (BÉLAY 1943: 127). Ezután *Bereznik ~ Bereznek* alakban fordul elő (HELLER 1985: 20). 1901-ben *Bereznek* formában állapodott meg (MEZŐ 1999: 50). Ma a többes számú *Березники* néven ismeretes.

Bilin „Nevének ruthen elnevezéséből, hogy azt, az őt közvetlen környező s csaknem a felhőkig emelkedő magas havasoktól vette, könnyen kivehető" (Láner György, jegyző). Nem több, hanem csak egy havas (Bilin) közelében települt helység. Pesty adatközlője még megjegyzi: „…az újabb idöben alapittatott". Ez igaz is: 1804: *Bjlen* (HELLER 1985: 19), 1851: *Bilen* (FÉNYES 1851: 134). Pestynél (1864) *Billin* szerepel. Ma: *Білин.*

Bukovec „…több forásokbul kiszakado patak Napnyugotrul keletnek, a helység közepén megfordúlva éczaknak a nagy ág vize egyik ágába beömlik Bukovecz név alatt" (Meskó János, lelkész). Továbbá: „Ezen pataktul vette elnevezését Bukovecz Buková-vész, melly annyit tesz Bikfalu, mivel ezen patak ösi bikfa erdön keresztül folyik." Kissé túlmagyarázott dolog: a *ves* 'falu, település' szóhoz aligha van köze, hiszen a *Bukovec* jelentése 'olyan patak, amelynek környékén sok bükkfa van'. A folyónév (*Bukvecz* rivulus) 1463-tól (HELLER 1985: 30), a helységnév 1649-től adatolható *Bukouecz,* sőt *Bukovicza* 'kis bükkfaerdő' formában (BÉLAY 1943: 131). Elsődleges a folyónévi eredet. 1900-ban a *Bükköspatak* nevet állapították meg (MEZŐ 1999: 70), ez magyarul meg is felel az egykori névadásnak. Régi nevét megtartva mai neve: *Буковець.*

Fejértiszabogdány „Bogdán származik Bog, Boh, Isten és danej adat orosz szavakból, tehát magyarul Isten által adott" (Láner György, jegyző). Ez csak a *Bogdán* személynévre igaz, de ott is csak a 12. század előttire. 1419: *Bogdan* (HELLER 1985: 24). A helység puszta személynévből — az alapító nevéből — származott magyar névadással. *Bogdány* helységnevek szerte a Kárpát-medencében előfordulnak, ezért 1900-ban a *Tisza-* előtagot kapta (MEZŐ 1999: 57). „Bogdan Fejértisza nevezet alatt is ismeretes (bila tisza oroszul)." E kijelentést a szakirodalom cáfolja, mivel nem is tud róla, a leíró pontosítani akart a *Fejértisza-* előtaggal. 1930: *Bohdan,* csehesített forma. Mai neve: *Богдан.*

Felsőbisztra „Bisztrának neveztetik a falun keresztül folyó Sebes és hideg pataktól… felső elnevezést később nyeré, miután Berezna mellett is egy Bisztra

alakult, 's az — alsó Bisztra — ez pedig felső Bisztra elnevezést nyert" (Varga János, főszolgabíró). Tökéletes a magyarázat. 1561-ben *Sebespatak,* 1688-ban *Bisztra* (BÉLAY 1943: 127). A magyar név az elsődleges, ezt fordították le rövidesen. A név előtagja a falunak a Bisztra felső folyásánál való fekvésére utal. Mai neve: *Верхній Бистрий.* Az alakulásmódot lásd **Alsóbisztra** alatt.

Gánya „Midőn a község alapittatott természetesen csak néhány egyén által birtokoltatott az eleinte ezen birtoklott egyén a leggazdagabb volt igen félre vágva hordotta kalapját miért is a többi társai őt gunyolták, 's mivel e szó gunyolni hergelni annyit jelent gániti, hihetőleg tehát innen vette nevét Gánya község. Ezen monda azonban semmi alappal nem bir" (Sztán Antal, jegyző). Bizony nem, legfeljebb anekdotának jó. 1402: *Ganyafalva,* 1418: *Ganya* (HELLER 1985: 50). Szláv eredetű személynévre megy vissza, a névadás formája magyar. 1546: *Ganyczfalva* (i. h.) 'Gánya fiának a faluja'. Mai neve: *Ганичи* (jelentése 'Gánicsék').

Hidegpatak „Eredetéről ennyit tudhatni: Hidegpatak — Sztudenoje — a hogy köznyelven neveztetik, onnan eredt: hogy pompás forrás hideg vizzel — oroszul Sztudenoje — (hideg) látta el még az Árpádok ide jövetele elötti idökben, már ide szokott hegyi népet" (Szabad Mihály, görög katolikus lelkész). 1612. *Hideghpathak* alias *Ztudina* (BÉLAY 1943: 145), ez annyit jelent, hogy párhuzamos névadásról van szó. A semleges nemű alak (*жерело* 'forrás') is igazolja a leírás igaz voltát. A mai ukrán alak *(Верхній Студений)* hímnemű, tehát a jelzett szava: *потоκ* 'patak'. FÉNYES ELEK (1851: II, 108) még csak egy Hidegpatakot ismer, Pesty leírása már kettőt: *Felsőhidegpatak, Alsóhidegpatak* (ma: *Нижній Студений*). Ez utóbbi tehát az 1860-as évek elején alakult községgé, bár HELLER (1985: 94) csak 1882-től adatolja *(Alsó-Hidegpatak).* A *Felső-* előtag északibb fekvésre utal.

Imsád „Nevezetére nézve bizonyosnak tartatik, hogy sem német, sem román, sem magyar az elnevezése — nem is származhatik semmi idegen szólás módtól, hanem egy igen természetes v. egyszerü körülmény vehette meg elnevezésének eredetét. — Ugyanis »Imsád« községnek egész határa vad vizes természetü, sőt még emeltebb száraz helyei is bizonyos fenyves helyeken tenyészni szokott föld mohával bevannak nőve; melly föld-moha, orosz [értsd: ruszin, M. L.] »Imcha« s innét »imságy«, magyarul annyit teszen, mint csupa mohaság" (Dányfi László, alszolgabíró). Valószínűnek látszik a vélekedés, de a szót nem láttam szótárazva, sem nem hallottam, arról nem is beszélve, hogy az alakulásmód kissé homályos előttem. A helység viszonylag kései: 1745 táján adatolják először (HELLER 1985: 71). A földrengés következtében elpusztult Jaszenovec falu mellett települt, s 1898-ban egyesült az ugyancsak a 18. században létesült Negroveccel (lásd ott) *Felsőkalocsa* néven (MEZŐ 1999: 109). A két falut a Talabor vize választja csak el. Ma: *Негровець.*

Irholc „Irholcz — oroszul Vulyhoviczi… a határ északi részén kezdődő Vulhuvcsik magyarul égerfás nevétül Irholcz pataktul neveztetik” (Bacsinszky János, szolgabíró). Első előfordulása (1384: *Ilhoba*) éppen nem erre utal. A 15. században *Ilholc*-nak írják eltérő helyesírási változatokkal (HELLER 1985: 98). E községnek is egy patak adta a nevét. 1901-ben *Irhóc*-ra módosították (MEZŐ 1999: 157). Ma: *Вільхівчик* (megfelel a fent említett ruszin nyelvjárási *Vulhuvcsik* névnek).

Kalocsahorb „…a Kalocsa nevet, beszakadt havas rész által okozott viztől vette nevét, — »Horb«-nak pedig azért hivják, mivel dombos helyen épülvén — oroszul horb, — (:domb:) vette nevezetét” (Dányfi László, alszolgabíró). Csak az utóbbi állítás igaz. Maga a *Kalocsa* név *Kalocha* formában már 1409-ben előfordul (magyarázatát lásd alább). Ám a későbbiek folyamán elnéptelenedett, területén öt település jött létre: Imsád, Negrovec, Horb, Ófalu, Láz, közös nevükön: *Kalocsák, Kalocsa-vidék.* Mivel erről részletesebben írtam (vö. MIZSER 2000), itt nem ismétlem.

Kalocsaláz (-ófalu) „…a Kalocsa nevet ez is mint a többi három helység Kalocsa vagy Kolotna orosz szótól: zavaros — nyerte. A »Láz« orosz szó, magyarul annyit tesz: mint rét” (Dányfi László, alszolgabíró). Itt is csak a vége jó. A *Kalocsá*-nak semmi köze sincs a *Kolotná*-hoz — ráadásul még adat sincs rá. Valószínűleg Darva ruszin neve (*Колодна* ’tőkés’) hatott. A *Kalocsa* helynév puszta személynévből származik magyar névadással. A két falut 1897-ben *Alsókalocsa* néven egyesítették (MEZŐ 1999: 23). Ma: *Колочава.* Ez a név a magyarból való.

Kaszópolyána „A helység neve magyarul Kaszópolyána, oroszul polyána Koszuska. Az orosz elnevezés »Koszva« (:rigó:) nevű madártól vette monda szerént eredetét, melly madárnak faja (:a havasi rigó:) nagy sokaságban van még most is az erdőkön. Polyana pedig onnan származik mert a lakosok állitólag Galicziából származtak ide, és igy Polyákoknak neveztettek” (nincs aláírás). Szép példája a délibábos nyelvészkedésnek. Az előtag a Kaszó folyóra utal, a *polyána* pedig ’tisztás’-t jelent, a *polyák* ’lengyel’ népnévre csak némiképp hasonlít. 1387-ben még csak *Kozo*-ként emlegetik, 1402-ben *Kethkoso,* mivel a község a folyó két partján feküdt. 1672: *Kaszo Polyana,* 1770/72: *Kossova-Polyana* (HELLER 1985: 71). A *Kaszópolyána* alak viszonylag kései. 1900-ban *Kaszómező* lett a neve (MEZŐ 1999: 173). Ma: *Косівська Поляна.*

Kelecsény Damjanovits József, görög katolikus lelkész a helység ismertetésekor nem említi a név eredetét. A FNESz. több előtaggal is ellátott *Kelecsény*-t elemez (FNESz. *Kelecsény*), éppen a máramarosi maradt ki. A Verchovina egyik legrégibb települése: 1457: *Keleczen,* 1462: *Kelechen* (erre az adatra hivatkozik a lejegyző is), sőt szerepel Lázár deák térképén is (1528, HELLER 1985: 64). A *Kelecsény* név kapcsán a FNESz. *(Felsőkelecsény)* több megfejtési kísérletet is

bemutat. Kelecsényben a lejegyző több hegycsúcsot is említ *(Busnyát verch, Kicsera, Oblázka).* A faluhoz legközelebb van a „*Ruszkij verch* azaz az oroszok hegye". Ezzel igazolja a FNESz. állítását, amely szerint a szlávból átvett név jelentése 'a sziklánál, a hegy közelében lakók'. Mai neve: *Келечин.*

Kerekhegy „E község nevét vette a közvetlenül felette elnyuló Kerek hegytől" (Bacsinszky János, szolgabíró). Szabatos magyarázat. Fiatal helység, hiszen csak a 19. század elejétől adatolható: 1804: *Kerek* Salzgruben, 1806: *Kerekhegy* (HELLER 1985: 98). Mai neve *Округла,* mely a ruszin *Окрула гора* (ez a magyar név szó szerinti fordítása) kifejezésből keletkezett jelentéstapadással. Eredetileg sót kerestek ott, ennek köszönheti alapítását.

Kökényes „Kökényes (:ruthenül Ternovo:) nevét ezen ruthen szótól tern — kökény — vette: — mert e község helye egykor kökény bokrokkal volt benőve" (Sztán Antal, jegyző). Tökéletesen igaza van. Annyit kell még hozzátenni, hogy a ruszin elnevezés volt az elsődleges: 1389: *Tornova,* 1404: *Thornowa* al. nom. *Kwkenyesd,* ezután a *Kökényes* alak válik állandóvá 1773-ig: *Kökényes, Ternova* (HELLER 1985: 136). Mai neve: *Терново.*

Körtvélyes „…nevét vette Körtve-gyümölcstöl — melyel is fekvésénél fogva vad körtvével bövölködik" (Csics János, főszolgabíró). Tökéletesen igaza van. Magyar alapítású helység. 1389: *Kurtvelyes*, 1438: *Kerthveles* (HELLER 1985: 54). 1808-ig a *Körtvélyes* alak állandó, ha nem számítjuk a csak 1404-ben egyszer felbukkanó *Kruševo* alakot (i. h.). A 19. század elején (1808) vegyes lakosságú lehetett, mert a magyar mellett ruszin *(Hrussov)* és román *(Peri)* alakja is volt, melyek a magyar név fordításai. 1900-ban megkülönböztető jelzőt kapott: *Szentmihálykörtvélyes* (MEZŐ 1999: 205), az egykor a közelében fekvő, Szent Mihály arkangyalról elnevezett bazilita kolostorról (erről egyébként a lejegyző is ír). Ma: *Грушово.*

Lipcsepolyána „Lipcsepolyána (:oroszul Lipeczka polyáná:) a régibb iratokban Polyánka nevezett alat fordul elő nevét eredetétül véve, a mennyiben e nevezett helység a sokkal régibb eredetü Lipcse nemes község területén keletkezett honnét elő nevét is vette a polyánka pedig oroszul lapálykát jelent a mellyen fekszik a Lipcse nevü patak lefolytában" (nincs aláírás). Csak az vitatható, hogy Lipcse község vagy a Lipcse patak tisztása-e: a Lipcse patak völgyében Lipcse és Dolha község között terül el. 1653-ban ezen a néven van: *Lipcse Polyana* (BÉLAY 1943: 179), 1900-ban *Lipcsemező*-re módosították a nevét (MEZŐ 1999: 223). Ma: *Липецька Поляна.*

Lonka „A helység neve magyarul Lonka oroszul Luha. Az orosz elnevezést a monda szerint onnan kapta, mert valaha az egész helység a Tisza folyam képezte szigetben volt, Luh pedig annyit tesz sziget" (nincs aláírás). Pontosabban: *лугъ* 'rét'. Ez a rét egy lankás beszögellésen lehetett. 1439: *Lonka,* 1450: *Lwh* (HELLER 1985: 85). A magyar név (bár az is szlávból jött, csak jóval régebben) az el-

sődleges. A községet Trianon kettészakította. Ukránul: *Луг,* románul: *Lunca la Tisa.*

Lyahovec „A község elnevezését a hagyomány szerint Lyách — Gács országból bevándorolt családtól nyerte, ki a község első lakossának mondatik" (Volosin Miklós, körjegyző). 1614: *Lyahowecz, Jakovecz* (BÉLAY 1943: 173). Igaza lehet a lejegyzőnek, hiszen a *Ljach* 'lengyel' családnév ma is megvan Kárpátalján, így a jelentése 'Ljach emberei, faluja'. Nem volt ritka, hogy az alapító kenéz nevét kapta egy-egy helység. 1900-ban csaknem szó szerinti fordítással a *Lengyelszállás* nevet kapta — valószínűleg azért, mert a falu a lengyel határnál fekszik (MEZŐ 1999: 229). 1920 és 1939 között csehesítették: *Lachovec.* A szovjet időkben kapta a *Лісковець* 'mogyorós' nevet, s ma is azt viseli.

Negrovec Dányfi László alszolgabíró, Pesty Frigyes adatközlője együtt említi Imsáddal. 1770/72: *Nigrovetz,* 1806: *Negrovecz* (HELLER 1985: 92). Az alapalak román eredetű családnév: *Negru ~ Nigru* 'fekete', ehhez járul a ruszin birtoklást kifejező képző, a Negrovec név jelentése tehát 'Negruék (ti. faluja)'. A többit lásd **Imsád** alatt.

Pudplesa „Nevét a hegytől amelynek tövében fekszik vette — Plesa (:ruthenül lejtős hegy:)" (Sztán Antal, jegyző). Inkább a 'kopasz hegy' aljában fekvő helység. 1882-től adatolják (HELLER 1985: 103), noha az 1864-es Pesty-féle összeírásban szerepel, tehát nem sokkal előtte telepíthették. Eredetileg Gánya külterületi lakott helye a Tarac folyó jobb partján. 1900-ban *Pelesaljá*-ra változtatták a nevét (MEZŐ 1999: 313). Ma: *Підплеша.*

Ripinye „orosz nyelven Ripinnoje… Elnevezése nép monda szerént Riplyág Badács, mert igen sok badács terem, mások szerént Répáktol az az hely omladványok köszikláktol, mellyek a kereszttül folyó víz mentében vannak nevezettik, — 's hihetöleg ez utobbi álván menyiben a keresztül folyó vizet is az alsobeli községek Répénkának nevezik" (Varga János, főszolgabíró). A „mások szerént" való magyarázat áll közel a valósághoz. Az alap lehet a ruszin *puna* 'meredek part' vagy a román *rîpă* 'szakadék, vízmosás'. 1457: *Rypina,* a 17. századig ez az alak szerepel, 1646: *Ripinye* (HELLER 1985: 109). A *rîpă* vagy a *puna* szót ruszin melléknévképzővel látták el. Először a nőnemű alak dominált: **Рыпинна вода (ріка)* 'a szakadék, a magas part vize, patakja', később a semleges nemű 'a szakadék, a magas part melletti forrás' jelentés állandósult *(жерело).* 1901-ben *Repenyé*-re változtatták a nevét (MEZŐ 1999: 323). Ma: *Репинне.*

Rosztoka „…a falun végig egy kisebb szerü patak folyik, melynek mind a két oldalán házak vannak épitve, e patak neve rosztoka, magyarul víz ágazást jelent és a község is innen vette nevét" (Volosin Miklós, körjegyző). Teljesen igaza van. 1651: *Roztoka,* de 1703-ban a községet is *Rosztoka-pataká*-nak írják (HELLER 1985: 112). Ma: *Розтока.*

Tereselypatak „Nevét a Teresuly forrástul nyerhette, mely forrás a havas (:Moncselina:) tövöből fakadván az egész völgyet keresztül metszi míg nem a Taracz vizébe szakad” (Bacsinszky János, szolgabíró). Még a község nevében is benne van a patak szó. 1638: *Tarass,* 1649: *Tarasoly* (BÉLAY 1943: 208) A Tarac mellékvize mellett települt helység. A *Tarasuly* forma román eredetre vall, tulajdonképpen a *Tarac* végartikulusos formája. Ma: *Тересівка* tkp. ’kis Tarac’.

Tyuska „…nevezetét honnan nyerte nem tudhatni” (Német András, lelkész). Ez némiképp meglepő, mert kissé lejjebb ezt olvashatjuk: „Három főbb patak van — mellyek összefolynak létezik a Tyuska víz.” Tehát ez a helység is víznévi eredetű. Érdekes, hogy a patakot 1463-ban már említik: *Thuska,* a falut csak 1614-ben: *Thwska* (HELLER 1985: 139). „A XVII. sz. közepén Alsó- és Felső-tyuskáról hallunk” (BÉLAY 1943: 209). 1900-ban *Csuszka* lett a neve (MEZŐ 1999: 399). Ma: *Тюшка.*

Zádnya „Némelyek állitása szerint régebben Zárnyának nevezték, mivel a megyét bezárta” (nincs aláírás). A *Zárnya* név csak egyszer szerepel, tehát tollhibáról lehet szó. A záráshoz nincs köze, hiszen a *zádnya* szó jelentése ’hátsó (ti. település)’. 1408: *Zadnya,* 1454: *Zadnija, Zarnya, Zarnija,* három különböző forrásból (HELLER 1985: 106). Érdekes, hogy csak az egyszer előforduló *Zárnya* alakot állapították meg hivatalos névként 1901-ben (MEZŐ 1999: 420). Mai neve mesterségesen, hivatalos úton jött létre, s 1970-től szerepel: *Приборжавське* ’Borzsa menti falu’ (HELLER 1985: 106).

2. Munkács környéki helységnevek

Almamező ’Volóchoz (Воловець) csatolt község’. Az 1570. évi Conscriptiones portarum említi először mint „noua pagus”-t *Almamezö* formában. Kenéze ekkor *Almamezösi Kozma* volt. Nyilván a kenézlevelet adományozó birtokos adta mind a helység-, mind a vezetéknevet. Ekkor a munkácsi várhoz tartozott. LEHOCZKY csak 1649-től ismeri (3: 19). A falu nevét ő a Jablonov pataktól eredezteti (1: 312). Inkább valószínű az, hogy a vadalmával benőtt területről kapta a nevét a patak is. 1700: *Jablonovo* pag., 1770/1772: *Alma Meza* oder *Jablona* (HELLER 1985: 9–10). Ezután is mind a magyar, mind a ruszin nevet feltüntetik. Az *Almamező* az elsődleges forma, ez fordítással ruszinosodott *Jablonovo* (ti. *pole* ’mező’) formájúra. 1889-ben csatolták Volóchoz (MEZŐ 1999: 418).

Balázsfalva ’Kálnikhoz (Кальник) csatolt falu’, amit Pesty Frigyes anonym adatközlője így magyaráz: „E község oroszul Balazsavczi, magyarul pedig Balázsfalva néven neveztetik… E község nevét vette valami Balázs nevü embertöl, ki — nem tudni mely idöben — első lakosa volt a Községnek” (MIZSER 1995: 399–400). Igaza is van. Az 1570-es Conscr. port. azt mutatja, hogy párhuzamos

névadásról van szó: a munkácsi várhoz tartozó rész neve *Balosfalua,* a Dobó és Pető uraságokhoz tartozó részé pedig *Balasocz.* Balosfaluán ekkor a lakosok között felsorolnak egy *Demetriuσ Balas* nevű embert is (ő vagy az apja lehetett az alapító). A *Bal(l)os* a *Balázs* név alakváltozata lehet. 1645: *Ballos Falva* (HELLER 1985: 12). 1808-ban már öt — egymással összefüggő — neve van: *Balásfalva, Blasendorf, Balássowce, Balažovce, Balásüczi* (i. m. 13). 1904-ben a *Ballósfalva* nevet állapították meg (MEZŐ 1999: 38).

Cserejóc 'község Munkácstól (Мукачево) északnyugatra, Cserház'. Pesty anonym adatközlője szerint: „Hagyomány útján egy orosz egyént Cseráj ugy neveztek; mely egyén nevéről Cserejócz vette jelenlegi nevét" (MIZSER 1995: 402). Az egészből a személynévi eredet a megfelelő. 1610: *Chwre falva* pag., 1645: *Csüre falva* (HELLER 1985: 36). Tehát 'egy Csüre nevű ember faluja'. A személynevet közli KÁZMÉR is *Csüre ~ Csöre* formában (RMCsSz. 264). 1721-ben felbukkan a népetimológiás *Cserfalva* is. A *Cserejóc* forma csak 1773-tól adatolható, amely a *Csürefalva ~ Cserfalva* ruszinosított formája. Ez utóbbiból következtette ki Pesty adatközlője a *Cseráj* nevet. A magyar alak az elsődleges. 1904-ben a *Cserház* nevet kapta (MEZŐ 1999: 80). Ma: *Череївці.*

Cserlenó 'község Munkácstól (Мукачево) nyugatra', melyről Komka Geyza, jegyző, Pesty adatközlője ezt írja: „Szóhagyományból annyit tudni Cserlenó eredetéről hogy mint vadon Két veres öltözékü úr állitólag katonai egyén által alapittatott, kik Szláv eredetüek lévén, a telepitvényt ön ruházatuk szinéről nevezték el Cserlenónak" (MIZSER 1995: 402). Nem szükséges kommentálni. 1570: *Czerneleo* (Conscr. port.), 1577, 1610: *Cherneleo* (HELLER 1985: 36). Puszta személynévből keletkezett magyar névadással; vö. 1245, 1257, 1262: *Chernel* (ÁSz. 194) szláv eredetű személynév, melyből az *-ő* képző hozzátoldásával alakult a helynév. Az 1697: *Czerleniow,* 1773: *Cserleno(w)* adatok már szlávosodást mutatnak, vö. ukrán *черленый* 'piros, vörös'. 1930-ban *Červeňovo*-ra csehesítették (HELLER 1985: 36), ezt vette át a mai ukrán névadás *Червеньово* formában.

Hribóc 'helység Munkácstól (Мукачево) északra, Gombás'. A Pesty-féle anyagban ez áll: „Mária Therézia idejében Hribótz neveztetett Ternáva… 1339-ik év táján népesitette Koriátovics Vezér, a magával hozott orosz néppel a Ternavát, jelen nevű Hribótz helységet" (MIZSER 1995: 405). LEHOCZKY TIVADAR éppen cáfolja, mert a következőket írja a helység keletkezésével kapcsolatban: „Bubuliskától keletre, a munkácsi járásban fekvő uradalmi helység, mely 1564. évben keletkezett" (3: 300). Bizony, Korjátovicsnak nem volt köze a község alapításához, hiszen LEHOCZKY állítását megerősíti a Conscr. port. 1570-es adata is: *Ribolcz* „noua villa", királyi helység. Ekkor kenézségi falu. 1610: *Rhibocz,* 1645: *Ribocz.* 1697-től *Hribowtse ~ Hrybovcze, Hribovecz, Hribowcze, Hribüczi,* de a leggyakoribb forma a *Hribócz* (HELLER 1983: 64). Ez utóbbi alak-

változatokból logikusan következett a ruszin *грибъ* 'gomba' szóból való levezetés. Pesty: „hogy Hribótzon mely nagy Tőlgy erdőséggel van körül véve, igen sok gomba termet, elnevezték Hriba, — mi útán lett Hribótz a helység" (MIZSER i. h.). LEHOCZKY is hasonlóan vélekedik: „Hribócz gombás-tól" (1: 312). Az igaz, hogy a Pesty-féle leírásban említett Ternavát 'tövises, kökényes' nem lehet kimutatni Hribóc alteregójaként még Mária Terézia korában sem, a sokkal gondosabb LEHOCZKY sem említ hasonlót.

A 16. században keletkezett kenézségi falu neve inkább az alapító nevét tételezi fel, mintsem a gombáét. Persze, könnyen lehet, hogy nagyon sok gomba termett ott, de az ország más szláv vidékén is sok gomba tenyészhetett, mégsem volt több *Hribóc* nevű falu. Másrészt a képző patronimikumot jelöl és nem valamivel való ellátottságot.

Sem a ruszinban, sem az ukránban nem találkoztam *Рыба* 'hal' családnévvel (persze ettől függetlenül még lehet), viszont a szlovákban nem ritka a *Ryba* 'ua.' családnév (pl. Nyitrán). Ehhez járult az *-овьci* képző (KNIEZSA 1960: 22), így a jelentése 'Rybáék, Ryba népe, faluja'. Az 1570-es *Ribolcz* magyarosított forma az eredeti **Rybovec*-ből származik. A névadás formája tehát nem is ruszin (pláne nem ukrán), hanem szlovák. Ezen semmi csodálnivaló nincs, hiszen a beregi kenézek között jócskán találunk szlovák származású vagy szlovák nevű embereket. Ám az is igaz, hogy Hribóc első emberét 1570-ben *Johannes Kenez*-nek hívták. A vezetéknév alighanem a tisztségét jelölte — az eredeti név elhagyásával, és ez éppen *Ryba* is lehetett.

A 'gomba' jelentés annyira beleivódott a köztudatba, hogy a falu nevét 1887-ben Hribóc és Vorotnica egyesítésével *Gombás*-ban állapították meg (MEZŐ 1982: 83). Ez érvényesült a csehszlovák időkben *(Hribovce),* de még a mai ukrán névben is *(Грибівці).*

Iglénc 'Szentmiklóshoz (Чинадійово) csatolt község'. Először 1528-ban fordul(na) elő *Ignetz* formában (HELLER 1985: 61).[1] „Az 1570-ki urbérben *Illnyk* máskép *Agyagosfalvá*nak, 1588-ban pedig *Hlinik*nek mondatik" (Lehoczky 3: 308). És így magyarázza: „*Iglincz* = agyagos helytől [ti. neveztetik], innen egykor Agyagos falvának is mondatott" (Lehoczky 1: 312). A fentebb említett *Illnyk* név nem való ide, hiszen a jelentése 'szilas, szilfás'. Vagy elírás történt, vagy LEHOCZKY tévesen olvasta. Az *Iglénc ~ Iglinc ~ Hlinik,* majd rövidesen a *Hlinyanec* párhuzamos névadással keletkezett, LEHOCZKY magyarázatát 1864-ben megerősíti Iglénc anonim adatközlője: „'s minthogy földjeinek sárga ritkás agyag hihető hogy onnan nevét vette — Hlinyánecz — mi magyar nyelven annyit tenne mint agyagos" (MIZSER 1995: 435). Az *Iglénc* (LEHOCZKYnál következetesen *Iglincz*) nem jöhetett a ruszinból, hanem a lengyelből: *glina* 'agyag' >

[1] E könyv néhány adata nem megbízható, mint ahogy ez sem, mert keveri a hasonló hangzású *Ignéc*-cel.

glinec 'agyagású'. Ebből már levezethető a magyar név: **Iglinec* > *Iglinc (Iglénc),* azaz 'az agyagúsók faluja', pontosan azt jelenti, mint a *Hlinyanec.* Úgy látszik, hogy nem tetszett sem az *Iglénc ~ Iglinc,* sem a *Hlinyanec* név, mert 1904-ben *Pásztorlak*-ra változtatták a következő indoklással: „egy legelőjének *Pasztóvnik* a neve, agyagnak különben nyoma sincs a faluban" (MEZŐ 1999: 154). Kissé meghökkentő magyarázat. A *Pasztovnyik* jelentése nem 'pásztor', hanem 'legelő'. A község agyagos talaját mind LEHOCZKY, mind az 1864-es leírás kiemeli.

Ilkóc 'község Munkácstól (Мукачево) északra, Ilkó', melyből Andrássy Imre, kerületi jegyző, Pesty informátora ezt írja: „Ilykótz, oroszúl jiükitzi" (MIZSER 1995: 407). HELLER 1404-es *(Ilhocz)* és 1406-os *(Ilhowch)* adatai Máramarosból valók, nem ide, hanem *Irholc*-hoz tartoznak. 1604: *Vilkofalva,* 1610: *Ilkofalwa,* 1664: *Ilyko Falva,* 1773: *Ilkócz* (HELLER 1985: 69). A magyar *Vilkófalva ~ Ilkófalvá*-t ruszinosították a 18. században *Ilkóc*-ra. Az alaptag a ruszin-ukrán *Илько* (< *Илля* 'Illés') becézett forma + a birtoklást jelölő képző. 1904-ben *Ilkó*-ra magyarították (MEZŐ 1999: 156). Ma: *Ильківці.*

Klacsanó 'község Munkács (Мукачево) szomszédságában'. 1422: de *Clechano,* 1583: *Klecheno,* 1693: *Kleczanow,* 1773: *Klacsano* (HELLER 1985: 83). A *Klecsan* személynév (vö. a nagyorosz *кляча* 'rossz ló, gebe') + a birtoklást kifejező *-ов* képző, azaz 'Klecsanék ~ Klacsanék (ti. faluja)'. 1930-ban *Kličanovo*-ra 'Kulcsosfalu' csehesítették, valószínűleg a közelben fekvő *Klucsárka* 'Várkulcsa' hatására. Ma: *Клячаново.*

Kálnik 'község Munkácstól (Мукачево) északnyugatra, Beregsárrét' Először 1557-ben említik *Kalnyg* formában mint Ung megyei falut (HELLER 1985: 77), 1570-ben *Kalnik* Bereg megyéhez tartozik (Conscr. port.). Pesty Frigyes adatközlője a következőket írja: „Annyit derithetni ki, hogy igen nagy sár fészek… és az Orósz nép sárat hivatya órószul Kál, tehát hihetőleg attól az egész kőzség vette el nevezését" (MIZSER 1995: 410). Jól fejtett az adatközlő, a jelentés: 'sáros (ti. hely)'. 1894-ben *Beregsárrét*-re magyarosították (MEZŐ 1999: 49), amelyben az eredeti név részleges fordítása is benne van. Ma: *Калник.*

Lauka 'község Munkácstól (Мукачево) északra, Lóka'. 1360-ban fordul elő először: *Lauka,* 1459-ben *Luka, Lwka* (HELLER 1985: 96), 1570: *Lauka* (Conscr. port.), ezután *Lavka ~ Lauka* formában jelentkezik (HELLER i. h.). Pesty Frigyes adaközlője a következőket írja: „Laúka, oroszúl Lavké… 500 év előtt hagyomány szerént Laúkán lakot egy Lávó nevü orosz ember a helység attól nyerte Lávok nevét, mely Magyarúl palló" (MIZSER 1995: 417). Lávó neve csak hasonlít a községére. A jelentésben viszont igaza van, a ruszin *лавка* ugyanis 'palló, kisebbfajta híd'. Egyébként az 1459-ben közölt *Luka* névnek is van jelentése: 'pázsit, legelő; liget'. Aligha ez alapján kapta volna a község az elnevezését. 1904-ben *Lóká*-ra változtatták a nevét (MEZŐ 1999: 217). A csehszlovák időkben a többes számú *Lávky* nevet kapta, amit az ukránok is megtartottak: *Лавки.*

Lohó (Nagy-, Kis-) ’község Munkácstól (Мукачево) északra, Beregszőllős’. Első említésekor még egyetlen falu: 1484: *Lohoh* (Cs. 1: 417), majd 1610: *Kys Loho, Nagj Loho* (HELLER 1985: 98). Pesty Frigyes anonym adatközlője a következőket írja róla: „Nagy Lohó helység közepén van egy forrás, mely Lóh ugy neveznek. A helység Nagy Lohó attól nyerte Lohó nevét — úgyan ezen kőrűl völt Növe Loch fákkal mely magyarúl galagonya fa, bokrok” (MIZSER 1995: 422). A néveredetet nagyjából helyesen állapította meg. Csakhogy esetünkben nem a galagonya *(глог)* játszott szerepet, hanem a hasonló hangzású *лох* ’ezüstfa (Elaeagnus angustifolia)’, ennek is tüskés ágai vannak. A név jelentése: ’ezüstfákkal benőtt területen létesült falu’. 1693: *Lohow* ’Nagylohó’, *Leniowtse* ’Kislohó’ (HELLER 1985: 98), 1864: „Oroszul Velikoje néven nevezik” (MIZSER 1995: 422), és „Oroszul híjjták Lenyúczi és Máloje Lochova” (i. m. 415). Úgy látszik az adatok alapján, hogy a *Nagy-,* illetve *Kis-* előtagot a magyarból fordították le ruszinra. Kislohó másik ruszin nevét LEHOCZKY is hozza: *Lenyuvczi* (3: 385). Ehhez vö. a nagyorosz *ленивец* ’naplopó, semmirekellő’, a ruszin névforma ennek a többes számú alakjából jött létre. Ez a falunév tehát eredetileg csúfnév volt. A két községet 1888-ban *Beregszőllős* néven egyesítették (MEZŐ 1999: 49). Ma: *Лохово.*

Medvegyóc ’község Munkácstól (Мукачево) északnyugatra, Fagyalos’, melyből Pesty Frigyes Bereg megyei anyagában ezeket olvashatjuk: „erdőségekkel volt be nőve, és vala hogy egy tanyára akadtak, a hól nyólcz Medvét meg találtak abba a tanyába és igy innét kapta e község Magyarul Medvegyócz Oroszul Medvegyúvczi nevét” (MIZSER 1995: 418). Ezt megerősíteni látszik a falu pecsétje: ”jobbra haladó medve, felette csillag. K. i.: Medvedócz helységének pecsétje 1844” (Lehoczky 1: 454). A helység neve 1557-ben adatolható *Medwefalwa* (HELLER 1985: 106), 1570-ben *Meduefalua* formában (Conscr. port.). E nevek alapján csakis magyar alapítású helység lehetett, azaz ’egy Medve nevű ember faluja’. Ám a következő évszázadban a magyar névalak teljesen eltűnik, és a *Medvegyóc* helyesírási-ejtési változatai győzedelmeskednek (HELLER 1985: 106), és ez nem más, mint a *Medvefalva* lefordítása. Csakhogy az alapnév *(Medve)* ruszinul *медвідь,* szlovákul *medveď,* és mindkét nyelvben használatos családnévként is. Így hozzá kell tennünk még azt is, hogy a szlávosítást nem a ruszinok, hanem a (később elruszinosodott) szlovákok követhették el. A magyarosítási kampány ezt a községet is elérte: 1904-ben erdőiről a *Fagyalos* nevet kapta (MEZŐ 1999: 242). A csehszlovák időkben előbb a *Medveduvce,* majd a *Medvědovce* a neve (HELLER 1985: 107). Jelenleg a *Меджеджівці* nevet viseli, amely pontosan megfelel a *Medvefalva,* illetve a *Medvegyóc* neveknek.

Obláz ’Újklenóchoz (Кленовець) csatolt község’. Mind HELLER (1985: 121), mind a Conscr. port. 1570-ben mint „nova pagus”-t említi. Első kenéze *Sandrinus Zadavla,* tulajdonképpen ’irányító Sándor’, azaz nevének első része kenézi

voltára utal, nem családnév. LEHOCZKY tőle szokatlan módon magyarázza a község nevét: „Nevét az Oblázi-családtól vette, mely első megszállója volt e helységnek, míg az 1649-ki urbéri összeirás alkalmával is más jobbágy nem találtatott itt mint az Oblázi nevezetüek” (3: 639). Nos éppen a fordítottja igaz: Obláz helységtől kapták a nevüket az Oblázi családok. Például 1570-ben az ugyancsak „nova pagus” Almamező kenézét *Almamezősi Kozmá*-nak hívták. A megoldás sokkal egyszerűbb: az ukrán *облаз* jelentése ’meredek szikla, szirt’. A helység tehát meredek sziklák mellett épült. „Most rendesen Frigyesfalvával egy helységnek tartatik” (i. m.). Még a szovjet időkben ezt is egyesítették a szlovák lakosságú Újklenóccal (magyarosított nevén: Nyárasdombbal), a mai közös név: *Кленовець.*

Patkanyóc ’helység Munkácstól (Мукачево) északnyugatra, Patakos’, melyről Pesty Frigyes anonim adatközlője így vélekedik: „A Község miólta neveztetik igy, arra a bizonyitékok hiányzanak; a száj hagyományból annyit derithetni ki, hogy a leg első letelepölő Patkán nevű egyén vólt, s hihetőleg attól az egész kőzség vette el nevezését” (MIZSER 1995: 424). Nagyon jó meglátás. A magyarban a *Patkány* személynév már 1138-ban előfordul *Patkan* formában (ÁSz. 616), sőt családnévként is használatos volt a 15–17. században (RMCsSz. 831). Az alapnév mindenképpen magyar (szlovákul: *potkan,* ruszinul *пацкун* —, noha ezek is használatosak még ma is családnévként). Először 1610-ben fordul elő *Pattkaniocz* formában (HELLER 1985: 125). A képzésmódja szlovákos (lásd **Hribóc** alatt), 1693-ban már a ruszinosított *Packaniow* fordul elő. Mindkettő jelentése: ’Patkányék, Patkány emberei, faluja’. Ezek után a *Patkanyóc* forma vált általánossá. Ezt a községet is elérte a magyarosítás, 1904-ben a *Patakos* nevet kapta azzal az indoklással, hogy egy patak folyik rajta keresztül (MEZŐ 1999: 295). Ez igaz is, de azt hiszem, hogy a névszépítés játszhatott nagyobb szerepet. A két világháború között *Patkaňovo,* illetve *Packaňovo,* ma pedig *Пацканьово.*

Ruszkóc ’község Munkácstól (Мукачево) nyugatra, Orosztelek’. Komka Geyza, kerületi jegyző 1865-ben a következőket írja róla: „Ruszkócz eredetéröl nincs biztos adat, valószinüleg azonban alapitója Roszut nevü lehetett, lévén e községben jelenleg is ily nevü család” (MIZSER 1995: 427). Az nagyon valószínűtlen, hogy a nevezett család már a 15. században itt élt volna, ám a *Roszut*-ból egyébként sem lehet levezetni a *Ruszkóc* nevet. Abban azonban a jegyzőnek igaza van, hogy a falu személynévi eredetre megy vissza. CSÁNKI (1: 418) a következő adatokat hozza: „Oroszfalunak (1484-ban Ruszkolcznak) nevezték a XIV. században a mai Ruszkóczot is”. Ezt megerősíti LEHOCZKY is: „a 14. században *Koriathovics* birta, s azon korabeli okmányokban *Oroszfalu*nak iratik (…) az 1484-ki Hollós János féle adománylevélben pedig *Ruszkolcz*nak mondatik” (3: 682–3). Azaz párhuzamos névadásról van szó. Az *Orosz* nem feltétlenül az etnikumra utal, hanem mint jelen esetben, családnévre is. Személynévként az Árpád-

korból többször is adatolható (ÁSz. 784). Tehát az *Oroszfalu* jelentése 'egy Orosz nevű ember faluja'. Később már az *Oroszfalu* név nem adatolható, ami azt jelenti, hogy nem volt magyar lakossága. Érdemes még megjegyezni, hogy a 15. században Oroszvéget és Sarkadot is *Oroszfalu*-nak nevezték (Cs. 1: 418).

1484 után a *Ruszkóc* név válik általánossá (HELLER 1985: 140). Ez is személynévi eredetű. Képzésmódja megegyezik a **Hribóc** címszó alatt elmondottakkal. A ruszinok általános elnevezése a régiségben a *rusz* volt. Ám a 17. században képzett változatai is előfordulnak (ám a *rusz* elnevezés aránytalanul gyakoribb): BÉLAY VILMOS Máramaros megyében a családnevekben az alábbi változatokat ismeri 1605–1715 között (1943): *Ruszan, Ruszkan, Rusznik, Ruszka, Rusznák, Ruszcsák, Ruszanok, Ruszin* (a határon túlról betelepültek neve *Lengyelországi* vagy *Oroszföldi* volt). Beregben a Conscr. port. a következőket hozza: *Rusz* (Sztrojna), *Ruszin* (Lohó), *Ruszinovit* (Holubina), *Ruszovics* (Ökörmező, a mai Volóc). E két utóbbi patronimikum képzős forma, azaz 'Ruszin, illetve Rusz fia'. A változatok közül csakis a *Ruszka* név jöhet számításba. Így a községnév jelentése: 'Ruszka nevű ember népe, faluja' (a *Ruszkóc* helységnév egyébként még előfordul Trencsén és Ung megyében is). 1693-ban felbukkan *Ruske* (HELLER 1985: 140) formában is, ami éppen a szlovák(os) megformáltságot erősíti meg. 1865-ben közlik az akkori ruszin nevét is: *Ruszkoe* (ti. *szelo* 'falu') (MIZSER 1995: 427), lefordítva 'oroszok (értsd: ruszinok) által lakott (falu)'. Ezt vették át a csehszlovák időkben is: *Ruské.* Mai ukrán neve: *Руське.* A Trencsén és Ung megyei Ruszkóccal együtt ezt is elérte a magyarosítási hullám: 1904-ben az *Orosztelek* nevet állapították meg (MEZŐ 1999: 329).

Skuratóc 'község Munkácstól (Мукачево) északnyugatra, Bereghalmos', melyről Pesty anonym adatközlője megjegyzi: „és mintha vargák is laktak vólna ótt tehát bőrökkel volt dolgúk, az Órósság pedig bőrt Szkúrának hivattya Órószul, tehát hihetőleg attól vette az egész község elnevezését Skúrá — Skuratócz" (MIZSER 1995: 427). Majdnem jó. A ruszin-ukrán *шкуат* jelentése 'bőrdarab', ez bővülve a birtoklást jelentő képzővel alakult falunévvé: 'a bőrkikészítők faluja'. Alátámasztja ezt még a határban levő *Vargu patak* és *Varguscsina* (a *Varga* a ruszinban és szlovákban is megvan magyar jövevényszóként 'cserzővarga, tímár' jelentésben). 1894-ben a falu nevét *Bereghalmos*-ra magyarosították. Ma: *Шкуратівці.*

Vorotnica 'Hribóchoz (Грибівці) csatolt község', amit Pesty Frigyes adatközlője így magyaráz: „a Helység egy vonalban áll 9 számból Búbúlisska és Hribócz Kőzőt — tehát Vorotnitza, elneveztetett — mely magyarúl anyit tészen kapú" (MIZSER 1995: 430). 1645-ben említik először (az elírt) *Vorotniczna* néven, ezután mindig *Vorotnica* (HELLER 1985: 168). A magyarázatban tollhiba van: nem 9 számból, hanem 9 sztánból állt a helység. A *sztán* jelentése 'egymástól távolabb álló házak a hozzájuk tartozó aklokkal, karámokkal'. Így már érthetőbb, hogy Vorotnica kapuként szolgált Bubuliska és Hribóc között.

Zsukó ’helység Munkácstól (Мукачево) északnyugatra’. Pesty adatközlője nem magyarázza a név eredetét. 1417: *Zukow,* a 18. századtól: *Zsukó, Zsukova, Zsukovo* (HELLER 1985: 177). A *Zsuk* ’bogár’ meglehetősen gyakori ruszin és ukrán családnév. Ennek a birtoklást kifejező *-ov* képzős alakja a helységnév: ’Zsukék (ti. faluja)’. Ma: *Жуково.*

MIZSER LAJOS

Irodalom

ÁSz. = FEHÉRTÓI KATALIN: *Árpád-kori személynévtár (1000–1301).* Bp., 2004.

BÉLAY VILMOS (1943): *Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. A megye betelepülésétől a XVIII. század elejéig.* Bp.

Conscr. port. = *Conscriptiones portarum Comitatus Bereghiensis. Registrum factum per me Franciscum Keczer de Lipocz dicatore sacrae Caesarea Regis Maiestatis de noua Connumeratione portarum in Comitatus Beregh in anno 1570.* (Szabolcs–Szatmár–Bereg Megyei Levéltár, Nyíregyháza, Mikrofilmtár, 73. doboz)

Cs. = CSÁNKI DEZSŐ: *Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában I–III., V.* Bp., 1890–1913.

FÉNYES ELEK (1851): *Magyarország geographiai szótára, mellyben minden város, falu és puszta, betürendben körülményesen leiratik I–IV.* Pest.

FNESz. = KISS LAJOS: *Földrajzi nevek etimológiai szótára I–II.* Negyedik, bővített és javított kiadás. Bp., 1988.

HELLER, GEORG (1983): *Comitatus Bereghiensis.* Die historischen Ortsnamen von Ungarn. Band 15. München.

HELLER, GEORG (1985): *Comitatus Marmarosiensis Comitatus Ugocsiensis.* Serie A. Die historischen Ortsnamen von Ungarn. Band 18. München.

KISS LAJOS (1991): Huszt környéki helységnevek. In: *Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára.* Szerk. HAJDÚ MIHÁLY–KISS JENŐ. Bp. 352–61.

KNIEZSA ISTVÁN (1960), Szlovák helynévtípusok kronológiája. In: *Névtudományi vizsgálatok.* A Magyar Nyelvtudományi Társaság Névtudományi Konferenciája. 1958. Szerk. MIKESY SÁNDOR–PAIS DEZSŐ. Bp. 19–26.

Lehoczky = LEHOCZKY TIVADAR: *Beregvármegye monographiája I–III.* Ungvár, 1881–1882.

MEZŐ ANDRÁS (1982): A magyar hivatalos helységnévadás. Bp.

MEZŐ ANDRÁS (1999): *Adatok a magyar hivatalos helységnévadáshoz.* Nyíregyháza.

MIZSER LAJOS (é. n.) *Máramaros megye Pesty Frigyes helynévtárában.* Kézirat.

MIZSER LAJOS (1995): Bereg megye Pesty Frigyes helységnévtárában 1864–1865. *Levéltári Évkönyv XI:* 395–489.

MIZSER LAJOS (2000): Máramaros megyei tájnevek Pesty Frigyes helynévtárából. *Magyar Nyelv 96:* 252–4.

RMCsSz. = KÁZMÉR MIKLÓS: *Régi magyar családnevek szótára. XIV–XVII. század.* Bp., 1993.

„MAGYAR NYELVJÁRÁSOK”
A DEBRECENI EGYETEM
MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TANSZÉKÉNEK
ÉVKÖNYVE

XLV, 111–135

DEBRECEN
2007.

ISMERTETÉSEK, BÍRÁLATOK

ELEKFI LÁSZLÓ–WACHA IMRE, **Az értelmes beszéd hangzása — Mondatfonetika. Kitekintéssel a szövegfonetikára.** Szemimpex Kiadó. Budapest, 2003. (453 lap)

A magyar beszéd hangzásával kapcsolatban százakra rúg az önálló kiadványok, könyvek, tankönyvek, tanulmányok, sajtócikkek és a médiában rendszeresen hallható színvonalas előadások száma, mégis azt kell mondanunk, még mindig találunk olyan hiányterületeket, amelyeknek kitöltése korántsem hiábavaló próbálkozás.

Ilyen munka a fenti két szerző ígéretes vállalkozása, mely hatalmas terjedelmű műként számos olyan kérdést is tárgyal, melyet a téma iránt érdeklődő tanárok, kutatók, a beszélt nyelvi kommunikáció problémáit követő szakemberek, illetve a szélesebb körű hivatalos, társadalmi, politikai tájékoztatást végző egyének, másrészt a nem közömbös állampolgárok is csak üdvözölhetnek, mivel a könyv tartalmával való alapos megismerkedés mindenki számára csak haszonnal járhat.

Ez akkor is igaz, ha a munka a „Kiejtési kézikönyv” legjelentősebb anyagát tartalmazza, mert mégis világosan vezet végig bennünket a hangoztatás elemeitől (szótagoktól, mondatoktól, mondatkapcsolatoktól) a szövegekig. A mondatfonetikai eszközök használatának vizsgálatánál a két jeles szerző — ELEKFI LÁSZLÓ és WACHA IMRE — elsősorban a standardra, az igényes köznyelvi nyelvhasználatra vonatkozó szabályok, törvényszerűségek tisztázására, tárgyalására törekszik, nézetem szerint teljes sikerrel.

Az természetes, s a szerzők is hangsúlyozzák, hogy nagyszerű előzményekre, főleg az ELEKFI által is jegyzett „Nyelvművelő kézikönyv”-re és az eredeti kutatásokon alapuló DEME LÁSZLÓ-féle vizsgálati eredményekre (a MMNyR. 1. kötetének I. „Hangtan”, II. „Hangsúly, szórend, hanglejtés, szünet” című fejezeteire), FÓNAGY IVÁN–MAGDICS KLÁRA jelentős könyvére (A magyar beszéd dallama. Budapest, 1967), illetve BENCÉDY JÓZSEF–FÁBIÁN PÁL–RÁCZ ENDRE–

VELCSOV MÁRTONNÉ magas tudományos értékű tankönyvének megfelelő fejezeteire (A mai magyar nyelv. Budapest, 1968. 205–458) s nem utolsó sorban a két szerző ezen kérdéskörök széleskörűen és tudományos színvonalon végzett kutatásaira, nagyszámú publikációira támaszkodik (lásd a bibliográfiát: ELEKFI 417–8, WACHA 433–7 — összesen mintegy 20, illetve 88 tételt).

S hadd említsük meg azt is — ami a kiadvány nagy érdeme —, hogy a példaanyagot több évtizeden át gyűjtötték, tehát perspektivikus jellegű szempontoknak is eleget tesznek. De a példák pontosan, nagy szakértelemmel és érzékeny füllel „lekottázott" anyaga nagyon nagy segítségére lehet mind a hivatásos, mind a nem hivatásos beszélőknek.

A könyv rendkívül gondosan kiérlelt fejezetekre oszlik, a nyolc fejezet a következő: 1. a mondatfonetikai eszközök (9–13); 2. a hangsúlyozás (15–105); 3. a beszéd hangjának magassága (107–228); 4. a beszéd ritmikai elemei (229–305); 5. írásjelek és kiejtés (307–30); 6. a mondatfonetikai eszközök összefüggései (331–64); 7. sajátos alkalmazási területek: felolvasás, versmondás, prózamondás, szövegejtés énekléskor (365–92); 8. a spontán beszéd jellemzői (393–405), s végül a nagyon jó összeállítású, teljességre törekvő szakirodalom (407–37) található. Az egyes nagy fejezetek természetesen további tagolódást mutatnak.

Rendkívül nehéz feladat volna a több száz oldalas könyv egyes fejezeteinek elméleti-módszertani szempontból való bemutatása, elemzése, mivel itt az elméleti jellegű észrevételek, fejtegetések mindig a példákhoz, az éppen idézett adatokhoz kapcsolódnak. Tekintettel azonban arra, hogy a mondat, sőt a szöveg a legváltozóbb, talán azt is mondhatni: a legalkalmibb, a pillanathoz mindig éppen illő fonetikai, ritmikai elemek alkalmazását igényli, itt tehát a helyes ejtés iránti, a köznyelvi norma szerinti tanács a szerzők részéről annyira gazdag, amennyire a példák bőségesek és mennyiségileg, minőségileg sokfélék, tehát nem lehet egy-egy nagyobb általános elv alá rendezni valamennyit. Itt a részletek éppoly fontosak, mint az egész, mint a legáltalánosabb elméleti tájékoztatás, szabály. A könyv címében szereplő é r t e l m e s b e s z é d igazi jelentőségét a kilencedik oldalon fejtik ki a szerzők, tudniillik arról van szó, hogy bármilyen tökéletes szöveg is csak a hangzáson keresztül tölti be igazi hivatását. S éppen ez indokolja a terjedelmes könyv célját, funkcióját.

Az é r t e l m e s m o n d a t vizsgálata során a nyelvi (nyelvtani, stilisztikai) megfogalmazás mellett az sem közömbös, hogy a nyelvi formába öntött gondolatok (élmények) miképpen h a n g z a n a k e l. A beszédműnek a helyes, jó és nyelvileg igényes emberhez illő h a n g o z t a t á s a / h a n g z á s a elősegíti, hatékonyabbá teszi a kommunikációt, a gondolatok, élmények megértését, felfogását, a szavak észlelését, a gondolatmenet követését, az elhangzottak bevésését, sőt esztétikai örömöt is szerez a befogadónak, aki a beszéd hallgatásakor egyébként szintén intenzív szellemi tevékenységet végez. A beszélő empátiáját a nyelvi közlés módjával is érzékeltetni kell. A szerzők nagyon fontosnak

tartják ezt a szempontot, mivel a hallgatónak a közlés értelmi elemeit érzelmi motivációval (motivációkkal) is kísérnie kell (lásd például a 9. oldalt).

Az értelmes beszédben — írják a szerzők — a gondolatok súlyának érzékeltetése rendkívül fontos. Hadd jegyezzük meg, hogy a gondolat súlyának megítélése a beszélő feladata, tehát egyben igen gondosan kell elemeznie saját mondanivalóját!

A legterjedelmesebb részek természetesen a hangsúlyozásról, a beszéd hangjának magasságáról és a beszéd ritmikai elemeiről szólnak. S ez így van rendjén, hiszen a hangsúlyozás kapcsán olyan fontos kérdéseket kell tisztázni, felvetni, mint a hangsúly és a hangerő, a szó-, az értelmi, a ritmikai és a csoportos hangsúly, de a magyarban különösen fontos a hangsúly és a szórend összefüggéseinek elemzése. Külön figyelemben részesítik a szerzők az egyes szótípusok (jelzős, birtokos szerkezetek, igekötők, személynevek, névmások) és más szófajok (módosító-, határozó- és kötőszók), valamint a halmozott mondatrészek hangsúlyozási szabályait is.

A hangsúly tárgyalása során nyomatékosan említik a szerzők — s egyáltalán nem alaptalanul —, hogy a beszéd értelmi kifejező eszközeként nemcsak a hangsúly kerülhet szóba, nem lehet ugyanis az értelem közvetítését szolgáló egyetlen akusztikus eszköznek tekinteni. Helyesnek tarthatjuk annak megemlítését, hogy a hangnak négy fizikai jellemzője van, de azzal folytathatjuk a gondolatot, hogy ezek közül az intenzitásnak a hangsúlyozás felel meg, a frekvencia (a zenei magasság) az alapja a hanglejtésnek, az időtartamnak a hosszúság és rövidség, a rezgésmoduláció, a hangszín mellett azonban szerintük fontosabb szerephez jut a ritmus és a szünet. Éppen ezért üdvözölhető törekvése a szerzőknek, hogy eredeti kutatásokon alapuló nagy teret szentelnek a beszéd ritmikai elemeinek. Az említett négy sajátság — a szerzők szerint — nagyobbrészt együtt szolgálja a kiemelést és a süllyesztést, illetve a kapcsolást és a tagolást, s ezzel érzékeltetni tudjuk a mondatok és a szöveg szerkezetét. A kommunikáció folyamatában ezek szerintünk is nagyon fontosak. A hangsúly típusait (szó-, ütem-, szakasz- és mondathangsúly) rendszeres áttekintéssel tisztázzák (17), s ezeket remekül jellemzik a példáik is. Az értelmi, érzelmi hangsúlyról a korábbi szakirodalomban is gyakran olvashattunk, de a ritmikai és a csoportos hangsúly tárgyalása (41–9), példákkal való illusztrálása már külön elismerést érdemel. A csoportos hangsúly említése azért is üdvözlendő, mert — amint említik — eddig csak a nyelvjárásokbeli formáit írták le. Ezzel helyesen terelik a figyelmet a rendkívül gazdag magyar hangsúlyviszonyokra és más hangtani sajátságokra, még ha itt — helyesen — nem is térhetnek el eredeti céljuktól, a standard nyelvváltozat elemzésétől. Fontos azonban az a megjegyzésük is, hogy a színpadi beszédtől, a pódiumbeszédtől vagy a rádió, televízió szereplőinek beszédétől sem idegen ez a hangsúlytípus. Örülhetünk továbbá annak, hogy alapos vizsgálatban részesítik a hangsúly és a szórend összefüggéseit is (49), hiszen a magyar nyelv sajátosan

egyedi és gazdag szórendi sajátságainak megértését és helyes nyelvhasználati tulajdonságait tudják megvilágítani. Minden kissé is fontos sajátságot vizsgálat alá vonnak (nyomatéktalan mondat, mondathangsúlyos mondat, az ismert és az új közlésrész hangsúlyviszonyai, a szókapcsolatok, szó- és szerkezettípusok hangsúlyai stb.). Miközben azonban elméleti jellegű színvonalas fejtegetések révén tovább mélyítik ismereteinket, sok gyakorlati szempontra is tekintettel vannak (mint például a jelzős kapcsolatok, az *egy* számnév és névelő, sőt a személynevek, igekötők, névmások stb. hangsúlyozására), nem kerülve el a hibás hangtani megoldások említését sem, például a mondathangsúly hibáit, a mondathangsúly egyes szakaszainak teljesen egyforma erejű hangsúlyát, a túlzott hangsúlyozást (33, illetve 66–87) stb., a mondat végének indokolatlan kiemelését, a hangcsúsztatás jelenségét (33).

A beszéd hangjának magasságát tárgyalva (107) a hangmagasság, a hangfekvés, a hanglejtés jóformán minden lényeges kérdését érintik, már-már enciklopédikus teljességgel.

Az itteni fejezeteket valóban nemcsak összefoglaló jellegük miatt, hanem sok részletkérdést tárgyaló szempontjaik okán is dicsérhetjük (az összetett mondat dallama, a közbeékelés, indulatos hanglejtés stb.), a hanglejtésbeli hibákra (pl. az indokolatlan mély fekvés, a keresztnév túlzott kiemelése, a mondatvég elnyújtása és felemelése stb.) való figyelmeztetések is helyénvalók, indokoltak (213). Ennek a kiadványnak nem elsődleges feladata a tájnyelvi hangtani jelenségek bemutatása, de azért itt hasznosnak minősíthető, ha legalább utalások formájában felhívja a figyelmet a tájnyelvi sajátságokra is, például a hanglejtés debreceni, nyírségi, tiszaháti, illetőleg a keleti országrészek beszélőinek ilyen irányú jellegzetességeire (225–8).

A mű leginkább új, érdekes és rendkívül értékes részleteket tartalmazó egysége „A beszéd ritmikai elemei” című fejezet. Meglehetősen ritkán találkozunk a hangtani szakirodalomban ennyire alapos, invenciózus, részleteiben is átgondolt, következetesen tárgyalt és jól kidolgozott fejezetekkel (229–94).

Nemcsak a korábbiaknál jóval átfogóbb és bővebb, tartalmi és elméleti szempontból is értékes könyvrészlettel, hanem egységesebb tárgyalásmóddal találkozunk, ugyanis az elméleti fejtegetések és a gazdag példatár a szövegben szerencsére bőségesen szereplő jelekkel (szótag-, hangsúly-, tagadó és kapcsoló jelekkel, dallamábrákkal és beszédiram jelzésekkel stb.) ellátva kontrollálhatóvá teszi megállapításaikat, s egyáltalán a hangtani-ritmikai megoldások széles skáláját ismerhetjük meg akár az elsajátítás reményében is. Persze nagyon nehéz egy ismertetés keretében mindenféle szempontból megfelelő általános értékelést adnunk, mivel szinte példánként, mondatrészenként kellene követnünk a leírt részleteket. Az viszont megállapítható, hogy jól válogatott példák, példamondatok, illusztrációk és megbízható, sőt hibátlan alapossággal megírt elemzések győzik meg az olvasót azok helyességéről. Egyetérthetünk azon általános érvényűnek

tűnő megállapításukkal is, hogy a beszéd ritmikai elemeihez tartozik „mindaz, amit a nyelv zeneiségének, dallamosságának és részben prozódiájának szoktak nevezni", de mintegy helyesbítésnek szánt megjegyzésük szintén komoly figyelmet érdemel, mivel — folytatják — „szűkebb értelemben egyrészt a hosszú és rövid szótagok váltakozásából álló, ún. a r t i k u l á c i ó s ritmust, másrészt pedig azt a lüktetést nevezzük beszédritmusnak, amely a hangsúlyok szakaszos ismétlődéséből adódik úgy, hogy beszéd közben többé-kevésbé azonos időegység alatt mondunk ki rövidebb, illetőleg hosszabb (…) nyelvi egységeket: hangok, szótagok sorozatát, illetőleg szavakat, (…) szókapcsolatokat, mondategységeket, akár egész mondatokat" (229). A vers ritmusának kétségtelenül igen fontos szerepe mellett szólnak a szerzők a nyelvbeli és a beszédbeli ritmusról is (i. h.). A ritmus rétegeződésének (artikulációs ritmus, pattogás, leppegés, hadarás) áttekintése után megszívlelendő elemzéseket találunk az értelmi ritmus, a szerkezeti ritmus, a mondatok láncolatában fellépő és a szövegegész tagoltságából adódó ritmus jelenségeire is, de nem feledkeznek meg a gondolkodás és az érzelmi ritmus összefüggéséről sem (291–2). Itt is figyelmeztetnek a szerzők a ritmusos beszéd során előforduló hibákra, hiányosságokra, például a hadaró jellegű beszédre, a gyorsasági váltások helyes megoldására (292–4). Finom különbségeket is megfogalmaznak a versritmus és a prózaritmus tárgyalása során, megállapítva, hogy a hangzó prózanyelvben is megtalálhatók azok az elemek (hangsúlyos és hangsúlytalan elemek, rövid és hosszú szembenállások), amelyeknek rendezett, szabályszerű ismétlődése elsősorban a versre jellemző, de a prózának is sajátja, ha nem annyira művészi terítésben, nem annyira játékosan és expresszív jelleggel fordulnak is elő.

Világos képet adnak a beszédritmusról, s figyelemmel vannak a beszédsebességen, beszédtempón belül az ún. intonációs beszédtempóra, mivel a beszélő a tempósajátosságok határain belül alkalmazkodik a beszédhelyzethez (beszélgetés, előadás stb.), de a beszélő tekintettel lehet a hallgatóság érdeklődésére is, elkerülve a beszéd iramának manapság észlelhető felgyorsulását (232).

A ritmus rétegződésének tárgyalása alapos és körültekintő. Kedvünk lenne hosszan értekezni ezen fejezetek (az artikulációs, az értelmi, a mondatritmus; a gondolkodás és az érzelmi ritmus összefüggéseinek, 291) magas tudományos értékéről, de ezt érdemben csak részletes elemzésekkel tehetnénk meg, amire most nincs lehetőség. Így csupán azt állapíthatjuk meg összefoglalóan, hogy lenyűgözően alapos, szinte minden részletre kiterjedő, magas színvonalúan megírt fejezet (a feszített szerkezetű egyszerű mondatok vagy halmozott mondatrészek, illetve a szerkezeti ritmus, 263, 275, 278–9 stb.) talán valóban a könyv legjobb, tudományosan legértékesebb fejezeteinek egyike. Elméleti fejtegetéseik és a hozzájuk csatlakozó példamondatok közlése valóban határtalan elismerést érdemel.

A különféle szövegek hangtani megformálásának kérdései is előkerülnek (felolvasás, versmondás, prózamondás, 369–75 stb.), sőt külön érdekesség a szö-

vegejtés sajátságainak elemzése énekléskor (386), de számolnak a színpadi, a spontán beszéddel s a beszélő egyéniségével stb. is. (A versmondáshoz felhasznált Dsida Jenő vers: „Arany és kék szavakkal...” közlése nem pontos, két, némileg eltérő változatot közölnek a szerzők, lásd a 39. és a 378. oldalt).

A gondolkodás és az érzelmi ritmus tárgyalása (291) során hívják fel a figyelmet arra, hogy különbség van az előre megfogalmazott, írásban rögzített, és a természetes beszéd, a spontán beszéd ritmusa között. Ugyancsak fontos része a munkának a beszédritmika általános sajátságaival foglalkozó fejezet (292), ahol szóba kerülnek a vérmérséklettel, a tempóval, a hanglejtéssel és a hangsúllyal összefüggő sajátságok.

A beszédszünet jelentőségét egykor nem tartották különösebben fontos tényezőnek, éppen ezért örvendetes, hogy a szerzők rövid, de rendszeres és modern szempontokkal kísért áttekintést adnak a fiziológiai, a tagadó és a figyelemkeltő szünetről (295).

Az értelmes beszéd iránti követelménynek kell tartanunk a monotóniával szemben a dallamosságot — még prózai szövegek interpretálásakor is. Az úgynevezett dallamosság tárgyalása éppen ezért lehetett volna talán valamivel bővebb is (304), hiszen a mai beszélők többsége, különösen előadások, dialógusok során nemigen van tekintettel a dallamosság követelményeire, talán attól félve, hogy öncélúvá, éneklővé válik a beszéde. Igen fontos és találó azonban azon megjegyzése a szerzőknek, hogy éneklés címén nem lenne szabad elutasítani a nyelvjárásterületek változatos hanglejtésformáinak megismerését (305).

A két szerző valóban nehéz feladatra vállalkozott, de annak ellenére teljes sikerrel oldották meg feladatukat, hogy a mondatok az életben hatalmas halmazokban termelődnek újra, nem könnyű belőlük a célnak megfelelően válogatni. Ha tankönyvnek fognánk föl a művet, talán zsúfoltnak tartanánk, mert szinte megtanulhatatlan lenne, hiszen minden mondat más, bár azért mégis vannak általánosítható megállapítások. Nem hálátlan feladat ilyen munka megírására vállalkozni, mert egyformán találhat benne hasznosítani valót a középiskolás, főiskolás, egyetemi hallgató diákoktól kezdve (pl. a Kazinczy-, édesanyanyelvi versenyek leendő résztvevői) a hivatásos (pl. politikusok, tanárok, színészek, tévé- és rádióbemondók vagy állandó műsorok vezetői) és nem hivatásos (pl. önkormányzatok dolgozói, kulturális menedzserek, idegenvezetők stb.) személyekkel bezárólag bárki. Ebben hinni — ilyen nagyszerű könyv megjelenése után — talán nem reménytelen.

Mondják, hogy ma a beszéddel nehéz közvetlenül hatni az emberekre, talán az élőszó értéke devalválódott. Ez mindig is tévhit volt. Ha nem is hangoztatjuk, ha nem is nevezzük nevén az illetőt, de mindannyian, minden igényes emberben él legalább egy-egy ember, tanár, színész, lelkész vagy vezető emléke, akit éppen az értelmes és példás beszéde, kiejtése, kellemes orgánuma stb. miatt érdemesítünk arra, hogy szívesen emlékezzünk rá. Az ilyen könyvek bizakodóvá te-

hetnek bennünket, hogy ma is él a felnőttekben és a fiatalokban az igény az ilyen típusú műveltség megszerzésére.

A „Beszélni nehéz szakkörök”-nek a bibliája is lehetne ez a könyv, mert egyrészt értékes, elméleti jellegű és igényű alkotás, másrészt a gyakorlatban is jól hasznosítható, módszertani szempontból is kiváló munka, mely képes arra, hogy a gyakorlati beszédtudományt is szolgálja, fejlessze. A szerzők tanácsai világosak, gondosan megfogalmazottak. A mondatok, szövegek jelekkel való pontos lekottázása pótolni tudja a kazetták esetleges felhasználásával illusztrált nyelvi anyag érthető hiányát.

A könyv jól szerkesztett, arányosan rendezett kiadvány. Teljesen indokolt, hogy a témán belüli részek között a szerzők fontosságuknak megfelelően válogatnak, s valóban a legfontosabb gondolatoknak szentelik terjedelemileg is a legnagyobb figyelmet (pl. ritmikai elemzések, hangsúlyozás, a beszéd hangjának, hangzásának magyarsága stb.), s nincsenek olyan kérdések, problémák, amelyeknek hiánya feltűnő lenne. A dialógusok hangtani jellemzőiről lehetett volna talán nagyobb mértékben szólni, esetleg a dialektusok fonetikai sajátságait is elemezni lehetne alkalomadtán, annak érdekessége, a köznyelvitől (a standardtól) helyenként jócskán eltérő jellege miatt, de ez már egy másik, hasonló mű nemes feladata lenne.

Egészében rendkívül értékes, hangtanilag-zeneileg jól kimunkált mű. A szerzők latens empatikus képessége is említést érdemel, hiszen úgy tűnik, szuggesztíven van előttük a beszélő, a magyar nyelv mindenkori beszélője, használója és éltetője.

NYIRKOS ISTVÁN

PETHŐ JÓZSEF, **Jelentéstan. Tankönyv a BA képzés számára.**
Nyíregyháza, 2006. (136 lap)

1. Aki valamikor is elmélyültebben foglalkozott a szemantika kérdéseivel, az egészen biztosan egyetért azzal a véleménnyel, hogy e témáról könyvet írni nagyon komoly vállalkozás. Kevés olyan magyar kutató van, aki hasonló munkába fogott bele, inkább csak egy-egy konkrét jelentéstani jelenségről születtek, születnek tanulmányok. Az erről a témáról értekező önálló, összefoglaló, áttekintő, rendszerező könyvek nagyon könnyen felsorolhatók, s megjelenésük között is évtizedek teltek el (Gombocz Zoltán, Károly Sándor, Hadrovics László, Kiefer Ferenc). Hát még annak milyen nehéz a dolga, aki ezt az igen sokfelé ágazó,

napjainkban is nagyon intenzíven fejlődő, nehezen megközelíthető jelentéstant tankönyvbe szeretné foglalni! Pethő József erre a feladatra vállalkozott.

A magyar felsőoktatás átszervezése, az új, kétszintű képzési struktúrának a bevezetése komoly feladatot jelent a felsőoktatásban oktatók és a hallgatók számára egyaránt. Oktatóként a BA és az MA képzéssel kapcsolatban más-más célokat kell kitűznünk, így más-más elvárásokat is kell megfogalmaznunk. Ennek felismerése is motiválta Pethő Józsefet abban, hogy megírjon egy olyan jelentéstani tankönyvet, amely a BA szintű képzésben részt vevő hallgatókat ismerteti meg e tudományág eredményeivel. A szerző célja, amelyet az „Előszó"-ban (7–8) meg is fogalmaz, hogy a középiskolában tanultakra alapozva úgy nyújtson könyvével újabb ismereteket, hogy azok az MA szinten tovább tanulni kívánók számára a későbbiekben is megfelelő alapot jelentsenek az elmélyültebb tanulmányokhoz. Mindezek fényében érthető, hogy a szerző nem is törekszik arra, hogy a jelentéstan minden témakörét tárgyalja. A tankönyv szemléletmódjában igazodni igyekszik KIEFER FERENCnek a néhány év alatt jelentéstani alapmunkává vált „Jelentéselmélet" című művéhez (Bp., 2000). A szerző azzal a nem titkolt megfontolással alakítja tankönyvét, hogy vele a BA szinten tulajdonképpen előkészítse az MA szinten oktatható Kiefer-munka megértését, feldolgozhatóságát a hallgatók számára. Ennek az egymásra épülésnek az is biztosítékául szolgálhat, hogy a tankönyv szakmai lektora maga Kiefer Ferenc volt.

2. A tankönyv nyolc önálló fejezetből áll, amelyek után szöveggyűjtemény, feladatsor, majd irodalomjegyzék található. Az első rövid, „A jelentéstan a tudományok rendszerében" (9–15) címet viselő fejezetben először is a szemantika és a szemiotika közötti különbség, illetve a köztük fennálló kapcsolat nyer megvilágítást, amit a szemantika néhány alapvető szempont szerinti osztályozása, továbbá a más tudományágakkal való kapcsolatának hangsúlyozása követ. A munka tankönyv jellegét erősíti, hogy e fejezet végén — ugyanúgy, ahogyan minden más fejezet végén is — a konkrét témával kapcsolatos továbbvezető irodalmat találhat az olvasó. S bár a könyv utolsó része tartalmaz szakirodalmi összesítést, a fejezetek után a témához közvetlenül kapcsolható írások felsorolása a tanulást is megkönnyítheti, hiszen nem a nagy egészből kell az idevágó munkákat kiszűrni, a hallgatók azokat már „készen" kapják a további tájékozódáshoz.

A második fejezet „A jelentéstan történetének vázlata" (17–28), s valóban azt nyújtja, amit a címe ígér: vázlatos áttekintést. Nagyon röviden bemutatja az ókori, középkori és a reneszánsz korszakbeli előzményeket, megemlítve Prótagorász, Gorgiász, Platón, Arisztotelész, Szent Ágoston és Sylvester János nevét és tevékenységét. Valamivel több teret szentel a 19., majd a 20. századi tudománytörténetnek. Az előbbiből kiemeli Christian Karl Reisig, Michel Bréal, Hermann Paul, az utóbbiból pedig Ferdinand de Saussure, Jost Trier, Leonard

Bloomfield, Noam Chomsky, illetve Jerrold J. Katz és Jerry A. Fodor elméleti tevékenységét. Talán a szerzővel szemben a kiadó által támasztott terjedelmi korlátok is hozzájárultak ahhoz, hogy kissé mozaikszerűnek érezhetjük ezt a fejezetet, annak a célnak azonban megfelel, hogy a jelentéstan fő kérdésköreinek időbeli alakulását körvonalazza a témával komolyabban most első ízben találkozó hallgatók számára.

Napjaink kutatási irányai között komoly helye van a pragmatikai vonalnak, s a különböző szemantikai irányzatok többféleképpen vélekednek a pragmatika és a szemantika viszonyáról: különállóak-e, avagy egyik a másiknak a része. E kérdést a tankönyv írója a „Szemantika és pragmatika" (29–34) című fejezetben a három fő szemantikai irányzat (a formális, a strukturális és a kognitív szemantika) felfogása szerint tekinti át, s természetesen itt kap helyet a pragmatikai jelentés mibenlétének tisztázása is.

A negyedik fejezet témája „A jelentés leírásának módjai napjaink szemantikájában" (35–52). A szerző elsőként a logikai szemantika főbb kérdéseinek bemutatására vállalkozik: a nyelvi kifejezések vonatkozásának témakörében hangsúlyos helyet kap a köznév és a tulajdonnév közötti különbség, s itt kerül elő a denotáció és a referencia fogalmának értelmezése, illetve a szójelentés szemantikai jegyekkel történő ábrázolásának, az ún. komponenses elemzési módszernek a bemutatása is. A formális szemantikában kiemelt helye van az igazságfeltételeknek, amelyekkel ezen irányzat szerint a jelentés leírható, s szintén központi szerepű Gottlob Frege elmélete a jelentés kompozicionalitásáról. A szerző lényegre törően és világosan magyarázza e fogalmak lényegét, ugyanakkor mintha kissé a levegőben lógna a jelentés formális ábrázolásáról szóló egyoldalnyi összefoglalás, amely egy a logikai jelek és azok jelentését mutató táblázatot, valamint egyetlen lexéma jelentésének formális ábrázolását tartalmazza.

A jelentést a nyelv rendszerén belül értelmező, főleg a szószemantikával foglalkozó strukturális szemantika nyolc különböző jelentésviszonyt tárgyal, s ezek a következők: szinonímia, hiponímia–hiperonímia, inkompatibilitás, ellentmondás, antonímia, gyenge implikáció, előfeltevés, konvencionális implikatúra. Pethő József a fejezet elején jelzi, hogy könyvében e jelentésviszonyok közül csupán az első öttel foglalkozik, s közülük a szinonímiának később önálló fejezetet is szentel. A rendszer teljessége érdekében talán a maradék három mondatbeli jelentésviszonnyal is érdemes lett volna legalább érintőlegesen foglalkozni, ezek elmaradásának indoklását nem is kapjuk meg. Az viszont, hogy a szinonimák kérdése külön szerepel a tankönyvben, a szerző saját tudományos érdeklődését ismerve érthető és elfogadható.

A kognitív szemantika bemutatását a munka írója az irányzat többféle megítélésének felvillantásával kezdi, s azonnal jelzi azt is, hogy a tankönyvi korlátozás csupán az elméleti keret felvázolására ad lehetőséget. A háttér és az alak, illetve az alapnevek fogalmának tisztázását a kognitív szemantika metaforaelméletének,

majd a prototípus-elméletnek a leírása követi. Ez utóbbi rész talán megérdemelt volna egy kicsivel részletezőbb kifejtést, annál is inkább, mert napjainkban az elmélet igen nagy népszerűségnek örvend, s nem csupán a szemantika körében alkalmazzák.

„A poliszémia" (53–64), „A homonímia" (65–9) és — ahogyan azt már korábban is jeleztük — „A szinonímia" (71–4) jelensége önálló fejezetet alkot (5–7. fejezet). Az ötödik fejezet középpontjában a poliszémia és a homonímia elválasztásának kérdése áll. E két jelentésviszony magyarázata során először a tankönyvekben általában szereplő ábrákkal találkozhatunk, majd ezeknek a szerző megmutatja saját megközelítése szerinti kritikáját is, s közreadja a helyesbített, szemléletes változatukat. A jelentésviszonyok elkülönítésének lehetőségeire vonatkozóan igen részletes elemzést, több szempontú megközelítést láthatunk, s a fejezetet a szabályos és a szabálytalan poliszémia kérdéskörének tárgyalása zárja. A homonimákról szóló hatodik, rövid fejezetben az olvasó megismerkedhet e jelenség kialakulásának nyelvtörténeti hátterével: a konvergens és a divergens fejlődéssel. Mindezt az azonos alakú szavak három fő típusának, illetve azok altípusainak a bemutatása követi: az első a szótári homonima jelensége, amelynek tárgyalása során az azonos és a különböző szófajú szavak azonos alakúságának kérdése áll a középpontban. Másodikként a homonimának azt a válfaját tárgyalja a tankönyv, amelyet a szavaknak az a csoportja alkot, amelyben a szótári alak egy toldalékolt formával egyezik meg, s végül harmadikként a nyelvtani homonimák leírását olvashatjuk. A hetedik fejezetben Pethő József bemutatja a szemantika történetében kialakult különböző szinonímia-felfogásokat. A görög elnevezésnek, tehát a jelenség eredeti értelmezésének leírása után a témával foglalkozó magyar nyelvészek közül kiemeli és tárgyalja Károly Sándor és Kiefer Ferenc elméleti megközelítését, amit D. Alan Cruse szemantiko-pragmatikai szemléleten alapuló szinonímia-értelmezése követ.

A szemantikai kutatások egyik fontos iránya a jelentésváltozások vizsgálata: milyen külső és belső okokkal magyarázható a nyelvi elemek jelentésének megváltozása, s e folyamatoknak milyen típusait lehet elkülöníteni. A nyolcadik fejezet, amely „A jelentésváltozás" (75–84) címet viseli, ezekkel a kérdésekkel foglalkozik. A jelentésváltozások típusainak megállapításában a szerző két szempontot vesz figyelembe: a jelentésterjedelem és a jelentéstartalom változása alapján meghatározható típusként a jelentésbővülést, a jelentésszűkülést, a jelentésmegoszlást és a jelentéselkülönülést (szóhasadást) sorolja fel. E jelenségek magyarázata nem szorítkozik csupán az elméleti meghatározásra, hanem a szerző bőséges példaanyaggal is igyekszik megértetni a változások lényegét. Hasonlóan jár el a jelentésváltozás típusait egy másik szempont, a folyamat lefolyásának módja szerint vizsgálva is. E nézőpont alapján előbb a névátvitelnek metaforikus és metonimikus formája kerül górcső alá, majd a hangalaki hasonlóságon, illetve a

szószerkezeti kapcsolaton alapuló jelentésátvitel kérdése szerepel a középpontban.

A jelentésváltozás-kutatások újabban élénk érdeklődést mutatnak a grammatikalizáció jelensége iránt. A témát Pethő József LADÁNYI MÁRIA egyik tanulmányának (Jelentésváltozás és grammatikalizáció. MNy. 94 [1998]: 407–27) a feldolgozásával mutatja be. Ennek az eljárásnak magam abban látom nagy jelentőségét, hogy — ahogyan már többször is hangsúlyoztam, tankönyvről lévén szó — a hallgatóknak a kérdéskör megvilágítása mellett egyfajta példát is adhat egy tanulmány feldolgozására, hiszen oktatóként számtalanszor szembesülhetünk azzal, hogy az ilyenfajta feladatok komoly problémát jelenthetnek hallgatóinknak.

A tankönyv utolsó előtti, kilencedik fejezete a „Szöveggyűjtemény" (85–115), amely három nagy témából: a jelentésfajták, a tulajdonnév jelentése és a kognitív szemantika köréből közöl fontos tanulmány-, illetve könyvrészleteket KIEFER FERENC, J. SOLTÉSZ KATALIN és TOLCSVAI NAGY GÁBOR tollából. Úgy látom, hogy e kiemelt szakirodalmi idézetek az általam már fentebb helyenként megfogalmazott, de eszerint a szerző által is érzékelt hiányosságok egyfajta pótlását szolgálják.

A tankönyvben nem kapott nagyobb hangsúlyt a szemantikai jegyek mibenléte és jellemzése, s hasonló a helyzet a különböző jelentésfajtákkal is, amelyekről egy ebben a fejezetben idézett Kiefer-tanulmány részlete szól csupán. A témának azonban megítélésem szerint az elméleti részben is helye lenne, hiszen a jelentésleírás és -elemzés során alapfogalomként, alapegységként tartjuk számon a szemantikai jegyeket. A jelentés különböző szempontú megközelítése (denotatív jelentés, konnotatív jelentés, stilisztikai jelentés stb.) pedig a szemantikai vizsgálatoknak ugyancsak kedvelt témája.

A tulajdonnév jelentésének kérdésére irányuló kutatások már a jelentéstannak mint önálló tudományágnak a megjelenése előtt is, a kezdetektől meghatározó szerepet töltöttek be, így csak sajnálhatjuk, hogy e témát is csupán egy-egy — bár kétségtelenül kiemelkedő jelentőségű — Kiefer- és J. Soltész-írás képviseli a szöveggyűjteményben.

A tizedik, „Feladatok" címet viselő fejezet (117–32) a könyv tankönyv, sőt munkatankönyv jellegét hangsúlyozza. A szerző célja, hogy a könyvvel megszerzett elméleti ismereteket a hallgatók a gyakorlatban is — akár szemináriumi keretek között — alkalmazhassák, s ehhez tíz példafeladatsor szolgál segítségül. A tankönyv lezárásaként pedig azt a hatvannégy szakirodalmi tételt láthatjuk, amely a tankönyv elméleti forrásául szolgált.

3. Mindenki, aki valaha is tanított, tapasztalatból tudja, hogy az oktatás bármilyen szintjéről legyen is szó, ugyanazt a tantárgyat annyiféle módon lehet tanítani, ahányan azt oktatják. A munkát azonban megkönnyítheti egy a tudományág

eredményeit átfogóan feldolgozó tankönyv. Pethő József ennek létrehozására tett kísérletet: tankönyve a szemantika oktatásának témájában mutat számunkra egyfajta követhető lehetőséget.

RÁCZ ANITA

BURA LÁSZLÓ, **Öt évszázad utcanevei.**
Szatmárnémeti (Satu Mare) (1500–2000).
Szatmárnémeti, 2007. (109 lap + 7 térképmelléklet)

A munka a szerző ajándékaként jutott el hozzám. Jövőre lesz ötven éve, hogy a kettőnk neve együtt jelent meg a nyelvjárási anyaggyűjtő verseny eredményhirdetésében (Nyr. 83: 212–3). Ezzel az írással a mi személyes évfordulónkra (is) kívánok emlékezni.

A történeti nevek közreadásában ez a munka nem áll egyedül. Elég, ha a Debreceni Egyetemen a Hoffmann István által vezetett névtani kutatások eredményeire gondolunk. Ezekben a kötetekben a korai ómagyar kor nagy közigazgatási egységeinek földrajzi nevei kerülnek feldolgozásra. Csak néhány példát említek ezek közül. Mivel borsodi születésű vagyok (és elfogult), PÓCZOS RITA munkáját veszem elsőnek (Az Árpád-kori Borsod és Bodrog vármegye településneveinek nyelvészeti elemzése. Debrecen, 2001). Másféle elfogultság diktálja, hogy RÁCZ ANITÁnak a régi Bihar vármegyével és TÓTH VALÉRIÁnak Abaúj és Bars vármegyével foglalkozó tekintélyes köteteire is hivatkozzam (A régi Bihar vármegye településneveinek nyelvészeti vizsgálata. Debrecen, 2005; A régi Bihar vármegye településneveinek történeti-etimológiai szótára. Debrecen, 2007, illetve Névrendszertani vizsgálatok a korai ómagyar korban. Abaúj és Bars vármegye. Debrecen, 2001; Az Árpád-kori Abaúj és Bars vármegye helyneveinek történeti-etimológiai szótára. Debrecen, 2001). Mind az öt kötet „A Magyar Névarchívum Kiadványai" sorozatának egy-egy darabja.

A nagy közigazgatási egységek, nevezetesen egyes vármegyék történeti helynévanyagát feldolgozó nagy vállalkozások mellett jó néhány település névanyagának vizsgálatát is elvégezték. Ezek sorába illik BALASSA IVÁN sárospataki múzeumigazgató korából származó munkája (Sárospatak történeti helyrajza a XVI–XX. században. Miskolc–Sárospatak, 1994). A szerző így foglalja össze munkája célját és lényegét: „a történeti helyrajz egy adott település, ez alkalommal Sárospatak, földrajzi neveiből (utcák, terek, vizek, hidak, épülmények stb.) indul ki és azokat az utóbbi 400–500 évben történetileg, etimológiailag,

földrajzi elhelyezkedésében, változásában stb. vizsgálja" (7). A névanyag ilyen kezelése lehetővé teszi, hogy Sárospatak történeti földrajza táruljon elénk, sok ismerős helyet a személyes élmény révén ismertem, mivel pataki gimnazista voltam. HLAVACSKA EDIT munkája (Salgótarján utcanevei. Salgótarján, 1989) „…a város jelenlegi és történeti utcaneveit egyaránt tartalmazza" (6). És hogy földrajzilag közelebb is keressünk munkát, a NÁBRÁDI MIHÁLY által szerkesztett „Debrecen utcanevei"-nek (Debrecen, 1984) anyaga is „történelmi fejlődésben" állt össze (6).

Bura László Szatmárnémeti utcaneveinek öt évszázadra terjedő vizsgálata egyébként az időkeret meghatározása miatt legközelebb Balassa Iván idézett munkájához áll.

Szatmár és Németi eredetileg két önálló közigazgatású és azonos jogú település volt. Szatmár a kialakuló vármegyerendszerben központtá, vámszedő és sókereskedelmi hellyé vált. Németi valószínűleg a bajor Gizella királyné idején Magyarországra érkező germán hospesek lakóhelye volt. A két település egyesült, és 1715-ben szabad királyi város lett. A szerző figyelemmel kíséri, hogy az öt évszázad alatt hogyan alakult a település földrajza. A kezdeti négy-öt utca(név) a 21. századra több mint három és félszáz lett. Kutatásának lehetséges hasznát Bura a következőkben fogalmazza meg: „A feltárt utcanévanyag új eredményeket hozhat a helytörténet, társadalomnyelvészet, társadalomlélektan stb. tudományágak számára, értékes adatanyagot nyújt mind a természetes, mind a mesterséges névadást tanulmányozni akarónak, a hivatalos névadás vonatkozásában mind a magyar, mind a román utcanévadást kutatónak." (6) Az utcanévadás történetében két nagy korszakot különít el: a népi névadás korszakát 1500-tól 1883-ig és a hivatalos névadás korszakát 1883-tól az 1989-es társadalmi-politikai változások koráig. Ezt a második nagy korszakot nyolc részre tagolja. Ebben a tagolásban két folyamat játszódik párhuzamosan. Az egyik mennyiségi, azaz a lakosság gyarapodása magával hozza új utcák nyitását (és természetesen ezek névadását). A másik az impériumváltozásokkal függ össze. Az első világháború után az akkori 118 utca magyar nevét román névvel helyettesítették, de megadták ezeknek a magyar megfelelőjét is. Ennek egyik formája volt, hogy a személynévi eredetű utcanevekben az ún. magyar sorrendet követték, és a magyar keresztnévnek megfelelő elemet következetesen magyarra fordították (*Eminescu Mihály, Filipescu Miklós,* illetve *Iancu Avram,* ez utóbbiban csak a sorrend lett „magyar", az *Avram* román maradt). Ez a fajta románosítás „a névadók teljes szakmai járatlanságát tanúsítja" (18). A második bécsi döntés következtében 1940 szeptemberétől 1944 októberéig Észak-Erdély és így Szatmárnémeti is magyar fennhatóság alatt volt. A városban ekkor már 146 utca található, és „A magyar közigazgatás általában visszaállította az első világháború végéig használt utcaneveket" (19), az újonnan keletkezett utcáknak új nevet adtak: *Bo-*

tond, Géza, Esze Tamás, Bodrog, Duna, Őrnagy, Püspök, Hársfa, Nyárfa, hogy egy kis válogatást bemutassunk az akkor adott nevekből.

1945–46-ban a *Gömbös Gyula, Horthy, Hitler*-féle nevek eltűntek. A román királyi család tagjairól kapott nevek ekkor még jól megférték a *Karl Marx, Engels, Lenin, Maxim Gorkij* utcanevekkel. És ekkor még volt 46 magyar személynévi eredetű utcanév is. A királyság megbuktatása után például a Ferdinánd királyról elnevezett utcát természetesen átkeresztelték *Republicii* névre. A hetvenes-nyolcvanas évekbeli névváltoztatások érintettek román, magyar, orosz-szovjet neveket. A *Rákóczi* nevet például *Retezetului*-ra cserélték. Az utolsó nagy korszak 1990–91-ben hozott jelentős változást. 72 nevet változtattak meg (*Engels*-ből *Paris, Karl Marx*-ból a már korábban is használt *Corvinilor* lett). 2006 után újra feltűnik magyar személyiségek neve is *Bethlen Gábor*-tól a zenész *Ruha István*-ig.

Névtani szempontból érdekes a nevek szerkezetével és az utcanevek utótagjaival foglalkozó rész (27–31). A névrendszer fejlesztése és a tanulságok után a „Statisztikák, szemléltető táblázatok" című rész (37–58) foglalkozik az utcanevek eredetével öt csoportban (én elsősorban és szándékosan többnyire személynévi eredetűekre mint az ideológiai, államrendi változásokat legjobban reprezentálókra tértem ki), majd táblázatokba foglalja az utcanévadást és az új utcák névváltoztatásait. Az „Adattár" (58–101) a magyar nevek betűrendjében 558 tételt sorol fel. Ez a valóságban egyrészt kevesebb, mert azonos név más-más objektumra is vonatkozik, és ugyanannak az objektumnak a különböző korszakokban más-más neve lehet. A „Könyvészet" után (43 tétel) a 2006-ban használt 383 utcanév felsorolása következik. Ebben a névsorban már csupán 13 magyar személy fordul elő mint névadó *(Ady Endre, Bartók Béla, Bolyai Farkas, Csipler Sándor, Dsida Jenő, Gellért Sándor, Hám János, József Attila, Lükő Béla, Páskándi Géza, Petőfi Sándor, Szilágyi Domokos, Teleki Blanka* és kimaradt ugyan ebből a sorból, de ide tartozik *Bethlen Gábor* és *Ruha István).* A világirodalom és -történelem 5 névvel van jelen: *Luois Calderon, Danton, Decebal, Mahatma Ghandi, Voltaire.* A kötetet hét, alig olvashatóan lekicsinyített térképmelléklet és az 1920-as névváltoztatási rendelet egy lapjának hasonmása zárja. A hátsó borító szövegéből idézem: „Az utcanevek a hivatalos nevek közül a legkönnyebben változtathatók, ezért leginkább magukon viselik a kor, a változó társadalmi és politikai rendszerek sok valódi és majdnem ugyanennyi téves értékítéletét".

KORNYÁNÉ SZOBOSZLAY ÁGNES

Nyelvi identitás és a nyelv dimenziói. Szerk. HOFFMANN ISTVÁN–JUHÁSZ DEZSŐ. Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság. Debrecen–Budapest, 2007. (343 lap)

1. A 2006. augusztus 22–26. között Debrecenben megrendezett VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson a magyarságtudományok képviselői a legfrissebb kutatási eredményeiket, tudományos problémáikat bocsátották közre, és vitatták meg egy-egy szűkebb szakmai közösség részvételével. A tanácskozás lebonyolítási formájaként a szervezők-rendezők ún. szimpóziumi rendszert alkalmaztak. Az egyes szimpóziumok előadásaikkal szorosabban vagy lazábban kapcsolódtak a kongresszus központi tematikájához, s egy-egy körülhatároltabb témakör részterületeinek az összefüggéseit vizsgálták, hogy az elemzéseik által újabb tudományos részeredményekre derüljön fény.

A kötet két szimpózium előadásait, illetőleg az azok alapján készített tanulmányokat tartalmazza. A „Névtörténet — magyarságtörténet" című szimpóziumnak 18, a „Területi és társadalmi nyelvváltozatok a történetiség fényében" címűnek pedig 12 előadása került bele a kötetbe. A névtani dolgozatok első fele a történeti magyar helynevek kérdéseivel foglalkozik (11–112), a második fele pedig személynévieikével (113–216).

2. A kötet első szerkezeti egységének a címe, a „Névtörténet — magyarságtörténet", egyértelműen utal a szerkesztőknek arra a szemléletére, amely szerint népünk és nyelvünk (benne tulajdonneveink) történetének egymás általi meghatározottsága lényeges mindkét terület kutatóinak a munkálkodásában. E szemlélet igazolásait olvashatjuk az egyes tanulmányokban.

Elméleti oldalról közelít e kérdéshez HOFFMANN ISTVÁN (Nyelvi rekonstrukció — etnikai rekonstrukció, 11–20). A Kárpát-medencében a régebbi korokban (elsősorban a 10–14. században) élt etnikumok azonosításához, népiségtörténetük feltárásához fontos forrásként szolgáló ómagyar kori helynevek mai tudományos felhasználásának elvi, kutatás-módszertani kérdéseit tekinti át általánosan. Arra igyekszik rávilágítani, hogy nyelvi források alapján nyelvészeti eszközök felhasználásával az Árpád-kori Magyarország népeiről a korábbi kutatási eredményekre támaszkodva korunk tudományos kihívásaira hogyan tárhatunk fel újabb megbízható tudományos ismereteket. Sorra veszi az etnikai célú helynév-rekonstrukció terén elvégzendő kutatói feladatokat, követelményeket, amelyeknek az adott korokra irányuló munkákban meg kell felelni. A hajdani nyelvi történések mind teljesebb megismeréséhez vázolja a szükségesnek tartott szempontjait: a helynév-etimológia, a helynévfejtés újabb kritériumait, a denotatív jelentés és a névrendszertani beágyazottság körültekintő felderítésének fontosságát. A magyarság Kárpát-medencei életének legkorábbi időszakát vizsgálva

a közeljövőben a történeti helynévkutatás legidőszerűbb feladatának tartja a törzsi és népnévi eredetű településnevek, a foglalkozásra utaló nevek, a puszta személynévi helynevek és az egyes képzős helynévtípusok monografikus feldolgozását; a településnevek változási folyamatainak és a régi helynevek nyelvszociológiai helyzetének az átfogó vizsgálatát.

Hasonló céllal és szemlélettel, hasonlóan általános elvi és módszertani megközelítéssel, ugyanazon kor nyelvi-etnikai viszonyainak a mind tökéletesebb megismertetéséhez igyekszik adalékokat szolgáltatni a második tanulmány szerzője, PÓCZOS RITA (Jövevénynév, jövevényszó, 21–8). Az első dolgozatban sorra vett szempontok közül a helynév-etimológia egyik igen lényeges részkérdésének az eldöntéséhez: a helynevet adó nép meghatározásához egy nehezen besorolható helynévtípusnak az elkülönítési kísérletével igyekszik fogódzókat találni. Logikai alapon kíséreli meg elhatárolni egymástól a magyarba közszóként átvett, a nyelvünkben meghonosodott jövevényszavakból magyar névadással keletkezett és az idegen nyelvekből tulajdonnévként átvett, így idegen eredetű (esetenként egymással azonos alakban mutatkozó) helyneveket. Végső következtetése szerint e helynévtípus önmagában, egyéb források nélkül kevéssé alkalmas a névadó nyelvközösség egyértelmű meghatározásához.

A következő nyolc helynévtörténeti dolgozat abban egyezik meg, hogy mindegyik a magyarság történetének ugyanazon korszakáig, az Árpád-kor kezdetéig nyúlik vissza, s közülük az első négy egy-egy helynévfajtát választott tárgyául.

GYŐRFFY ERZSÉBET (Vizsgálódások vízneveink körében, 29–36) egyik kutatási programjáról ad tájékoztatást: a Kárpát-medence bizonyos régióinak vízneveit, vízneveinek a rendszerét igyekszik feltárni a honfoglalástól a 20. századig, törekedve az egész magyar nyelvterületre érvényes általánosításokra. E helynévfajta mind alaposabb megismeréséhez sokféle (történeti és leíró) szempont, sokirányú kitekintés alkalmazását tartja szükségesnek a szerző. Annak érdekében folytatja komplex vizsgálódását, hogy az eddigieknél megbízhatóbb képet kapjunk a vízneveink etimológiájáról, keletkezési módjairól, a víznévadás sajátos motivációiról, a felhasznált nyelvi eszközeiről, az egyes neveknek és rendszerüknek jellegzetes térbeli és időbeli változásairól; mindezeknek más helynévtípusoktól eltérő vonásairól; a víznevek és a más helynévfajták között fennálló névadás-történeti kapcsolatról; a vízneveknek a magyar helynévrendszeren belüli helyzetéről, a többi részrendszeréhez fűződő kapcsolatáról stb. Mindezek által közvetve a névadó és névhasználó közösség történetéről.

A különféle, korai ómagyar kori helynévfajták közötti kapcsolatra világít rá RESZEGI KATALIN (A hegynevek és más helynévfajták kapcsolata, 37–43). Kiemelten a domborzati kiemelkedések neveit vonta vizsgálata körébe, s áttekintésében kimutatja, hogy a hegyneveknek különösen a településnevekkel szoros a kapcsolata. Mindkét helynévfajta igen produktívan részt vett a másik típus neveinek a megalkotásában.

A történelem- és a nyelvtudományban egyaránt vitatott kérdés a honfoglaló magyar törzsekhez csatlakozott kabar törzsek (és egyéb töredéknépek) azonosítása. Nevüknek a törzsnévi, illetőleg népnévi eredetű helyneveink melletti, azokhoz hasonló meglétének, az azokkal egyező nyelvi viselkedésének a feltételezése késztette RÁCZ ANITÁT e településnév-típussal való foglalkozásra (A pszeudo-törzsnévi eredetű településnevekről, 45–55). Kiindulásul összegyűjtötte e törzsnévi csoportnak a (kutatók által napjainkig) feltételezett neveit rejtő településneveket *(Bercel, Berencs, Berény, Böszörmény, Kalán, Káliz, Ladány, Oszlár ~ Eszlár, Örs, Ság, Székely, Tárkány, Varsány).* Vizsgálódásában a nyelvészet eszközeit alkalmazza. Tanulmányában egyrészt a névcsoportba tartozónak vélt településnevek tipológiai sajátosságait veti össze az egyértelműen törzsnévi, illetve népnévi eredetű helynevek jellemző vonásaival; másrészt áttekinti mindezeknek a személynevekkel való kapcsolatát. A szerző összevető elemzéseit a FNESz. helynevei alapján végzi, annak adatait felhasználva jut arra a következtetésre, hogy a pszeudo-törzsnevek egyes tagjai tipológiailag a népnevekhez, más elemei pedig a törzsnevekhez közelítenek. A szerző azonban összegzésében utal rá, hogy a kérdés még differenciáltabb megválaszolásához, az egykori etnikai viszonyokat valószínűbben megközelítő kép felvázolásához a közeljövőben szükségesnek látszik e helynévcsoport minél teljesebb állományának a több szempontú, gyakorlatilag névadatonkénti vizsgálata.

Ugyancsak a magyar településnevekkel foglalkozik TÓTH VALÉRIA is (A településnevek változási érzékenységéről, 57–65). E névtípus változási hajlandóságának az áttekintésére vállalkozik a helynévfajta viszonylagos állandóságáról alkotott korábbi szakirodalmi vélekedések újraértékelésével. Két régió településneveinek az összevetése nyomán egyrészt azt valószínűsíti, hogy az áttetsző lexikális-morfológiai felépítésű nevek nagyobb eséllyel estek át történetük során valamilyen alaki módosuláson, mint a nem világos lexikális szerkezetűek. Másrészt e helynevek részleges alaki változásai között elkülöníti a helynévrendszerből fakadó, abban gyökerező szerkezeti változásokat a szókincs egészét érintőektől. Részletezőbben az előbbiek eseteit veszi sorra, s kitér azok kronológiai vonatkozásaira is. Meglátása szerint „a nyelvi természetű változások a XVI. századig a településnevek életében zömükben bekövetkeznek, ezt követően a változások igen jelentős arányban a megkülönböztető jelzővel való kiegészülésre szorítkoznak” (63).

Egy, a korai ómagyar kor végéig termékeny helynévképzőről, a *-j ~ -aj/-ej*-ről szóló, annak eredetével, funkciójával kapcsolatos fontosabb szakirodalmi vélekedéseket értelmezi újra, és egészíti ki saját megfigyeléseivel, következtetéseivel BÉNYEI ÁGNES (A *-j* képző szerepe a helynevekben, 67–77). Az általa (is) önállónak tartott *-j* helynévképzőt alaki viselkedése, időbeli termékenysége, produktivitása szempontjából elhatárolja más korai magyar helynévképzőktől, elsősorban az *-i*-től, de végső összegzésében arra hívja fel a figyelmet, hogy a korai

magyar helynévalkotás alaposabb megismeréséhez mindenképpen szükséges a *-j* helynévképzőnek a tüzetesebb vizsgálata, mégpedig más hasonló funkciójú morfémákkal együtt és a dolgozatban felvetett sokféle szempont együttes figyelembevételével.

Szintén a korai ómagyar kor helynevei körében vizsgálódik KRISTÓNÉ FÁBIÁN ILONA. Választott szempontja szerint egy hangtani jelenségnek, a labiális *ü*-nek és *ö*-nek a helynevekben való megjelenését, korabeli állapotát, egyúttal nyelvbeli és térbeli terjedését igazolja korai nyelvemlékünk, a Váradi Regestrum adatai alapján (Rövid labiális palatálisok a Váradi Regestrum néhány helynevében, 79–87). Részleges vizsgálatai nem mondanak ellent a korábbi hangtörténeti szakirodalom nézeteinek, sőt inkább megerősítik azokat.

A korai ómagyar kor utolsó két-három évszázadának idegen eredetű helynévi adatait fogja vallatóra KENYHERCZ RÓBERT azzal a céllal, hogy egy magyar hangtani (fonotaktikai) szabályváltozás, a szókezdő mássalhangzó-torlódás okaira, elindulására, lefolyásának módjaira vonatkozó nyelvtörténeti ismereteinket árnyaltabbá tegye (Az etnikai viszonyok tükröződése a szókezdő mássalhangzó-torlódások körüli nyelvi változásban, 89–96). Elemzésével arra a következtetésre jut, hogy a korai, vegyes lakosságtól, kétnyelvű közegből származó okleveles helynévi adatok, az azokban vizsgálandó nyelvi változások, így a fonotaktikai folyamatok is az eddigieknél sokkal komplexebb megközelítést igényelnek.

Egy vármegye Árpád-kori etnikai összetételének pontosabb rekonstruálásához igyekszik hozzájárulni KOCÁN BÉLA az adott terület korabeli, ismert helynévi szórványainak a nyelvészeti vizsgálatával, etimológiai rendszerezésével (Az Árpád-kori Ugocsa vármegye helyneveinek nyelvi rétegei, 97–112). A helynevek térbeli és időbeli eloszlása a 11. század előtti időben gyérebb szláv, az azt követő évszázadokban pedig erőteljesebb magyar jelenlétre utal, elsősorban a síkvidék folyóvölgyeiben. Német és román eredetű helynevek nem mutatkoznak a régió névállományában.

A közelmúltban ismét fellendült magyar családnévkutatáshoz kapcsolódik a tanulmánygyűjtemény következő négy, személynevekkel foglalkozó dolgozata.

N. FODOR JÁNOS a többféle vizsgálati lehetőség közül a természetes családnevek alkotásának alapjául szolgáló, a névadás motívumára utaló névelőzmények, illetőleg funkcionális névrészek szófajiságát és morfológiai felépítését választotta elemzése szempontjául, elsősorban a Kázmér Miklós „Régi magyar családnevek szótárá”-nak (Bp., 1993) 14–17. századi családnévállománya alapján (A természetes családnévanyag lexikális-morfológiai vizsgálata, 113–29). Gazdag példaanyaggal mutatja be a személynévi, helynévi, köznévi, melléknévi stb. eredetű névrészek morfológiai szerkezetének a típusait, azok altípusait, jellemző arányaikat. A korai magyar családnévanyagban, ha nem magas arányban is, de határozottan el tudja különíteni az összetett, különféle eredetre visszame-

nő kétrészes neveket: a *Kis/somos, Nagy/pósa;* a *Balázs/deák, György/bíró;* az *Alsó/nagy, Vég/kós* típusúakat.

A magyar családnevek másik nagy csoportjának, a mesterséges neveknek, pontosabban a családnév-változtatásoknak a kérdéséhez társadalomtörténeti, társadalom-lélektani aspektusból szól hozzá KOZMA ISTVÁN (A családnév-változtatás társadalmi funkciói és személyes motivációi a 19–20. században, 131–45). A dolgozat címe ugyan nem árulja el, de lényegében a magyarországi családnév-változtatások tömör tudománytörténeti értékelését nyújtja, és a témával kapcsolatos jövőbeli komplex (társadalomtörténeti, névtani, szociálpszichológiai, történeti lélektani, mentalitástörténeti) feladatokról, kutatási lehetőségekről és a források hozzáférhetőségéről ad tájékoztatást a szerző.

Szorosan kapcsolódik az utóbbi témához FARKAS TAMÁS dolgozata, amely lényegében egy művelődéstörténeti, lexiko-szemantikai alapú esettanulmány (*Kárpáti, Kárpáthy* és a *Kárpáti*-k; 147–64). A történeti magyar családnévanyagból névtörténeti és tipológiai okokból hiányzó *Kárpáti* családnévnek és típusának a sokoldalú megközelítésével rávilágít a szerző a magyar családnév-változtatások témakörének szerteágazó összefüggéseire, számos tudományterülethez való kapcsolódására, a legkülönbözőbb források felhasználásával történő együttes áttekintésének indokoltságára és vizsgálatának lehetséges módszertani sokszínűségére. FARKAS TAMÁS elemzésével mintegy példát és mintát ad arra, miként lehet egy, a 19. század közepén, a családnév-változtatások első igazi hullámának idején megszületett, s az azóta eltelt másfélszáz év folyamán — az irodalmi hatások s általában a nemzeti romantika alapvetésével, mentalitástörténeti és nyelvi tényezőknek a következményeképpen — a magyar családnévanyag szerves részévé vált névnek (és típusának) a történetét feltárni.

JUHÁSZ DEZSŐ a családnév-változtatás folyamatán belül az új családnevek kiválasztásának a lehetséges motivációi közül, a névváltoztatók számára az új nevek pozitívumainak számító tényezők közül nyelvi oldalról kitüntetett szerepet tulajdonít a morfológiai tagoltságnak és a szóalkotó elemek jelentéstani konnotációjának (A magyarosított családnevek morfológiájának és szemantikájának konnotációs megközelítéséhez, 165–73). Későbbi kutatásokban mintaként szolgáló esettanulmányához szintén a 19. századnak a (nemzeti romantika mint a kor fontos eszmei-kulturális tényezője által befolyásolt) névmagyarosítási adatait használta fel. Egyetlen morfológiai eszközzel, az *-ányi, -ényi* virtuális képzőbokorral alkotott családnevek gyakori választásának, kedveltségének, elterjedtségének az okait több tényezőben látja a szerző, ezek közül az elemzésében sorra veszi a grammatikai analógiáknak és jelentéstani konnotációknak az eseteit, igazolja mindezek együtthatásait.

A keresztnevek más-más szempontú vizsgálatával foglalkozik a tanulmánygyűjtemény következő négy dolgozata.

Ezek között elsőként ÖRDÖG FERENC a török uralom és különféle háborúk okozta magyarországi népességkeveredést követő időszaknak, a 17. század vé-

gének és a 18. század elejének a keresztnévdivatját követi nyomon a nyugat-magyarországi régióban (A keresztnévdivat településtörténeti, tisztelettörténeti és szociológiai motivációi a XVII–XVIII. században, 175–83). A keresztnévválasztás motivációi szempontjából végzett elemzésének végső következtetése az, hogy az egyes településeken nincs lényeges eltérés a divatos nevek vonatkozásában, de még a közepes gyakoriságú, ún. jellemző nevek esetében sem. A már középkorban is gyakori nevek *(János, István, Ferenc, Mihály, György, András, József, Márton, Pál, Péter; Erzsébet, Judit, Anna, Mária, Katalin, Éva, Ilona, Zsuzsanna, Julianna, Rozália)* uralják a névdivatot a választott időszakban is, mégpedig nemzetiségtől, társadalmi helyzettől, foglalkozástól és felekezettől csaknem függetlenül. A legfőbb motiváló erő a vizsgált időszakban a hagyomány és a megszokás volt.

A magyarságra nézve tragikus 20. századi történelmi események és az államhatárok önkényes, politikai megváltoztatása nyomán idegen államok lakosaivá lett magyarok névadásának, névhasználatának változásairól, az államnyelvi hatás következményeiről számol be VÖRÖS FERENC szlovákiai (felvidéki) kutatásaira alapozva (Névfordítás és névváltogatás kétnyelvű környezetben, 185–99). A kisebbségi helyzetben élő magyarok 1920 utáni keresztnévválasztását, keresztnévhasználatát érintő kontaktushatások közül nyomon követi a magyar keresztneveknek a fordítással és egyéb módon való szlovákosítását. Igazolja a (cseh)szlovák állami és államnyelvi hatás folyamatos erősödését, a magyar nyelvi és a szlovák nyelvi keresztnévváltozatok pragmatikai és egyéb okokból történő váltogatásának a kialakulását, a magyar nyelvi keresztnévhasználat visszaszorulását, a szlovák nyelvinek pedig a formális és a hivatalos nyelvhasználati színtereken, beszédhelyzetekben, majd újabban az informálisakban történő továbbterjedését.

A magyar tulajdonnevek közül a keresztnevek jelentésváltozásáról, pontosabban köznevesüléséről kialakított elképzeléseit részletezi TAKÁCS JUDIT (Divatnevek és gyakori nevek a jelentésváltozás tükrében, 201−8). Sorra veszi azokat a tényezőket, amelyeknek együttes megváltozása az efféle nyelvi történéseket előidézi, és amelyek elvezetnek a közszói jelentés kialakulásához, annak állandósulásához, a lexikalizálódáshoz.

Szorosan a magyar névtörténetnek és a magyarságtörténetnek egyik fontos időszakához, a reformkorhoz kapcsolódó témát választott KECSKÉS JUDIT („Nemzeti nevek" és a nemzeti öntudatra ébredés nevei, 209–16). A 19. század elején a nemzeti öntudatra ébredés, a nemzeti megújhodás és a nyelvújítás hatására a Kárpát-medence magyar és más etnikumai körében bizonyos keresztnevek (*Árpád, Csaba, Géza, Gyula, Béla, Kálmán, Zoltán, Aranka, Etelka, Piroska, Rózsa, Enikő* stb.) újjáéledtek, illetőleg elterjedtek, gyakoriakká lettek. Adatai alapján a szerző arra a következtetésre jut, hogy az ide tartozó nevek felekezetektől függetlenül terjedtek el, és e nevek használatának az etnikai különbözőség sem szabott ha-

tárt, jó részükhöz a későbbi időkben a nemzetre való utalás, a nemzeti jelleg társult másodlagos információként.

A kötetnek a „Névtörténet — magyarságtörténet" című, tulajdonnevekkel foglalkozó tanulmányai között megközelítőleg hasonló arányban találunk helynévi és személynévi vizsgálatokat. Az előbbi csoport témái azonos korhoz, az ómagyar korhoz kapcsolódnak, az akkori időszak helynevei alapján megfogalmazott következtetéseikkel igyekeznek a helynévtörténeti ismereteken kívül minél több megbízható (elsősorban) magyarságtörténeti ismeret feltárásához (is) hozzájárulni. A személynévi dolgozatok mind időben, mind a személynévfajták tekintetében heterogénabbak, ezekből adódóan (is) szerteágazóbbak, de szintén sok szállal kapcsolódnak más, elsősorban történet- és társadalomtudományi szakágakhoz.

3. A kötet második szerkezeti egysége „Területi és társadalmi nyelvváltozatok a történetiség fényében" címmel 12 tanulmányt foglal magában a magyar nyelv egyes részrendszereinek, jelenségeinek és használatának a változásáról, térbeli és időbeli különbözőségéről, jellegzetességeiről, sajátos különfejlődéséről.

ZELLIGER ERZSÉBET morfológiai és fonetikai szempontú vizsgálataival a 20. század közepe és vége között végbement nyelvi változások irányára, illetőleg a korábbi változatok megőrződésére vagy azok számának a csökkenésére igyekszik rámutatni (Nyelvi változások nyelvatlaszok tükrében, 219–25). Elemzéséhez két nyelvatlaszunknak három felvidéki (szlovákiai), északnyugati palóc nyelvjáráshoz tartozó (egymástól sok tekintetben eltérő) településről rögzített adatait használta fel, melyek összevetése nyomán többféle összefüggésre világít rá. A korábban is archaikus nyelvjárású Barslédec őrizte meg a legtöbb sajátosságát, ott maradt a legtöbb adat változatlan. A magyar nyelvterület peremén, a nyelvhatáron elhelyezkedő (nyelvcsere felé tartó) Nagyhind a leginkább változó: a korábbi archaikus vonásait elhagyja, a valamiért választékosabbnak vélt változatokat preferálja, de egyúttal a nyelvjárásiasság másféle felerősödését is mutatja. A szerző meglátása szerint a legfőbb tendenciák pedig a következők: a kutatópontok nyelvében jelentős egyszerűsödési folyamatok zajlanak, igen gyakran a standard vagy a regionális változat irányában; de bizonyos, régi és újabb nyelvjárási vonások megerősödtek, ezek a további elkülönülés irányába mutatnak.

Szintén a nyelvi változás és megmaradás kutatását tűzte ki céljául T. KÁROLYI MARGIT és P. LAKATOS ILONA (A nyelvi változás vizsgálata családok generációinak összevetésében, 227–35). Arra a kérdésre keresték a választ, hogy a családnak mint a legszűkebb és legösszeszokottabb közösségnek milyen szerepe lehet a változások indukálásában és a hagyományőrzésben. A szerzők a keleti magyar országhatár két oldalán élő családok két-három nemzedékétől gyűjtötték anyagukat, a különböző életkorú és iskolai végzettségű nőrokonok nyelvhasználatának bizonyos alaktani és lexikális jelenségeit vizsgálják. Adataik bizonyító

erejével egyenként rámutatnak azokra a tényezőkre, amelyek az egyes családokon belül befolyásolják a standard vagy a dialektális változatok közötti választást, ezáltal a régi, nyelvjárási jelenség megőrzését vagy annak felcserélését a standard variánssal. A családokon belül, a generációk között általánosan a fiatalabb életkor és a magasabb iskolai végzettség a standard ismeretét és használatát indukálja, bizonyos nyelvi jelenségeknél inkább, másoknál kevésbé. Az országhatár nyelvismeretet és -használatot befolyásoló szerepű. Határainkon túl egyrészt a változások fáziskésése, másrészt az erősebb nyelvjárásiasság jellemző. A standard irányába való elmozdulás a magyarországi családok esetében markánsabb. A szerzők tapasztalata szerint a szókincsben jobban megragadható az intergenerációs megőrzés, mint az alaktanban. A köztes, átmeneti formák, a több változat egymásmellettisége a középnemzedék nyelvhasználatát jellemzi leginkább. A vizsgálat bizonyos családok fiatalabb generációinál azt igazolja, hogy a nyelvi attitűdnek és a családi összetartozás érzésének, erejének jelentős szerepe van a régi, archaikus nyelvi elemek tudatos megőrzésében, továbbvitelében.

Meglévő és informatizált magyar nyelvjárási adattárak számítógépes hasznosítására mutat példát VARGHA FRUZSINA SÁRA az „Állatok kicsinyeinek megnevezése a keleti magyar nyelvjárásokban" című dolgozatával (237–47). Elemzésében bemutatja, hogyan lehet az informatizált adattárak, térképek kiválasztott jelenségeit integrált térképre vetíteni, s ez által a megnevezések földrajzi elterjedtségét, hiányát, gyakoriságát, történeti előrenyomulását vagy épp visszaszorulását, az idegen nyelvi hatás szerepét vagy kizárhatóságát igazolni. Adatelemzési eljárása végén meggyőzőnek hat az a következtetése, hogy a *fiú ~ fióka* utó-, illetőleg előtagú lexikális szerkezetek általánosabb moldvai (csángó) használata az állatok kicsinyeinek a megnevezésében a történeti adatokkal való összevetés alapján nem megőrzött archaizmus és nem is román nyelvi hatást mutató jelenség, hanem regionális fejlemény. E mintaelemzése nyomán vitathatatlan az összegző megállapításának igazsága: a közeljövő nyelvjáráskutatásában igen jelentős előrelépést jelenthet mindenféle (egy településre korlátozódó, regionális vagy az egész magyar nyelvterületet érintő) nyelvatlasz, adattár, szótár informatizálása, ugyanúgy az új gyűjtések informatizált rögzítése. Az adatok integrálása révén az új számítástechnikai programok jelentősen megkönnyítik majd az összefüggések feltárását.

Korábbi korok, a 16–19. század egyik nyelvi jelenségének, a kicsinyítő képzőknek a nyelvföldrajzi elterjedését, földrajzi megoszlását kutatja ZSEMLYEI BORBÁLA (Kicsinyítő képzők földrajzi elterjedése az erdélyi régiségben, 249–55) Szabó T. Attila gyűjtése, illetőleg az „Erdélyi magyar szótörténeti tár" adatai alapján. Elemzése végén arra a következtetésre jut, hogy a különböző nyelvjárási régiókból vizsgálatba vont származékok közül csupán a produktív(abb) képzők előfordulása mutat területi megoszlást; bár az adott korszakban ezek kö-

zül a *-cska/-cske,* a *-ka/-ke,* az *-ika,* az *-ikó* jelen volt Erdély egész területén; a *-d* ugyanakkor a székely nyelvjárásnak lehetett elsősorban a sajátja.

„A kialakuló magyar szakszókincs korai nyelvemlékeink tükrében" című tanulmányában (257–65) RÉVAY VALÉRIA négy ómagyar kori terjedelmesebb nyelvemlékünk példáival igazolja, hogy a legkorábbi anyanyelvi szógyűjteményeink és szövegeink számtalan adatot megőriztek a különböző szakmák, foglalkozások és tudományágak kialakuló magyar szakszókincséből. A dolgozat olvasása közben és után egyet kell értenünk a szerzővel, hogy feltétlenül szükség lenne az ómagyar kori nyelvemlékeinknek a szakszókincs bemutatására irányuló, minden eddiginél részletesebb vizsgálatára. Ezzel nyelvtörténészeink hozzájárulhatnának a különböző szakterületek magyar szakszókincsének a megismeréséhez, és közvetve a 10–16. század között élt magyarság élet- és gazdálkodási módjának, társadalmi berendezkedésének, hitéletének, az akkor élt magyar emberek világról szerzett ismereteinek, világképének stb. a mind alaposabb feltárásához.

Tematikájával szorosan kapcsolódik az utóbbi dolgozathoz TAMÁSNÉ SZABÓ CSILLA (Jogi szakterminológia az Erdélyi Fejedelemség területén, 267–72). Az „Erdélyi magyar szótörténeti tár" 16–17. századi adatait hívja bizonyságul, s ezek segítségével meggyőzően részletezi, hogy a fejedelemség kori jogi szókincs rendkívül gazdag, összetett állomány volt, többféle eredetbeli rétegből állt. A regionális történeti szakszókészleti jelenségek jellemzőit és azok későbbi sorsát (megmaradásukat, alaki vagy jelentésbeli változásukat, kihalásukat) áttekintve a szerző sugallata nélkül is úgy vélhetjük, hogy a korszak erdélyi jogi szakszavai jelentős befolyást gyakoroltak a későbbi korokban (folyamatosan) létrejövő magyar jogi terminológia fejlődésére, sőt bizonyos elemei e szakszókincs széles körű (el)ismertségének kialakításában vezető szerepet játszhattak.

A magyar nyelv sajátos használatának a történetéhez szolgáltat adalékokat KOVÁCS MÁRIA tanulmánya (Metainformációs elemek a XVIII. századi jogi nyelvhasználatban, 273–7). A peres iratok nyelvi fordulatait saját szempontjából feldolgozó szerző a kommunikáció bizonyos tényezőire vonatkozó metainformációs nyelvi elemekről azt állapítja meg, hogy azok a 18. századi jogi nyelvhasználatban igen fontos szerepet töltöttek be. Az általuk közvetített információk jogilag fontos része meghatározó volt az ítélethozatal szempontjából, s az ily módon információs szintre emelkedett, beépült az ítéletek szövegébe.

Szintén az egyik középmagyar kori szaknyelv felé fordult PELCZÉDER KATALIN figyelme (Lencsés György „Orvosi könyv [Ars medica]" című munkája növényneveinek a vizsgálata, 279–88). A magyar orvosi, orvosbotanikai műnyelv kialakulásának kezdeti korszakaiban, így a 16. század második felében is (a vizsgálatba vont mű tanúsága alapján) a növénynévi nomenklatúránk megújítása, bővítése (és továbbvitele) több etimológiai rétegből történt. A szerző vélekedése szerint nyelvünk meglévő eszközeinek az elsődleges felhasználására irá-

nyuló törekvést mutatja a belső keletkezésű nevek magas száma és aránya, illetőleg a szintén jelentős számú, már régen meghonosodott jövevény- és vándorszavak előfordulásaié, ezekkel szemben az idegen (latin) eredetű elemek, a tükörfordítások és körülírások kevésbé voltak meghatározók a kor szaknyelvében.

A magyar történeti dialektológia számára, nyelvjárásaink múltjának a megismeréséhez szinte mindenféle típusú régebbi írott forrás tartalmazhat kisebb-nagyobb mértékben adatokat. E gondolat igazolását nyújtja egy 19. századi helynévgyűjtés nyelvi eszközeinek a rendszerszerű áttekintésével, egyes dunántúli nyelvjáráscsoportok nyelvjárási jelenségei meglétének bizonyításával HÁRI GYULA (Veszprém megye nyelvjárása és Pesty Frigyes helynévgyűjteménye, 289–97). Elemzésével ráirányítja dialektológusaink figyelmét arra, hogy a hatalmas magyar nyelvi anyagot tartalmazó 19. századi helynévgyűjtemény a történeti nyelvjáráskutatásunknak is hasznos forrása, annak feltárása igen kívánatos lenne.

A magyarság legrégebben elzárt, legarchaikusabb nyelvváltozatot ismerő és használó csoportjának, a moldvai csángóknak az egyik szövegtípusát, a népdalokat választotta elemzése tárgyául SZELID VERONIKA (A déli csángó szerelmes népdalok metaforarendszere, 299–315). A népdalok metaforikus és metonimikus kifejezésmódjai jellemzőinek a feltárásához a szerző (mint legcélravezetőbb eljárást) a kognitív nyelvészeti módszert választotta. A szerelmes népdalok típusait aszerint különíti el, hogy bennük a mélyebb tartalmakat, emberi érzéseket, az átvitt jelentéseket explicit nyelvi eszközök fejezik-e ki, vagy a természeti képek különféle fokozatai. A vizsgált műfaj szövegeiről összefoglalóan azt állapítja meg, hogy bennük (is) felfedezhetők a konvencionális nyelv mögött húzódó kognitív mechanizmusok, s ezek segítségével a legrejtélyesebb dalok tartalma is felfedezhető.

Nyelvünk története során a lexémáink testében végbement alaki változások közül a szavak elején bekövetkezett mennyiségi módosulásoknak (csökkeneseknek, növekedéseknek) a lehetőségeit, eseteit tekinti át TÓTH VALÉRIA (Egy szó eleji hangváltozási típusról, 317–27). A szerző szerint a szavak elejének nagyfokú változékonysága, fonológiai struktúrájának megváltozása többféle (fonológiai, szerkezeti) tényező együtthatásának az eredménye. A változási folyamatokban azonban legnagyobb számban, az esetek túlnyomó hányadában bizonyos változékony mássalhangzóink vettek részt: a *h, j, v,* illetőleg a *z.*

A nyelvhasználat történeti vonatkozásait, változásait igen nehéz írott források segítségével közelítő pontossággal megismerni. Peres iratok, jegyzőkönyvek szövegeinek közvetlen és közvetett nyelvi fogódzóiból következtet vissza SZENTGYÖRGYI RUDOLF (A magyar–szlovák kétnyelvűség változatai egy XVII. századi boszorkányperben, 329–43) a 17. századi Nagyszombatnak és környékének a nyelvhasználatára, az egyéni és a közösségi kétnyelvűségére, a magyar–szlovák nyelvhatár akkori helyére, mindezek mellett a kisebbségi anyanyelv hi-

vatalos használatának a biztosítására, a magyarokéval azonos jogok gyakorlásának meglétére.

A tanulmánygyűjteménynek a második, a „Területi és társadalmi nyelvváltozatok a történetiség fényében" című része sok szállal kapcsolódik az első szerkezeti egységhez. E dolgozatok szerzői is nyelvünk történetének más-más korszakához nyúlnak vissza, az Árpád-kortól a 20. század végéig, de még több oldalról mutatják meg a közeli vagy távolabbi múlt magyar nyelvének, nyelvhasználatának a sokféleségét, részjelenségeit, változási folyamatait stb.

A kötet egészének tanulmányairól általánosan elmondhatjuk, hogy igen változatos a tematikájuk. A 30 dolgozat összességében hű képet tár olvasói elé korunk magyar nyelv- és névtörténeti, történeti dialektológiai, lexikológiai, szociolingvisztikai kutatásainak sokszínűségéről; érzékelteti azokat a főbb témaköröket, kutatási vállalásokat, feladatokat, amelyek korunkban e szakterületek művelőit fokozottan foglalkoztatják. A tanulmányok szerzői ugyanakkor azt is igazolják, hogy a nyelvészeti, névtani vizsgálataikat, kutatásaikat többnyire nem öncélúan végzik, hanem szorosan kapcsolódnak más tudományágak feltáró munkálataihoz. Azok képviselőivel közös célok és feladatok megvalósításához igyekeznek hozzájárulni: mind alaposabban megismer(tet)ni a különböző korszakok magyarságának a történéseit, az élet- és gazdálkodási módjának, társadalmi berendezkedésének, hitéletének, világról szerzett ismereteinek, világképének, mindezekkel összefüggésben nyelvének, nyelvhasználatának stb. a változásait és megőrzött sajátosságait.

BÍRÓ FERENC

„MAGYAR NYELVJÁRÁSOK”
A DEBRECENI EGYETEM
MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TANSZÉKÉNEK
ÉVKÖNYVE

XLV, 137–150

DEBRECEN
2007.

NYELVJÁRÁSI ADATOK

Bányamunka, katonáskodás, nyugdíjas kor

Soltész Lajos nyugdíjas bányász beszél az életéről (Keleti palóc nyelvjárási szöveg. Borsod-Abaúj-Zemplén megye, Felsőnyárád)

(Felsőnyárádon vagyunk 1998. november 16-án. Kinél vagyunk?)
(...)
Soltész Lájos.
(Hány éves tetszik lenni?)
Hátvánnyo^{l}c.
(Mi volt a foglalkozása?)
Bānyāszát.
(És a vallása?)
Rómàji kàto…, görök kàtólikus.
(Sok görög katolikus van itt a faluban?)
Nem sok. Csàk à mi csàlādunk ván itten.
(Egy család? És akkor templomba?)
Igën. ^{Hācs} csàk ide jārtunk à rómàjibà mindig.
(És honnan kerültek akkor ide?)
Akkor, mikor mi születtünk, àkkor itt ëgy görök kàtólikus pàp vót. És így kerű^{l}tünk mink rómàji, vagy görök kàtólikus pàp … szolgālàtābà. Én lëttek … mi, lëttünk mink kërësztëlve görög kàtólikusnàk.
(No de akkor nem tősgyökeres felsőnyárádiak?)
De! Tősgyökeres. Felsőnyārādiàk vàgyung, de àbb' à zidóbe itten görök kàtólikus pàp volt …, mikor mi születtünk.
(De azért volt pap? Hogy nem voltak görög katolikusok?)
Akkor nem. Akkor csàg görök kàtólikus pàp volt, és ity kërësztëltek, mer à fijúk, mār à csàlāD … vótunk mi^{nk} nyócàn testvérëk, hàt fijú, hàt … vàty két lāny, à két lāny àz lëformātus vót, és à fijúk àzok mind görök kàtólikusok voltàk.
(Tehát a szülők vegyes vallásúak voltak?)

Igën. Kàtólikus és lëformātus. Àpām ő görök kàtólikus vót, ànyām pedig lëformātus.

(És így egyeztek meg?)

Így ëggyesztek mëk, hogy a gye…, à lāny àkkor àz lëformātus, hà fijú, àkkor görök kàtólikus.

(Nem kellett reverzálist adni?)

Hāt hoty këllët, vàgy nem këllëtt, én esz nem tudom, de ez így, így ëggyesztek ők mëg àbbà àz időbe.

(...)

Volt ëggy időszàk, mikor mink à feleségëmmel … àkàrtunk összehāzàsdodni, àkkor igàz-ë én së tuttàm mék, hogy én görök kàtólikus vàgyok, csàk mikor fëlmëntem itt à hejbeli kàtólikus tisztelendő úr^ho, Jégër Józsefnek híjtāk, mongyà, hogy, Làjos, àsz mongyà, nem lëhet, àszongyà, mer ti görök kàtólikus vàgy. Mondom, hogy vàgyok én görök kàtólikus? Hāt àsz mongyà, úgy, àszongyà, mert … àbbà àz időbe, mikor të születtel, itt egy görök kàtólikus pàp volt, és àz āltàl të görök kàtólikusnàk, nem të, hànem à testvérek is, à fijúk mind görök kàtólikus … rà lëttek kërësztëlve, csàk à lānyok vànnàk lëformātuson.

(És akkor a felesége római katolikus?)

Ő, feleségëm rómàji kàtólikus.

(Kik vannak többen? A faluban?)

(...)

No àsz nem akàrom mondàni, hogy mënnyijen, de pontosàn nem mondom, de āltàlābà felë-felére vànnàk.

(A család hogy oszlik meg vallás szempontjából?)

Nem, nem izél … ez, hogy mongyuk mār àki mennősültek, vàm bennë lëformātus is, kàtóli… Ez nem osztot sohà àz éledbe, hogy él leformātus, vàgy kàtólikus, ez nem vót problémà sohà së kösztünk.

(...)

(Templomba járnak?)

(...) *Vëgyësen. Àki … kàtólikus à kàtólikuzsbà, àki lëformātuzs, bemegy à lëformātuzsbà* (...) *Szét nem vālik à csàlād … Hāt persze, ők mënnek à… De volt úgy is mā, hogy mëntek à lëformātusok à kàtólikuzsbà, à kàtólikusok mëg jöttek à rëformātuzsbà. Ëggyik à māsikāt ëgyedítëttë ki. It, mongyuk, Fëlsőnyārādom még … nem volt ojàn, hogy … mār à fëlszàbàdúlās utān, hoty hozzātëgyem, àkkor mév vótàg, de mā mostàn, àsz mongyà, à rencërvāltās utān is mëg előtt is mār vótàk ojà^nok, hogy vót lëformātus mëk … hívās, vót kàtólikus mëkhívās, és úgy, mert én … mind görök kàtólikus, én Szuhàkālóhosz tàrtozok. It nem vót. De àttól eltekintve, hogy én rëformātus vàty kàtólikus … Nem. It mëntek à kàtólikusok à rëformātus tëmplombà, és à … lëformātusok is mëntek à kàtólikus templombà.*

(És a papok hogy vannak egymással?)

Hāt ezëk, ezëk ... àb biztos, hogy ... ëgymāssàl nem ... konkorëncālták én szërintem, mer ... még mëgëggyesztek, mën nem volt ellentét kösztök, úty hogy ... Mëgvolt. Àddig is, még à felszàbàdúlā..., felszàbàdú...lā...lās utānn is, àkkor së vót, mém mos mëk főleg nincsen mār kösztök ijen.

(Úgy hallom, hogy nem is itt laknak. Máshonnan járnak.)

Hāt mostàn nem, mer most ëggy új pàp [në], àmi à mi pàpunk vót, à Fëri bācsi, ő mā elment innet, ő vót à ... törzsökös, mer ő ojàn idős mind én. Ő it làkot Fëlsőnyārādon, de elmënt most, mer jött ëggy új pàp, csàk ő elmënt Ràgājbà, és onnàt jār ide ... istentisztëletët tàrtàni. Útyhogy itt à vàllāssàl itten nincs ojàn nàgy ... ellentét, hogy [mongyuk] ellentét vónà à rëformātus vàty kàtólikus vàgy görök kàtólikus vàgy mit tudom én, itten nincsen ijesmi.

(Én úgy hallom, hogy a bányászok vallásos emberek.)

Hāt vànnàk bennë, bānyāszogbà is vàllāsos, de à ... nem is àsz, hogy vàllās ... vàllāsos, de hogy nem jār tëmplom[bà], de àzér tàrcsà à vàllāsāt. (...) *Tëmplombà nem [jār], de àzér à vàllāsāt tàrcsà.*

(Tessék valamit a bányászéletről mesélni!)

Én ezërkilencszāz ... hàrmindzbà születtem, ezërkilencszāznëgyvenöt jànu ... jànuār elsejétűl ...

(Akkor én a bátyja vagyok magának.)

Àz lëhet.

(Mert én idősebb vàgyok.)

Jànuār, negyvenöt jànuār elsejével mëntem be fëvételre, mint fijàtàl gyerëk még ... àkkor még à Bódi testvérëk volták itten Fëlsőnyārādon. Ők vóták à bānyàtulàjdonosok. Hāt lë is mëntem, fël is vëttek. Én àttú[l] à përctűl nekëm munkàhejvāltozāsom nem vót. Útyhogy àttúl à përctűl én nyugdíjàss ... korig, àz ... àz ezërkilencszāznyócvànkettő júniuss ... hāt pontos nem tudom, mijen nàpon mëntem el nyugdíjbà, útyhogy ... munkàviszonyom mëkszàkítvà nem vót sohà. Én esz végig dógosztàm. Nyócvànkettő, àkkor elmëntem nyugdíjbà, àzótà pedig élëm à nyugdíjàs életët.

(A bányamunkáról is tessék beszélni! Hogy telt egy nap? Meg a műszak hogyan volt?)

Jàà! À műszàk hoty telt el? Igën. Àbb' àz időbe ... à bānyàmunkà ... àz embërëk részére, àkik od dolgosztàk (...) *àbbà àz időbe, àmikor mink mëkkesztük à ... àz életët, mār à bānyāszéletët, én ... fëlszàbàdúlāstúl kilencszāzötven ... ezërkilencszāzötvenig dolgosztàm, àkkor ... mār ötven előtt, [vàgyis] ötven június, [jún] ...* [a feleségéhez szól:] *Hànyàdikà vót? Mongyàt csàk! Mikor mëgesküttünk?* (...) *Június tizehetedikén ... mëgesküttünk, àkkor engëmet ötvembe elvittek àgusztus huszonötödikén kàtonānàk. [Néty] hārom évig kàtonà vótàm, hārom évig [ő] it vót à szülejimmel. Hārom év lëtelt, ótān lëszërëltem. Mār mikor én lëszërëltem, àkkor újrà ëggy ... új àknāhoz kerűltem, àmi à feketëvőgyi kettes àknà ... volt ... indúlóbà, és mār én odàkerűltem munkābà. Ott...tàn volt àz [ëTY],*

àz öreg Fridzs bācsi, àki ott ő vót à csàpàtvezető vàjār, Màgyàr Sāndor, Pétër Endre és én. Voltunk négyen. Àz élet mëkkezdődött, vidām vót, dolgosztunk … boldogàn, mer vàlàhovà … És … ez mënt egészen … egészen … à vízbetörésig, àsz mā nem … nem is tudom, [mikor].

(Annyira nem fontos a dátum.)

Dātum. Vizbetö[ré] *… àkkor āthejesztek bennönket ë, ëgy méjépítő vālàlàt vót itten … többünket, és od dol*[gosztunk]*. Dee … visszàtérve à, à töbre, hoty hogy mënt à munkà. Vidāmàm mënt à munkà. Àbb' àz időbe à, jöttünk, mëntünk, vidāmàn mëntünk. Nem úgy, mind à mār mostàn, àkik most ot vànnàk ezek àz emberek, àkik … bizony … sàjnos … àsz këll mondàni, hogy … ëggyik nàpró*[l] *à māsikrà, hogy mi lëssz velëk. Mer mi vidāmàn dolgosztunk. Mëm mink … à mielőttünk, àkik mielőttünk vótàk, ànnàk mëkkerestë mindég à nyugdíjāt. Àki mëg … mém mink is, de mār à…, àki utānunk kere…, gyött … bizony àzok mār, hogy màjd hod lësznek, mëg mint lësznek, ez* [mā] *… ez mā ëggy, ëty késő dolog lëssz még àsz, hogy màj àsz hoty fog … dűlőre dűlni, àsz nem tuggyuk ëggyelőre. De … mindën esetre én àsz sziszëm, hogy àz àkkor àmi … mink … dolgosztunk, mer dolgosztunk, àz szév vót. Hogy ezëk àz embërëk, màjd ezëkkel mi lëssz, àszt ëggyelőre nem tuggyuk még.* (...) *Mitű*[l] *félnek? Hāt àsz nem tom, hogy mitűl félnek, de … hoty félni vàlójok lësz, mer it vàn à rëngeteg munkànéküli* (...) *Itt is bezārjāk eszt à bānyāt, në. Hāt itt is nem tudom, hāny embër dolgozik, mëk s hogy … Eszt, ezëket àz embërëket most eleresztik, hāt … ki? Fijàtàl csàlādosok, gyerëkësëk …* [Hāt]*, hāt mi lëssz? Hoty hovà fognàk, vàgy mi lëssz ezëkkel? Kik* [!] *fogjà ezëket àz embërëket vàgy ezëket à gyerëkëket eltàrtàni?* (...) *Àkik utānà fognàk lënni? Mer nekünk még vót! Még mi kikerestünk, mëm még àz elődeink kikeresték! Mëg mink is ki*[kere]*… de mā őnekik ki fogjà kikeresni àsztàt, hogy no, elmëntetek szépen … vàttok, hāzàsok vàttok, vą̀ két gyerëkëtëk, építkëzzetëk nyugottàn, mer vót rā idő … à mi időszàkungbà, nyugottàn mëhetëtt, építkëszhetëtt, fijàtàl vót, hāzàt építët, mënt. Kàpot nyug… izé … pézt, két szāzàlékos izét kàpott, hitelt, ótépé hitelt. Nyugottàn mëhetëtt, de mikor gyött à rencërvāltās, még àszt is ki këllët fizetni, hāt … én nem tudom, ez à, eszt e rencërt, hogy mi, ez màj mi lëssz evvel? Mit fognàk evvel csinālni? Mer it vànnàk ezëk à sok fiàtàlok, në. Nézzük mëg! Ennek mind pārjà lëssz ànnàk ideję́, hāt mi lëssz ezëkkel? Hoty fognàk ezëk, hogy fognàk kàpàckodni fël?*

(Azt mondta, hogy vígan mentek a bányába! Nem volt úgy félelem bennük, hogy lementek a föld alá?)

Tessék nézni … àz à félelëm, àszt àz embër elfelejtëttë, mikor odàmënt àz àknābà, el … köszönt à csàlādtú[l]*, elmënt, lëmënt. Àsz sosë tuttà sënki, hoty hogy gyön fël, vàty hogy mëgy lë. Lëmënt … egésségësen, hogy gyön fël, àsz nem tuttà sohà sënki … hogy mi vār rā? Mer ottàn mindën përcën ot vót előtte àsz, hogy … lëhet, hogy mà, vàty hónàp, vàgy ëggy órà múlvà, àsz sosë tuttà sënki,* [hogy mikor].

(Ezért kérdezem. Ez nem jutott eszükbe, vagy ezzel nem törődtek?)

Ottàn … tessék nézni, ottàn ëgy dolog vót. Àz embër lëmënt, dolgozott. Mer àzér mënt lë, hogy dolgozzon. À nyóc órāt kidolgosztà … bëcsűletësen, tuttà àsztàt, hogy … ém māmà ennyit kàpok, hó végén enny^{it}. Àkkor, mikor még àbbà àz időbe vót à … ötszāsz forint, vàgy ezër forintot àttàk … előlegët, àsz kikàptàm, mëg lëfoktāk àz ujsāgpézt, mëg lëfoktāk à szàkszërvezetët. Mos mëk kàp nyócvànezër forintot, oszt à nyócvànbú^{l} nem kàp ki csàk nëgyvenet. Mer àkkor àsz kikàptà àszt à pézt, csàk ànnyit foktàk lë, àmit ^{lë} … Ittem mëk ké…, àhoty hàllom most, à … kik mā munkàtārsàk, mëg à fijàtàlok, àkik od dolgoz^{nàk}, hogy ennyit kàpnàk ki belűlë. Hāt én eszt hāt … àkkor … dolgoszhàtott à nép, mer fijàtàl vót, àzon vót, hogy dolgozzon, hāzàt épíccsën, csàlādot … àlàpíccson, és ezën mënt, ezëm mënt à dolog, hogy ^{ez} … Mos mār nem mer csàlādot àlàpítà…, mire, mire àlàpíccson csàlādot?

(De hát akkor az eszükbe sem jutott, mikor reggel mentek?)

Nem. Ijesmi nekünk nem vót, hogy mi lësz velem. (...) *Ott àzọ vót mindënki, kérëm szépen, vót ëgy verseny … Ki többed dolgozik!. Àzọ vót.* (...) *Hārom embër dolgozott ëggyütt. Vót ëty frontfejtés, kérëm szé^{pen}, àsz montāk, no fijúk, māmà húsz csillét mëk kël ràkni, hà húszàt sikerűlt, àkkor mék kettővel tëgyünk rā, hoty töb lëgyën, mind à māsiknàk. Àmàm mëm még ^{àsz}, mék több, àkkor mék kettővel rātëtt. Ez így mënt à verseny, így mënt ëgymās utān.* (...) *Àz embërbe bennë vót àz àz ösztön, hogy én àmér dolgozok, mëg àmit ém mëg àkàrtàm vàlósítàni mint fijàtàl, hogy àzér dolgozzàk, hogy énnekëm àbból lëgyëm mit gyàràpítànom. Ez àbbú^{l} vót.*

(Tehát akkor nagyon kellemesen emlékszik vissza erre a bányászéletre!)

Én … visszàemlékszëk … kellemësen mëg à régi munkàtārsàkrà is, de …

(Akkor ez összetartó bányászközösség volt?)

Àz ëgy bānyāszközösség vót, à' biztos. Mer ot hà … kifelë mentünk, vàgy befelë gyöttünk, mindëty, hoty ki hogy vót. Nàppàl à délu^{tā}…, écckàkā… szërvusz, szërvusz, vígą gyöt kifelë. Nem úgy mind mos, hogy …. Gyönnek àz úton, lëüti à fejit, mondom, $^{mi\ jà\ fijàm}$? Hm, bemënnek à Gërëndāzsbà, vàgy itt à … izé … mondom, mi vàn? Hāāāt … sëmmi, Làjozs bācsi, àsz mongyà, nem úgy vàm mā, mind régën vót. Mondom, mér? Hād dànojjàtok, mink hà gyöttünk kifelë, dànoltunk, hà mentüng befelë. (...) *Ev vót. De mostàn?*

(Mondta, hogy megesküdtek, és akkor elvitték katonának!)

À feleségëm it vót à szülőhāz … még àkkor it vót (...) *Nem ez, de ezën à hejën.* (...) *À feleségemet hosztàm én Bānhorvātrú^{l} vàgy Bānfàlārú^{l}, ő màràtt itt, énnekëm el këllët mënni, és … hogy elvittek kàtonānàk, igàz-ë, hāt ottàn kàtonà vótàm.*

(Ha itt megnősült egy fiú, hova mentek lakni? Együtt lakott több nemzedék?)

Nem. Hāt itt … hāt mi vótunk, àhogy montàm is, vótunk hàt fijútestvér mëk két lāny, àhogy à $^{nő…}$ àz embëriség nősű^{l}t, àz úgy mënt el, mint à mécsàlādbú^{l}, mikor mëk … telik à csàlād, àkkor onnàt is kénë … itt is, àhogy mëntek, àkkor

mëntek el. Hāt én vótàm àkkor ... à lekkissep, hāt lekkiseb, de mév vót ëgy bātyām, még àz él ... hāl' Istennek, mā à többi àzok mëkhàltàk, és ... mëgnősűltem, elvëttem à feleségëm ... it màràtt, én elmëntem kàtonānák hàrminchàt hónàp. Hāt mi vótunk à ... àbb' à rencërbe, à Kādār-rencërbe vàgy à Rākosi-rencërbe mink vótunk àz első hàtsereg, àkik bevonúltunk ...

(Mikor volt ez?)

Ötvembe, ötvembe.

(És arra nem gondolt, hogy elmegy katonának, a fiatalasszonyt meg itthon hagyja?)

Nézze! Mār àkàr vót, àkàr nem vót, ez mār úgy vót úgyis. Esztet nem, fël nem lëhetëd bontàni. (...) *Mëgmàràttunk. Mëgmàràttunk. Ők it vótàk àz àpāmékkàl, igàz-ë, ő, mint à feleségëm, és így ... lëtt, eltelt àz à hàrminchàt hónàp ... és ...*

(Gyorsan telt?)

(Itt közbeszól a feleség: *Hāt ëlég nehezen!*)

(És szabadságra hányszor jöhetett?)

Hāt àz vót, szàbàccsāg, mer ... hālà ... à Jóistennek, mā csàk így mongyàm, még àkkor nem lëhetët mondàni ... Vót ëggy ojjàn zāszlóàjjpàràncsnokom, Nàgy Imrének híjtāk ... hogy ... mondom neki, hogy mirűl vàn szó. No, jól vàn no. Mer ëgy évvel vót idősebb ... Hm nem vót oją hét vàgy ëty hónàbbà, hogy kéccer ithon në lëttem vónà szàbàccsāgon.

(És hol volt katona?)

Először Kàlocsà ... Ësztërgom-tāborbà vonúltàm be, àà à ... à vót àz első bevonúlās, àhol most vàn à ... vót, àkkor is vót àz àpācāknàk vót àz iję zārdà [érthetetlen szövegrész] *odà vonúltàtod be, onnàt ... októbër-novembër, novembër nem tudom hànyàdikān, àkkor elvittek bennünket Kàlocsārà. Ákkor ot vótàm Kàlocsān ... Mā kàrācsonyrà Kàlocsārúl jöttem hàzà hārom nàp szàbàccsāgrà ide ... Visszàmëntem ... Ez mār ötven... ëggy-ötvenkettőbe vót, ötvenëgybe ... Ötvenkettőbe, no. És utānnà ... visszàmëntem Kàlocsārà, és ... ez àszongyà, ötvenkettőő ... októbërébe ... mār idekerűltem Miskócrà à Szëmpétëri kàpubà, mer itt àlàkűlt ëgy nehézezred, ëgy rohàmlövegezred, ide csàk tisztà borsodijàkàt hosztàk. És úty kerűltem és is idi, útyhogy mār én itt à lëszërëlési időmet nem Miskócon, hànem Verpelétën, mer mār ide nem jöhettüng be, mer Miskolcon mār àkkor nem engették be ezeket à nàty ... kocsikàt, hogy ... àz út, jārdà, mindën... fëltöri. Útyhogy Verpelétrűl szërëltem osztàn lë.*

(Ha Kalocsáról jött haza, akkor az úton telt el a szabadság, az messze van.)

Nem. Hāt ... hà rëggel fëlültem à vonàtrà, mā délutān ithǫ vótàm.

(Tényleg?)

Kiskőrösön āt këllët szālnom, àmúgy jó közlekëdés vót, mer ... Pestre bëértünk, onnàt indúlt à gyors, útyhogy mā délutān-este ithǫ vótàm mindig.

(...)

(Milyen alakulatnál szolgált?)

Én à nehéz rohàmlövegësëknél vótàm, szāszhuszonkét milimétërësëknél. Útyhogy mink … nem mëntünk, útyhogy mink hàrminc kilométeres körzedbe közvet vàgy közvetve [érthetetlen szövegrész] *bārmikor tuttunk lőni.*

(Ez a Rákosi-időben volt. Milyen volt akkor a katonaélet?)

Ez à Rākosi-időbe. Hāt … szigorúv vót, mint most. Bizony. Mindënfélë szempont, tëknikàjiläg is, kàtonàjiläg is, útyhogy … ottàn nem lëhetët … hepcijālni, mind mostàn në, hogy … most … hoty hàlgàtom à rādijóbà is, hogy most ànnyid behíjnàk, még most is híjjāg be, hogy … ennyibű ennyit … tà[nā]nàk àlkàlmàsnàk, à többi nem àlkàlmàs kàtonài … Mëgvótung, de én nem hàràkszok rā. Szigorúsāg vót, kàtonàfëgyelëm vót, àsz këllëtt à kàtonānàk. Mer hà nincs fëgyelëm, nincs hàccsereg. Mār pedig hà nincs fëgyelëm, àkkor … végë mindënnek. Ottą vót fëgyelëm. Nem hàràguttunk, mer mëkhàjtották bennünket, àb bisztos. Mëk[hà]… nem is hàràguttunk. Tuttuk, hogy eszt mëk këll csi[nāl]… mëg is csināltuk, de ottàn, ott à rend, à tiszteletàdās, àz mindëm mëvvót. Nem àsz mondom, hogy ety kicsit nem zúgolódott àz embër [érthetetlen szövegrész], *de sohà nem hàràgutták, hoty … kivëtték vónà à tisztëk, hogy mer így, mer úgy, mer màj mit mondok, hogy mi! Ijen nem vót. Végë vót à gyàkorlàtnàk, fëlmentünk, mënt àz ebéd, fijúk, utānà semmi nem vót … [Ojàm], minthà … sëmmi së történt vónà, mëntünk.*

(A tisztek honnan kerültek ki? Mert még új tisztek nem nagyon lehettek.)

Mikor én bevonúltàm odà, àkkor még ottàn … önkéntesëk vótàk. Önkéntes kàtonāk … mār … és jutàsi tisztëk vótàk. (...) *Hād bizony, kemény legényëk vótàk, mer … csàk ëgy dolgot elmondok … Vót ëty telephejünk Kàlocsān … és íty szombàton vót ātàlābà à kàrbàtàrtās, osztàn bizony … mār fél ëgy vót, éhesëk is vótunk, nem àbbà vótunk. Àsz mongyà nekünk ëty fàjërvër, kinek most is emlékszëk rā, hoty törzsőrmestër vót, jutàsi tiszt vót … Àsz mongyà, hoty: Fijúk! Ki éhes? Hāt ki nem ët vónà? No, àsz mongyà, két kört. Lëvāktunk à telep[he] … Hāt bijo … vót ojàn … nyócszāz méter hosszú … kërëz[be]. Lëvāktunk két kört, hogy mikor megāltunk, ki éhes még? Fëlnyúltunk mëgint … no, àkkor mék két kört lëvāktunk, [mindëgy] lëvāgtuk. À hàrmàdik körné, mikor à māsodik kört lëtëttük, megājjunk à hàrmàdik kör[né], àsz mongyà, fijúk, ki à … ki éhes mém? Mā mi nem* [érthetetlen szövegrész]. *Vót ëgy jó hàverom, Sipàkinàk híjtāk, most is ëty honvéd vót àz is, mi mindnyā… mi is honvéd vótàm … àsz mongyà, hogy no, fijúk, àkkor mék két kört. Lëvāgàtot [velë], àsz hàt kör vót. Ebéd előtt lëtettük. Mindëgy. Belëtëttük.* [Érthetetlen szövegrész. A hallgatóság nevet.] *Lëtëttük. Lëtëttük. àszt… kor … hāt mi nem tuttunk, [be] … bemënnyünk àz ebédre, mëgvót àz ebéd à … Mënni këllëtt à konyhārà, csàjkà vót még … Bemënnyünk … Ez vót este úty hét órà felë lëhetëtt … Begyön à politikàji tiszt, àszongyà, hogy àkik … délutān à hàt kört lëvāktāk, jelënkëzzenek. Hāt, nem vót mit, hāt jelënkëzni këllëtt.* [Érthetetlen szövegrész.] *Jelënkëzzünk lë, mongyāk el, hogy mi vót. Elmontuk neki, hogy mit vót … Többet sosë lāttuk à [zizét], à törzsőrmestër urát. Elvitték.*

(Éppen azt akartam kérdezni, hogy onnan ment-e nyugdíjba.)

Hāt hogy ő onnàt mënt, vàgy nem (...) *Őtet többet nem lāttuk, ő elmënt onnàt, hogy őt hovà vitték, én nem tuggyuk.* (...) *Ott ... ot míg én Kàlocsān vótàm, mer oszt elkerűltem ...*

(Egyébként Kalocsa olyan hírű volt, hogy az nagyon kemény hely.)

Hāt ... első oszt[ā], izébe vótunk, első ... vonàlbà vótung bent ālt à ... Hāt mer àkkor, teccik tudni (...) *Titó vót à lāncos kutyà, hāt ot vótunk à hàtār mellett, útyhogy nekünk nem lëhetëtt ottàn në màrk[íro] jobrà, bàrrà, hāt vótàk ottàn ojàn dolgok bizony, hogy ottàn nem lëhetëtt jāccàni, mer à tisztëket mëttāmàdtāk ...*

(Olyan is volt?)

Hāt persze! Úton gyöttek hàzà befelë, mëktāmàttāk őket à ... és hāt Kàlocsà àzér nàgy izé kàtólikus kösség vót, izé, ot vót [mindën], s nem lëhetëtt ottàn ... De àttú eltekintve, mink nekünk à tisztëkkel àmúgy ... àvvàl àz ëggyel vót nekëm problémām ... Ő elmënt. Utānà [érthetetlen szövegrész] *së politikàji tisztel, së csàpàttisztel vàgy àz ezretpàràncsnok ... nekëm sëmmi problémām nem vót. Útyhogy ... énnekëm, én nem monthàtom àsztàt ... hogy verjë mëg àz Isten, mer iję vót, meg oją [vót], nem. Én tuttàm, hoty kàtonà vàgyok, eszt csinālni këll, esz végre këll hàjtàni, kész.* (...)

(Ez volt Kalocsán. És mi volt Miskolcon?)

Miskolcon, mām mire idekerűltünk ... mink ... ëggy új ... épűledbe kerűltünk mostàn mi à rendőrlàktànyà, àmit most fëlépítëttek à ... àkkor, àbb' àz időbe mék szāznégyes làktànyānàk híjtāk ... [Itt] à Szëmpéter kàpu[bà], àhogy mënnyünk innet Miskócnàk befelë, à bàl oldàlon ... Odà jöttűnk mink be ...

(Én a Rudolf laktanyát tudom.)

Nem. À Rudolf àz bent vàn, oszt ez meg it vàn, àhogy gyövünk Miskolcrà, Szëmpétertű[l] gyövünk befelë, bàlkézre ottàn vàn. Mer vót ëgy māsik làktà[nyà], izé is, làktànyà is, àsz fëlűl vót, àz tűzérëké vót ... ez më̈g à pāncélosoké vót itten. Àkkor ... mink vārtuk mā àz újoncokàt ... Nekünk këllëtt ... à szàlmàzsākot mëttömni nekik, úty këllëtt vārnunk. Mëggyöttek ... àz újoncok, béke szënt vót, kàptunk ëgy jó pàràncsnokot, Nàgy Imrének híjtā[k], bānyāszgyerëk vót. Mikor bemutàtkoz..., mindënkineg be këllët neki mutàtkozni àz étkëzd[ébe], ki ... mijen szārmàzāsú, vàgy honnàt, honnàn gyön, hāny csàlād? [Mënny àz] ... Ez vót. Útyhogy én ... à kàtonàidőrű nem monthàtok sok rosszàt. [Útyhogy] én csàk monthàtom, hogy jó vót. Bār ezek à fijúk is, àkik ot vànnàk, vàgyis lesznek mostàn, àkik most is bevonú[l]nàk, bār ők is ennyit mondànānàk.

(És Verpelét?)

Verpelét? Hāt Verpelétën mār csàk ànnyit vótunk, hogy ... à tāborból [el] ... tāborbà vótunk Fëldëbrőn ... Hāt ide behurcolkottunk, mā mer ide nem lëhetët Miskócrà jönni à ... nehéz gépekkel ... Odà behurcolkottunk, ottàm mā csàk à ... lëszërelést vārtuk. Ennyi vót àz idő, útyhogy ... Ottàn mā jó idő vót, útyhogy mā ottàn mirānk nem is nàgyon nésztek ... Lëszërëlés előt vótunk, hāt ... szolgālàtot csàk këllëtt àdni, de à tisztek is, më̈g mindën[ki] . Nà hāt én àszt, ëggyet sàjnālok

bennë, hogy ... ëgy nàppàl el këllët hàmàràb gyönnöm, mert ... jöttek újoncok, oszt este mëgyëk fël, àsz mongyà à nàpos, hogy ... szàkàszvezető elftārs, àsz mongyà, hogy tessék lëmënni à ... szëméjügyre, mer it vót à főhàdnàgy elftārs, àsz mongyà, hogy àzonnàl mënnyën lë, hà mëggyön. Mëgyëk lë ... Mongyà à szëméjügyes, hogy ... no szàkàszvezető elftārs, àsz mongyà, fëlmegy, àggyon lë mindënt, àsz mongyà, mert ... màgà hónàp rëggel ennyi më ennyi embërt visz ... Ózdrà, izé e ... kiegészítőbe, në. Ózdon. (...) *Mën... hogy osz fel is mëntem, hāt ... mondom à fijúknàk, no fijúk, nekëm el këll mënni. Mér? Hāt hogy beszéltük më? Hāt ëccerre mëgy..., mëktàrcsuk àz à búcsút, tisztëkkel, àkik ot vótàk, el ... tàrtyuk ... No mos sàjnos nekëm it vàn, nekëm rëggel mënnëm këll, lë këll àdnom mindënt, mondom, mënni. Ot vót mā à civilruhà bent, mā én fëlőtösztem ... civilbe ... gyön à zāszlóàjpàràncsnokom à fojosó végig, mëglāt, szólt is szàkàszvezető, hāt mi vàn? Mondom, főhàdnàgy elftārs, jelentëm, mār én civil vàgyok. Hotyhoty civil? Mondom, útyhogy ... lënt vótàm à szëméjügyön, oszt tizenkét vàty tizenhārom főt këll vinnëm, mondom, Ózdrà, mondom, à kiegészítőbe, és nekëm evvel el këll mënnëm. Ász mongyà, de remélem, àsz mongyà, hogy elgyön elköszönni ... Mondom, megígérëm, főhàdnàgy elftārs, hogy elmëgyëk, mondom, elköszönni, mondom, de ... sàjnos, àmibe mëgëggyesztünk, nem ... pàràncs, mondom, még én pàràncs àlàt, nekëm àsz këll tejjesíteni. Útyhogy eszt àz ëggyet sàjnālom, hogy nem tuttàm à fijúkkàl ... à végén el ... köszönni.*

(Ezek szerint szakaszvezető lett. Kérdezni is akartam, hogy milyen rendfokozatot ért el. Hogy volt az akkori hadseregben, hogy valaki előlépett?)

Hāt eszt ... esztet én nem tudom, eszt csàk à pàràncsnokok tudnāk mëmmondàni, mert ... igàz-ë hāt, összehífták ëggy ezredgyűlést, oszt ot vót àz egész ezred, àkkor felolvàstāk, hogy ipszipszilon őrvezető, tizedës ez àz, àz àz, szàkàszvezető, oszt àkkor így.

(De ezt nem mondták meg előre?)

Neeem, esz nem montāk më.

(...)

(Általában hogy léphetett valaki előre?)

Hāt ... āltàlābà úty, hogy mongyuk mār à hàtsereghëz (...) *à hàtsereghëz viszonyítvà, më à ... elméleti tudās is, më ànnàk à szorgàlmà, më mit tudom én, hāt eszt ... mongyuk à pàràncsnokok esztet értékëlték, és àz āltàl terjesztették fël, osz ... gondolom én, hāt csàk ezëk szërint. Hāt hogy mongyàm, én hàrminc ... hàt hónàpot vótàm kàtonà, de ... ëgy nàpot nem vótàm börtömbe, mā nem börtömbe, à fogdābà.*

(...)

Útyhogy ... én eszt à rentfokozàtot elértem ... No mé ëgy ... dolog vót bennë à ... izébe, mer igàz-ë mā hàrminchàt hónàpot lëtőtöttünk, osz montāk, hogy mé visszà këll màràdni ëggy évre, hāt àkkor mā mondom mār ez bàj, mëm montāk à többijek is, igàz-ë, hāt vótàk több ... csàlādos is, nemcsàk én ... Gyöttünk hàzà

szàbàccsāgrà, no fijúk, mëbbeszéltük, nem mënnyünk visszà ... ëggy órāvàl később. Ëggy órāvàl később mëntünk visszà ... Hāt ... persze, tuttāk, hāt ott à nàpo... vàgy à kàpujelzés. Visszàmënnyünk, māsnàp ... rëport. Mëntünk fël à zāszlóàjpàràncsnok, politikàji tiszt, kisztitkār ... [!] *Tuggyuk, hogy mivel jār? Tuggyuk. Mér gyöttünk? Mëmmontuk nekik, hogy ... àzér nem àkàrunk, gyöttüng be, mer még ëggy évet nem àkàrunk visszàmàràdni. Hāt ki montà, àsz, hogy ëggy évet? Hāt ... errűl vàn szó, hāt nem tuttuk mink së pontosàn, csàk hàllottuk. No, ebbűl nem is let sëmmi së, útyhogy ez, ez elsimúlt mindën. Àsz montāk nekëm, à zāszlóàjpàràncsnok, hogy ez lë vàn tudvà, simà, sëmmi problémà nincs bennë, útyhogy ... ijen ... dógok nem vótàk.*

(Öreg katonának már több mindent el is néztek.)

No, el is nésztek, hāt persze vótàk, vót ëggy ... ëggy igë jó bàrātom, mā mëkhàlt szëgény, esz honvéd vót, it vót kelecsényi, munkàtārsàk is vótunk (...), *hāt őneki sog bàjom vót velë, mer ő ... bizony ő sokàt kilógott à hāmfābúl, osztàm bizony hà én nem ... lépëk neki közbe ... à zāszlóàjpàràncsnokomnāl, hād bizony ő àkkor ... ot töltöttë vónà ... à nàpjàjit, àhol nem këll. Oszt ... sokàt rimānkottàm értë, hoty főhàdnàgy elftārs, hāt ... csàlāggyà vàn, nem sok vàm mā. Tudom, hogy mijen ... ingërűlt is, hi... hirtelen beugrik is, nnnë tessék mā, àz utólsó hónàpok vànnàk neki, mondom, most ... börtömbe. Tessék mā elnéz...! El is nésztë, útyhogy nem is vittë osztàn, útyhogy lë is szërélt ő velem. Hāt à hàtseregbe hàrminhàt hónàp àz nàgy idő. És ot sok mindën mevvót. Nem ott. Àz éledbe is, nem még ottàn. Ott, àhol, mer ottàn àz ember ott àz úgy vàn, mint ëty csàlād, így ... mer ot vàló... hoty hà egy ijen dàràp kënyér vót, hà nem vót, nem àsz, hogy nem vót, mer vót, àkkor fijúk ennyi vàn, àkkor ennyi felë törtë mindënki, hogy vót. Oszt àkkor úgy ëttë. De ojjàn nem vót, hogy óóó ... bemënëk, oszt verekëggyünk, mëg ... üssük ëgymāst, ojàsmi szó... ot sohà nem vót ijesmi ëggyātàlān.*

(Akkor magának jó szerencséje volt, nemcsak a bányászköszöntés mondja így. Jó közösség volt a bányánál, és ugyanúgy volt a katonaságnál.)

(...)

Hāt én nem ... nem pànàszkodok, āmbār ... pànàszkothàtnék mā jobbàn én ... Hàrminchàt hónàp, igàz-ë? De jó vót. Elmënt àz is.

(Szakaszvezetőségig jutott. De őrmester már nem lehetett. Oda iskolázottság kellett volna.)

Nem. Nem këllëtt iskolà ... Hāt mongyuk mā ott à fejleccségi fog [!] *is vittë àsztàt, mongyuk, de mār énnekëm àz időm ... àz mār nem vittë vónà àrrà, hogy eltelt vóna ëgy bizonyos idő, mer ëgy bizonyos idő után lëhetëtt ... kinevezni. Épúgy, mind à ... tisztëket vàgy à főtisztëket. Lëhetëtt ... mongyuk két év után, àkkor lëhetët vónà ëggy ... még ëggy izé, rent... rentfokozàtot ...*

(Tehát, ha továbbszolgáló lesz.)

Àkkor ... àkkor mëkkàptàm vónà, àlāírtàm vónà, hoty to ... mer vót oją szó, hogy ... màràdok tovāp szolgālni. Ém mondom, nem àkàrok màràdni tovāpszol-

gālónàk ... Mém mikor lëszërëltünk is ... utānà is ... fëlhíttàk ide à tànācsrà, hogy ... mënnyünk à rendőrséghëz. Mondom, nekëm elég vót à hàrminchàt hónàp, nem àzér, hogy nem szerettem, de jó ... de én nem àkàrok tovāp kàtonà lënni. Útyhogy ... énnekëm ez ...

(Más volt a katonai főiskola, és más az altiszti iskola.)

Igën. Igën. Àhogy említettë ön elép, hoty hogy gyöttek ezëk à tisztëk ... Hāt vótàk àkkor tisztiiskolāk. No hāt àkkor ... nem szāmítot, hogy mëvvàn à nyóc osztāj, àkkor még nyóc osztājrú[l] ... keveset lëhetëd beszélni ... Elmëntek iskolārà, igën, iskolārà, onnàt oszt kigyöttek àlhàdnàgy, hàdnàgy. [Hāt] nàgyobb ... rentfokozàttàl nem gyöttek ki ... Hà ātàlābà àlhàdnàty, hàdnàggyàl gyöttek ki à ... izéhëz, à ... àz àlëtysékhëz ... És ezek vótàk mār àzok, àkik ... à kikébzők. Dehāt ... àkik ők mār kigyöttek onnàt, mind mink mār kétévesek vótunk ... hāt ànnyit tuttunk mink is, ők ... mind ők ottàn, mer sokàt ojànokàt kérdësztek mëg bizony tőlünk, hogy ... esz hogy is kël csinālni. Mer àz ëggyik ... oją́ vót ... hogy à gyàlogos ... test... [izé] testűlethëz vót kiképez[ve], vót, àki à tüzérséghë, vót, àki à pāncé... mer àki pāncé[los], àz értëtt... mer àki pān[célo]... De àki oją́ vót, nem àz vót kiképezve, àz nem értët hozzā. Útyhogy ... vótàk àbbà ojàn dolgok, hogy bizony ... ottàn sokàt mëk këllëtt ... à... zàlhàdnàgy úrnàk ... elftārsnàk, még àkkor elftārsnàk, hogy mëkkérdëszte, hogy ... szégyëltë, nem szégyëltë, hogy ... [hāt] tizedës vàty szàkàszvezető, vàgy őrvezető, hogy mmmàgyàrāz mā mëk, hoty hogy is këll esztet csinā[l]ni. Mer én ... nem esztet tànú[l]tàm ... De nem vót àbbà szégyën, szívesen mëmmàgyàrāsztà, hà tuttà, hogy ot vą́, hogy eszt íty kël csinālni. De nem vót àbbà, hogy lënésztë vólnà ëgymāst, ëggy àlhàdnàgy mëkkérdësztë, vàgy ëty hàdnàgy mékkérdësztë àsztàt, hogy ... mārpedig én nem eszt à ... szàkmāt tànúltàm, hà esztet. Mār pedik, hà të most ide vàgy osztvà, àkkor esztet ... hà mëmmàgyàrāsztà neki szívesen. Hād bizony ... ëty hàrckocsibà vàgy egy rohàmlöveg[be] belëgyött egy ojàn, àki nem tuttà ëggy àlhàdnàgy àz iskolārúl kikerűlt, àki nem is foglàlkozott àv[à], hoty hogy is vàn àsz, hāt szét së tudod bennë nézni, mer bizony ... hā iję́ szűk vót mindënnek à terűletë, àbbà lövegëk, àbbà lövedékëk, àbbà mindën elter[űlve], oszt àbbà vàn néty szëméjzet, ott à lövegnek hej, hād bizony, el së tuttà kébzelni, hogy mi is àz, mi is lëssz àvvàl.

(...)

(A politikai tisztek milyen iskolázottságúak voltak?)

Hāt én esz nem mondom mëd, de hogy ... úgy kerűltek odà mint politikàji tiszt. Hogy oszt neki mijem beiskolāzoccsāgà, mijen iskolà vót, [hogy ëggy] ... én eszt nem tudom, de ... kitëtték, politikàji tiszt, kész. Ennyi. Hāt mi nem kérdësz[he]... nem is kérdëszhettük mëg...

(Engem azért érdekel, mert a politikai tisztekről annyi vicc volt.)

Nem. Nézzë! Nekünk ... hāt ... mit mongyàk? Ém még ... hàrminchàt hónàp àlàt vót sok politikàji tisztëm, de ... én ... nem ... merném àsz mondàni, hogy nem tànút, mën nem művelt embër vót, mer àb biztos, mer hàzudnék, hà àsz nem

mondànām, hogy nem művelt em^{bër}, mer művelt embër vót mind. És értëtt à po^{liti}, mëg àz tànúltà, àkkor, és hà lëgyött elő^{àdā}, mer ottàn àbbà àz időbe, igàz-ë, hétfű rëggel nyóc órātól kilenc órájig politikàji foglàlkozās vót. Teccët, nem teccëtt, ez, ez vót. Végë vót à politikàji foglàlkozāsnàk, àkkor mënt à szàkfoglàlkozās utānà még ... De àz, ezëk ojàm művelt embërëk vótàk, ez nem kijàbālt ëggyik së. Hà vàlàki nem értëtt ^{vàlà}, hāt ém mëmmondom őszintén, én së tuttàm, hogy mi à politikà. Ém mëmmontàm neki, hoty hàdnàgy elftārs, màgyàrāzzà mëk, hogy mi à politikà. Mi àz à kommonizmus, mi jàz ez, mëg mi jàz àz, mëg à tőke, mëg ezàz. Hāt mān às së tuttàm, hogy ^{mi}. Hāt hol? Én nem tànúltàm àz iskolābà, mën nem is tànúlhàttàm, mer ... àbb' àz időbe hāború vót, ëty hetet jārtunk iskolābà, két hetet nem jārtunk, mëgint jārtunk ëty hetet, nem vót tànító, elvitték à [érthetetlen szó], *àkkor à pàb gyöt tànítàni, àsz tà^{nítot}. Hāt hol tànúltunk? Nem is tànúltuk àsztàt! Hāt osz vót, àki mëmmàgyàrāsztà, igàz-ë, osztàn àz embër ottàn àzér csàk ... fejlődött àbbà, hogy ... mégis tuttà, hogy mi is àz à politikà, hogy mi àz.*

(Azt tetszett mondani, hogy most már éli a nyugdíjas éveket. Hogy éli ezeket?)

Élëm. Hāt hāl Istennek, jól.

(Mivel telnek a napok?)

Mivel telnek à nàpjàjim? Vàn ötvę csàlād méhem. Àzzàl foglàkozok ... à feleségëmmel ëggyüt, në. Ők, mer mink vàgyunk ketten, à vőm, ő ... hivàtott, ő ... ő à polgārmestër, őneki csàk àkkor vàn idejë, mikor idejë vàn.

(Ja tényleg! Mondta is Ági. Tényleg, így van.)

Mikor őneki délutān vàn, mëg à lānyom, ő mëg àz ovodābà vàn, ő is, dàdus, nà. Hàzàgyönnek négy óràkor, oszt àkkor négyen. De mink ketten, mink esz csinājjuk. Még àkkor vàm mellettë egy ... dàràp szőlőm. Ennyi à munkām.

(Milyen darab ez a szőlő?)

Hāt ojàn ... mit mongyàk? Ezërhàtszāszhàtvą tőke vàm bennë.

(Akkor az nem kicsi!)

Hāt nem kicsi. Végig lëhet ràjtà nézni. Hāt nem nemes szőlő. Direktermő. It mihozzānk it hàsonlítunk. Direktermő, konkordi szőlő vàm bennë.

(Ezt már hallottam. Mi az a konkordi szőlő?)

(...)

Esz feketë szőlő. Hāt ... màjcsàk ojàm, mint àz otëlló, de nincs ànnyirà vörös, mint àz otëlló, mer àz otëlló àz ëty festőszőlő. Àz otëllót, àsz festőszőlőnek hàsznājjāk bārhol.

(Az otelló szőlő enni jó, de a bora egy kicsit karcos.)

Nem à. Fínom. Fínom àz otëlló szőlő. Mār csàk àzér mondom, mer tënnàp, tëgnàp vótunk à pincébe à… à bàrātommàl itt à szomszédbà, në, oszt ő most vëtt vàty két māzsà sz… izét, otëlló szőlőt, hāt jó, csàk még mos forr.

(...)

Hà tuttàm vónà, hogy iję szép vendégëk jönnek …

[A feleség közbeszól: *Ákkor rākészűltűnk vónà. Āgikà szólt vónà!*]

(Milyen az a konkordi?)

Ez ëty konkordi, ëggy, ëggy, ëggy … direkt … hāt íty híjjāk … szàknyelven is, mer szőlősi direktermőnek mongyāk. Ez ëgy nàgyon fínom szőlő … hà beérik, hāt mongyuk, à mostàni időkhö beérëd, be. Beérëtt. Nàgyǫ fínom, és à borà is nàgyǫ fínom. Eszt, mink eszt szoktuk meg, eszt isszuk … Nekem à … nem nekem, à vőmnek à nāszà egri, ő, àz unokām ot vàn Egerbe, tűzoltó pàràncsnok hejettes, Egerbe … Hà ők elgyönnek, à felesége Ildikó, mer hārom Ildikó vàn à csàlādbà. Ő àsz mongyà mindik, hogy ę́ csàk ebbű iszok ëty kortyot, àsz mongy… mer ez nem ojàm, mint àz egri, àsz mongyà. Mer àz egri borok, àzok nehéz borok, mëg àz àlföldi borok. De mink esz szerettük mëg, mëg eszt isszuk mëg. És nàgyǫ fínom, hāt ojàt tekintve, hogy direktermő bor. Itt à mi vidékünkön nincsen is ótvāny. Ics csàk ez vàn.

(...)

(Milyen fajta szőlő van még?)

Hhh, konkordi à nyócvą̀ szāzàlékà, elvirà, àsz fehér, vàn àz izàbëllà, àz is feketë. (...) *à novà, à novà, àz nem jó, mer àsz fehér, àsz përgős is, de àz ízë së, mer àz, hà … àbbúl berúg àz embër, àkkor …* (...) *De àz Isten őrizz àttúl.* (...) *àkkor még vàn à bucsëk, àsz nem tudom, hogy ismeri-jë. Àpró szëmű, feketë … De festőszőlő. De nàgyon fi[nom], hà ojàn idő và rā, ojàm borà vàm, mind àz olàj. Àz nàgyǫ fínom szőlő.*

(Apró szemű? Bőven terem?)

Óóó, rëngeteget. (...) *Hāt, vàn, àki bàkónàk híjjà, àhogy mongyà. Vàn, àki bàkónàk híjjà, mi bucsānàk híjjuk. Nem këll përmetëzni së. És à bātyāmnàk vót ëggy … ëggy ojàn ...nétyszāz nétyszögölë, ebbűl, tisztà ebbűl … De mikor àsz kiforrott, àz mikor öntöttë, àz mind àz olàj, àz úgy … de àbbúl bevëtt két pohārràl, àz bisztos … észrevëttë, hogy … Útyhogy … ittem mifelénk … ez vàn. Itten ótvą̄ szőlő it közelibe nincsen is csàk …*

(Igen. Ezzel könnyű bánni, nem kell permetezni.)

Hāt én nem is szoktàm përmetëzni.

(Egyáltalán nem?)

Éggyātàlān nem … esztet nem këll përmetëzni. Hà eszt àz ëty konkordi szőlőt … māsikàt së … Mā vót nekëm izs bennë vàgy nyócvàn tőke ótvą̀, de mā àzok kimëntek … Útyhogy … még vàn vàty … pār tőke, de àsz hàzàhorgyuk [mëgë]…

(Egy kollégám kérte, hogy mondjak neki olyan szőlőt, amit nem kell permetezni. Majd mondom neki, hogy jöjjön el Felsőnyárádra.)

Esz nem [përme]… Ebbűl mār rëngetegen vittek, ebbűl à konkordi szőlő[bűl], és à fàgyrà së érzékëny. Útyhogy ez nàgyon … fínom szőlő, jó … Útyhogy … Mink szeressük, no!

(Azt hiszem, nagyobb a szeme is, mint az otellóé.)

Nàgyobb. Nàgyobb. Ánnàk màjcsàk ojàm, mint ëty, hāt nem mind ëgy bódi szilvà, mer àttúl kiseb, de … Jól mëkteltek à szëmek.

(Hāt azt hiszem, hogy meg is köszönjük.)

A felvételt Fekete Péter főiskolai tanár készítette a Miskolci Egyetem magyar szakos hallgatóinak nyelvjárási kiszállásán 1998. november 16-án az adatközlő otthonában. A „szép vendégek", ahogy az adatközlő fogalmaz, az egyetemi hallgató lányokat jelenti a kérdező tanár társaságában. A kérdező által említett Ági a szöveg lejegyzője, aki Felsőnyárádon született. A szöveget lejegyezte Kornyáné Szoboszlay Ágnes 2008 januárjában.

Megjegyzések a felvételhez

A szóalak váratlan befejezését, „elharapását" tapadó … jelzi. A vártnál hosszabb szünetet sem elöl, sem hátul nem tapadó … jelzi. Ha a nem tapadó … után nagybetűs kezdés van, azt jelenti, hogy az előző rész vége vessző előtti, mellékmondati, felvitt véggel zárul.

Az adatközlőnél meg lehet figyelni, hogy a hosszabb szüneteket például a kötőszó, a jelző, tehát a szorosan összetartozó elemek között tartja.

Beszédében a három palócos magánhangzó fonéma *(à, ā, ë)* használata következetes. Nem következetes viszont a zártszótagi *l* kiesése, tehát a *volt ~ vót, Miskolc ~ Miskóc* alakok váltakoznak. Szintén nem következetes a *meg* igekötő és a *meg* kötőszó *g*-jének hasonulása a rákövetkező mássalhangzóhoz. A nyelvjárási és a köznyelvi alak akár egymás szomszédságában is előfordul mintegy korrekcióképpen *(tënnàp, tëgnàp)*.

Néhány tárgyi magyarázat

A *Gërëndās* népszerű kocsma egy régi parasztházban Felsőnyárád központjában. Kelecsény, azaz Felsőkelecsény az északi szomszéd falu, a *Szëmpétëri kàpu* Mikolcról a Sajószentpéter irányába kivezető út.

KORNYÁNÉ SZOBOSZLAY ÁGNES

„MAGYAR NYELVJÁRÁSOK”
A DEBRECENI EGYETEM
MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TANSZÉKÉNEK
ÉVKÖNYVE

XLV, 151–187

DEBRECEN
2007.

Mezővárosi személynevek a középkori Északkelet-Magyarországról

A magyar középkor utolsó bő két évszázada a nyelvészet, azon belül is a névtan szempontjából igen érdekes, sok változást hozó periódusnak tekinthető. Ez a folyamat a jobbágyság névanyagán is jól nyomon követhető. A fejlődés legfontosabb jellemzői az egyelemű nevek kételeművé alakulása, a magyar nevek forrásokban való elterjedése, végül pedig a vezetéknevek megszilárdulása, azaz családnévvé válása.[1]

A 14. századra az okleveles anyagban a legjellemzőbb névhasználati formák egyike az apa nevéből a latin *filius*-szal történő névalkotás. Szintén gyakorinak tekinthető az a típus, amelyben valamely helynév és a latin *de* prepozíció segítségével jelölték meg az illető származási helyét. Ha valakit külső vagy belső jellegzetességei alapján neveztek meg, általában a *dictus* megjegyzést illesztették a névhez. Ezeket a neveket a névtan egyelemű neveknek tekinti, mivel gyakran még nem is állandósultak, azaz nem váltak tulajdonnévvé, hanem csupán értelmező jelzői szerepet töltöttek be.

A 16. századra e latin kifejezések jórészt már eltűntek a források személyneveiből, a *de* prepozíciós nevek kivételével, ezek ugyanis még a 15–16. században is használatosak voltak. 1436-ban például egy újlaki polgár neve szerepelt kétféleképpen egyetlen oklevélben: *Benedictus de Sara* és *Benedictus Saray* (MOL, DL 12889). A tulajdonságra utaló személynevekben mind ritkábban jelent meg a *dictus* kifejezés és a korábban használt *filius*-szal képzett névformák is egyre inkább kikoptak a használatból. Az apa nevéből létrejött vezetékneveknek egy új és jellegzetes esete terjedt el, mégpedig a szülő nevének eredeti formában való átvétele, amit néha a *-fi(a)* utótag is kiegészített. Remek példa erre a Szikszón 1414-ben szereplő *Georgius Bothfya* nevet viselő esküdt, akinek apja valószínűleg az 1406. évi szikszói kiadványban szereplő *Ladislaus Both* volt (DL 9159, DL 10258). Az ilyen típusú nevek egyre inkább megszilárdultak, azaz viselőiket több különböző oklevélben is következetesen azonos elnevezéssel illették.

[1] A témára nézve alapvető munkák: MELICH 1943, valamint BÁRCZI 1958/1980. A névtan alapvető kérdéseire lásd HAJDÚ 2003. A fejlődés kezdetére és a kételemű nevek kialakulására lásd FEHÉRTÓI 1969a és 1969b.

A másik nagy különbség a 14. és a 15–16. század személynevei között az, hogy a latin kifejezések száma az oklevelekben mindinkább visszaszorult: a latin névalakokat a magyar formák váltották fel. Ez először a vezetéknevekben jelent meg. Legjellemzőbb példái különböző tulajdonságokat fejeztek ki, így például a *magnus* kifejezés helyett mind gyakrabban a *Nagh ~ Nogh ~ Nagy* névalak olvasható az oklevelekben. A keresztnevekben a latin háttérbe szorulása az oklevelezési gyakorlatban azonban csak jóval később ment végbe, bár már ennek is megmutatkoztak az első jelei. Új típusú névalak volt például az 1520-ból Tályáról fennmaradt *Loches Lorinczne* feleségnév is (MOL, DF 217915). Száz évvel korábban ezt a személynevet még minden bizonnyal a **conjunx Laurentii Loches* kifejezéssel vetették volna papírra. A latin visszaszorulása a foglalkozásnévből alakult személynevek körében is jól kimutatható: a mesterség megjelölésére is egyre inkább a magyar kifejezéseket kezdték használni az oklevelek írói.

A legjelentősebb változás a különböző jelzőket felváltó vezetéknevek, majd ezek öröklődővé válásával a családnevek elterjedése volt. A folyamat valamikor a 14. század közepén kezdődhetett el, és egészen a 16. századig elhúzódott. A név előtagja először megszilárdult, az adott személy azt tartósan viselni kezdte. A vezetéknév később öröklődővé is vált, és a nevet először viselő személytől a leszármazottak is átvették. Ez már családnévnek tekinthető névalak, bár még a 16. században is előfordult néha, hogy a viselőik szándékától függetlenül ez a családnév megváltozott.

A nem öröklődő vezetéknév mindig az adott személyre vonatkozó jellemző jegyet fejezett ki: árulkodott származásáról, foglalkozásáról, jelleméről, külalakjáról stb. Attól kezdve azonban, hogy a család tagjai közül többen is viselték, a személy és a név által hordozott jelentéstartalom eltávolodott egymástól, azaz a név által hordozott eredeti közszói jelentéstartalom már nem volt a viselőjére érvényes. A személynévkutatásnak az egyik legfontosabb és legvitatottabb kérdése éppen az, hogy mikor következett be ez a változás, azaz mikor lett a vezetéknévből öröklődő családnév. A probléma a nyelvészek mellett a történettudomány képviselőit is foglalkoztatja. A nevek által hordozott eredeti etimológiai jelentésből megfelelő kritika mellett különféle, a középkori gazdaságra és társadalomra vonatkozó információkat lehet leszűrni. A személynevek ugyanis társadalmi produktumok, annak fejlődését követik, és azt híven tükrözik.

A személyneveknek a történettudományban történő felhasználására különösképpen azért van szükség, mert a magyar középkori forrásanyag meglehetősen egysíkúnak tekinthető a jobb forrásadottságú nyugati országokétól eltérően. Nálunk leginkább a birtokjogi vonatkozású iratok maradtak fenn, amelyek azonban kevésbé segítik a középkori társadalom, gazdaság és kultúra pontos megismerését. A középkori személynévanyag történeti forrásként való felhasználása főként a foglalkozási viszonyok vizsgálata során lehet hasznos. A foglalkozásnévből képzett személyneveket rendszeresen felhasználják például a jobbágyság történetének és a mezővárosi iparűzésnek a vizsgálatához.

E névtörténeti szempontból igen képlékeny időszak személyneveinek elemzése tehát mind a két tudományág számára alapvető fontosságú. A fenti okok miatt a kutatók több alkalommal is tettek már közzé különféle eredetű jobbágyi személynévanyagot.[2] Ezeket a névállományokat általában hasonló módszerekkel elemezték. Vizsgálták az egy- és kételemű nevek arányát, a vezetéknevek típusait, azok elterjedését, az egyes keresztnevek megjelenésének gyakoriságát, valamint következtetéseket vontak le a névöröklésről és a névadási szokásokkal kapcsolatosan. Általánosan jellemző ezekre a forráskőzlésekre, hogy leginkább összeírások felhasználásával készítették őket, s ennélfogva egy adott településről, birtokról, vagy megyéből valamely meghatározott időpontból aránylag nagy számú személynevet tartalmaznak. Nem nyújtanak azonban időbeli perspektívát, azaz nem lehet velük a névadási szokások időbeli változásait pontosan nyomon követni.

Alább a középkori Hegyalja és szűkebb környéke mezővárosaiból fennmaradt oklevelek névanyagát teszem közzé. Az oklevelek 1303 és 1526 között íródtak. A 172 oklevél legjelentősebb része mezővárosi kiadvány, amelyet a magisztrátusok általában birtokügyletekről állítottak ki, kisebb részük pedig plébános, közjegyző és más oklevéladó szerv által kiadott irat. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy ezek az oklevelek nem fedik le teljesen a térség ilyen jellegű forrásanyagát, csupán egyfajta mintát nyújtanak abból. A forrásokat primer, kéziratos formában használtam fel, tehát egyenként ellenőriztem őket. Ez azért is bizonyult hasznosnak, mivel számos esetben pontosítani lehetett a már kiadott oklevelek névanyagát. A források összesen 1987 nevet tartalmaznak. Ebből 1751 személy nagy valószínűség szerint mezővárosi polgár vagy legalábbis mezővárosi lakos volt. A maradék 236 fő egyházi személy, városi polgár (Bártfa, Kassa, Eperjes) és környékbeli nemes, de néhány báróval is találkozhatunk közöttük.

A közzétett forráscsoport bizonyos előnnyel bír az összeírások és jegyzékek felhasználásával készült forráskőzlésekkel szemben, mivel az általa képviselt bő kétszáz évet nagyjából egyenletesen lefedve aránylag hűen tükrözi a névadási szokások változását is. Ez még akkor is igaz, ha a 14. századi oklevelek általában kevesebb nevet tartalmaznak a középkorvégi iratoknál. Ennek az az oka, hogy a 15–16. század fordulójára általánossá vált a Hegyalján az a szokás, hogy

[2] Hogy a szempontunkból itt csak a legfontosabb forráskőzléseket említsük: csaknem 4000 jobbágynevet közöl SZABÓ 1954; 16. századi török pénzügyi anyagot dolgoz fel FEKETE 1955; három szlavóniai uradalom urbáriumát teszi közzé TÖRÖK 1961; 14. század végi okleveles anyagból végzett gyűjtést FEHÉRTÓI 1968; két összeírásból rekonstruált, majd elemzett 610 jobbágynevet MEZŐ 1970; két forrásmunka alapján tett közzé személyneveket HAJDÚ 1984 és 1985; Szentgyörgy mezőváros urbáriumának névanyagát adta ki LÉVAI 1985; mintegy 1100 személynevet tartalmaz KREDICS–SOLYMOSI 1993; csaknem másfél ezer jobbágy nevét közli ENGEL 1995, ehhez lásd még ENGEL–FEHÉRTÓI 1996; három középkor végi bortizedjegyzék adatait tartalmazza SZAKÁLY–SZŰCS 2005; Kállósemjén településről származó victualia-jegyzék névanyagát közli N. FODOR 2005.

szinte tucatjával sorolják fel az ügyletnél jelen lévő tanúkat. További előny az is, hogy az oklevelek kicsi és gazdasági-társadalmi szempontból aránylag egynemű területről származnak, ezért egy meghatározott tájegység és adott társadalmi réteg névadási szokásait tükrözve egységes képet mutatnak.

Végezetül ejtsünk néhány szót a nevek közlési módjáról! A neveket az oklevelek keltezése szerinti rendben, az oklevél legfontosabb adatait feltüntetve teszem közzé, a forrásban való előfordulás sorrendjét és az oklevélszövegben szereplő legteljesebb névalakot figyelembe véve. A névalakok alanyesetben állnak. A latin jelzőket (vezetékneveket?) mindig kis kezdőbetűvel, a magyar nyelvűeket pedig naggyal írom. Ha az oklevelet átírták, az átíró oklevél neveit az átírás időpontjára, az eredeti oklevél neveit pedig az eredeti időpontra vonatkozóan közlöm.

A névszerkezetekből kihagytam a névtörténeti vizsgálat szempontjából használhatatlan szavakat (pl. *videlicet, scilicet, item* stb.). Ugyanígy nem vettem figyelembe azokat a társadalmi állásra vonatkozó kifejezéseket, amelyek nem tekinthetők a személynév integráns részének (*domus, domina, miles, magister, egregius, venerabilis, honorabilis, providus, circumspectus, sagax, reverendus, religiosus* stb.). Feltüntettem azonban azokat a kifejezéseket, amelyek iskolázottságot fejeznek ki (pl. *decretorum doctor, artium liberalium baccalaureus* stb.). Az egyházi személyeknél az egyházi intézmények általában meglehetősen hosszú leírását elhagytam, ezekből csupán az egyházi hierarchiában betöltött rangot és az intézmény helyét közlöm (pl. *prepositus de Lelez*), de utóbbit is csak akkor, ha az nem magától értetődő. Ugyanígy egyes magas méltóságot betöltő személyek esetében eltekintek a cím gyakran több sornyi leírásától, csupán röviden és lényegre törően ismertetem azt. A polgárok által viselt különféle hivatalok (*judex, juratus, officialis, provisor* stb.) a dőlt betűvel szedett névadatok után zárójelben, normál betűvel állnak.

A helyet jelölő kifejezéseket mindig kiírom, akár a személynév részét képezik, akár csak értelmező jelzőként szerepelnek. Ahol ilyen jelző nincsen, az a személy értelemszerűen az adott mezőváros lakója lehetett. Az egyéb fontos adatokat, megjegyzéseket lábjegyzetben adom közre.

Az oklevelek ügyleteinél az egyes családtagokat általában egymás után sorolják fel, birtokos szerkezetet alkalmazva (pl. *Michael et Ladislaus filii Nicolai de Varada*). Ilyen esetben ezeket a szerkezeteket nem bontom fel, hanem egyben közlöm, amennyiben pedig a fent már említett, névtörténeti szempontból használhatatlan kifejezések is előfordulnak az egyes személynevek közé ékelődve, azokat kihagytam belőlük. Ha egy személy valamely családtagja a szöveg későbbi részében bukkan fel, de személyét egy névmás segítségével mégis az ő neve segítségével határozzák meg (pl. *Elena, sua conjunx*), akkor a névmás után zárójelben jegyzem meg, hogy kire is vonatkozik: *Elena, sua* (Dominicus dictus

Bari) *conjunx*. Ilyenkor azonban ez a név értelemszerűen tájékoztató jelleggel szerepel csupán, valójában nem tartozik a névszerkezethez.

Egyes nevek további neveket is takarnak. Ezek azok a *filius* szóval az apa nevéből előállított nevek, ahol a szülő neve is több tagból áll. Ilyenek az *x filius y filii z* vagy *x filius y dicti z* szerkezetet mutató nevek. Ilyen esetben az apa nevét külön névként is felvettem a listába, mivel névtörténeti szempontból ez is vizsgálható. Az ilyen neveket a fiú neve után csillaggal megjelölve közlöm. Amennyiben az apa neve csak egyelemű, nem szerepel külön adatként.

Ha a név olvasata kérdéses, formája nem szokványos, vagy helyesírása hibás, ezt zárójelbe tett felkiáltójellel jelzem. Az oklevél állapota miatt olvashatatlan részeket a bevett módon, szögletes zárójellel tüntetem fel. Ha egy személynév az oklevélen belül többfajta variációban is megjelenik, akkor a névváltozatokra ~ jellel utalok.

Névtörténeti adatok

1. Dátum: 1303. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DL 57232.

Regeszta: AOklt. 1: 533. sz.

1. *Vincentius* (villicus); 2. *Joseph filius Michola (!);* 3. *Ladizlaus filius Thome;* 4. *Barnabas*; 5. *Alexander filius Acchinti.*

2. Dátum: 1305. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DF 214648.

Regeszta: AOklt. 1: 804. sz.

1. *Vincentius* (villicus); 2–4. *Stephanus, Petrus, Vallenth filii Hilarii de Hugka;* 5. **Hilarius de Hugka;* 6. *Anthonius filius Gregorii de eadem* (Hugka); 7. *Barnabas filius Michaelis;* 8. *Matheus filius Acincti;* 9. *Ladislaus filius Thome;* 10. *Joseph.*

3. Dátum: 1307. 07. 25. **Kiadó:** Achilles, pataki plébános. **Jelzet:** DL 1709. (Átírás, 1311.)

Kiadása: A. 1: 122. sz. **Regeszta:** AOklt. 2: 195. sz. és Bándi 689–90.

1. *Achilles plebanus de Potoka;* 2. *frater Benedictus prior de Nova Villa;* 3–4. *Sada, uxor sua, nomine Karachuna.*

4. Dátum: 1310. 11. 05. **Kiadó:** Achilles, pataki plébános. **Jelzet:** DL 1759.

Kiadása: A. 1: 194. sz. **Regeszta:** AOklt. 2: 987. sz. és Bándi 690.

1. *Achilles plebanus de Patak;* 2. *frater Laurentius prior;* 3. *Martinus filius Zolouk;* 4–5. *Stephanus et Emricus (!) fily Zidlik;* 6. *Bota;* 7. *Andreas;* 8. *Johannes filius Michaelis;* 9. *Ladizlaus filii Warou.*

5. Dátum: 1315. 01. 26. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DL 76235.

Kiadása: Z. 1: 175. sz. **Regeszta:** AOklt. 4: 20. sz.

1. *Paulus* (judex); 2. *Andreas* (judex); 3. *Paulus dictus Fudur* (juratus); 4. *Bacha filius Egidii* (juratus); 5. *Paulus filius Egidii* (juratus); 6. *Merc filius*

Michaelis (juratus); 7. *Donch filius Petri;* 8–10. *Johannes, Valentinus, Michael filii Jacobi;* 11. *Boch dictus Og;* 12. *Laurentius filius Andree;* 13. *Gregorius filius Dominici.*

6. Dátum: 1318. 04. 02. **Kiadó:** Vitomér, pataki plébános. **Jelzet:** DL 1915.
Kiadása: A. 1: 417. sz. **Regeszta:** Bándi 691.

1. *Wytomerius plebanus de Potok;* 2–5. *Zeuke, filii sui Nicolaus et Dominicus et Johannes;* 6–7. *Stephanus et Emericus fily Zelak;* 8. *Johannes filius Michael;* 9. *Ladislaus filius Waro;* 10. *Jacobus filius Petri;* 11. *Micael (!) filius Joanka;* 12. *Laurentius filius Micael (!);* 13. *Emericus filius Hugus;* 14. *Demetrius filius Gregori;* 15. *Andreas dictus Boc;* 16. *Ogmanus;* 17. *Nicolaus filius Benedicti;* 18. *Det filius Petri;* 19. *Emericus filius Supta.*

7. Dátum: 1321. 11. 08. **Kiadó:** Vitomér, pataki plébános. **Jelzet:** DL 2059.
Regeszta: AOklt. 6: 295. sz. és Bándi 691.

1. *Vithimerius plebanus de Pothoka;* 2. *Karachuna de Nova Villa, relicta Sada;* 3. *frater Stephanus prior;* 4–6. *Michael sacerdos, Stephanus et Emericus filii Sidlek.*

8. Dátum: 1324. 04. 22. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DL 76337.
Kiadása: Z. 1: 281. sz. **Regeszta:** AOklt. 8: 186. sz.

1. *Stephanus* (judex); 2. *Jacobus* (judex); 3. *Beke* (judex); 4. *Jacobus filius Kemen* (juratus); 5. *Gregorius filius Martini* (juratus); 6. *Johannes Deed* (juratus); 7. *Emericus de Saaray* (juratus); 8–9. *Symon et Michael filii Kuthe;* 10. *Jetlinus institor;* 11. *Elizabeth consors sua* (Jetlinus); 12. *Nicolaus filius Barnabe;* 13. *Bok antiquus.*

9. Dátum: 1332. 04. 08. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DL 76452.
Kiadása: Z. 1: 394. sz. **Regeszta:** Gulyás 1. sz.

1. *Beke* (judex); 2. *Pethew* (judex); *3. alter Beke* (judex); 4. *Donch filius Petri;* 5–7. *Nicolaus et Boda ac Franch filii Symonis filii Kethe;* 8. **Symon filius Kethe;* 9. *Michael filius Kethe;* 10. *Emericus filius Dominici.*

10. Dátum: 1334. 01. 20. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DL 76478.
Kiadása: Z. 1: 419. sz. **Regeszta:** Gulyás 2. sz.

1. *Johannes filius Petri* (judex); 2. *Pethew filius Bacha* (judex); 3. *Anthonius filius Pauli;* 4. *Lukach filius Pauli;* 5. *Emericus filius Dominici filii Scentus;* 6. **Dominicus filius Scentus.*

11. Dátum: 1334. 08. 29. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DL 76494.
Kiadása: Z. 1: 434. sz. **Regeszta:** Gulyás 3. sz.

1. *Pethew filius Jacobi* (judex); 2. *Petrus filius Hench* (juratus); 3. *Jacobus filius Kemen* (juratus); 4. *Gregorius filius Martini* (juratus); 5. *Pethe filius Thome* (juratus); 6. *Nicolaus filius Scem* (juratus); 7. *Demetrius filius Gallii* (juratus); 8. *Pethew vel Bodow dictus filius Nicolai dicti Vagwth;* 9. **Nicolaus dic-*

tus Vagwth; 10. *Paulus filius Bacha filii Egidii;* 11. **Bacha filius Egidii;* 12. *Nicolaus filius Thome carnificis;* 13. **Thomas carnifex;* 14. *Demetrius.*

12. Dátum: 1336. 04. 05. **Kiadó:** Mihály, újhelyi plébános. **Jelzet:** DL 4164.

Kiadása: Z. 1: 175. sz. **Regeszta:** AOklt. 20: 165. sz. és Bándi 692.

1. *Johannes plebanus, vicarius de Wyhel;* 2. *Nicolaus prior de Wyhel;* 3. *Kolcha filia Jacobi dicti Guluh, uxor Georgii de Sumus;* 4. **Jacobus dictus Guluh;* 5. **Georgius de Sumus;* 6. *Margareta relicta Jacobi;* 7. *frater Jacobi filius suus* (Margareta); 8. *Peteu dictus Orrus;* 9. *alius Peteu.*

13. Dátum: 1337. 04. 27. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DL 76553.

Kiadása: Z. 1: 493. sz. **Regeszta:** Gulyás 4. sz.

1. *Beke filius Nicolai* (judex); 2–3. *Demetrius et Nicolaus filii Kozme de Semyen;* 4. **Kozma de Semyen;* 5. *Petrus filius Abel;* 6. *Benedictus dictus Leches, filius Pauli dicti Uthas;* 7. **Paulus dictus Uthas;* 8. *Jacobus filius Korman.*

14. Dátum: 1338. 10. 13. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DL 76584.

Kiadása: Z. 1: 524. és 537. sz. **Regeszta:** Gulyás 5. sz.

1. *Beke filius Nicolai* (judex); 2. *Johannes filius Petri;* 3. *Donch;* 4. *Thomas filius Egidii filii Moch;* 5. **Egidius filius Moch;* 6. *Paulus plebanus;* 7. *Johannes.*

15. Dátum: 1339. 05. 01. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DL 76598.

Kiadása: Z. 1: 537. sz. **Regeszta:** AOklt. 23: 228. sz.

1. *Pethew filius Jacobi* (judex); 2. *Beke* (judex); 3. *Paulus plebanus, phisicus domini Regis;*[3] 4. *Johannes;* 5. *Johannes filius Petri;* 6. *Donch filius Petri;* 7. *Thomas filius Egidii filii Moch;* 8. **Egidius filius Moch.*

16. Dátum: 1341. 01. 13. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DL 76627.

Kiadása: Z. 1: 565. sz. **Regeszta:** AOklt. 25: 33. sz.

1. *Pethew filius Jacobi* (judex); 2. *Beke* (judex); 3. *Johannes filius Petri filii Egidi;* 4. **Petrus filius Egidi;* 5. *Donch;* 6. *Thomas filius Egidi filii Moch;* 7. **Egidius filius Moch;* 8. *Johannes dictus Lengen, nobilis de villa Nogsemian;* 9. *Vyd filius Erney.*

17. Dátum: 1342. 05. 01. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DL 76664.

Kiadása: Z. 2: 13. sz. **Regeszta:** Gulyás 6. sz.

1. *Beke filius Nicolai* (villicus); 2. *Frank filius alterius Nicolai* (villicus); 3. *Nicolaus filius Barnabe magni* (juratus); 4. **Barnabas magnus;* 5. *Clemens magnus filius Nicolai filii Lega;* 6. **Nicolaus filius Lega;* 7. *Kathlin;* 8–9. *Demetrius et Nicolaus filii Cozme;* 10. *Petrus filius Demetrii;* 11. *Nicolaus filius Pothkow;* 12. *Johannes;* 13. *Martinus sacerdos;*[4] 14. *Johannes filius Michael;* 15. *Michael filius Stephani filii Scem;* 16. **Stephanus filius Scem.*

[3] Fratere a 2. és 4. számú polgár.

[4] A 12. polgár germanusa.

18. Dátum: 1342. 06. 24. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DL 76678.
Kiadása: Z. 2: 26. sz. **Regeszta:** Gulyás 7. sz.

1. *Beke filius Nicolai* (villicus); 2. *Frank filius alterius Nicolai* (villicus); 3. *Nicolaus filius Barnabe magni* (juratus); 4. **Barnabas magnus;* 5. *Ilunch, relicta Vallentini filii Pauli;* 6. **Vallentinus filius Pauli;* 7. *Andreas sutor filius Chenc;* 8. *Petrus filius eiusdem* (Ilunch); 9. *Boda filius Symonis;* 10–11. *Sebe et Annus filiarum Vallentini.*

19. Dátum: 1345. 01. 13. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DL 76757.
Kiadása: Z. 2: 97. sz. **Regeszta:** Gulyás 8. sz.

1. *Pethew filius Jacobi* (judex); 2. *Stephanus filius Clementis* (judex); 3. *Nicolaus filius Barnabe magni* (juratus); 4. **Barnabas magnus;* 5. *Johannes dictus Lengen, nobilis de villa Nogsymyan;* 6. *Ladizlaus dictus Debreceny* (procurator); 7. *Stephanus, nobilis de Symyan;* 8. *Vyd filius Erney;* 9. *Petrus filius Johannis filii Petri;* 10. **Johannes filius Petri.*

20. Dátum: 1346. 02. 22. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DL 51371.
Regeszta: Kállay 830. sz. és Gulyás 9. sz.

1. *Dominicus filius Jacobi filii Kemen* (judex); 2. **Jacobus filius Kemen;* 3. *Nicolaus filius Barnabe magni* (juratus); 4. **Barnabas magnus;* 5. *Johannes filius Thome filii Rad* (juratus); 6. **Thomas filius Rad;* 7–12. *Pethke piscator filius Kunch doliatoris, Anthol filius suus*, *Margaretha uxor sua, Annus, Katlyn et Cecilia filie sue;* 13. **Kunch doliator;* 14. *Johannes dictus Lengen nobilis de villa, vel predio Nog Symyan;* 15. *Clara relicta Nicolai;* 16. *alterius Nicolaus dictus Menelew;* 17. *Katryn;* 18. *Petrus dictus Cyvek.*

21. Dátum: 1348. 09. 14. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DL 76896.
Kiadása: Z. 2: 230. sz. **Regeszta:** Gulyás 10. sz.

1. *Vyd filius Er[ney]*[5] (judex); 2. *Clara relicta [---] doliatoris;*[6] 3. *Michael;*[7] 4. *Chwka, relicta Petri institoris rufi;* 5. **Petrus institor rufus;* 6. *Stephanus doliator filius Cewla;* 7. *Paulus filius Ladizlai filii Varou;* 8. **Ladizlaus filius Varou;* 9. *Annus, filia Petri institoris Rufi.*

22. Dátum: 1349. 01. 22. **Kiadó:** Újhely város. **Jelzet:** DL 4026.
Kiadása: A. 5: 131. sz. **Regeszta:** Bándi 693.

1. *Nicolaus filius Henrici* (judex); 2. *Petow dictus Orrus* (juratus); 3. *Ivan Thot* (juratus); 4. *frater Johannes filius Jacobi Goluh;* 5. **Jacobus Goluh;* 6. *mater sua* (Johannis), *relicta Jacobi;* 7. *Stephanus Horvat;* 8–10. *Kolcha, Seba et Elena, filie Jacobi.*

[5] Az oklevél csonka, ezért a név hiányos. A névalak a többi oklevél alapján rekonstruálható. Ugyanitt a másik bíró neve teljesen hiányzik.

[6] Az oklevél csonka, ezért a név hiányos, csak a szöveg más részeiből következtethető ki.

[7] Anyja a 2. számú, özvegye a 4. számú asszony.

23. Dátum: 1350. 12. 24. **Kiadó:** Jakab, pataki pap és a pataki bíró. **Jelzet:** DL 76988. (Átírás, 1351.)

Kiadása: Z. 2: 319. sz. **Regeszta:** Gulyás 11. sz.

1. *Jacobus sacerdos, vicarius, capellanus domine Regine Hungarie;* 2. *Vid filius Erne* (judex); 3. *consors Mikch filii Nicolai, filia comitis Chaca;* 4. **Mikch filius Nicolai* (officialis); 5. **comes Chaca;* 6. *Demetrius* (episcopus Varadiensis); 7–9. *Stephanus filius, Margaretha et Clara filie sue* (consors Mikch filius Nicolai); 10–11. *Michael et Ladislaus filii Nicolai de Varada;* 12. **Nicolaus de Varada;* 13–17. *Nicolaus, Ladislaus et Johannes sacerdos filii Andree de villa Nog Simien, proximi Demetrii et Nicolai filiorum Cozme, olim de Nogsimien, nunc de Pothok;*[8] 18. **Andreas de villa Nog Simien;* 19. **Cozma olim de Nogsimien, nunc de Pothok;* 20. *Pethew filius Thome filii Rad de Pothok;* 21. **Thomas filius Rad;* 22. *frater Petrus prior;* 23. *frater Thomas.*

24. Dátum: 1351. 01. 13. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DL 76988.

Kiadása: Z. 2: 319. sz. **Regeszta:** Gulyás 12. sz.

1. *Vid filius Erne* (judex); 2. *Vincentius filius Beke* (judex); 3. *Pethew filius Thome filii Rad;* 4. **Thomas filius Rad;* 5. *Jacobus sacerdos vicariusque;* 6. *Vid* (judex).

25. Dátum: 1353. 01. 18. **Kiadó:** Újhely város. **Jelzet:** DL 4329.

Kiadása: A. 6: 6. sz. **Regeszta:** Bándi 693.

1. *Petrus filius Martinius (!)* (judex), 2. *Ladislaus filius Thyvodori* (juratus); 3. *Stephanus filius Benedicti* (juratus); 4. *Blasius filius Petrus (!);* 5. *Ogman;* 6–7. *Dominicus et Vallerionus filii Ogman;* 8. *Ladislaus filius Egidy;* 9. *Georgius Kos;* 10. *Petew;* 11. *Johannes sacerdos;* 12–13. *Johannes et Nicolaus filii Petew.*

26. Dátum: 1354. 01. 23. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DL 77082.

Kiadása: Z. 2: 411. sz. **Regeszta:** Gulyás 13. sz.

1. *Ladislaus filius Dominici* (judex); 2. *Johannes filius Comadi* (juratus); 3. *Thomas filius Mathie* (juratus); 4–7. *Andreas filius Sad, Elena consors eiusdem, filiique ipsorum Mathe et Johannes;* 8. *Demetrius filius Johannis;* 9. *relicta Pauli dicti Bwryan;* 10. **Paulus dictus Bwryan;* 11. *Georgius aurifaber de Byste;* 12. *Dominicus de Saros.*

27. Dátum: 1354. 05. 02. **Kiadó:** Újhely város. **Jelzet:** DL 4430.

Kiadása: A. 6: 125. sz. **Regeszta:** Bándi 694.

1. *Petrus filius Martini* (judex); 2. *Paulus Dorgo;* 3. *alter Paulus de Zemlyn;* 4. *Laurentius dictus Chulak;* 5. *Nicolaus prior;* 6. *Johannes filius Ivanka;* 7. *Ivachinus.*

28. Dátum: 1355. 10. 23. **Kiadó:** Újhely város. **Jelzet:** DL 4554.

[8] Nem tudni, hogy a helyhatározó csak az apára vonatkozik-e vagy a fiúkra is.

Kiadása: A. 6: 243. sz. **Regeszta:** Bándi 694.

1. *Vallentinus filius Desow* (judex); 2. *Paulus de Zemlyn* (juratus); 3. *Beke filius Mikus* (juratus); 4. *Lucasisus dictus Sydow;* 5. *Thomas dictus Egeco;* 6. *alterius Thomas dictus Ormeus.*

29. Dátum: 1356. 06. 30. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DF 219468.

Regeszta: Gulyás 14. sz.

1. *Vythus filius Erney* (judex); 2. *Jacobus filius Andree* (scabinus sive juratus); 3. *Thomas filius Mathie* (scabinus sive juratus); 4. *Nicolaus filius Johannis* (scabinus sive juratus); 5. *Johannes filius Pauli* (scabinus sive juratus); 6. *Frank filius Jacobi;* 7. *Johannes filius Demetrii filii Galos;* 8. **Demetrius filius Galos;* 9–10. *Bekch filius Petri et Ladislaus filius Petri, de Capos;* 11. *Nicolaus dictus Konch;* 12. *Albrehth de Cassa;* 13. *Nicolaus filius Thome Mokwyani;* 14.**Thomas Mokwyani;* 15. *Nicolaus, alio nomine Kowsa, filius Stephani.*

30. Dátum: 1358. 11. 30. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DL 77244.

Kiadása: Z. 3: 90. sz. **Regeszta:** Gulyás 15. sz.

1. *Nicolaus de Kallo* (condam judex); 2–3. *Demetrius et Nicolaus filii Cosme;* 4. *Blasius dictus de Bohon.*

31. Dátum: [1358–1360.] 01. 25.[9] **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DL 47939.

Regeszta: Gulyás 16. sz.

1. *Ladislaus filius Dominici* (judex); 2. *Johannes filius Pauli* (judex); 3–7. *Geurgius (!) et Johannes filii Bencench, Ladislaus et Nicolaus [---]*[10] *nobiles de Lonya.*

32. Dátum: 1359. 03. 31. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DL 51842.

Kiadása: A. 7: 338. sz. **Regeszta:** Kállay 1323. sz.

1. *Ladizlaus filius Dominici* (judex); 2. *Johannes filius Pauli* (judex); 3. *Thomas filius Mathie* (juratus); 4. *Nicolaus filius Petri* (juratus); 5. *Mathius (!) rufus* (vicecastellanus); 6–7. *magistri Nicolaus et Paulus filiorum Lachk* (castellani); 8. *Leukes;*[11] 9. *magister Ladislaus dictus Lengen;* 10. *Emericus filius Symonis, nobilis de Kallo.*

33. Dátum: 1360. 01. 07. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DF 219478.

Regeszta: Gulyás 17. sz.

1. *Johannes filius Pauli* (judex); 2. *Blasius filius Laurentii (?).*

34. Dátum: 1360. 04. 07. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DL 77277.

Kiadása: Z. 3: 118. sz. **Regeszta:** Gulyás 18. sz.

1. *Ladizlaus filius Dominici* (judex); 2. *Johannes filius Pauli* (judex); 3. *Thomas filius Mathye* (juratus); 4. *Nicolaus filius Petri* (juratus); 5–6. *Johannes*

[9] Az oklevél csonka és foltos, a dátumnál levágva.

[10] Az oklevél ezen a részen csonka.

[11] Jobbágy.

filius Abree, Elena conjunx sua; 7–8. *Blasius de Bokon, Margareta conjunx sua;* 9. *Thomas filius Gregorii;* 10. *Martinus dictus Toot.*

35. Dátum: 1361. 09. 29. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DL 51936.
Regeszta: Kállay 1414. sz.

1. *Johannes filius Pauli* (judex); 2. *Nicolaus filius Petri;* 3. *Johannes filius Mykes;* 4. *Dominicus filius Johannis;* 5. *Nicolaus filius alterius Petri;* 6–8. *Jacobus de Kallo, Andreas et Margareta filius et filia sua;* 9. *Michael filius Gutmer;* 10. *Mathe de Velete;* 11. *Nicolaus magnus.*

36. Dátum: 1362. 12. 08. **Kiadó:** Újhely város. **Jelzet:** DL 5151.
Regeszta: Bándi 694.

1. *Ladizlaus filius Thivodori* (judex); 2. *Johannes Zubol* (juratus); 3. *Nicolaus sartor;* 4. *Elizabeta relicta Nicolai filii Stephani;* 5. **Nicolaus filius Stephani;* 6. *Anthonius filius Peteu.*

37. Dátum: 1366. 01. 21. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DF 219563.
Regeszta: Gulyás 19. sz.

1–2. *Nicolaus et Paulus filii Ladislai de Wyhel;* 3. *Stephanus filius Chama;* 4. *Johannes* (condam judex).[12]

38. Dátum: 1367. 04. 17. **Kiadó:** Újhely város. **Jelzet:** DL 5550.
Regeszta: Bándi 695.

1. *Johannes Zubol* (judex); 2. *Beke filius Mikes* (juratus); 3. *Dominicus filius Jacobi* (juratus); 4. *Emericus Oog;* 5. *Egidius;* 6. *Johannes Polis;* 7. *Johannes niger.*

39. Dátum: 1367. **Kiadó:** Újhely város. **Jelzet:** DL 5634.
Regeszta: Bándi 695.

1. *Johannes Zubol* (judex); 2. *Beke filius Mikes (juratus); 3. Dominicus filius Jacobi* (juratus); 4. *Elena, consors Stephani condam judicis de Vyhel;* 5. *condam Martinus prior;* 6. *Beke dictus Liztes;* 7. *Lucas filius Valentini.*

40. Dátum: 1375. 01. 26. **Kiadó:** Újhely város. **Jelzet:** DL 6258.
Regeszta: Bándi 695.

1. *Thomas filius Beke* (judex); 2. *Dyonisius filius Johannis* (juratus); 3. *[---fi-li]us*[13] *Ladislai* (juratus); 4. *Ladislaus filius Egidy.*

41. Dátum: 1380. 09. 25. **Kiadó:** Újhely város. **Jelzet:** DF 233939.
Regeszta: Tóth 8. sz.

1. *Ladislaus filius [---]* (judex?);[14] 2. *Johannes Zubul* (juratus); 3. *Johannes filius Finta* (juratus); 4. *frater Nicolaus;* 5. *frater Mathias;* 6. *Johannes.*[15]

[12] Az oklevél erősen rongálódott, csonka és foltos. Több név, így a tisztségben levő bíróé is, hiányzik.

[13] Csonka.

[14] Csonka.

[15] Jobbágy.

42. Dátum: 1383. 01. 05. **Kiadó:** Újhely város. **Jelzet:** DL 6980.

Regeszta: Bándi 696.

1. *Dominicus filius Jacobi* (judex); 2. *Matheus filius Miko* (juratus); 3. *Dionisius filius Johannis* (juratus); 4. *Ladislaus dictus Thenkel;* 5. *Demetrius filius Andree;* 6. *Michael dictus Kyral;* 7. *Stephanus filius Anthonii;* 8. *Blasius dictus Novay.*

43. Dátum: 1383. 05. 10. **Kiadó:** Újhely város. **Jelzet:** DL 8826. (Átírás, 1420.)

Regeszta: Bándi 696

1. *Dionisius filius Johannis* (pretor sive judex); 2. *Michael filius Micho* (scabinus juratus); 3. *Stephanus filius Boda* (scabinus juratus); 4–6. *Nicolaus rufus, Elizabeth et Mangov uxor et filia sua;* 7–8. *Johannes dictus Vas, Lucia conjunx sua;* 9. *Johannes filius Pauli.*

44. Dátum: 1384. 05. 19. **Kiadó:** Újhely város. **Jelzet:** DL 7084.

Regeszta: Bándi 696.

1. *Dionisius* (judex); 2. *relicta Thome dicti Kaan;* 3. **Thomas dictus Kaan;* 4–5. *Andreas et Stephanus filii Bench.*

45. Dátum: 1386. 02. 17. **Kiadó:** Imre, újhelyi polgár és Újhely város. **Jelzet:** DL 7194.

Regeszta: Bándi 696–7.

1. *Emericus filius Filee;* 2. *Johannes sartor et rasor;* 3. *Gregorius filius Jakus;* 4. *Andreas filius Laurentii, dictus Beel;* 5. *Nicolaus de Zyna;* 6. *Georgius Geesen;* 7. *Thomas filius Beke* (condam judex); 8. *Thomas Sclavus;* 9. *Ladislaus dictus Zarvas* (judex); 10. *Demetrius* (juratus); 11. *Blasius* (juratus).

46. Dátum: 1389. **Kiadó:** Újhely város. **Jelzet:** DL 7542.

Regeszta: Zs. 1: 1298 sz. és Bándi 697.

1. *Ladislaus* (judex); 2. *Stephanus filius Blasi* (juratus); 3. *Matheus Beke* (juratus); 4. *Johannes sartor;* 5. *Emericus File;* 6. *Gregorius Jacos.*

47. Dátum: 1391. 03. 10. **Kiadó:** Kakas Miklós, pataki plébános. **Jelzet:** DL 7676.

Regeszta: Zs. 1: 1924. sz. és Bándi 697–8.

1. *Nicolaus Kakas plebanus de Patak;* 2. *Dyonisius filius Johannis* (judex); 3. *Georgius filius Ladislai* (juratus); 4. *Stephanus filius Boda de Vyhel;* 5. *Michael filius Mikou* (juratus); 6. *Augustinus;* 7. *Emericus dictus Ordey;* 8. *relicta Martini filii Cozme;* 9. **Martinus filii Cozme;* 10. *Michael filius Johannis;* 11. *Petheu;* 12. *Nicolaus Theyfeles;* 13–14. *Clara et Johannes filius suus* (Augustinus).

48. Dátum: 1391. **Kiadó:** Újhely város. **Jelzet:** DL 7733.

Regeszta: Zs. 1: 2333. sz. és Bándi 698.

1. *Dyonisius Johannis* (judex); 2. *Matheus Theuke* (juratus); 3. *Georgius Ladislai* (juratus); 4. *Thomas Beke* (condam judex); 5. *relicta Dominici condam judicis;* 6. *Ladislaus filius Petheu;* 7. *Georgius Bak;* 8. *Matheus filius Petheu;* 9. *Chonka Yko;* 10. *Petrus Yelelew;* 11. *Stephanus filius Bench;* 12. *Thomas Petres;* 13. *filia sua* (Ladislaus filius Petheu) *Anna vocata.*

49. Dátum: 1391. **Kiadó:** Újhely város. **Jelzet:** DL 7734.

Regeszta: Zs. 1: 2334. sz. és Bándi 698.

1. *Dyonisius Johannis* (judex); 2. *Matheus Theuke* (juratus); 3. *Georgius Ladislai* (juratus); 4. *Stephanus Boda;* 5. *Michael filius Mikou* (juratus); 6. *Angus;* 7. *Stephanus dictus Ordey;* 8. *relicta filii Martini fili Cosme;* 9. **Martinus filius Cosme;* 10. *Michael filius Johannis filii Petheu;* 11. **Johannes filius Petheu;* 12. *Nicolaus Theyphulus dictus;* 13–14. *Clara conjunx sua* (Angus) *et Johannes suus natus.*

50. Dátum: 1395. **Kiadó:** Újhely város. **Jelzet:** DL 8115.

Regeszta: Zs. 1: 4210. sz. és Bándi 699.

1. *Matheus filius Petev* (juratus); 2. *Benedictus Johannis* (juratus); 3. *Stephanus Bench;* 4. *Stephanus Boda;* 5. *Georgius de Upur;* 6. *uxor sua* (Stephanus Bench) *Elena.*

51. Dátum: 1400. **Kiadó:** Újhely város. **Jelzet:** DL 8611.

Regeszta: Zs. 2: 742. sz. és Bándi 700.

1. *Johannes Vas* (judex); 2. *Stephanus Boda* (juratus); 3. *alter Stephanus filius Blasii* (juratus); 4. *Clemens Mayer;* 5. *Johannes Ychoka filius Jacobi;* 6. *Agatha, conjunx Pauli Nydus;* 7. **Paulus Nydus;* 8. *Lucas Zada;* 9. *Emericus filius Johannis;* 10. *Elizabeth conjunx sua* (Lucas Zada).

52. Dátum: 1400. **Kiadó:** Újhely város. **Jelzet:** DL 8612.

Regeszta: Zs. 2: 743. sz. és Bándi 700.

1. *Johannes Vas* (judex); 2. *Clemens Mayer;* 3. *Johannes Ychoka;* 4. *relicta Pauli Nydus;* 5. **Paulus Nydus;* 6. *Lucas Zada;* 7. *Emericus filius Johannis;* 8. *Elizabeth conjunx Luce prenotati.*

53. Dátum: 1401. **Kiadó:** Újhely város. **Jelzet:** DL 8687.

Regeszta: Zs. 2: 1368. sz. és Bándi 700.

1. *Johannes Vas* (judex); 2. *Matheus Kuchyta.*

54. Dátum: 1406. 02. 20. **Kiadó:** Szikszó város. **Jelzet:** DL 9159.

Regeszta: Zs. 2: 4465. sz.

1. *Jacobus nobilis* (judex); 2. *Thomas de Gench* (juratus); 3. *Andreas faber* (juratus); 4. *Dionisius Berkes* (juratus); 5. *Johannes magnus* (juratus); 6. *Johannes rufus* (juratus); 7. *Paulus carnifex* (juratus); 8. *Hanchal* (juratus); 9. *Ladislaus Hennengh* (juratus); 10. *Ladislaus Both* (juratus); 11. *Andreas Semyen* (juratus); 12. *frater Stephanus, vicarius de Dyosgeur;* 13. *frater Michael, pre-*

positus de Lehnich; 14. *Jacobus Harcha;* 15. *Nicolaus Beller;* 16. *Michael Zathmar;* 17. *Konchpezer.*

55. Dátum: 1407. 05. 24. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DL 42920.

Regeszta: Zs. 2: 5512. sz.

1. *Paulus dictus Arrus* (judex); 2. *Matheus Sclavus* (juratus); 3. *Ladislaus dictus Byro* (juratus); 4. *alter Ladislaus dictus Saphar* (juratus); 5. *Stephanus sartor* (juratus); 6. *Nicolaus de Gara* (palatinus, judex cumanorum); 7. *Nicolaus filius Egidii de Rechythe nobilis;* 8. *Perpetua, filia Petri dicti Chyrke de Kysyda;* 9. **Petrus dictus Chyrke de Kysyda.*

56. Dátum: 1408. 06. 02. **Kiadó:** Szikszó város. **Jelzet:** DL 70768.

Regeszta: Zs. 2: 6123. sz.

1. *Nicolaus faber* (judex); 2. *Ladislaus Bot* (juratus); 3. *Stephanus Sos* (juratus); 4. *Andreas Symonis* (juratus); 5. *Johannes magnus* (juratus); 6. *Andreas faber* (juratus); 7. *Hantzo de Wisli* (juratus); 8. *Thomas ruffus* (juratus); 9. *Nicolaus Beller* (juratus); 10. *Johannes Kortzolas* (juratus); 11. *Jacobus filius Thome* (juratus); 12. *Johannes ruffus* (juratus); 13. *Thomas de Guntz* (juratus); 14. *Andreas Durst pannicida de civitate Cassa;* 15. *Petrus de Peren* (olym comes syculorum).

57. Dátum: 1408. 10. 15. **Kiadó:** Szikszó város. **Jelzet:** DL 9452.

Regeszta: Zs. 2: 6368. sz.

1. *Ladislaus Henning* (judex); 2. *Ladislaus Both* (juratus); 3. *Stephanus Sos* (juratus); 4. *Andreas faber* (juratus); 5. *Thomas ruffus* (juratus); 6. *Andreas Symonis* (juratus); 7. *Hantzo de Wisli* (juratus); 8. *Nicolaus Beller* (juratus); 9. *Johannes Korczolas* (juratus); 10. *Petrus de Seremio* (juratus); 11. *Jacobus filius Thome* (juratus); 12. *Thomas de Guntz* (juratus); 13. *Salamon prior et frater de lapide refugii;* 14. *Martinus vinitor de Zikzow;* 15. *Johannes ruffus;* 16. *Gregorius dictus Schuntas.*

58. Dátum: 1413. 02. 16. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 10044.

Regeszta: Zs. 4: 181. sz. és Bándi 701.

1. *Stephanus filius Anthonii* (judex); 2. *Petrus dictus Kowak* (juratus); 3. *Stephanus filius Blasii* (juratus); 4. *Thomas filius Andree, Sada dictus;* 5. *Anthonius parvus;* 6. *Andreas dictus Buza.*

59. Dátum: 1414. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 10294.

Regeszta: Zs. 4: 1414. sz. és Bándi 701.

1. *Fabianus Bari* (judex); 2. *Laurentius Zeles* (juratus); 3. *Jacobus Zarvas* (juratus); 4. *Kege, mater Jacobi;* 5. *Blasius Boda.*

60. Dátum: 1414. 10. 22. **Kiadó:** Szikszó város. **Jelzet:** DL 10258.

Regeszta: Zs. 4: 2607. sz.

1. *Nicolaus faber* (judex); 2. *Johannes Hungorfeyth* (juratus); 3. *Nicolaus Beller* (juratus); 4. *Petrus Chany* (juratus); 5. *Georgius Bothfya* (juratus); 6. *Jo-*

hannes Weres (juratus); 7. *Thomas Weres* (juratus); 8. *Nicolaus Zekeres* (juratus); 9. *Hannus Habahethel* (juratus); 10. *Andreas de Zemyen* (juratus); 11. *relicta Korczolyas.*

61. Dátum: 1415. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 10412.

Regeszta: Zs. 5: 1370. sz. és Bándi 701–2.

1. *Johannes Vas* (judex); 2. *Stephanus Zaba* (juratus); 3. *Ladislaus arcupar* (juratus); 4. *Anthonius phiolator.*

62. Dátum: 1415. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 10413.

Regeszta: Zs. 5: 1371. sz. és Bándi 702.

1. *Johannes Vas* (judex); 2. *Stephanus Zakal* (juratus); 3. *Ladislaus arcupar* (juratus); 4. *Emericus dictus Corpas;* 5. *Petrus filius Thome.*[16]

63. Dátum: 1419. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 10871.

Regeszta: Zs. 7: 1205. sz. és Bándi 702.

1. *Johannes Vas* (judex), 2. *Anthonius Aprod* (juratus); 3. *Petrus Kovak ~ Kowak* (juratus); 4. *Emericus filius Phile;* 5. *Johannes File;* 6. *Fabianus Bary.*

64. Dátum: 1419. 04. 07. **Kiadó:** Újlak mezőváros. **Jelzet:** DL 10789.

Regeszta: Zs. 7: 281. sz.

1. *Jacobus filius Johannis* (judex); 2. *Paulus filius Georgii* (judex); 3. *Georgius Baan* (juratus); 4. *Thomas Bakony* (juratus); 5. *Benedictus de Thamana* (juratus); 6. *Georgius filius Andree* (juratus); 7. *Andreas Wegh ~ Vegh* (juratus); 8. *Georgius filius Emerici* (juratus); 9. *Georgius filius Nicolai* (juratus); 10. *Blasius Benche* (juratus); 11. *Mychael carnifex* (juratus); 12. *Nicolaus Ispan* (juratus); 13. *Gregorius de Taard* (juratus); 14. *Johannes Fodor* (juratus); 15. *relicta Jacobi dicti Nemes;* 16. **Jacobus dictus Nemes;* 17. *Jacobus filius Johannis;*[17] 18. *Mathias Sandal;* 19. *Geph (!) consors Johannis rufi;* 20. *Johannes rufus;* 21. *condam Mychael faber;* 22. *Clemens generis Mathei filii Benke;* 23. **Matheus filius Benke;* 24. *Nicolaus Sclavus;* 25. *Aderyanus.*

65. Dátum: 1419. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 10872.

Regeszta: Zs. 7: 1206. sz. és Bándi 702.

1. *Johannes Vas* (judex); 2. *Anthonius Aprod* (juratus); 3. *Petrus Kovak* (juratus); 4. *Lucasius dictus Zido;* 5. *Demetrius Toryan;* 6. *Emericus Crisan;* 7. *Jacobus parvus;* 8. *Nicolaus Welwas;* 9. *Ladislaus de Peren* (comes Maramarosiensis); 10. *Emericus plebanus de Pathak;* 11. *Johannes Dionisii;* 12. *Stephanus Zackal;* 13. *Emericus Teyfeles;* 14. *Clemens* (protunc juratus).

66. Dátum: 1420. 01. 26. **Kiadó:** Miklós, pataki vikárius. **Jelzet:** DL 8826.

Regeszta: Bándi 703.

[16] *Michael*-ről átjavítva.

[17] Máshol: *Jacobus Johannes.*

1. *Nicolaus vicarius de Pathak;* 2. *Mangow filia Nicolai rufi;* 3. **Nicolaus rufus;* 4. *relicta Vallentini Beke;* 5. **Vallentinus Beke;* 6. *Johannes Vas* (judex); 7. *Johannes Usuras;* 8. *Anthonius Aprod* (juratus); 9. *Petrus Kowak* (juratus); 10. *Jacobus Guba;* 11. *relicta Andree Bely;* 12. **Andreas Bely;* 13. *Agnes filia Anthony Buday;* 14. **Anthonius Buday;* 15. *Elizabeth consors Marcy;* 16. *Lucia*[18] *consors et contoralis Johannes Vas;* 17. *Blasius filius Andree, filii Laurentii Bely;* 18. **Laurentius Bely;* 19. *relicta Nicolai Orben;* 20. **Nicolaus Orben;* 21. *Michael filius Micho;* 22. *Anthonius fyolista.*

67. Dátum: 1420. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 10880.

Regeszta: Zs. 7: 1343. sz. és Bándi 703.

1. *Anthonius Aprod* (judex); 2. *Galus Varro* (juratus); 3. *Ladislaus Ilus* (juratus); 4. *Johannes Vas;* 5. *Nicolaus presbiter;* 6. *Petrus conversus;* 7. *Anthonius Hegedes;* 8. *Lucia sua* (Johannes Vas) *conjunx.*

68. Dátum: 1421. 02. 08. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DF 221294.

Regeszta: Zs. 8: 80. sz.

1. *Nicolaus filius Mathyus* (pretor sive judex); 2–3. *Ladislaus de Eerdel, Johannes de eadem* (scabini jurati); 4. *Gregorius de Caraad* (scabinus juratus); 5. *Thomas de Ruska* (scabinus juratus); 6. *Johannes dictus de Pappy;* 7. *nobilis Johannes de Kallo;* 8. *Georgius dictus de Senew ~ Seney, in Horros residentem;*[19] 9. *nobilis Michael de Czobay* (judex curie);[20] 10–11. *Nicolaus et Ladislaus de Peren;* 12. *Thomas parwus;* 13. *Fabianus;*[21] 14. *Andreas filius Nicolai* (condam judex).

69. Dátum: 1426. 10. 10. **Kiadó:** Miklós, egri vikárius. **Jelzet:** DL 11857.

Regeszta: Bándi 703–4.

1. *Michael decretorum doctor, canonicus Agriensis;* 2. *Petrus de Rozgon episcopus Agriensis;* 3. *frater Nicolaus de Vyhel;* 4. *Johannes Bencze dictus de Bary;*[22] 5. *nobilis Stephanus de Lonya.*

70. Dátum: 1426. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 11888.

Regeszta: Bándi 704.

1. *Jacobus Zarwas* (judex), 2. *Petrus Hosos* (juratus); 3. *Stephanus filius Blasii* (juratus); 4. *Mathias Hordos;* 5. *Benedictus Oroz;* 6. *Albertus presbiter;* 7. *Blasius Medwe;* 8. *Lucas Tot;* 9. *Bartholomeus filii Stanislai.*

71. Dátum: 1427. 02. 28. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 11900.

Regeszta: Bándi 704.

[18] Előző férje *Johannes Usuras.*

[19] *Johannes de Kallo* jobbágya.

[20] A Perényiek udvarbírája.

[21] A 12. és 13. számú személy a Perényiek jobbágya, mindketten a Bodrog túlpartján laknak.

[22] Jobbágy.

1. *Anthonius Approd dictus* (judex); 2. *Marcus Zelesi dictus;* 3. *Bartholomeus Stanislai;* 4. *Stephanus filius Anthoni;* 5–6. *sue* (Stephanus filius Anthoni) *filie Dorothea et Margaretha.*

72. Dátum: 1427. 02. 28. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 11901.
Regeszta: Bándi 704–5.

1. *Anthonius Approd* (judex); 2. *Marcus de Zelos* (juratus); 3. *Bartholomeus* (juratus); 4. *Valentinus filius Demetrii, Thoryan dictus, de Vyhel;* 5. *Ladislaus faber;* 6. *Philiphus Fekhethe;* 7. *sua* (Valentinus filius Demetrii) *mater Agatha apellata.*

73. Dátum: 1428. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 12029.
Regeszta: Bándi 705.

1. *Johannes Pauli* (judex); 2. *Dominicus Zeles* (juratus); 3. *Petrus Ade* (juratus); 4. *Dominicus dictus Bari;* 5. *Anthonius Nyalo;* 6. *Martinus Thoth;* 7. *Pelbartus claudus;* 8. *Emericus Theyfoles;* 9. *Georgius Kemences;* 10. *Elena, sua* (Dominicus dictus Bari) *conjunx.*

74. Dátum: 1428. 05. 08. **Kiadó:** Telkibánya város. **Jelzet:** DL 11976.
Regeszta: Bándi 588.

1. *Nicolaus dictus Kabishopt* (judex); 2. *Nicolaus Pudepruczh* (magister montanorum); 3. *Johannes Windel* (juratus civis); 4. *Johannes Grawpeuer* (juratus civis); 5. *Johannes Pretschupprl* (juratus civis); 6. *Johannes Polner* (juratus civis); 7. *Laurentius ligator lignarius* (juratus civis); 8. *Johannes notarius* (juratus civis); 9. *Johannes Streytgesser* (conjuratus); 10. *Johannes Stengils;* 11. *Anna, uxor Hammanii Stengils;* 12. **Hammanus Stengils;* 13. *Mosticius miles;* 14. *Andreas dictus Sokar procurator ac specialis capellanus;* 15. *Henricus dictus Wildil;* 16. *Gallus prior de Guntz.*

75. Dátum: 1431. 03. 23. **Kiadó:** Újlak mezőváros. **Jelzet:** DL 12365.

1. *Georgius Kalmar* (judex); 2. *Petrus Kardus* (juratus); 3. *Johannes Fodor* (juratus); 4. *Benedictus Banchay* (juratus); 5. *Sebastianus faber* (juratus); 6. *Laurentius Kenez* (juratus); 7. *Nicolaus Magyar* (juratus); 8. *Ladislaus Pesty* (juratus); 9. *Johannes Lizkay* (juratus); 10. *Blasius Slave* (juratus); 11. *Mychael Zondi;* 12. *Osvaldus Ladislai* (juratus); 13. *Nicolaus de Zenthmihal* (juratus); 14. *Michael filius Martini carnificis;* 15. **Martinus carnifex;* 16. *soror sua* (Michael) *Elyzabeth;* 17. *Stephanus filius Jacobi Johannis;* 18. **Jacobus Johannis;* 19. *Georgius institor;* 20. *Ambrosius filius Mathye.*

76. Dátum: 1434. 09. 08. **Kiadó:** Tarcal község. **Jelzet:** DL 99498.

1–2. *Johannes litteratus, germanus magnifici viri Ladislai;* 3–4. *Michael de Gezth, Petrus magnus* (castellani de Thokay); 5. *Johannes Hano* (judex); 6. *Clemens Kenczel* (juratus); 7. *Franciscus Mathei* (juratus); 8. *nobilis Katherina, contoralis olim Andree*[23] *Jonhus de Ezral;* 9. **Andreas Jonhus de Ezral;* 10. *Michael Johus dictus.*

[23] Eredetileg *Michaelis.* Az *Andreas* a szöveg fölé van írva.

77. Dátum: 1435. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 12793.

Regeszta: Bándi 705–6.

1. *Stephanus Zacol* (judex) 2. *Bartholomeus Stanizlai* (juratus); 2. *Demetrius Welvas* (juratus); 3. *Johannes filius Dionisii;* 5. *Gallus Colbas.*

78. Dátum: 1436. 03. 30. **Kiadó:** Újlak mezőváros. **Jelzet:** DL 12889.

1. *Fabianus Halasy* (judex); 2. *Anthonius Sidey* (juratus); 3. *Paulus litteratus* (juratus); 4. *Sebastianus faber* (juratus); 5. *Johannes Maroth* (juratus); 6. *Gallus Bari* (juratus); 7. *Johannes Petri* (juratus); 8. *Stephanus Mondy* (juratus); 9. *Dyonisius Martini* (juratus); 10. *Johannes litteratus* (juratus); 11. *Blasius Slavs* (juratus); 12. *Dominicus Kurthus* (juratus); 13. *Nicolaus de Zenthmihal* (juratus); 14. *Georgius filius Johannis filii Dyonisi;* 15. **Johannes filius Dyonisi;* 16. *Benedictus de Sara ~ Saray;* 17. *Georgius Jobagh;* 18. *Michael Johannis de Posch.*

79. Dátum: [1440–1460]. **Kiadó:** Gönc mezőváros. **Jelzet:** DF 213325.

1. *Petrus Gumba;* 2. *Johannes Eged* (concivis Bartfe).

80. Dátum: 1444. 09. 16. **Kiadó:** Lelesz mezőváros. **Jelzet:** DF 234276.

1. *Clemens* (judex); 2. *Sebastianus Rathy* (juratus); 3. *Blasius Thewre* (juratus); 4. *Michael Dorgo* (juratus); 5. *Petrus [---]*[24] (juratus); 6. *Andreas sartor* (juratus); 7. *Mathyas similiter sartor* (juratus); 8. *Johannes Dalos* (juratus); 9. *Benedictus litteratus;* 10. *Benedictus, nepos condam Petri Toth;* 11. **Petrus Toth;* 12. *Anthonius dictus Dyenes de Weke.*

81. Dátum: 1444. 11. 22. **Kiadó:** Telkibánya város. **Jelzet:** DL 13819. (Átírás, 1479.)

Regeszta: Bándi 590.

1. *Johannes Vendel* (judex); 2. *Urbanus Polner* (juratus civis); 3. *Gaspar faber* (juratus civis); 4. *Stephanus Kreczel* (juratus civis); 5. *Georgius Kroprer;* 6. *Mathias presbiter.*

82. Dátum: 1445. 12. 07. **Kiadó:** Lelesz mezőváros. **Jelzet:** DF 234278.

1. *Sebastianus Rathy* (judex); 2. *Martinus Goker* (juratus judicis); 3. *Georgius magnus* (juratus judicis); 4. *Petrus Bege* (juratus judicis); 5. *Michael Dorgo* (juratus judicis); 6. *Blasius Dalus* (juratus judicis); 7. *sondam Nicolaus prepositus de Lelez;* 8. *condam Ladislaus Zakach;* 9. *Paulus Bene;* 10. *Gregorius Palfy tunc de Warada;*[25] 11. *Stanislaus prepositus.*

83. Dátum: 1449. 05. 03. **Kiadó:** Crutha Máté, liszkai presbiter. **Jelzet:** DF 264497. (Átírás, 1476.)

1. *Matheus presbiter Crutha dictus;* 2. *Paulus capellanus de Lizka;* 3. *Mathias presbiter;* 4. *Petrus presbiter, Pispek dictus;* 5. *Laurentius plebanus de*

[24] A szöveg elmosódott, ezért olvashatatlan.

[25] A szöveg szerint hospes.

Wamuswyfalw presbiter; 6. *Clemens Bondor de Lizka;* 7. *Petrus custos;* 8. *Benedictus Zeczy;* 9. *Matheus Seres;* 10. *Dominicus Egidii;* 11. *Benedictus Thalya;* 12. *Michael Talia;* 13. *Stephanus Cozma;* 14. *Johannes plebanus de Lizka;* 15. *Petrus Magyar.*

84. Dátum: 1449. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 14317. (Átirata: 1763., DL 25930.)

Regeszta: Bándi 705–6.

1. *Mathias Zakol* (judex juratus); 2. *Demetrius Simon* (judex juratus); 3. *Paulus Philippi* (judex juratus); 4. *Johannes Zwlws* (judex juratus); 5. *Ladislaus Ffarkas* (judex juratus); 6. *David* (judex juratus); 7–8. *Gregorius Urbin, Simon*[26] *filius suus;* 9–12. *Margareta consors Anthonii Urbin, sui filii Thomas, Georgius et Paulus;* 13. **Anthonius Urbin;* 14. *Michael Egidii;* 15. *Gregorius Chikos;* 16. *Stephanus filius Anthonii;* 17. *sua* (Stephanus filius Anthonii) *filia Dorothea;* 18. *Nicolaus pater et vicarius.*

85. Dátum: 1451. 02. 09. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 14453. (Átírás, 1457.)

Regeszta: Bándi 707.

1. *Emericus Keczkes* (judex juratus); 2. *Stephanus Boda* (judex juratus); 3. *Ladislaus Ffarkas* (judex juratus); 4. *Stephanus Kolbas* (judex juratus); 5. *Jacobus faber* (judex juratus); 6. *Benedictus Sarou* (judex juratus); 7. *Thomas litteratus de Lelez;* 8. *nobilis Johannes de Cheb* (castellanus castri Wyhel); 9. *Albertus Pathkos.*

86. Dátum: 1454. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 14898. (18. századi másolata: DL 17114.)

Regeszta: Bándi 707.

1. *Damianus Nices* (judex); 2. *Dominicus Antal (!)* (judex); 3. *Johannes Zelesy* (judex); 4. *Ladislaus Rado* (judex); 5. *Ladislaus Farkas* (judex); 6. *David Beke* (judex); 7. *Martinus vycarius;* 8. *Petrus Chykus;* 9. *Stephanus filius Anthonii;* 10–13. *Elisabet uxor sutoris Dominici, et filii Emericus et Petrus, ac filia Catherina;* 14. **sutor Dominicus;* 15. *Veronica uxor Johannis Kylences;* 16. **Johannes Kylences;* 17–18. *Ladislaus ac Dorothea;*[27] 19. *Johannes Mathei.*

87. Dátum: 1457. 02. 15. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 15141.

Regeszta: Bándi 708.

1. *Jacobus Czok* (judex juratus); 2. *Barnabas Feyer* (judex juratus); 3. *Ladislaus Farkas* (judex juratus); 4. *Stephanus Kolbas;* 5. *Dominicus Sarkan* (judex juratus); 6. *Gerardus* (judex juratus); 7. *frater Emericus de Buda vicarius;* 8. *Michael Egidii de Wyhel.*

[26] Eredetileg *Georgius,* de áthúzva.

[27] Mindketten *Veronica* gyermekei.

88. Dátum: 1457. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 14453.
Regeszta: Bándi 708.

1. *Michael Soos* (judex); 2. *Stephanus Baynok* (juratus); 3. *Johannes Warro* (juratus); 4. *Mathias Thot* (juratus); 5. *nobilis Johannes de Cheb.*

89. Dátum: 1465. 02. 14. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 16163.
Regeszta: Bándi 708–9.

1. *Johannes Zelesy* (judex); 2. *Thomas Philipi* (judex); 3. *Georgius Dwz* (judex); 4. *Michael Uzveg*[28] (judex); 5. *Mathias Pethces* (judex); 6. *Georgius Santha* (judex); 7. *Thomas Chicos;* 8. *Agnes, condam contoralis Petri Chicos;* 9. **Petrus Chicos;* 10–11. *Egidius Beke, sua conjuge Agnes*[29] *vocata, filia Gregorii Chikos;* 12. **Gregorius Chikos;* 13. *Matheus presbiter;* 14. *Michael Egidy;* 15–16. *Gregorius Urbin, Simon filius suus;* 17. *Vincentius vicarius;* 18. *Bartholomeus Stanislay.*

90. Dátum: 1466. 08. 28. **Kiadó:** Bodrogkeresztúr mezőváros. **Jelzet:** DL 16394. (Másolat).

1. *Petrus Szenthes;* 2. *Anthonius Berkes;* 3. *Paulus Meszáros;* 4. *Thomas Rosos;* 5. *Petrus Disznos;* 6. *Thomas Szabó;* 7. *Balthazar de Keresztúr;* 8. *Michael dictus Szilva.*

91. Dátum: [1470–1500]. 02. 24. **Kiadó:** Lelesz mezőváros. **Jelzet:** DF 216368.

1. *Andreas lator (!);* 2. *Laurentius Dalos ~ Dalus* (juratus); 3. *Gregorius Ianchuk* (juratus); 4. *Gallus institor;*[30] 5. *Michael sutor;* 6. *Andreas Lelezy;* 7. *Blasius* (judex).

92. Dátum: 1472. 02. 17. **Kiadó:** Szikszó város. **Jelzet:** DF 270458.

1. *Johannes Chontos* (judex), 2. *Nicolaus Dako* (juratus); 3. *Martinus liber* (juratus); 4. *Thomas Herke* (juratus); 5. *Valentinus carnifex* (juratus); 6. *Dominicus Dench* (juratus); 7. *Nicolaus [Tarchy]*[31] (juratus); 8. *Lucas Zathmar* (juratus); 9. *Benedictus parvus* (juratus); 10. *Orbanus Bona* (juratus); 11. *Johannes Damiani* (juratus); 12. *Albertus faber* (juratus); 13. *Michael Zombok* (juratus); 14. *Augustinus Skop [---]*[32] *Cassoviensis;* 15. *Johannes Theklar, concivis de eadem* (Cassovia); 16. *Chazar Demeter.*

93. Dátum: 1472. 07. 14. **Kiadó:** Szikszó város. **Jelzet:** DL 17342.

1. *Johannes Chonthus* (judex); 2. *Nicolaus Dako* (juratus); 3. *Martinus liber* (juratus); 4. *Thomas Herke* (juratus); 5. *Valentinus carnifex* (juratus); 6. *Nico-*

[28] Az *Uzveg* szó előtt *us* szótag áll áthúzva.

[29] Személye nem azonos a már említett *Agnes*-sel.

[30] Előtte *sartor* áll áthúzva.

[31] Az oklevél szövege elmosódott. A név a többi ez évi szikszói kiadvány alapján állapítható meg.

[32] Az oklevél foltos, ezért a szöveg olvashatatlan.

laus Tharcy (juratus); 7. *Lucas Zatmar* (juratus); 8. *Albertus faber* (juratus); 9. *Benedictus parvus* (juratus); 10. *Dominicus Dench* (juratus); 11. *Úrbanus Bona* (juratus); 12. *Johannes Damian* (juratus); 13. *Michael Zombok* (juratus); 14. *Michaelis conversus de claustro Lechnytz;* 15. *frater Martinus prior;* 16. *Nicolaus Smokoda dictus;* 17. *Clemens Joka;* 18. *Lucas Zathmar;* 19. *Dionisius Raba.*

94. Dátum: 1472. 07. 24. **Kiadó:** Szikszó város. **Jelzet:** DL 17345.

1. *Johannes Chontos* (judex); 2. *Nicolaus Dako (juratus*); 3. *Martinus lyber* (juratus); 4. *Thomas Herke* (juratus); 5. *Valentinus carnifex* (juratus); 6. *Nicolaus Tarchy* (juratus); 7. *Lucas Zathmar* (juratus); 8. *Albertus faber* (juratus); 9. *Benedictus parvus* (juratus); 10. *Dominicus Dench* (juratus), 11. *Úrbanus Bona* (juratus); 12. *Johannes Damiany* (juratus); 13. *Michael Zombok* (juratus); 14. *frater Michael conversus de claustro Lechnych;* 15. *frater Martinus prior;* 16. *Augustinus Scoph civis civitatis Cassa;* 17. *Ladislaus Zathmar;* 18. *Albus Sic.*

95. Dátum: 1472. 07. 24. **Kiadó:** Szikszó város. **Jelzet:** DL 17346.

1. *Johannes Chontos* (judex), 2. *Nicolaus Dako* (juratus); 3. *Martinus lyber* (juratus); 4. *Thomas Herke* (juratus); 5. *Valentinus carnifex* (juratus); 6. *Nicolaus Tharczy* (juratus); 7. *Lucas Zathmar* (juratus); 8. *Albertus faber* (juratus); 9. *Benedictus parvus* (juratus); 10. *Dominicus Dench* (juratus); 11. *Urbanus Bona* (juratus); 12. *Johannes Damiany* (juratus); 13. *Michael Zombok* (juratus); 14. *frater Michael conversus de claustro Lechnych;* 15. *frater Martinus prior;* 16. *Ladislaus Rabota;* 17. *nobilis Johannes Felkes dictus.*

96. Dátum: 1472. 07. 24. **Kiadó:** Szikszó város. **Jelzet:** DL 17347.

1. *Johannes Chontos* (judex); 2. *Nicolaus Dako* (juratus); 3. *Martinus lyber* (juratus); 4. *Thomas Herke* (juratus); 5. *Valentinus carnifex* (juratus); 6. *Nicolaus Tharczy* (juratus); 7. *Lucas Zathmar* (juratus); 8. *Albertus faber* (juratus); 9. *Benedictus parvus* (juratus); 10. *Dominicus Dench* (juratus); 11. *Urbanus Bona* (juratus); 12. *Johannes Damiany* (juratus); 13. *Michael Zombok* (juratus); 14. *frater Michael conversus de claustro Lechnytz;* 15. *frater Martinus prior.*

97. Dátum: 1473. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 17524. (Átírása: DL 17632.)

Regeszta: Bándi 710.

1. *Emericus Keczkes* (judex); 2. *Georgius Pwha* (juratus); 3. *Stephanus Mathe* (juratus); 4. *Benedictus Kylenczes* (juratus); 5. *Nicolaus Keneres dictus;* 6. *Michael Kwthws;* 7. *Petrus Kwthws;* 8. *Johannes parvus rufus.*

98. Dátum: 1474. 01. 16. **Kiadó:** Liszka mezőváros. **Jelzet:** DF 214648.

Regeszta: Iványi 1910: 1948. sz.

1. *Gregorius Scheres* (officialis); 2. *Nicolaus faber* (juratus); 3. *alter Nicolaus faber* (juratus); 4. *Johannes Nywl* (juratus); 5. *Ambrosius Mora* (juratus); 6. *Mayster Caspar sacre theologie baccalarius, plebanus oppidi Lyska;* 7. *Nico-*

laus plebanus de Balkayn; 8. *presbiter Caspar de Casscha capellanus protunc in Lyska;* 9. *Blasius presbiter, inibi inhabitans;* 10. *Thomas Kantra;* 11. *Nicolaus magnus;* 12. *Matheus Zalkody;* 13. *Johannes Sabbo;* 14. *Johannes Balog;* 15. *Michael Czeppoes;* 16. *Thomas Czwmpos de Wilman* (officialis); 17. *Georgius Dyack;* 18. *Petrus Kwtas;* 19. *Nicolaus Gardon;* 20. *[---]*[33] *Albert;* 21. *Michael Kadar;* 22. *Thomas Philoch, alias Zebinny dictus de Casscha.*

99. Dátum: 1474. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 17631.

Regeszta: Bándi 711.

1. *Fabianus Bary* (judex); 2. *Stephanus Colbas* (juratus); 3. *Ladislaus Gyenges* (juratus); 4. *Michael Rakos* (juratus); 5. *Johannes Calmar* (juratus); 6. *Margaretha relicta condam Thome Thot;* 7. **Thomas Thot;* 8. *Thomas Chicus;* 9. *Petrus Dorgo.*

100. Dátum: 1474. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 17632.

Regeszta: Bándi 711–2.

1. *Fabianus Bary* (judex); 2. *Stephanus Colbas* (juratus), 3. *Ladislaus Gyenges* (juratus); 4. *Michael Rakos* (juratus); 5. *Johannes Calmar* (juratus); 6. *Nicolaus Kenyeres;* 7. *Michael Kwthws;* 8. *Petrus Kwthws;* 9. *Johannes parvus rufus.*

101. Dátum: 1474. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 17633.

Regeszta: Bándi 712.

1. *[Fa]bianus*[34] *Bari* (judex); 2. *Stephanus Kolbas* (juratus); 3. *Ladislaus Gyenges* (juratus); 4. *Michael Rakos* (juratus); 5. *[Jo]hannes*[35] *Kalmar* (juratus); 6. *Dominicus carnifex;* 7. *Emericus lictor.*

102. Dátum: 1475. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 17750.

Regeszta: Bándi 713.

1. *Michael Soos* (judex); *Stephanus Baynok* (juratus); 3. *Johannes Warro* (juratus); 4. *Mathias Thot* (juratus); 5. *Margaretha relicta Thome Thot;* 6. **Thomas Thot.*

103. Dátum: 1475. 05. 15. **Kiadó:** Liszka mezőváros. **Jelzet:** DF 269671.

1. *Gregorius Seres* (officialis); 2. *Matheus Zalkodi* (officialis); 3. *Clemens Colczar ~ Colchar* (juratus); 4. *Anthonius Augustini* (juratus); 5. *Petrus Kadar* (juratus); 6. *Blasius Adam* (juratus); 7. *Paulus Doerholcz* (castellanus castri Gilnicz); 8. *Gregorius Barthalius;* 9–12. *Stephanus Tar ~ Thar, Ambrosius Thar, Michael Thar et Anna, soror ipsorum;* 13. *Georgius Schetho;* 14. *Mathias Fekethe;* 15. *Petrus Casas ~ Kasas;* 16. *Ladislaus Zas;* 17. *Ffaber Nicolaus antiquus;* 18. *Johannes [---].*[36]

[33] A behajtás miatt olvashatatlan.

[34] Az oklevél sérült.

[35] Az oklevél sérült.

[36] Foltos, ezért olvashatatlan.

104. Dátum: 1475. 08. 07. **Kiadó:** Liszka mezőváros. **Jelzet:** DF 265246.

1–2. *nobiles de Chichyr, Chyontos et Brozech;* 3. *Gregorius Seres* (officialis); 4. *Matheus* (officialis).

105. Dátum: 1475. 10. 01. **Kiadó:** Liszka mezőváros. **Jelzet:** DF 264495.

1. *Gregorius Seres* (officialis); 2. *Matheus Zalkodi* (officialis); 3. *Petrus Kadar* (judex juratus); 4. *Clemens Kwlczar* (judex juratus); 5. *Petrus Kwthas;* 6. *Petrus litteratus;* 7. *Matheus Tompa;* 8. *Johannes Bondor;* 9. *Caspar Bak decretorum doctor, prepositus ecclesie in monte Sancti Martini fundate.*

106. Dátum: 1477. 05. 28. **Kiadó:** Liszka mezőváros. **Jelzet:** DF 258868.

1. *Petrus literatos (!)* (officialis); 2. *Bartholomeus Aranchy* (officialis); 3. *Nicolaus magnus* (juratus judex); 4. *Johannes Bondor* (juratus judex); 5. *Valentinus Koch* (juratus judex); 6. *Stephanus Thar* (juratus judex); 7. *Ladislaus Zaaz;* 8. *nobilis Paulus Darholcz ~ Derholcz de Cassa;* 9. *Benedictus Solthes.*

107. Dátum: 1477. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 18005.

Regeszta: Bándi 713.

1. *Petrus Dorgo* (judex juratus); 2. *Michael Chomyad* (judex juratus); *3. Simon Zakol* (judex juratus); 4. *Johannes Kalmar* (judex juratus); 5. *Paulus Chok* (judex juratus); 6. *Demetrius vicarius;* 7. *Thomas Farkas; 8. Ffabi[anus ---];*[37] 9. *Dominicus Sarkan;* 10. *Thomas Philippi;* 11. *Benedictus Buday;* 12. *Johannes Ywes;* 13. *Dyonisius de Strigonio artium liberalium baccalaureus* (rector scolarium in opido Wyhel).

108. Dátum: 1477. **Kiadó:** Sorkeri Máté, pataki plébános. **Jelzet:** DL 18006.

Regeszta: Bándi 713–4.

1. *Matheus de Sorker plebanus de Sarospathak;* 2–3. *Nicolaus et Michael filii condam Damiani Benche ~ Benke;* 4. *Damianus Benche ~ Benke;* 5. *Matheus Kerekes;* 6. *Georgius* (juratus opidi [!] Wywaras); 7. *Stephanus Lotho;* 8. *Petrus Benche;* 9. *Laurentius Stephan;* 10. *Dominicus Sarkan;* 11. *Stephanus Kolbas;* 12. *Benedictus Sakoly;* 13. *conjunx Petri Benche, Martha vocata;* 14. *Valentinus litteratus;* 15. *Sthanislaus pater;* 16. *Stephanus Chanta;* 17. *Blasius plebanus de Czorghew;* 18. *Ambrosius Wargha* (judex de Wywaras); 19. *Paulus Czokh* (judex de Wyhel); 20. *Symon Sekeres;* 21. *Andreas Czokh;* 22. *Blasius Kyraly;* 23. *Mathias magnus;* 24. *Thomas Kerekes;* 25. *Matheus Jocus;* 26. *Johannes plebanus de Wywaras.*

109. Dátum: 1479. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 18299.

Regeszta: Bándi 714.

1. *Franciscus faber* (judex juratus); 2. *Simon Sarwas* (judex juratus); 3. *Thomas Kowacz* (judex juratus); 4. *Benedictus Thoth* (judex juratus); 5. *Georgius*

[37] Csonka.

Petracz (judex juratus); 6. *Emericus faber;* 7. *Johannes cecus;* 8. *Fabianus Bari;* 9. *Georgius Czasar;* 10. *Stephanus Colbas;* 11. *Michael Sos;* 12. *relicta condam Thome Vince;* 13. **Thomas Vince;* 14. *Georgius Urbin.*

110. Dátum: 1478. 01. 01. **Kiadó:** Liszka mezőváros. **Jelzet:** DL 18007.

1. *Petrus litteratus* (officialis); 2. *Bartholomeus Aranchy* (officialis); 3. *Nicolaus magnus* (juratus judex); 4. *Johannes Bondor* (juratus judex); 5. *Valentinus Koch* (juratus judex); 6. *Stephanus Thar* (juratus judex); 7–8. *Gregorius Seres, Margaretha mater sua;* 9. *Blasius Kothan;* 10. *Valentinus Zabo;* 11. *nobilis Paulus Derholcz, Cassovie commorans.*

111. Dátum: 1479. 04. 12. **Kiadó:** Ruppis-i Melchior János, császári közjegyző. **Jelzet:** DL 13819.

Regeszta: Bándi 595.

1. *Mathias plebanus in Telkebanya;* 2. *Georgius Nymit* (judex); 3. *Cristannus Grawpner;* 4. *Georgius Urbani;* 5. *Martinus Polner;* 6. *Thomas Pretsch;* 7. *Ulricus Jacusch.*

112. Dátum: 1479. 08. 11. **Kiadó:** Liszka mezőváros. **Jelzet:** DL 31964.

1. *Gregorius Kwthas* (officialis); 2. *alter Gregorius Seres* (officialis); 3. *Ladislaus Zas* (juratus judex); 4. *Laurentius Zabo* (juratus judex); 5. *Simon Solthes* (juratus judex); 6. *Demetrius Czor* (juratus judex); 7–10. *Valentinus sartor, Mathias niger, Blasius Kothan et Gregorius Barthaliws provisores ac vitrici ecclesie Beati Virginis in Lyzka fondate;* 11. *Johannes Thar;* 12. *Valentinus Kocz;* 13. *Simon Zekel;* 14. *nobilis Andreas de Czeczer;* 15. *Petrus Kasas;* 16. *Nicolaus faber;* 17. *Johannes Bondor;* 18. *Gregorius litteratus.*

113. Dátum: 1481. 01. 30. **Kiadó:** Liszka mezőváros. **Jelzet:** DF 214916.

Regeszta: Iványi 1910: 2164. sz.

1. *Mathias Chev;* 2. *Johannes Tittel ~ Thittel;* 3. *Georgius Sthenczel* (judex).[38]

114. Dátum: 1481. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 18590.

Regeszta: Bándi 714.

1. *Stephanus Kolbas* (judex juratus); 2. *Benedictus Seke* (judex juratus); 3. *Blasius litteratus* (judex juratus); 4. *Emericus Konth* (judex juratus); 5. *Albertus Esseny* (judex juratus); 6. *Mathias Chiczak;* 7. *Petrus Doro de Therebes.*

115. Dátum: 1482. 07. 27. **Kiadó:** Szikszó város. **Jelzet:** DL 18694.

1. *Lucas Zathmar* (judex); 2. *Martinus liber* (juratus); 3. *Johannes Damyani* (juratus); 4. *Benedictus parvus* (juratus); 5. *Mathias Tepner* (juratus); 6. *Blasius Alcz* (juratus); 7. *Gregorius Czani* (juratus); 8. *Michael Enczi* (juratus); 9. *Sebastianus sartor* (juratus); 10. *Barnabas Czire* (juratus); 11. *Michael Twrwk* (juratus); 12. *Johannes Dabo* (juratus); 13. *Johannes Borsodi* (juratus); 14. *frater Jeronimus, de monasterio Lechnetz;* 15. *frater Martinus prior de eadem Lechnetz;* 16. *Clemens Joka de Zykzo.*

[38] Mindhárman bártfaiak. A bíró neve a hátlapon szerepel.

116. Dátum: 1483. 06. 24. **Kiadó:** Liszka mezőváros. **Jelzet:** DF 272257.

1. *Michael Genw* (judex); 2. *Petrus Kadar* (juratus), 3. *Valentinus Sabo* (juratus); 4. *Lazarus* (juratus); 5. *Lucas Seres* (juratus); 6. *Albertus Kullancz;* 7. *Paulus Dombi;* 8. *Georgius Swarcz de Cassovia;* 9. *magister Andreas de Waralia canonicus ecclesie Sancti Martini terre Scepusiensis.*

117. Dátum: 1484. 02. 13. **Kiadó:** Szikszó város. **Jelzet:** DF 215070.

Regeszta: Iványi 1910: 2312. sz.

1. *Johannes Dyak Hennengh* (judex); 2. *Georgius Polyanka* (juratus); 3. *Lucas Zatmar* (juratus); 4. *Johannes Damian* (juratus); 5. *Gregorius Chani* (juratus); 6. *Blasius Alch* (juratus); 7. *Andreas Dyak* (juratus); 8. *Mathias Tepner* (juratus); 9. *Benedictus parvus* (juratus); 10. *Michael Therek* (juratus); 11. *Petrus Fekethe* (juratus); 12. *Paulus Cyko* (juratus); 13. *Johannes Dabo* (juratus); 14. *Johannes Chontos, de dicta Zykzo;* 15. *Anthonius Mezarus;* 16–17. *sua* (Johannes Chontos) *filia Margaretha, et suus filius Stephanus;* 18. *Benedictus Wegh;* 19. *relicta condam Andree Stengel de Cassovia.*

118. Dátum: 1484. 04. 22. **Kiadó:** Liszka mezőváros. **Jelzet:** DF 264536.

1. *Lazarus* (judex); 2. *Demetrius Korlath* (juratus civis); 3. *Johannes Kwthas* (juratus civis); 4. *alter Johannes Canthor* (juratus civis); 5. *Sebastianus Kwthas* (juratus civis); 6. *Ladislaus filius condam Nicolai Bognar de Cassovia;* 7. **Nicolaus Bognar de Cassovia;* 8. *Gaspar decretorum doctor, prepositus ecclesie terre Scepusiensis;* 9. *Jacobus Aranchy, alias Hyspan.*

119. Dátum: 1484. 06. 07. **Kiadó:** Liszka mezőváros. **Jelzet:** DF 264539.

1. *Lazarus* (judex); 2. *Demetrius Korlath* (juratus civis); 3. *Sebastianus Kwthas* (juratus civis); 4. *Johannes Kanthor* (juratus civis); 5. *Petrus Toth* (juratus civis); 6. *Georgius Swytho;* 7. *Mathias Fekethe;* 8. *Michael Gere;* 9. *Michael Perey;* 10. *Martinus de Lyzka, canonicus ecclesie terre Scepusiensis;* 11. *Gaspar decretorum doctor, prepositus ecclesie de Scepus.*

120. Dátum: 1485. 02. 11. **Kiadó:** Szántó mezőváros. **Jelzet:** DF 215139.

Regeszta: Iványi 1910: 2379. sz.

1. *Blasius plebanus de Zantho;* 2. *Thomas Chetz* (judex); 3. *Andreas Tuza* (juratus); 4. *Johannes Pocz* (juratus); 5. *Benedictus Nagh* (juratus); 6. *Matheus Sozo* (juratus); 7. *Albertus Chetz* (juratus); 8. *Simon Zabo* (juratus); 9. *Michael Zerenczy* (juratus); 10. *Johannes litteratus* (juratus); 11. *Michael litteratus* (juratus); 12. *Mathias Paller;* 13. *Petrus Warga;* 14. *Georgius Ffazekas;* 15. *Benedictus Zabo;* 16. *Ambrosius Boros;* 17. *Lucas Dobzay;* 18. *Stephanus Ffaber;* 19. *Matheus Kowacz;* 20. *Stephanus Thuthor;* 21. *Georgius Thyr;* 22. *Johannes Zabo;* 23. *Stanislaus Bocz;* 24. *Thomas filius condam Nicolai litterati de Zantho;* 25. **Nicolaus litteratus de Zantho;* 26. *Martinus Hwsweth;* 27. *Albertus, protunc provisor relicte domine Francissci Zathmar;* 28. **Franciscus Zathmar;* 29. *Clemens Galffy de Barthffa;* 30. *Thomas virtor de Barthffa;* 31. *Marcus*

Ekwthwlffelw de Bartffa; 32. *Andreas Alczt Thot dictus de Zantho;* 33–36. *uxor sua* (Andree) *Anestasia, filie et filius: Anna, Agatha et Ambrosius;* 37–38. *Nicolaus Sthok, Georgius Sthanczel de Barthffa;* 39. *Georgius Swarcz de Cassa;* 40. *Albert Kyral de Zantho;* 41. *Thomas Borsoz de Zantho.*

121. Dátum: 1485. 02. 11. **Kiadó:** Szántó mezőváros. **Jelzet:** DF 215140.

Regeszta: Iványi 1910: 2380. sz.

1. *Blasius plebanus de Zantho;* 2. *Thomas Chetz, dictus Opuri* (judex); 3. *Andreas Tuza* (juratus); 4. *Johannes Pocz* (juratus); 5. *Benedictus Nagh* (juratus); 6. *Matheus Sozo* (juratus); 7. *Albertus Chetz* (juratus); 8. *Simon Zabo* (juratus); 9. *Michael Zerenchy* (juratus); 10. *Michael litteratus* (juratus); 11. *Georgius filius condam Dominici carnificis de eadem Zantho;* 12. **Dominicus carnifex;* 13–14. *Georgius Sthenczel ac Nicolaus Sthok de Barthffa;* 15. *Johannes Bacza de Zantho;* 16. *Clemens Akos de eadem* (Zantho); 17. *Petrus suttor de eadem* (Zantho).

122. Dátum: 1485. 02. 12. **Kiadó:** Tálya mezőváros. **Jelzet:** DF 215141. (Átírás, 1524.)

Regeszta: Gulyás 21. sz.

1. *Albertus Olah* (judex); 2–3. *Georgius et Nicolaus de Barthpha;*[39] 4. *Antonius Verees de Thalya;* 5. *Paulus Darhoch de Cassha;* 6. *Gregorius plebanus de Raad;* 7. *Paulus plebanus;* 8–9. *Antonius et Adam presbiteri, altariste de Thalya;* 10. *Stephanus Cosa;* 11. *Emericus Byro;* 12. *Valentinus Bwda;* 13. *Petrus Bwda;* 14. *Andreas Borgyas;* 15. *Fabianus Borgyas;* 16. *Simon Pap;* 17. *Petrus Balog;* 18. *Antonius lapicida;* 19. *Antonius Cosa;* 20. *Joannes Marthon;* 21. *Thomas Thwsan;* 22. *Matthias Sos;* 23. *Michael Fenyes;* 24. *Stephanus Dobos;* 25. *Benedictus Forrai;* 26. *Clemens Zabo;* 27. *Emericus Farkas;* 28. *relicta Afra Balog;* 29. *Paulus scolasticus de Zempeter, rector de Zantho;*[40] 30. *Thomas Chyechy judex de Zantho;* 31. *Andreas Cosa* (juratus); 32. *Johannes Pooch* (juratus); 33. *Simon Zabo* (juratus); 34. *Joannes Fenis faber* (juratus); 35. *Michael de Zerencz* (juratus); 36. *Michael litteratus* (juratus); 37. *Petrus sutor;* 38. *Petrus Zabo;* 39. *Stanislaus Both;* 40. *Antonius scolasticus de Miskolcz, rector scole de Thalya*.

123. Dátum: 1486. 01. 10. **Kiadó:** Szepesi káptalan. **Jelzet:** DF 215201.

Regeszta: Iványi 1910: 2440. sz.

1–2. *nobiles Martinus et Gaspar de Kyspalwgya;* 3. *Georgius Swarcz, civis Cassoviensis;* 4. *Johannes litteratus de Zantho.*

124. Dátum: 1487. 01. 01. **Kiadó:** Liszka mezőváros. **Jelzet:** DL 31995.

1. *Emericus magnus* (judex); 2. *Petrus sartor* (juratus cives); 3. *Albertus custos* (juratus cives); 4. *Georgius litteratus* (juratus cives); 5. *Egidius* (juratus

[39] Bártfai követek.

[40] Innen a 39. számú polgárig szántói lakosok.

cives); 6. *Lazarus Koch;* 7. *Michael Gochyam (?);* 8. *nobilis Andreas de Chichyr.*

125. Dátum: 1487. 11. 04. **Kiadó:** Tálya mezőváros. **Jelzet:** DF 215343. (Átírása: 1524, DF 215141.)

Regeszta: Iványi 1910: 2580. sz. és Gulyás 22. sz.

1. *Fabianus Borgyas* (judex), 2. *Martinus Biro* (judex); 3. *Michael Reytheer;*[41] 4. *Anthonius presbiter;* 5. *Emericus Gwcz de Talya;* 6. *Cristani Gengeser de Cassa;* 7. *Simon Zabo;* 8. *Thomas Czetz;* 9. *Ladislaus Bogol;* 10. *Benedictus Nagy;* 11. *Michael Fony;* 12. *Blasius Khentes;* 13. *Petrus Kowacz;* 14. *Johannes Kowacz;* 15. *Thomas Zamo;* 16. *Ambrosius Polwas;* 17. *Paulus Khentes;* 18. *Petrus Zabo;*[42] 19. *Valentinus Bwda;* 20. *Andreas Mihees;* 21. *Gregorius Finees;* 22. *Andreas Borgyas;* 23. *Andreas Farkas;* 24. *Thomas Domoncus;* 25. *Blasius Nagh;* 26. *Andreas Fodor;* 27. *Stephanus Nagh;* 28. *Paulus Madaras;* 29. *Johannes Marton;* 30. *Emericus Khentes;* 31. *Blasius Kosa;* 32. *Thomas Harczas;* 33. *Johannes Mihees;* 34. *Paulus Mihees;* 35. *Thomas Nagh;* 36. *Gregorius Toth*; 37. *Valentinus Fodor;* 38. *Johannes Lengeel;* 39. *Gallus Bwda;* 40. *Paulus Forray;* 41. *Johannes Czegher;* 42. *Anthonius protunc rector scole opidi Talya.*[43]

126. Dátum: 1489. 01. 21. **Kiadó:** Liszka mezőváros. **Jelzet:** DL 63870.

1. *Demetrius Korlath* (judex); 2. *Petrus Thoth* (juratus); 3. *Ladislaus suctor (!)* (juratus); 4. *Georgius Molnus* (juratus); 5. *Thomas Hegedws* (juratus); 6. *Blasius Oroslan de Tholzwa;* 7. *Ladislaus Varga;* 8. *Urbanus Kokach;* 9. *Andreas de Cibino (?), canonicus ecclesie Scepusiensis.*

127. Dátum: [1490–1510]. **Kiadó:** Vámosújfalu község. **Jelzet:** DF 214701.

1. *Benedictus;* 2. *Georgius;*[44] 3. *Johannes Borsos;* 4. *Mathias.*

128. Dátum: 1491. 04. 24. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DL 19715.

Regeszta: Bándi 715.

1. *Benedictus Sykorcza* (judex); 2. *Emericus Yo* (juratus civis); 3. *Petrus Sarosy* (juratus civis); 4. *Gregorius Nemes* (juratus civis); 5. *Benedictus Gaspar* (juratus civis); 6. *Paulus Balphancz ~ Balfancz;* 7. *frater Johannes de Wyhel;* 8. *pater Demetrius* (vicarius); 9. *Andreas Nylas de Wyhel;* 10. *Anthonius Thuba;* 11. *Andreas Zechy;* 12. *Gregorius Benedekdyak de Lelez.*

129. Dátum: 1498. 02. 18.[45] **Kiadó:** Tálya mezőváros. **Jelzet:** DF 269688.

Regeszta: Gulyás 23. sz.

[41] Kassai polgár.

[42] A 7. számú polgártól idáig szántóiak.

[43] A 19. számú polgártól a végéig tályai lakosok.

[44] Mindketten bártfaiak.

[45] A levéltári adatoknál csak a dátum éve van feltüntetve, holott az oklevélnek napi keltezése is van.

1. *Franciscus Bwda* (judex); 2. *Petrus Bany;* 3. *Blasius Baynokh;* 4. *Johannes Lengen;* 5. *Martinus Papsymon;* 6. *Petrus Cristina;* 7. *Blasius Sezty;* 8. *Andreas Fodor;* 9. *Valentinus Fodor; 10. Stephanus Pal; 11. Dominicus magnus; 12. Matheus Bwda; 13. Valentinus Buda;* 14. *Matheus Kysgher;* 15. *Pelbartus;* 16. *Benedictus magnus;* 17. *Ursula, relicta condam Sebastiani filii Sipus;* 18. **Sebastianus filius Sipus;* 19. *Andreas Kozma;* 20. *Baltazar Cassoviensis;* 21. *Paulus Darhocz.*

130. Dátum: 1502. 01. 27. **Kiadó:** Leleszi konvent. **Jelzet:** DF 216531.

1. *Benedictus Kornys prepositus de Lelez;* 2. *Michael presbiter arcium liberalium magister, rector altaris in oppido Wyhel;* 3. *Johannes Chykos;* 4. *Albert Konch;* 5. *Emericus Doros;* 6. *Petrus Alberth;* 7. *Michael Kosa de Therebes;* 8. *Thomas Chykos;* 9. *Martinus Weythlenth* (judex moderno Barthwensis).

131. Dátum: 1504. 05. 27. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 67367.

Regeszta: Tóth 20. sz.

1. *Michael Ffarkas* (judex primarius); 2. *Emericus Chyomyad* (juratus civis); 3. *Johannes Gaal* (juratus civis); 4. *Petrus Kwrthos* (juratus civis); 5. *Joannes Baranchy* (juratus civis); 6–9. *Paulus Pwha, Anna uxor sua ac filii Andreas ac Valentinus Pwha;* 10. *Mattheus litteratus Bornemyzza Zegediensis de Ochwar ~ Olchwar;* 11. *nobilis Georgius litteratus Janko;* 12–15. *Barbara Olchwary consors eiusdem* (Mattheus litteratus etc.) *ac Nicolaus, Anna et Catherina liberi eorundem.*

132. Dátum: 1505. 05. 12. **Kiadó:** Tolcsva mezőváros. **Jelzet:** DF 229261.

Regeszta: Iványi 1931: 903. sz. és Gulyás 33. sz.

1. *Georgius Nemes* (judex); 2. *Georgius Kekedi* (judex); 3. *Anthonius Kormos* (juratus); 4. *Johannes Fagias* (juratus); 5. *Michael Thar* (juratus); 6. *Martinus Terebesy* (juratus); 7–9. *Johannes Brengisery, Gaspar Schmid et Michael Bels jurati cives de Epperies;* 10. *Barrabas Barthalyws;* 11. *Andreas altarista de Vamoswyfalw;* 12. *Simon Molnos;* 13. *Albert Lekws ~ Lwkws* (juratus); 14. *Michael Penzes;* 15. *Gaspar Sommy;* 16. *Paulus Demyen* (judex); 17. *Georgius Barthalyus de Lyzka;* 18. *Johannes Zeel;* 19. *Ambrosius Nemeth;* 20. *Benedictus Kowacz;* 21. *Laurentius Fonda* (juratus); 22. *Philippus Cowacz;* 23. *Stephanus Lörincz de Lyzka;* 24. *Johannes Seghyd* (judex); 25. *Paulus Hungvari* (juratus); 26. *Martinus Olayws* (juratus).

133. Dátum: 1505. 05. 12. **Kiadó:** Tolcsva mezőváros. **Jelzet:** DF 229262.

Regeszta: Iványi 1931: 904. sz. és Gulyás 34. sz.

1. *Damianus presbiter de Tholczwa* (provisor); 2. *Martinus de Ceke;*[46] 3. *Georgius Nemes* (judex); 4. *Gregorius Kekedi* (judex); 5. *Anthonius Kormos* (juratus); 6. *Michael Thar* (juratus); 7. *Johannes Fagyas* (juratus); 8. *Martinus*

[46] Nemes.

Therebessy (juratus); 9–10. *Albertus Goder et Michael Bels jurati cives de Epperies;* 11. *Lucas Bondor;* 12. *Michael Coma;* 13. *Jacobus Valkoczy;* 14. *Petrus Nemes;* 15. *Johannes Masfel de Epperies;* 16. *Anthonius Czoka de Epperies;* 17. *Bartholomeus Zak[al?]*[47] *de Epperies;* 18. *Johannes Seghyd* (judex); 19. *Paulus Demyen* (judex); 20. *Paulus Hungvary* (juratus); 21. *Martinus Olayws* (juratus); 22. *Albertus Lokws* (juratus); 23. *Laurentius Fonda* (juratus).

134. Dátum: 1505. 12. 28. **Kiadó:** Tálya mezőváros. **Jelzet:** DF 269883.

Regeszta: Gulyás 24. sz.

1. *Petrus Bany* (judex); 2. *Matheus Byro;* 3. *Matheus Kysgergy;* 4. *Martinus Byky;* 5. *Nicolaus Was;* 6. *Johannes Bany;* 7. *Urbanus Rozgony;* 8. *Ambrosius Heidely;* 9. *Paulus Bogdan;* 10. *Petrus Borsoos;* 11. *Emericus Zantho;* 12. *Anthonius Byro;* 13. *Stephanus Kosa;* 14. *Lucas Bartha;* 15. *Mathias Cristina;* 16. *Ladislaus Kowachy;* 17. *Augustinus Bartha de Zantho;* 18. *Dorothea Akos;* 19. *relicta condam Dominici Zekeres, Juliana nominata;* 20. **Dominicus Zekeres;* 21. *Jacobus Fyntha de Zantho.*

135. Dátum: 1505. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 35797.

Regeszta: Bándi 718.

1. *Albertus Sos* (judex); 2. *Sarkan Adam* (juratus civis); 3. *Nicolaus Kysgergy* (juratus civis); 4. *Anthonius Bertha* (juratus civis); 5. *Benedictus Kewrenthes;* 6. *Hedwig relicta condam Thome Kewrenthes;* 7. **Thomas Kewrenthes;* 8–11. *Martinus, Paulus, Ambrosius filii et Ursula filia eiusdem* (Thomas Kewrenthes); 12. *Paulus Zarvas;* 13. *Valentinus Mezaros;* 14. *Michael Rakos;* 15. *Michael Konth;* 16. *Laurentius de Kisazar;* 17. *Blasius Zemes;* 18. *Anthonius Czeley;* 19. *Nicolaus Czok;* 20. *Benedictus Hencz;* 21. *Dominicus Macheh;* 22. *Michael Philep;* 23. *Andreas Holdos.*

136. Dátum: 1506. 01. 24. **Kiadó:** Péter, újhelyi plébános és Újhely mezőváros. **Jelzet:** DF 216809.

Regeszta: Tóth 21.

1. *Petrus plebanus de Wyhel;* 2. *Albertus Soos* (judex); 3. *Abrahaam Sarkan* (Juratus); 4. *Anthonius Bertha* (juratus); 5. *Nicolaus Kysgeorg* (juratus); 6–7. *Martinus Waythlanth, Martinus Berdr* (jurati de Barthfa); 8. *Marcus presbiter;* 9. *relicta Anthonii Thoth;* 10. **Anthonius Thoth;* 11. *pater Johannes, rector altaris.*

137. Dátum: 1506. 10. 28. **Kiadó:** Tálya mezőváros. **Jelzet:** DF 269696.

Regeszta: Gulyás 25. sz.

1. *Ladislaus Borgyas* (judex); 2. *Andreas Nagh* (juratus); 3–4. *Benedictus Nagh de Thalya, conjunx sua Anna;* 5. *Paulus Darhocz de Cassa;* 6. *Michael Pathakhy de Thalya;* 7. *Andreas Henkhel de Cassa;* 8. *Petrus Bany;* 9. *Michael*

[47] A behajtásnál foltos, ezért olvashatatlan.

Biro; 10. *Pelbartus Kazdagh;* 11. *Valentinus Fodor;* 12. *Blasius Baynakh;* 13. *Anthonius Bany;* 14. *Stephanus Baynakh;* 15. *Andreas Biro;* 16. *Emericus Zantho;* 17. *Ladislaus Orzagh.*

138. Dátum: 1506. 11. 05. **Kiadó:** Tálya mezőváros. **Jelzet:** DF 269936.

Regeszta: Gulyás 26. sz.

1. *Ladislaus Borgyas* (judex); 2. *Michael Kakwk ~ Kaakwk, civis Cassoviensis;* 3. *Johannes Mezaros de Cassa;* 4. *Blasius plebanus de Zanto; 5. Johannes Zyma* (castellanus castri Thalya); 6. *Johannes dictus Yasko ~ Yaskoo de Cassa;* 7. *Blasius Baynok;* 8. *Ambrosius Bewdy;* 9. *Petrus Bany;* 10. *Lucas Bartha;* 11. *Stephanus Mezaros;* 12. *Paulus Kowacz;* 13. *Petrus Borgyas;* 14. *Matheus Olay;* 15. *Andreas Byro;* 16. *Michael Mehees;* 17. *Stephanus Koos;* 18. *Laurentius Zeekee;* 19. *Johannes Bewdew;* 20. *alter Johannes Bany;* 21. *Michael Zaakos;* 22. *Georgius Damian;* 23. *Mathias Cristina;* 24. *Petrus Olay;* 25. *Antonius litteratus;* 26. *Philipus Gengysy;* 27. *Petrus Baynak;* 28. *Ambrosius Mono (?);* 29. *Antonius Bany;* 30. *Stephanus Borgyas;* 31. *Antonius Zekel;* 32. *Sebastianus Borsos;* 33. *Valentinus Ffodor;* 34. *Stephanus Baynak;* 35. *Wilibardus;* 36. *Matheus Bwday;* 37. *Stephanus Pal.*

139. Dátum: 1506. 11. 16. **Kiadó:** Nagymihály mezőváros. **Jelzet:** DL 86048.

1. *Thomas faber de Nagmihal* (judex); 2. *Nicolaus Krasnyak* (juratus); 3. *Nicolaus Rosas* (juratus); 4. *Michael Orzagh* (juratus); 5. *Georgius Kardos* (juratus); 6. *Simon Bodnar* (juratus); 7. *Johannes Zabo* (juratus); 8. *Michael Zabo* (juratus); 9. *Stephanus Kolczar* (juratus); 10. *Lucas Fanko* (juratus); 11. *Benedictus sutor* (juratus); 12. *Matheus Byro* (juratus), 13. *Ladislaus Czaffura;* 14. *Andreas Agosthon de Zalaczka;* 15. *Michael de Zalaczka;* 16. *Joannes Kolnar;* 17. *Gregorius;* 18. *Michael Kana;* 19. *Joannes [---]rkond.*[48]

140. Dátum: 1507. 03. 17. **Kiadó:** Mád mezőváros. **Jelzet:** DF 271564.

1. *Albertus Vyz* (judex); 2. *Petrus Kassay;* 3. *Petrus Fodor;* 4. *Margareta Cassoviensis.*

141. Dátum: 1508. 12. 03. **Kiadó:** Tálya mezőváros. **Jelzet:** DF 269939.

Regeszta: Gulyás 27. sz.

1. *Michael Biro* (juratus judex); 2. *Petrus Olna* (juratus judex); 3. *Ambrosius Bywdy;* 4. *Matheus Bwda;* 5. *Valentinus faber;* 6. *Dominicus Nagy;* 7. *Ladislaus Zendy de Encz;* 8. *Osbaldus Kwn de Zantho;* 9. *Juliana, relicta condam Blasii Kosa;* 10. **Blasius Kosa;* 11. *Dorothea Akoos;* 12. *Michael Kakwch de Kassovia.*

142. Dátum: 1509. 02. 21. **Kiadó:** Liszka mezőváros. **Jelzet:** DF 264565.

[48] A pecsét foltja miatt olvashatatlan.

1. *Franciscus Gregorii* (judex); 2. *Barnabas Raba* (juratus); 3. *Symon Mezarus* (juratus); 4. *[---]*[49] *Kys* (juratus)*;* 5. *[---]*[50] *Byro;* 6. *Matheus Borsos;* 7. *Petrus Pwha;* 8. *Martinus presbiter de Kapos.*

143. Dátum: 1509. 08. 06. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 21935.
Regeszta: Bándi 718–9.

1. *Nicolaus Chok* (judex); 2. *Clemens Kerek* (juratus civis); 3. *Thomas Kasoi* (juratus civis); 4. *Laurentius Andrasdyak* (juratus civis); 5–7. *Michael Rakos, uxor sua Elizabet vocata, ac filius suus Andreas;* 8. *Cristannus lanius* (vitricus); 9. *Andreas Nylas* (vitricus); 10. *Georgius Buza* (vitricus); 11. *Nicolaus Nempthi* (castellanus castri Wyhel); 12. *Stephanus de Roycha, canonicus ecclesie Agriensis et plebanus de Sarospathak.*

144. Dátum: 1510. 05. 20. **Kiadó:** Tolcsva mezőváros. **Jelzet:** DF 229381.
Regeszta: Gulyás 35. sz.

1. *Lucas Bondor* (judex); 2. *Gregorius Mesaros* (judex); 3. *Elizabet, relicta quondam Georgii Nemes;* 4. **Georgius Nemes;* 5–6. *filii et heredes sue* (Elizabet) *Petrus, scilicet Nemes et Adam Nemes;* 7. *Johannes Borsos;* 8. *Anthonius Cozmas;* 9. *Benedictus Jochus;* 10. *Michael Czomo;* 11. *Thomas Sypos;* 12. *Michael Vegh.*

145. Dátum: 1512. 07. 19. **Kiadó:** Szántói bíró. **Jelzet:** DF 271582.

1. *Stephanus Chako* (judex); 2. *Petrus Chocha, Cassovie residens.*

146. Dátum: 1513. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DF 217307.
Regeszta: Tóth 22. sz.

1. *Martinus Zabo* (judex); 2. *Petrus faber* (juratus); 3. *Stephanus Dorgo* (juratus); 4. *Gallus Thwrmez* (juratus); 5. *Valentinus Kasar;* 6. *Andreas Hanga;* 7. *relicta quondam Ladislai Hywes;* 8. **Ladislaus Hywes;* 9. *Andreas de Wasarhel presbiter in Wyhel;* 10. *Stephanus Harasti;* 11. *Jacobus Pastor;* 12. *Ladislaus Thewke.*

147. Dátum: 1514. 07. 13. **Kiadó:** Nagymihály mezőváros. **Jelzet:** DL 86078.

1. *Demetrius Chepke* (judex); 2. *Mathias Czapo* (juratus); 3. *Mathias Nag* (juratus); 4. *Andreas Czapo* (juratus); 5. *Lucia, consors Petrus Warga de Nagmyhal;* 6. **Petrus Warga;* 7. *Benedictus Kowacz;* 8. *Clemens Nowak;* 9–10. *Michael Gostan ac Johannes Gostan de Zalaczka.*

148. Dátum: 1514. 11. 14. **Kiadó:** Bereck, szikszói plébános. **Jelzet:** DF 217380.

1. *Briccius plebanus de Zikzo;* 2. *Franciscus Farkas de Kys Tokay;*[51] 3. *Petrus Jacab;* 4. *Andreas Orzagh de Kys Tokay.*

[49] Foltos, ezért olvashatatlan. Emellett a negyedik esküdt neve teljesen olvashatatlan.

[50] Foltos, ezért olvashatatlan.

[51] *Egregius* jelzője alapján nemes.

149. Dátum: 1514. 11. 14. **Kiadó:** Gönc mezőváros. **Jelzet:** DF 217381.
Regeszta: Iványi 1926: 13.

1. *Paulus Rezik;* 2. *Anthonius Nayd ~ Naid, vulgo Gros Annthall;*[52] 3. *Martinus Pezhoeltt.*

150. Dátum: 1515. 03. 23. **Kiadó:** Gönc mezőváros. **Jelzet:** DF 217431.
Regeszta: Iványi 1926: 13.

1. *Paulus Melczer;* 2. *Bernhardus succentor.*

151. Dátum: 1515. 03. 29. **Kiadó:** Gálszécsi bíró. **Jelzet:** DF 229483.

1. *Jacobus aurifaber* (judex); 2. *Georgius Geerber;* 3. *Sophia uxor Michael fabri de Zeech;* 4. **Michael faber de Zeech.*

152. Dátum: 1515. 09. 08. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DF 217474.
Regeszta: Tóth 23. sz.

1. *Thomas Crisan;* 2. *Clemens Hozw;* 3. *Laurentius Toth;* 4. *Benedictus Chok* (judex).

153. Dátum: 1515. **Kiadó:** Tolcsva mezőváros. **Jelzet:** DF 217486.
Regeszta: Gulyás 36. sz.

1. *Johannes Faggyas* (judex); 2. *Gregorius Lasthochy* (judex); 3. *Vincentius Abah* (juratus); 4. *Johannes Pap* (juratus); 5. *Martinus Fondah* (juratus); 6. *Urbanus Soos* (juratus); 7. *Benedictus Swethlich civis de Barthpha;* 8. *[---]*[53] *Nagh de Thochwa;* 9. *Nicolaus presbiter, rector altaris de Lyzka;* 10–11. *Johannes Wargah et Andreas Makranchy vitrici in Wamuswyfalw;* 12. *Martinus presbiter, rector altaris de Thochwa;* 13. *nobilis Clemens litteratus Haghmassy* (decimator); 14. *Michael Chomo;* 15. *Gregorius presbiter, rector altaris de Thochwa;* 16. *Johannes Zel;* 17. *Dionisius Kermes;* 18. *Johannes [---];*[54] 19. *Michael Thar;* 20. *Benedictus Kowach;* 21. *Clemens Zawaros de Alpard;* 22. *[---][Fo]ndah;*[55] 23. *Stephanus Wargah;* 24. *Lucas Kowach;* 25. *Martinus Abah;* 26. *Johannes Chech.*

154. Dátum: 1517. 02. 08. **Kiadó:** Tolcsva mezőváros. **Jelzet:** DF 229539.
Regeszta: Gulyás 37. sz.

1. *Nos, Paulus Demyen* (judex); 2. *Franciscus Fagyas* (judex); 3. *Lucas Kowacy* (juratus); 4. *Thomas Segyd* (juratus); 5. *Ambrosius Paloz* (juratus); 6. *Georgius Monaar* (juratus); 7–8. *Albertus Godor et Petrus pistor jurati cives de Epperies;* 9. *Benedictus de Napkor, rector altaris de Tholczwa;* 10. *Mathias Weres;* 11. *Michael Cywma;* 12. *Johannes Zel;* 13. *Georgius Was;* 14. *Martinus*

[52] Bártfai zsellér (inquilinus).

[53] Az oklevél a hajtásnál foltos, ezért a szöveg olvashatatlan.

[54] Az oklevél a hajtásnál foltos, ezért a szöveg olvashatatlan.

[55] Az oklevél a pecsétnél foltos, ezért a szöveg olvashatatlan. A vezetéknév a többi oklevél alapján rekonstruálható.

Karacyon; 15. *Benedictus Kowacyh;* 16. *Mathias Koncyh;* 17. *Dominicus Warga;* 18. *Georgius Zaby;* 19. *Gallus Patko;* 20. *Thomas Maaro;* 21. *Johannes Fagyaz;* 22. *Martinus Fonda;* 23. *Matheus Weres;* 24. *Antonius Fonda;* 25. *Mathias Boorws;* 26. *Petrus Kowacy;* 27. *Georgius Gara;* 28. *Vincentius Alba;* 29. *Michael Both.*

155. Dátum: 1518. 01. 08. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DF 217669.

1. *Georgius Rochman* (capitaneus judex civitatis Wyhel); 2. *Bernaldus succentor;* 3. *Petrus Baran;* 4. *Mathias Pethtroch.*[56]

156. Dátum: 1519. **Kiadó:** Hejcei polgárok. **Jelzet:** DF 217817.

1. *Georgius Weres;* 2. *Thomas Toth;* 3. *Martinus Bakssa;* 4. *Mathias Toth;* 5. *Marcus Mester;* 6. *Gregorius Warga;* 7. *Clemens Weres;* 8. *Nicholaus Nadasdi;* 9. *Stephanus Weres;* 10. *Michael Bakssa* (vitricus); 11. *Thomas Mangho* (vitricus); 12. *Joannes Panych;* 12. *Michael Hasko;* 13. *Leonardus Waythlanth, civis civitatis Cassoviensis;* 14. *Gregorius Warga* (procurator); 15. *Magdalena.*

157. Dátum: 1520. 10. 10. **Kiadó:** Tolcsva mezőváros. **Jelzet:** DF 229629.

Regeszta: Gulyás 38. sz.

1. *Michael Choma* (judex); 2. *Franciscus Ffagyas* (judex); 3. *Urbanus Ias* (juratus); 4. *Thomas Sypws* (juratus); 5. *Stephanus Warga* (juratus); 6. *Joannes Ffagyas* (juratus); 7–8. *Albertus Godor et Mathias Vasipar, de Eperyes;* 9. *Michael presbiter et altarista de Tholczwa;* 10. *Scholastica, conjunx Georgii Gara de Tholchwa;* 11. **Georgius Gara;* 12. *Cristina, uxor Thome Thoth de Olazy;* 13. **Thomas Thoth;* 14. *Martinus Adam;* 15. *nobilis Georgius Lazthochy;* 16. *Paulus Demyen;* 17. *Dionisius Kermes;* 18. *Martinus Aba;* 19. *Martinus Ffonda;* 20. *Damianus Olaos;* 21. *Gregorius Mezaros;* 22. *Martinus Adam;* 23. *Bartolomeus Cecey;* 24. *Petrus Nemes;* 25. *Joannes Pap;* 26. *Georgius Bokros;* 27. *Lucas Kowach;* 28. *Ambrosius Cantor;* 29. *Jacobus Rigo;* 30. *Matheus Bokros;* 31. *Andreas Warga*; 32. *Nicolaus Bende.*

158. Dátum: 1520. 11. 25. **Kiadó:** Tálya mezőváros. **Jelzet:** DF 217915.

Regeszta: Gulyás 28. sz.

1–2. *Georgius Perey, filia sua Anna;* 3. *Agatha;* 4. *Laurentius Perey;* 5. *Michael Kwkwk;*[57] 6. *Thomas capellanus;* 7. *Loches Lorinczne;* 8. *relicta Ursula Leches;* 9. *Matische Martha;* 10. *Jochanes Tharne;* 11. *relicta Elizabet.*

159. Dátum: 1521. 01. 11. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DF 217937.

Regeszta: Tóth 24. sz.

1. *Georgius Roschman;* 2. *Bernaldus succentor;* 3. *Gregorius Mezaros* (judex).

160. Dátum: 1521. 01. 17. **Kiadó:** Tálya mezőváros. **Jelzet:** DF 217941.

[56] A hátlapon.

[57] Bártfai polgár.

Regeszta: Gulyás 29. sz.

1. *Stephanus Pal* (judex); 2. *Benedictus Thanchos* (judex); 3. *Thomas Weres;* 4. *Paulus Olah;* 5. *Laurentius Zewke;* 6. *Albertus Damankos;* 7. *Blasius Nagy;* 8. *Elyas Boryas;* 9. *Urbanus Warga;* 10. *Petrus Rach;* 11. *Stephanus Kyral;* 12. *Paulus Forray de Zantho;* 13. *Stephanus Boros;* 14. *Joannes Iubay de Zantho;* 15. *Thomas Perechey;* 16. *Georgius Perey;* 17. *Matheus Weres de Zantho;* 18–19. *filia sua* (Georgius Perey) *Anna, et conjunx Elizabeth;* 20. *Ambrosius Perey.*[58]

161. Dátum: 1521. 03. 13. **Kiadó:** Szepesi káptalan. **Jelzet:** DF 217955.

1. *Petrus Syndler, civis Barthwensis;* 2. *Michael Pothak de Thalya;* 3. *Petrus Briger, civis Kassoviensis.*

162. Dátum: 1521. 04. 25. **Kiadó:** Aszaló mezőváros. **Jelzet:** DL 23541.

1. *Dionisius Marus (judex)*; 2. *Paulus Simon* (judex); 3. *Urbanus Kalmar* (judex); 4. *Petrus Galos* (juratus); 5. *Tomas (!) Toht* (juratus); 6. *Valentinus Arnati* (juratus); 7. *Franciscus Calmar* (juratus); 8. *Dionisius Fodor* (juratus); 9. *Matheus Patha* (juratus); 10. *Andreas Thot* (juratus); 11. *Petrus Cormos* (juratus); 12. *Tomas (!) Borssos* (juratus); 13. *relicta condam Stephani Iacis, nomine Elena;* 14. **Stephanus Iacis;* 15. *Simon Gergely;* 16. *Clemens Fekethe;* 17. *Urbanus Baria.*

163. Dátum: 1522. **Kiadó:** Tálya mezőváros. **Jelzet:** DF 283259. (Átírása: DF 283257.)

Regeszta: Gulyás 30. sz.

1. *Michael Pataki* (judex); 2. *Caspar presbiter plebanus, et vicearchidiaconus de Olchywa;* 3. *Petrus de Cassovia prepositus de Jazo;* 4. *Georgius, archiepiscopus Strigoniensis* (suppremus cancellarius); 5. *Anna, consors Alexi Turzo tezaurarii;* 6. **Alex Turzo tezaurarius.*

164. Dátum: 1522. 01. 25. **Kiadó:** Gönc mezőváros. **Jelzet:** DF 218040.

1. *Mathias Kys;* 2. *relicta Margareta Clementin;*[59] 3. *Petrus Kyssgen;* 4–5. *Andreas Sprenger et Petrus Thot concives oppidi Gwntz.*

165. Dátum: 1522. 12. 28. **Kiadó:** Szántó mezőváros. **Jelzet:** DF 283258. (Kora újkori átírása: DF 283257.)

1. *Benedictus Barya* (judex); 2. *Johannes Kwn;* 3. *Stephanus Rokoch;* 4. *Georgius Buzitai;* 5. *Georgius Weres;* 6. *Antonius Bokor;* 7. *magister Gaspar presbiter plebanus et vicearchidiaconus de Olswa;* 8. *Petrus de Cassovia, prepositus de Jasoo;* 9. *Georgius, archiepiscopus Strigoniensis, et supremus cancellarius;* 10. *Anna, consortis magnifici domini Alexi Thurzo thezaurarii;* 11. **magnificus Alex Thurzo;* 12. *Benedictus Kovach.*

[58] Mostanra már szántói polgár.

[59] Bártfai lakos.

166. Dátum: 1524. 05. 06. **Kiadó:** Gönc mezőváros. **Jelzet:** DF 218235.

1. *Egidius Vulguroth;*[60] 2. *Valentinus Langh;* 3. *Gregorius Zabo;* 4. *Petrus Veres;* 5. *uxor Pauli Nagy, nomine Sophia;* 6. **Pauli Nagy;* 7. *Andreas Varga.*

167. Dátum: 1524. 09. 27. **Kiadó:** Tálya mezőváros. **Jelzet:** DF 215141.

Regeszta: Gulyás 31. sz.

1. *Valentinus Fodor* (judex); 2. *Andreas Veres* (judex); 3–4. *Martinus Waylanth necnon Urbanus Rwczlosz;*[61] 5. *Michael Pathaki;* 6. *Ambrosius Bwdi;* 7. *Mattheus Bwda;* 8. *Stephanus Paal;* 9. *Thomas Zath[mar?];* 10. *Paulus Ilzthw;* 11. *Emericus Borgyas;* 12. *Martinus Biki;* 13. *Michael Byro;* 14. *Blasius Kwzuph;* 15. *Joannes Bede;* 16. *Nicolaus Bodor;* 17. *Emericus Konthecz;* 18. *Joannes Mizaros;* 19. *Paulus Mizaros;* 20. *Martinus Mizaros;* 21. *Joannes de Sarospathak altarista oppidi Thalya;* 22. *Laurentius scolasticus de Nagyhalaz, protunc rector oppidi Thalya.*

168. Dátum: 1524. 01. 20. **Kiadó:** Spilner Bálint és Máté, gönci oltárosok. **Jelzet:** DF 218205.

1. *Valentinus Spilner de Eperies, altarista in Gwncz;* 2. *Matheus de Gwncz, altarista;* 3. *Laurentius Azalos;* 4. *Paulus Azalos;* 5. *Petrus Kyschen;* 6. *Georgius Szad.*

169. Dátum: 1525. 03. 24. **Kiadó:** Ráskai Pál, pataki helynök. **Jelzet:** DL 24117.

Regeszta: Bándi 721.

1. *Paulus de Raska vicarius ac causarum auditor generalis de Sarospathak;* 2. *frater Stephanus;* 3. *frater Albert, vicarius de Wyhel;* 4. *Anna, uxor condam Gregorii Zakal;* 5. **Gregorius Zakal;* 6. *Anthochne;* 7. *Michael Makys.*

170. Dátum: 1525. 08. 24. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DL 68674.

Regeszta: Gulyás 20. sz.

1. *Anthonius Thoth* (judex); 2. *Michael Nyrew;* 3. *Johannes Cheche;* 4–7. *Katherina de Poloch, relicta Georgii de Raska, ac filii eius Michael de Raska, et Sigismundus, et Stephanus de Raska;* 8. **Georgius de Raska.*

171. Dátum: 1525. 12. 13. **Kiadó:** Gönc mezőváros. **Jelzet:** DF 218391.

1. *Lang Valten;* 2. *Simon Seler;* 3. *Merten Gentz;* 4. *Bernhard ~ Bernhart succentor;*[62] 5. *Georgius ~ Gorg Stelczer.*

172. Dátum: 1526. 02. 05. **Kiadó:** Szikszó város. **Jelzet:** DF 218421.

1. *Georgius Sangh;* 2. *Urbanus Organas;*[63] 3. *Andreas Czenethey* (judex).

GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS

[60] Bártfai polgár.

[61] Mindketten Bártfa képviseletében.

[62] Bártfai lakos.

[63] Mindketten bártfaiak.

Rövidítések

A. = *Anjoukori okmánytár. Codex Diplomaticus Hungaricus Andegavensis. I–VII.* Szerk. NAGY IMRE–TASMÁDI NAGY GYULA. Bp., 1878–1920.

AOklt. = *Anjou-kori oklevéltár I–XV., XVII., XXIII–XXV.* Főszerk. KRISTÓ GYULA. Bp.–Szeged, 1990–2005.

Bándi = BÁNDI ZSUZSA: *Északkelet-magyarországi pálos kolostorok oklevelei (regeszták).* Borsodi Levéltári Évkönyv 5. Miskolc, 1985. 557–725.

DF = Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Fényképgyűjtemény

DL = Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Levéltár

Gulyás = GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS: Hegyaljai mezővárosok középkori oklevelei (regeszták). *Széphalom. A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve 17.* Sátoraljaújhely, 2007. 135–45.

Iványi 1910 = IVÁNYI BÉLA: *Bártfa Szabad Királyi Város levéltára (1319–1526).* Bp., 1910.

Iványi 1926 = IVÁNYI BÉLA: *Göncz szabadalmas mezőváros története.* Az 1926-ban Karcagon megjelent kötet hasonmás kiadása. Gönc, 1988.

Iványi 1931 = IVÁNYI BÉLA: *Eperjes Szabad Királyi Város Levéltára (1245–1526).* Szeged, 1931

Kállay = *A nagykállói Kállay-család levéltára. (Az oklevelek és egyéb iratok kivonatai) I–II.* A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Kiadványai 1–2. sz. Bp., 1943.

Tóth = TÓTH KRISZTINA: Sátoraljaújhely középkori történetére vonatkozó oklevelek. *Széphalom. A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve 15.* Sátoraljaújhely, 2005. 167–72.

Z. = *A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. I–XII.* Szerk. NAGY IMRE–NAGY IVÁN–VÉGHELY DEZSŐ–KAMMERER ERNŐ–LUKCSICS PÁL. Pest, majd Bp., 1871–1931.

Zs. = *Zsigmondkori oklevéltár I–VII.* Szerk. MÁLYUSZ ELEMÉR–BORSA IVÁN. Bp., 1951–2001., *VII–IX.* Szerk. BORSA IVÁN–C. TÓTH NORBERT. Bp., 2003–2004.

Irodalom

BÁRCZI GÉZA (1958/1980): A személynévadás általános kérdései. In: BÁRCZI GÉZA: *A magyar nyelv múltja és jelene.* Bp. 1980. 198–203.

ENGEL PÁL (1995): Egy bácskai jobbágynévsor 1525-ből. *Történelmi Szemle 37:* 353–65.

ENGEL PÁL–FEHÉRTÓI KATALIN (1996): Egy 1525. évi bácskai jobbágynévsor családnevei. *Magyar Nyelv 92:* 242–6.

FEHÉRTÓI KATALIN (1968): Egy 14. századi nagybirtok jobbágyainak személynévanyaga. *Magyar Nyelv 64:* 317–31.

FEHÉRTÓI KATALIN (1969a): *A XIV. századi magyar megkülönböztető nevek.* Nyelvtudományi értekezések 68. sz. Bp.

FEHÉRTÓI KATALIN (1969b): Társadalmi-gazdasági tényezők a 14. századi jobbágyság kételemű neveinek kialakulásában. In: *Névtudományi előadások. II. Névtudományi konferencia.* Szerk. KÁZMÉR MIKLÓS–VÉGH JÓZSEF. Bp. 153–6.
FEKETE LAJOS (1955): *Die Siyãqat-Schrift in der türkischen Finanzverwaltung I–II.* Bp.
N. FODOR JÁNOS (2005): 15. századi összeírások Szabolcs megyéből. *Magyar Nyelv 101:* 498–509.
HAJDÚ MIHÁLY (1984): A Garam–Ipoly közének személynevei a 15–16. században. *Névtani Értesítő 9:* 31–54.
HAJDÚ MIHÁLY (1985): A Garam–Ipoly közének személynevei a 15–16. században. *Névtani Értesítő 10:* 35–43.
HAJDÚ MIHÁLY (2003): *Általános és magyar névtan.* Bp.
KREDICS LÁSZLÓ–SOLYMOSI LÁSZLÓ (1993): *A veszprémi püspökség 1524. évi urbáriuma.* Új Történelmi Tár 4. Bp.
LÉVAI BÉLA (1985): Szentgyörgyi jobbágynevek az 1400-as évek közepén. *Névtani Értesítő 10:* 28–35.
MELICH JÁNOS (1943): Családneveinkről. *Magyar Nyelv 39:* 265–80.
MEZŐ ANDRÁS (1970): *A Várdai-birtokok jobbágynevei a 15. század közepén.* Kisvárda.
SZABÓ ISTVÁN (1954): *Bács, Bodrog és Csongrád megye dézsmalajstromai 1522-ből.* A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai 86. sz. Bp.
SZAKÁLY FERENC–SZŰCS JENŐ (2005): *Budai bortizedjegyzékek a 16. század első harmadából.* História Könyvtár. Okmánytárak 4. Bp. 242–6.
TÖRÖK GÁBOR (1961): Ötszáz éves híradás a szlavóniai magyarságról. *Magyar Nyelv 57:* 236–42, 360–3

Beszámoló a 2006/2007. tanévről

A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének oktatói közül dr. A. Molnár Ferenc 2007. február 28-án töltötte be 65. életévét, s a kar általános elveinek megfelelően nyugalomba vonult. Korábban benyújtott „A legkorábbi magyar szövegemlékek" című doktori értekezését 2007. április 10-én védte meg a Magyar Tudományos Akadémián. Megüresedett helyére tanársegédi státusban Győrffy Erzsébet doktori hallgató került. 2006 szeptemberétől a gyermekgondozási segélyen lévő dr. Dobi Edit állását Reszegi Katalin tudományos segédmunkatárs töltötte be. A tanévben a tanszék további oktatói az alábbiak voltak: Szikszainé dr. Nagy Irma és dr. Hoffmann István egyetemi docensek, dr. Kis Tamás, dr. Tóth Valéria és dr. Rácz Anita egyetemi adjunktusok, valamint Szilassy Eszter, Póczos Rita és Fehér Krisztina tanársegédek. Dr. Nyirkos István professor emeritusként segítette az oktató- és kutatómunkát. A tanszék könyvtárosa (a Finnugor Tanszékkel közösen) Hoffmann Istvánné, az intézet titkára pedig Kecskemétiné Legoza Eszter volt. A szakmódszertani képzésbe óraadóként kapcsolódott be a gyakorlóiskola tanára, Sápiné Bényei Rita.

Az oktatómunka terén jelentős újdonságot hozott a tanév azzal, hogy a sikeres akkreditációs folyamatot követően az első évfolyamon 76 hallgatóval elindult az új típusú egyetemi képzés keretében a három éves BA szintű magyar nyelv és irodalom szakos képzés.

Hallgatóink kiválóan szerepeltek az Országos Tudományos Diákköri Konferencián 2007 ápilisában Székesfehérváron, ahol három díjat nyertek el a nyelvtörténet és finnugrisztika szekcióban: első helyezett lett Szőke Melinda „A magyar nyelvű szórványok beillesztésének eljárásai XI. századi okleveleinkben" című dolgozatával, második díjat nyert Bába Barbara „Szláv eredetű faneveinkről" című munkája, Pásztor Éva pedig „Történeti helynevek Hajdúnánás határában" című dolgozatáért különdíjat kapott. A versenyt megelőzően az OTDK-tól függetlenül meghirdetett tanszéki pályázaton ugyanők szerepeltek sikerrel: Szőke Melinda első, Pásztor Éva második, Bába Barbara pedig harmadik helyezést ért el.

A fentiek mellett a hallgatóink által elért eredmények közül azt kell kiemelni, hogy az országos felsőoktatási Kossuth retorikai versenyen 2005 novemberében Erdei József harmadik helyezést s emellett közönségdíjat kapott, Furó József pedig immár harmadik alkalommal szerepelt sikerrel mind a zsűri, mind Esztergom város különdíját elnyerve.

A doktori képzés a korábban kialakult keretben folyt: a magyar nyelvtudományi alprogram a Kertész András professzor vezette Nyelvészeti Doktori Iskola részeként működött. A doktori program ösztöndíjas hallgatói a 2006/2007. tanévben az alábbiak voltak: III. évfolyam: Kollár Krisztián, II. évfolyam: Boros Katalin, Kenyhercz Róbert és I. éves levelező hallgatóként Nagy Judit.

A tanszéken folyó tudományos kutatómunkát e tanévben is jelentős pályázati támogatások segítették. Továbbra is a tanszék fogadja be A. Molnár Ferencnek „A szöveghagyományozás kérdései a magyar nyelvtörténetben" című 2007-től induló OTKA pályázatát. Hoffmann Istvánnak ugyancsak az OTKA által támogatott „Helynévtörténeti vizsgálatok az ómagyar korból" című kutatási pályázata keretében „A Magyar Névarchívum Kiadványai" sorozatának 11. darabjaként jelent meg a „Helynévtörténeti tanulmányok" 2. kötete, amely az előző évben megrendezett első helynévtörténeti szeminárium anyagát, 13 tanulmányt tartalmaz.

Az Osiris Kiadó adta ki Szikszainé Nagy Irma nagyszabású tankönyvét, a „Magyar stilisztiká"-t (Bp., 2007. 725 lap), Hoffmann István „Helynevek nyelvi elemzése" című munkáját pedig a Tinta Kiadó jelentette meg második kiadásban (Bp., 2007. 180 lap). A Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság kiadásában, Hoffmann István és Juhász Dezső szerkesztésében látott napvilágot „Nyelvi identitás és a nyelv dimenziói" címmel (Debrecen–Bp., 2007. 343 lap) az a kötet, amely a VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus két szimpóziumának (Névtörténet — magyarságtörténet, illetve Területi és társadalmi nyelvváltozatok a történetiség fényében) anyagát, 30 előadás szövegét tartalmazza. A kiadvány a Magyar Nyelvtudományi Tanszéken készült.

A tanszék oktatói a fentiek mellett számos tanulmányt tettek közzé, és több tudományos előadást tartottak különböző rendezvényeken. Ezek közül kiemelkedik a 2007 júniusában Balatonszárszón megtartott VI. Magyar Névtudományi Konferencia, amelyen tanszékünk oktatói és doktori hallgatói 11 előadást tartottak.

A tanszékről további információk találhatók a http://mnytud.arts.klte.hu honlapon.

HOFFMANN ISTVÁN

A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének megvásárolható kiadványai

Magyar Nyelvjárások (A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének évkönyve) I., VII–XIII., XV., XVII–XXIV., XXVI–XXXI., XXXIII–XXXVII., XXXIX–XLIV. 1951–2006. 500–2000 Ft/kötet

A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai

2. *Csűry Bálint:* A szamosháti nyelvjárás felső nyelvállású magánhangzóinak története. 1939. (17 lap) 150 Ft
5. *Kovács István:* Szógyűjtemény a visszatért Óbástról. (Ezelőtt Nógrád, ma Gömör megye). 1939. (28 lap) 150 Ft
13. *Bárczi Géza:* A városi népnyelv kérdéséhez. 1941. (18 lap) 150 Ft
14. *Kovács István:* Igekötőink fejlődése és használata a medvesalji népnyelvben. 1941. (35 lap) 150 Ft
15. *Szabó István:* Az *í*-zés esetei a békési nép nyelvében. 1941. (32 lap) 150 Ft
16. *Végh József:* Társadalmi szempontok a népnyelvkutatásban. 1941. (32 lap) 150 Ft
17. Népnyelvi szövegmutatványok. Közli: *Bakó Elemér, Deák Györgyné, Bartha Katalin, Imre Samu, Keresztes Kálmán, Kovács István, Pető József, Szerdahelyi István, Szilágyi László, Szűts Ferenc, Varga Lajos, Végh József.* 1941. (39 lap) 150 Ft
21. *Kniezsa István:* Az Ecsedi-láp környékének szláv eredetű helynevei. 1943. (42 lap) 150 Ft
22. *Bakó Elemér:* Egy magyar szócsalád: *hop, hoporcs, hömpölyög, hederít.* 1943. (22 lap) 150 Ft
24. *Szilágyi László:* A rokonságnevek a hajdúnánási nép nyelvében. 1943. (28 lap) 150 Ft
25. *Varga Lajos:* Igealakok és igeragozás a szuhogyi népnyelvben. 1943. (19 lap) 150 Ft
26. *Végh József:* A békési népnyelv névszótövei. 1943. (156 lap) 150 Ft
27. *Papp László:* A hosszúpályi népnyelv *í* és *é* hangjai. 1947. (19 lap) 150 Ft
29. *Papp László:* Az *ú* és *ű* hangok a hosszúpályi népnyelvben. Debrecen, 1949. (60 lap) 150 Ft
30. *Benkő Loránd:* A Nyárádmente földrajzinevei. Adattár. 1950. (19 lap) 150 Ft
32. *D. Bartha Katalin:* A szlavóniai nyelvjárás szóképzése. Debrecen, 1952. (30 lap) 150 Ft
40. *Sulán Béla:* Magyar *-ó* < szláv *-o͡u* ~ *ov?* 1962. (13 lap) 150 Ft
42. *Imre Samu–Kálmán Béla:* Módszertani tanulmányok a nyelvjáráskutatás köréből. 1962. (25 lap) 150 Ft

43. *Papp István:* A szóalkotás problémái. 1963. (29 lap) 150 Ft
44. *Sulán Béla:* A kétnyelvűség néhány kérdéséhez. 1963. (15 lap) 150 Ft
45. *Jakab László:* A felszólító módjel kérdéseihez. 1964. (16 lap) 150 Ft
48. *Jakab László:* Az ingadozó igei végződések használata. 1969. (20 lap) 300 Ft
51. *Jakab László–Keresztes László:* Finnugor nyelvészet a debreceni egyetemen. 1979. (25 lap) 300 Ft
52. *Sebestyén Árpád:* Kálmán Béla hetvenéves. *Kiss Antal:* Kálmán Béla tudományos és publicisztikai munkássága (1934–1982). 1983. (43 lap) 300 Ft
54. *Kálmán Béla:* Vértes Edit 70 éves. *Jakab Edit:* Vértes Edit tudományos munkásságának bibliográfiája. Debrecen, 1989. (17 lap) 300 Ft
56. *Hlavacska Edit:* Névtani tárgyú kéziratok a KLTE Magyar Nyelvtudományi Intézetének Könyvtárában (Annotált bibliográfia). 1990. (44 lap) 500 Ft
57. *Sebestyén Árpád:* A szociolingvisztika elemei Csűry Bálint népnyelvkutató iskolájában. 1990. (19 lap) 300 Ft
58. *Kiss Antal:* Andrássyné Kövesi Magda 80 éves. Debrecen, 1991. (14 lap) 300 Ft
59. *K. Szoboszlay Ágnes:* Mutató a Magyar Nyelvjárások 11–25. kötetéhez. 1991. (85 lap) 500 Ft
62. *Vértes Edit:* Vélemények és ellenvélemények. 1995. (35 lap) 150 Ft
63. *Kálnási Árpád:* Népi beszélgetések Szatmárból. 1995. (140 lap) 800 Ft
66. *Hoffmann István–Kis Tamás:* Pesty Frigyes kéziratos helynévtárából. Bihar vármegye II. 1998. (314 lap) 1000 Ft
67. *Kálnási Árpád:* Szatmári helynévtípusok és történeti rétegződésük. Debrecen, 1996. (274 lap) 1200 Ft
68. *Kis Tamás:* A magyar szlengkutatás bibliográfiája. 1996. (99 lap) 500 Ft
69. *Vörös Éva–Priszter Szaniszló:* Márton József Természethistóriai képeskönyvének növénynevei. 1997. (61 lap) 250 Ft
71. *Kis Tamás:* Szempontok és adalékok a magyar szleng kutatásához. 1997. (57 lap) 500 Ft
72. *Kálnási Árpád:* Fejezetek a Csűry-iskola történetéből. 1998. (95 lap) 800 Ft
77. *Kenéz Tünde:* A debreceni könyvkötészet szókincse. 2002. (77 lap) 500 Ft
79. *Domonkosi Ágnes:* Megszólítások és beszédpartnerre utaló elemek nyelvhasználatunkban. 2002. (248 lap) 1200 Ft
80. *Sebestyén Árpád:* A névutók állománya és rendszere a Jókai-kódexben (1372 u.). 2002. (190 lap) 1000 Ft
81. *Boda István Károly–Porkoláb Judit:* A hipertext alkalmazása a szövegek értelmezésében. 2003. (145 lap) 1000 Ft
82. *Zaicz Gábor–Csepregi Márta:* Vértes Edit emlékezete. 2004. (36 lap) 300 Ft
83. *Kálnási Áprád:* Debreceni cívis szótár. 2005. (830 lap) 3000 Ft
84. József Attila, a stílus művésze. Tanulmányok József Attila stílusművészetéről. Szerk. *Szikszainé Nagy Irma.* 2005. (137 lap) 2000 Ft
85. *Vörös Éva:* A magyar gyógynövények neveinek történeti-etimológiai szótára. 2007. (500 lap) 2500 Ft
86. *Takács Judit:* Keresztnevek jelentésváltozása. Egy tulajdonnévtípus közszóvá válásának modellje. 2007. (170 lap) 1800 Ft

Számítógépes Nyelvtörténeti Adattár

4. *Jakab László–Bölcskei András:* A XVI. századi orvosi könyv szóalakmutatója. 1988. (594 lap) 800 Ft
5. *Jakab László–Bölcskei András:* Csokonai-szókincstár I. 1993. (591 lap) 1200 Ft
6. *Jakab László–Kiss Antal:* A Guar˙-kódex ábécérendes adattára. 1994. (367 lap) 800 Ft
7. *Jakab László–Kiss Antal:* Az Apor-kódex ábécérendes adattára. 1997. (451 lap) 800 Ft
8. *Jakab László–Bölcskei András:* Balassi-szótár. 2000. (623 lap) 2000 Ft
9. *Jakab László–Kiss Antal:* A Festetics-kódex ábécérendes adattára. 2001. (343 lap) 1500 Ft
10. *Jakab László:* A Jókai-kódex mint nyelvi emlék. 2002. (527 lap) 2000 Ft
11. *Jakab László–Bölcskei András:* Egy XVI. századi emlékirat szókincstára. Zay Ferenc: Az Landor feyrwar el wezessenek oka e woth es igy essewth (1535 k.) 2003. (261 lap) 1200 Ft

A Magyar Névarchívum Kiadványai

1. Helynévtörténeti adatok a korai ómagyar korból. 1. Abaúj–Csongrád vármegye. (Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza című műve alapján). Közzéteszi: *Hoffmann István–Rácz Anita–Tóth Valéria.* 1997. (156 lap + 33 térkép) 1200 Ft
3. Helynévtörténeti adatok a korai ómagyar korból. 2. Doboka–Győr vármegye. (Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza című műve alapján). Közzéteszi: *Hoffmann István–Rácz Anita–Tóth Valéria.* Debrecen, 1999. (123 lap + 16 térkép) 1200 Ft
4. *Tóth Valéria:* Az Árpád-kori Abaúj és Bars vármegye helyneveinek történeti-etimológiai szótára. Debrecen, 2001. (304 lap) 2000 Ft
5. *Póczos Rita:* Az Árpád-kori Borsod és Bodrog vármegye településneveinek nyelvészeti elemzése. Debrecen, 2001. (190 lap) 2000 Ft
6. *Tóth Valéria:* Névrendszertani vizsgálatok a korai ómagyar korban (Abaúj és Bars vármegye). Debrecen, 2001. (245 lap) 2000 Ft
8. Helynévtörténeti tanulmányok 1. Szerk. *Hoffmann István–Tóth Valéria.* 2004. (207 lap) 1600 Ft
9. *Rácz Anita:* A régi Bihar vármegye településneveinek nyelvészeti vizsgálata. 2005. (235 lap) 2000 Ft
10. Korai magyar helynévszótár 1. Abaúj–Csongrád vármegye. Szerk. *Hoffmann István.* 2005. (449 lap) 4500 Ft
11. Helynévtörténeti tanulmányok 2. Szerk. *Hoffmann István–Tóth Valéria.* 2006. (224 lap) 1600 Ft
12. *Rácz Anita:* A régi Bihar vármegye településneveinek történeti-etimológiai szótára. (372 lap + 1 térkép) 2300 Ft

Onomastica Uralica

1a–b. Selected Bibliography of the Onomastics of the Uralian Languages. Edited by *István Hoffmann.* Debrecen–Helsinki, 2001. (469 lap). 2000 Ft

2. History of the Study of Toponyms in the Uralian Languages. Edited by *István Nyirkos.* Debrecen, 2002. (275 lap) 1500 Ft

3. Settlement Names in the Uralian Languages. Edited by *Sándor Maticsák.* Debrecen–Helsinki, 2005. (182 lap) 2500 Ft

4. Borrowing of Place Names in the Uralian Languages. Edited by *Ritva Liisa Pitkänen–Janne Saarikivi.* Helsinki, 2007. (223 lap) 3000 Ft

5. Onomastica Uralica 5. Edited by *István Hoffmann–Valéria Tóth.* Debrecen, 2007. (172 lap) 2500 Ft

Officina Textologica

3. Szövegmondat-összetevők lehetséges lineáris elrendezéseinek elemzéséhez (Magyar nyelvű szövegek elemzéséhez). Szerk. *Szikszainé Nagy Irma.* Debrecen, 1999. (147 lap) 1000 Ft

4. Koreferáló elemek — koreferenciarelációk (Magyar nyelvű szövegek elemzése. Diszkusszió). Szerk. *Dobi Edit–Petőfi S. János.* Debrecen, 2000. (223 lap) 1000 Ft

5. Grammatika — szövegnyelvészet — szövegtan. Szerk. *Petőfi S. János–Szikszainé Nagy Irma.* Debrecen, 2001. (147 lap) 1000 Ft

6. Szövegmondat-összetevők lehetséges lineáris elrendezéseinek elemzéséhez. (Magyar nyelvű szövegek elemzése. Diszkusszió). Szerk. *Szikszainé Nagy Irma.* Debrecen, 2002. (140 lap) 1000 Ft

7. A kontrasztív szövegnyelvészet aspektusai. (Linearizáció: téma–réma szerkezet). Szerk. *Petőfi S. János–Szikszainé Nagy Irma.* Debrecen, 2002. (166 lap) 1000 Ft

8. *Dobi Edit:* Kétlépcsős szövegmondat-reprezentáció szemiotikai textológiai keretben. Debrecen, 2002. (200 lap) 1000 Ft

9. A kontrasztív szövegnyelvészet aspektusai. (Linearizáció: tematikus progresszió). Szerk. *Petőfi S. János–Szikszainé Nagy Irma.* Debrecen, 2003. (119 lap) 1200 Ft

10. A szövegorganizáció elemzésének aspektusai. (Fogalmi sémák). Szerk. *Petőfi S. János–Szikszainé Nagy Irma.* Debrecen, 2004. (141 lap) 2000 Ft

11. Adalékok a magyar nyelvészet szövegtani diszkurzusához. Szerk. *Petőfi S. János.* Debrecen, 2005. (123 lap) 2000 Ft

12. A korreferencialitás poliglott megközelítése. Szerk. *Petőfi S. János–Szikszainé Nagy Irma.* Debrecen, 2005. (133 lap) 2000 Ft

Egyéb kiadványok

Bakó Elemér: Az amerikai magyarok nyelvének kutatásáról. Szerk. *Kálnási Árpád.* Debrecen, 2002. (91 lap) 640 Ft

Kálnási Árpád: A Fehérgyarmati járás földrajzi nevei. (Szabolcs-Szatmár megye földrajzi nevei 2.) 1984. (508 lap) 1200 Ft

Kálnási Árpád–Sebestyén Árpád: A Csengeri járás földrajzi nevei. (Szabolcs-Szatmár megye földrajzi nevei 5.) 1993. (549 lap) 800 Ft

Nyirkos István: Az inetimologikus mássalhangzók a magyarban. 1987. (184 lap) 800 Ft

Sebestyén Árpád: Értsünk szót! (Útvesztők és útjelzők mindennapi nyelvhasználatunkban). 1994. (220 lap) 800 Ft

Zay Ferenc: Az Landor Feyrwar el wezessenek oka e woth es igy essewth (1535 k.) Hasonmás és kritikai szövegkiadás. Jegyzetekkel és tanulmánnyal közéteszi *Kovács István.* 1982. (227 lap) 800 Ft

TARTALOM

Tanulmányok, cikkek

FEHÉR KRISZTINA: A szó problémája I. 5
KISS JENŐ: A tájszavak szóföldrajzi kérdésköréhez 27
PELCZÉDER KATALIN: A gyümölcsfajtanevek történeti vizsgálata 39
KENYHERCZ RÓBERT: Hangváltozás, adaptáció, analógia 51
TAKÁCS JUDIT: Egy személynév köznevesülése: a *Maca* és konnotációja ... 63
BÍRÓ FERENC: Háromtagú személynévkapcsolatok a 18. századi Körösladányban 73
MIZSER LAJOS: Máramarosi és Munkács környéki helységnév-magyarázatok 97

Ismertetések, bírálatok

Elekfi László–Wacha Imre: Az értelmes beszéd hangzása. Mondatfonetika. Kitekintéssel a szövegfonetikára (Ism. NYIRKOS ISTVÁN) 111
Pethő József: Jelentéstan. Tankönyv a BA képzés számára (Ism. RÁCZ ANITA) 117
Bura László: Öt évszázad utcanevei. Szatmárnémeti (Satu Mare) (1500–2000) (Ism. KORNYÁNÉ SZOBOSZLAY ÁGNES) 122
Nyelvi identitás és a nyelv dimenziói. Szerk. Hoffmann István–Juhász Dezső (Ism. BÍRÓ FERENC) 125

Nyelvjárási adatok

KORNYÁNÉ SZOBOSZLAY ÁGNES: Bányamunka, katonáskodás, nyugdíjas kor (Felsőnyárád) 137
GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS: Mezővárosi személynevek a középkori Északkelet-Magyarországról 151

HOFFMANN ISTVÁN: Beszámoló a 2006/2007. tanévről 189